

MAG
ST
utl-

Stockholms Universitetsbibliotek

30001 010052431

Herr Professor

Sven Tunberg

från

Litigifne vännen

förläggning

Stockholm 8 Mars 1921

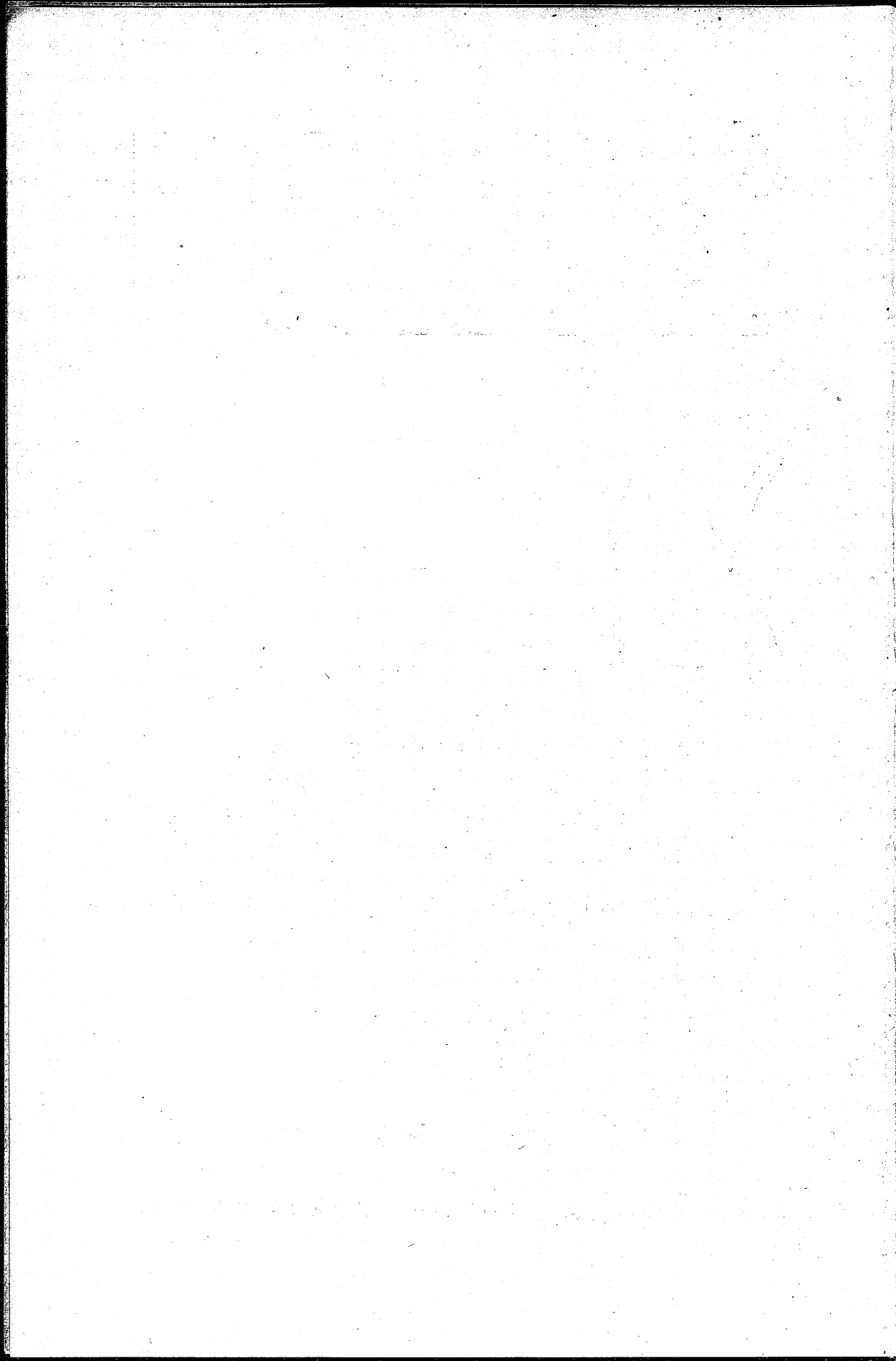

VÄRLDS- ÅLDRA RNA

SAMHÄLLETS OCH
KULTURENS ALL-
MÄNNA UTVECKLING
AV GUSTAF F. STEFFEN

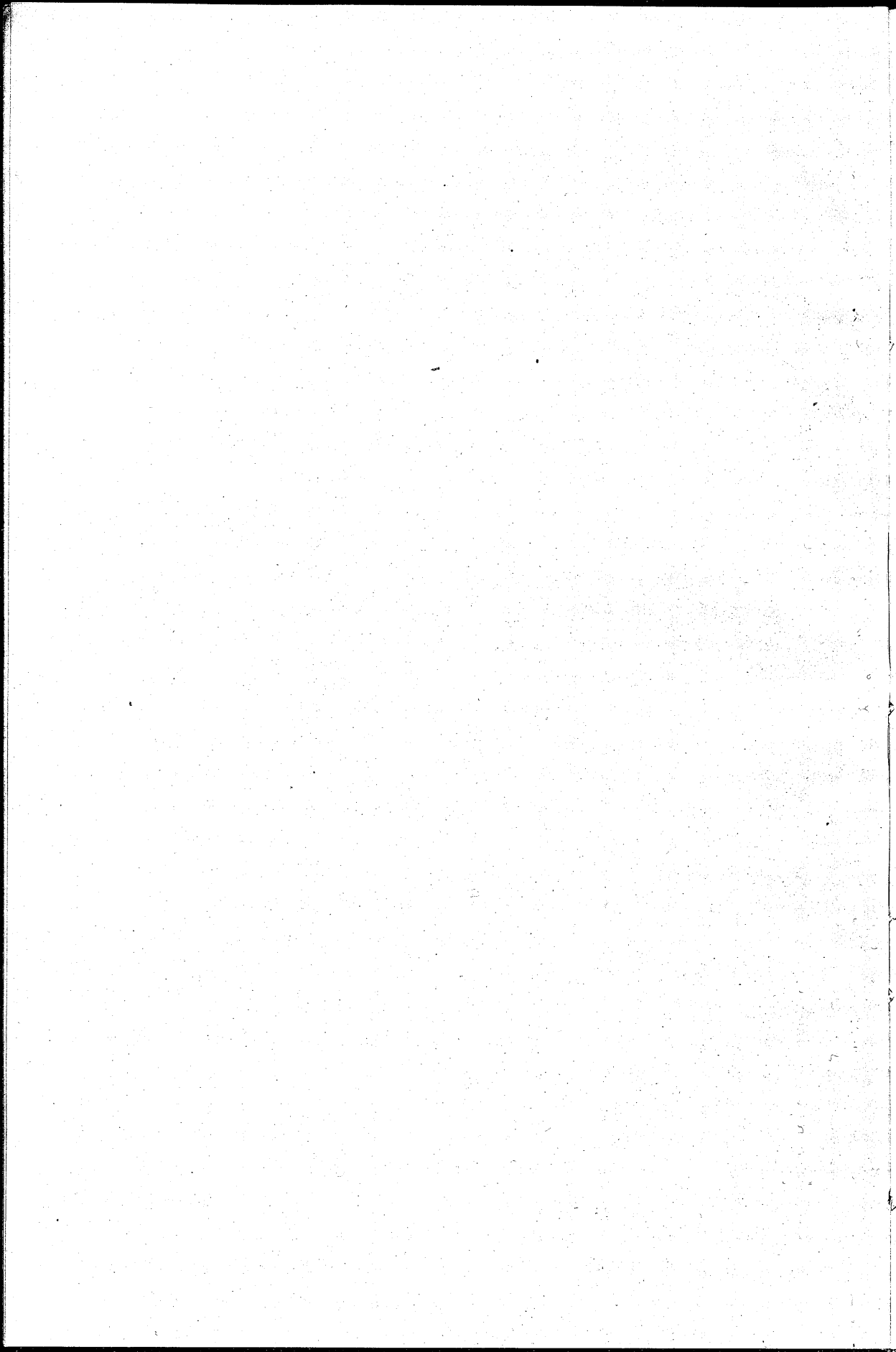
ANDRA DELEN

STOCKHOLM • HUGO GEBERS FÖRLAG

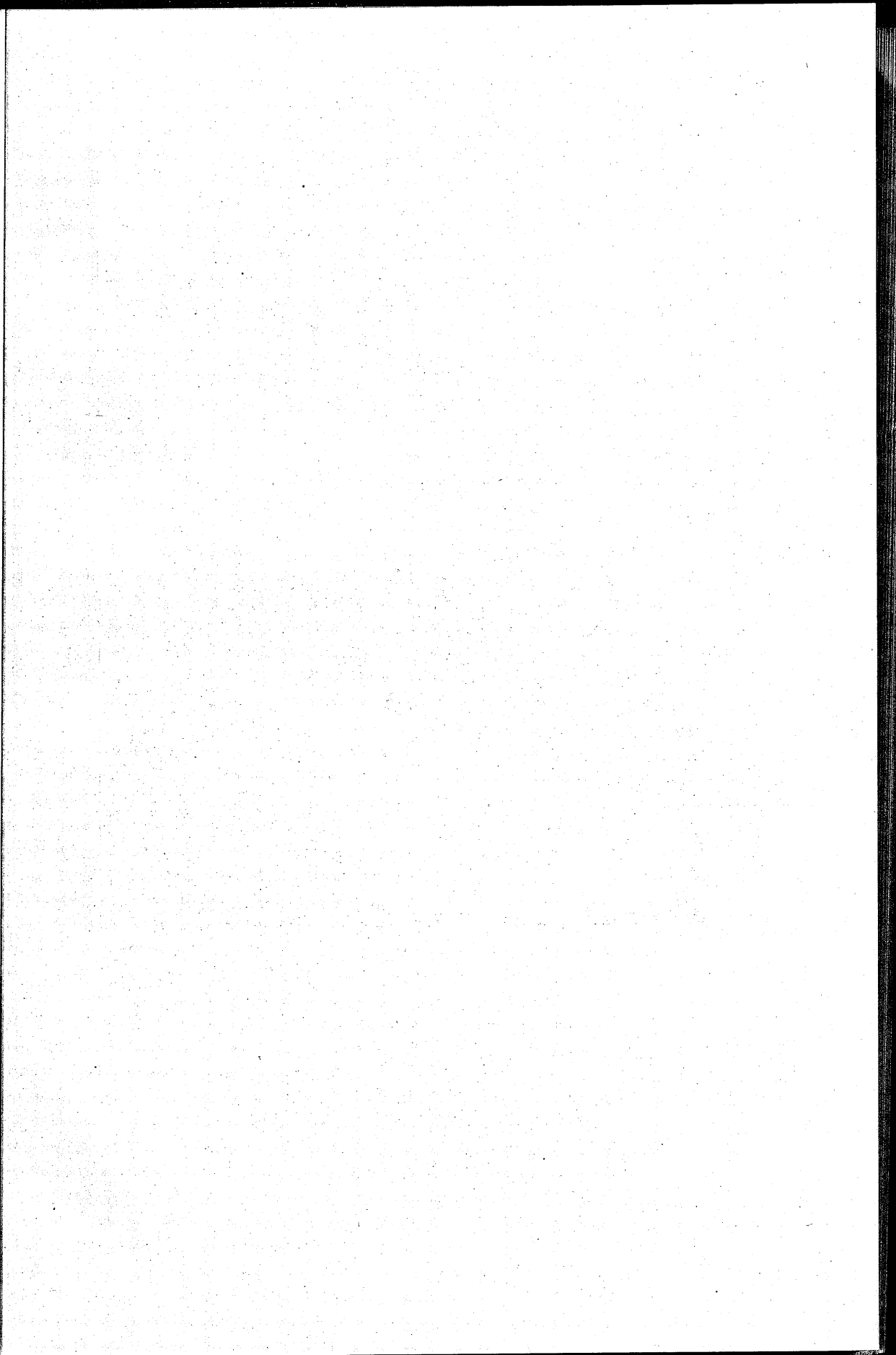

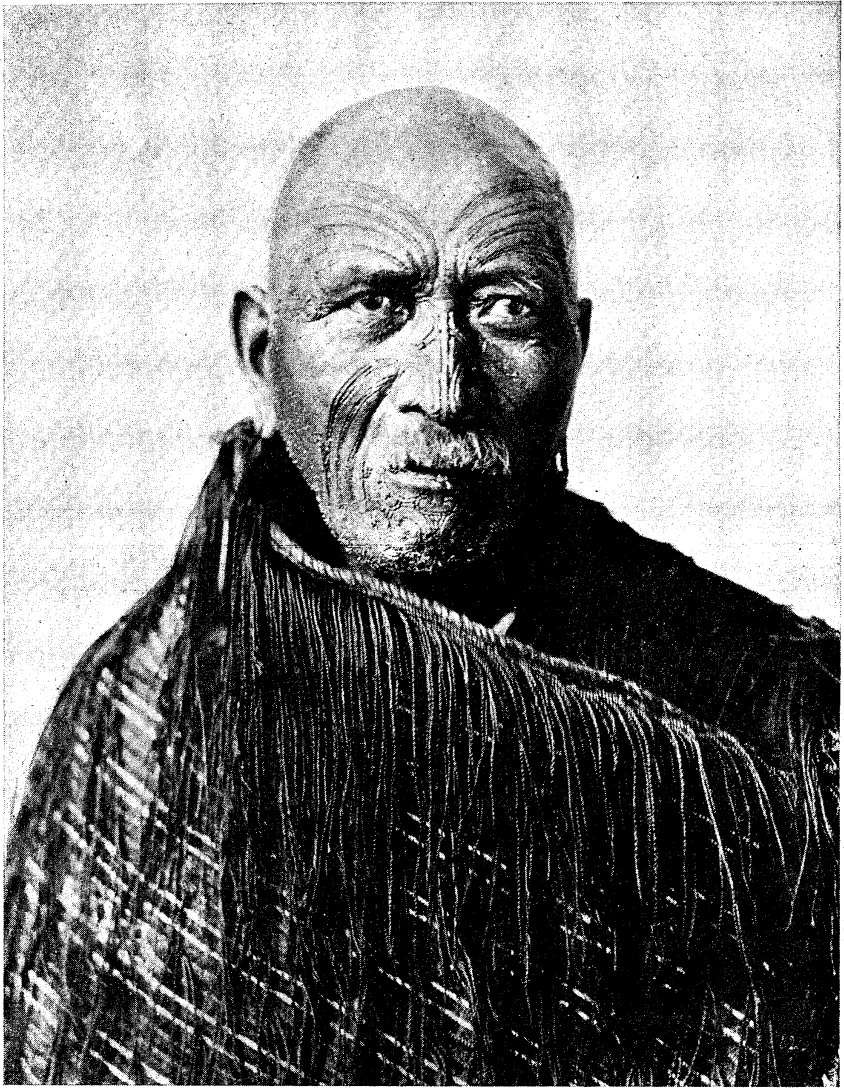
G. F. STEFFEN

VÄRLDSÅLDRARNA

MAORIHÖVDING.

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

VÄRLDSÅLDRARNA

SAMHÄLLETS OCH KULTURENS
ALLMÄNNA UTVECKLING

AV

GUSTAF F. STEFFEN

ANDRA DELEN

MELLAN URTID OCH FORNTID
FORNTIDENS VÄRLDSÅLDRAR

MED I TITELPLANSCH OCH 63 ILLUSTRATIONER I TEXTEN

STOCKHOLM · HUGO GEBERS FÖRLAG

ÖVERSÄTTNINGSRÄTTEN FÖRBEHÅLLEN
COPYRIGHT 1919 BY GUSTAF F. STEFFEN

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM 1919

I N N E H Å L L

T E X T.

MELLAN URTID OCH FORNTID.

I. URTIDSHUSHÅLLNING.

	Sid.
1. ÖVERGÅNGEN FRÅN ÄLDRE TILL YNGRE STENÅLDER I VÄST- OCH MELLANEUROPA	3
2. DEN YNGRE STENÅLDERNS FÖREGÅNGSSTADIER I NORD-EUROPA	15
3. HUSHÅLLNINGENS ÄLDSTA GESTALTNING. SAMLAREN	35
4. DET PRIMITIVASTE JORDBRUKET	55
5. JAKT OCH JORDBRUK I URTIDEN	69

II. URTIDENS SAMHÄLLSLIV OCH KULTUR.

6. DEN SOCIOLOGISKA URTIDSFORSKNINGENS VANSKLIGHETER OCH FÖRUTSÄTTNINGAR.....	89
7. BLODSBAND OCH SAMLIV BLAND URTIDENS SAMLARE OCH JÄGARE	98
8. TEORIerna OM MÄNNISKANS ÄLDSTA KÖNSFÖRHÅLLANDEN	113
9. DET MÄNSKLIGA ÄKTENSKAPETS URTILLSTÅND	128
10. URTIDSKULTUR	139
11. RELIGIONENS OCH VETENSKAPENS BEGYNNELSE.....	152

FORNTIDENS VÄRLDSÅLDRAR.

I. DEN ÄLDRE FORNTIDEN. KLANSAMHÄLLET.

12. GRÄNSERNA MELLAN URTIDENS, FORNTIDENS OCH MEDEL-TIDENS VÄRLDSÅLDRAR	171
---	-----

13.	DEN ÄLDRE FORNTIDENS ALLMÄNNA KÄNNETECKEN	180
14.	KLAN OCH TOTEM. ÄTTEN OCH NATURENS GODA MAKTER	188
15.	KLANEN OCH ÄKTENSKAPET. EXOGAMIEN	204
16.	IROKESINDIANERNAS KLANSAMHÄLLE ENLIGT MORGAN...	217
17.	KLANSAMHÄLLET BLAND INDOEUROPEERNA	235
18.	KLANEN HOS SEMITER OCH ÖSTASIATER.....	251
19.	KLANSAMHÄLLETS UTBREDNING INOM MÄNSKLIGHETEN	262
20.	DEN ÄLDRE FORNTIDENS HUSHÅLLNINGSSYSTEM OCH EGENDOMSRÄTT.....	271
21.	ÄLDRE FORNTIDSRELIGION. »MAKTERNA» OCH »TABUET»	288
22.	VETENSKAP, KONST OCH MORAL I DEN ÄLDRE FORNTIDEN	305

II. DEN YNGRE FORNTIDENS FÖRBEREDELSE. PLOGEN, Patriarkatet och Privategendomen.

23.	FRÅN HACKAN TILL PLOGEN.....	321
24.	DEN YNGRE FORNTIDENS FÖRBEREDELSE I SINEAR OCH EGYPTEN	336
25.	PLOGENS OCH GRAVSTILARNAS VANDRING FRÅN NILEN TILL GÖTAÄLVEN.....	349
26.	INDOEUROPEERNAS ÄLDSTA PATRIARKALISKA STORFAMILJ	372
27.	PRIVATEGENDOMENS BEGYNNELSE	392
ANVÄND LITTERATUR.....		404

ILLUSTRATIONER.

Titelplansch: Maorihövding. Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

Fig.	Sid.	Fig.	Sid.
1. Plan av grottan Mas d'Azil i Sydfrankrike	5	19. Det inre av ett melanesiskt klubbhus eller manshus.....	103
2. Ingången till grottan vid Mas d'Azil.....	6	20. Melanesisk dans vid månsken av maskerade medlemmar av ett hemligt sällskap.....	105
3. Målade kiselstenar från grottan vid Mas d'Azil	7	21. Indianeriklädda dansmasker (Brit. Columbia)	107
4. Målade kiselstenar från samma plats	8	22. Klubbhus på Nya Guinea	111
5. Hacka av hjorthorn från Maglemose i Danmark	17	23. Moder och barn (nedre Kongo) ..	117
6. Typiska flintverktyg från Danmarks kökkenmöddingar.....	21	24. Trettonårig flicka från Senegal med »höftband»	123
7. Sydamerikanska indiankvinnor (bakairi).....	37	25. Invigningsceremoni för unga flickor i Östafrika (Tavetaområdet).....	132
8. Infödingar på Andamanerna fiska med pil och bäge.....	41	26. Bröllopsceremoni på Andamanerna.....	137
9. Sydamerikanska indiankvinnor på vandring med sina bördor. (Bororo-folket i Centralbrasilien)	45	27. Australier, smyckad till dans ...	140
10. Eldtändning hos kanibarerna, ett dravidafolk i Ostindien.....	47	28. Australier, som ger en kamrat hans festmålning	141
11. Kongonegrinna	50	29. Australisk invigningsceremoni... 143	
12. Kongonegrinna	51	30. Stridsscen ur en australisk corroboree	145
13. Sydamerikansk indiankvinna krossar algarrobofrukter (primitiv mjölbredning).....	61	31. Likkista i båtform hos nordamerikanska indianer	147
14. Sydamerikanska indiankvinnor stöta majs i en mortel.....	63	32. Ansiktsmasker i bruk bland negererna i Kamerun och på Loangokusten i Afrika.....	149
15. Bakairi	75	33. Tatuerad hand (dyakman på Borneo)	150
16. Negerby (övre Kongo).....	79	34. Veddaman på Ceylon, som genom att iakttaga sin pilbåges svängningar söker utröna orsaken till ett sjukdomsfall ...	161
17. Olika sätt att fästa stenyxor på skaft	83	35. Nordamerikanska indianer tatuerade med olika klanmärken	191
18. Klubbhus för en hemlig förening i Melanesien (Bismarckarkipelagen).....	99		

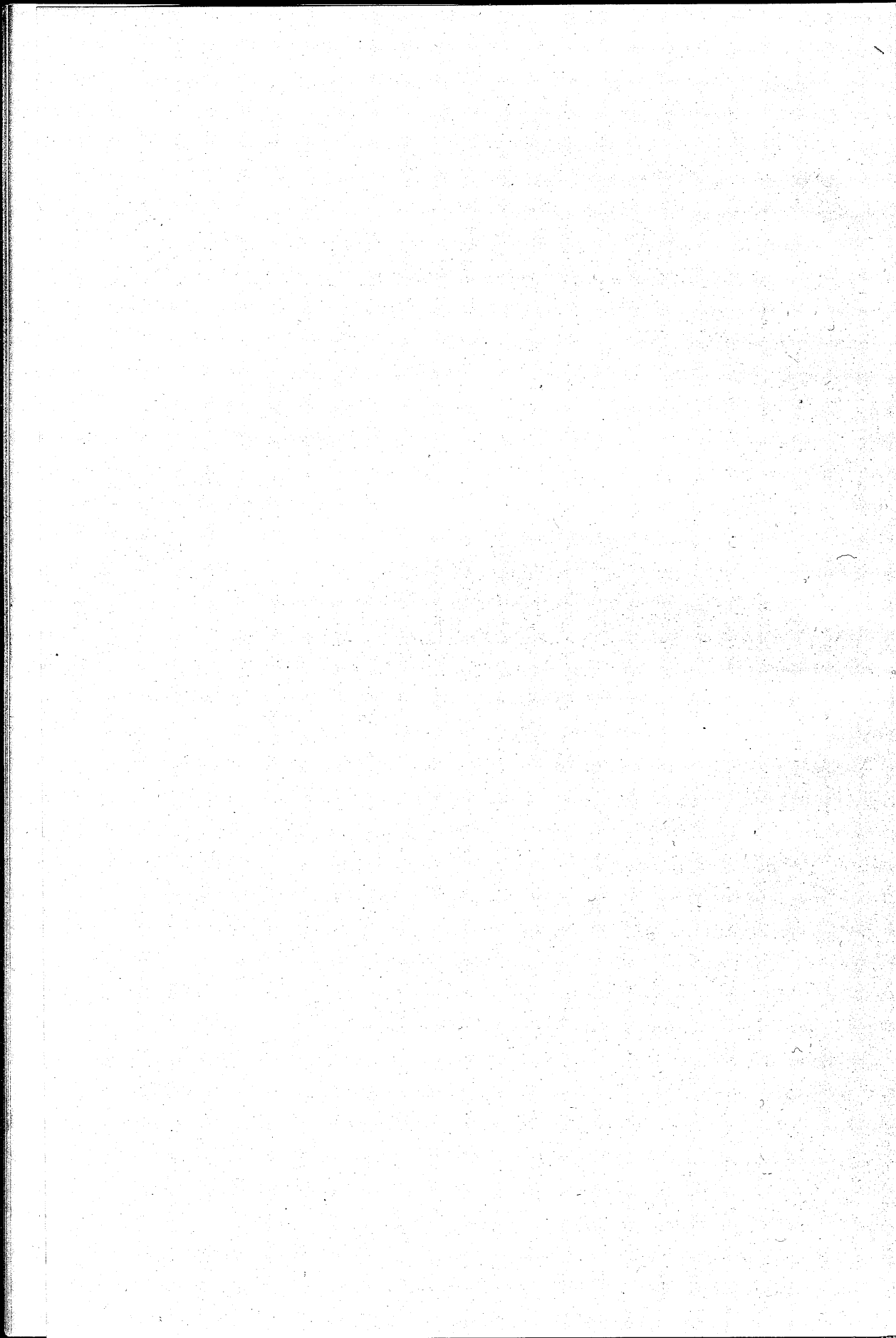
Fig.	Sid.	Fig.	Sid.
36.	193	51.	335
37.	199	52.	350
38.	201	53.	351
39.	219	54.	353
40.	253	55.	355
41.	266	56.	356
42.	275	57.	357
43.	279	58.	359
44.	285	59.	361
45.	297	60.	362
46.	323	61.	363
47.	325	62.	365
48.	329	63.	369
49.	332		
50.	334		

Omslagsvignett: Plöjning och sådd. Egyptisk väggmålning från andra årtusendet f. Kr.

MELLAN URTID
OCH FORNTID

I.
URTIDSHUSHÅLLNING

ÖVERGÅNGEN FRÅN ÄLDRE TILL YNGRE STENÅLDER I VÄST- OCH MELLAN-EUROPA

DEN GENOM ÅRTUSENDENA FRAM MOT VÅR egen tid böljande utvecklingskedja, som arkeologerna beteckna med underliga namn — eolitisk, chellisk, acheulisk, mousterisk, aurignakisk, solutrëisk, magdalenisk, azilisk, campignisk, neolitisk kultur och därefter bronsålder och järnålder — avslöjar i stora drag en av människolivets, den mänskliga tillvarons djupa hemligheter. I stenåldrarnas dunkel skymta vi spåren av ett stort och oss mycket nära berörande »underverk» — en ur naturens sköte uppstigande livsförvandling, ett andligt växande så väl som en kroppslig förändring hos en varelse, vilken här under våra ögon blir människa, blir i det allra närmaste så som vi själva nu äro.

Det är vilseledande att kalla denna ojämförligt längsta del av mänsklighetens historia för »stenåldern» — icke därför att människan ej flitigt hanterade stenar under dessa århundratusenden, utan därför att hon hann med så mycket annat, oändligt mycket viktigare. I människans stentid blevo helt andra uppfinningar, än stenbehandlingens fortskridande fulländning, slutligt avgörande för uppstigandet till högre odling. Hur värdefull konsten att polera sten och flinta och att snida trä, ben och horn samt att knåda ihop lerkärl än må vara, kan sådant uti kulturstegrande betydelse dock icke jämföras med den underbara konsten att tämja, vårda och utnyttja boskap samt den icke mindre förnämliga konsten att odla säd och rotfrukter, att plöja och så.

Om icke dessa senare stora uppfinningar tillhörde stenåldern — visserligen den yngre stenåldern — skulle vårt släktes långa stentid ha förefallit oändligt mycket mindre innehållsrik och

märkvärdig, än den nu verkligen visat sig vara. Och förgätas må icke heller, att utvecklingen av språk är ett väldigare kulturellt stordåd och av oberäkneligt djupare kulturell betydelse än någon teknisk eller ekonomisk uppfinning. Då vi iakttaga, att språkutvecklingens icke blott äldsta, utan också längsta och betydelsefullaste etapper tillhöra stenåldrarna, få vår vördnad och vårt intresse för dessa en djupare grund och starkare betoning, än någon vandring genom ett arkeologiskt stenmuseum kan ingiva.

De första folk, som utträda ur sin stenålder — sumerer och egypter — äro redan vid den tidpunkten mästare i plogbrukets färdigheter och stora statsbyggare samt skickliga i bildkonst och kunniga i många av stjärnhimlens hemligheter. De kunna räkna tiden och ha börjat att i skrift föreviga avtalen mellan gudar och människor och mellan stater så väl som mellan köpare och säljare av varor.

Den väldiga rågången i mänsklighetshistoriens urskog av händelser och förändringar är upphuggen inne i själva stenåldern — skiljande äldre och yngre stenålder åt. Vi finna den icke såsom gräns mellan »förhistorisk» stentid och en mer eller mindre »historisk» metalltid. Därför börjar i sanning ett helt nytt kapitel uti mänsklighetshistorien, då steget togs ut ur den äldre stenåldern. Det blir en forskningsfråga av främsta rang att utröna, hur den äldre stenåldern övergår uti den yngre och hur dessa tvenne huvudskeden i människans universella utvecklingshistoria djupast sett skilja sig från varandra.

* * *

Med den yngsta paleolitiska, den magdaleniska kulturens avdöende — detta må nu ha skett långsamt eller hastigt — stå vi således vid en av de stora vändpunkterna i mänsklighetens, närmast den europeiska människans, historia.

En klimatförbättring började göra sig gällande i senmagdalenisk tid, avslutande den köldperiod, det s. k. Bühl-stadiet som i Frankrike förskaffat den magdaleniska perioden benämningen »rentiden». Nu stiger Mellan- och Nordeuropas temperatur under loppet av åtskilliga årtusenden. I Nord- och Nordöst-europa ökas temperaturen t. o. m. slutligen så starkt, att den samma når ett genomsnittsläge något överstigande nutids-

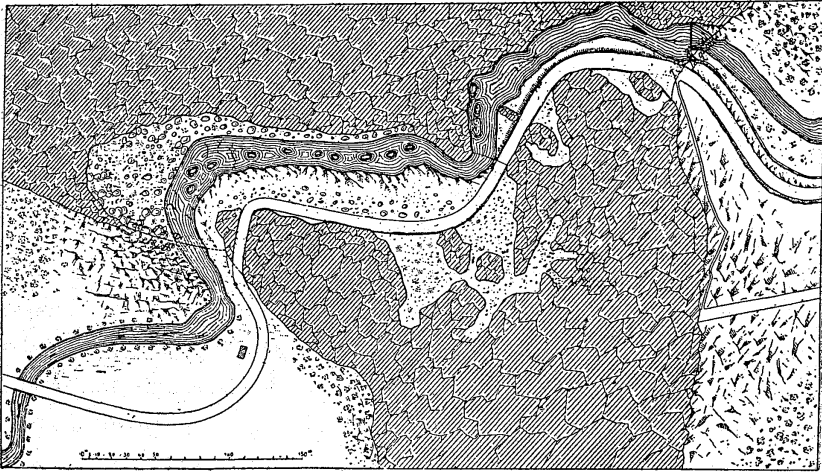

FIG. I. PLAN AV GROTAN VID MAS D'AZIL I SYDFRANKRIKE.

nivån, vilket läge den bibehåller till omkring år 700 f. Kr., då en ny, lindrigare köldperiod, »fimbulvintern», varande mellan fem och sex hundra år, inställer sig. Efter denna har Nordeuropas klimat således icke varit fullt så varmt, som det var omedelbart före densamma. Temperaturstigningen mellan Bühl-stadiet i Alperna och »fimbulvintern» i Norden fortskred dock icke utan avbrott. Tvenne återfall i kyla ägde rum, vilka, som vi veta, av Alpegeologerna kallas för Gschnitz-stadiet och Daun-stadiet.

Den oss närmast intresserande frågan är nu denna: vilken utveckling har kulturen i Europa att uppvisa under årtusendena mellan Bühl-stadiets och Daun-stadiets slut eller, kulturhistoriskt talat, mellan den magdaleniska kulturens upphörande och den neolitiska kulturens första, fullt tydliga tillvaro i Mellan- och Nordeuropa?

* * *

Länge ha arkeologerna ansett sig vara alldeles ur stånd att ifylla grunddragen av detta skedes kulturella eller åtminstone verktygstekniska historia. Läran om »luckan» mellan paleolitisk och neolitisk kultur hotade nästan att stelna till en dogm — till dess man på klassisk mark, det vill i detta fall säga uti Sydfrankrike, vid foten av Pyrenéerna, upptäckte lämningarna av en helt egendomlig kultur, som varken var magdalenisk eller

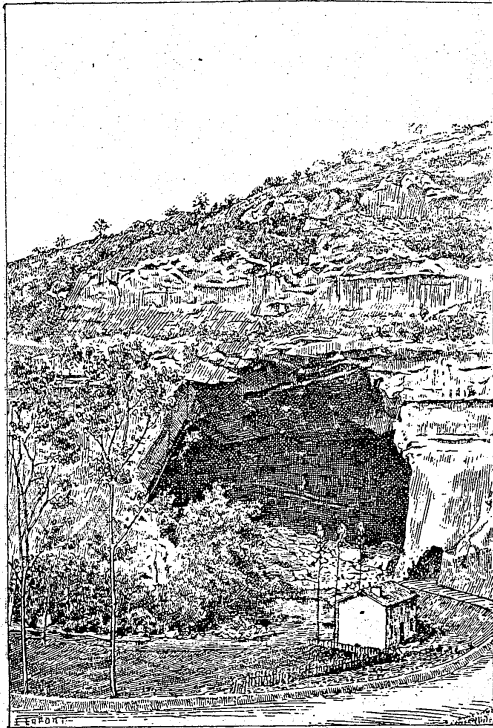

FIG. 2. INGÅNGEN TILL GROTTAN VID
MAS D'AZIL
i Sydfrankrike.

neolitisk, men obestridligt yngre än den förra och äldre än den senare. Upptäckten gjordes i den väldiga, uti en floddal belägna grottan Mas d'Azil i det sydfranska departementet Ariège. På detta sätt fick den nyfunna kulturperioden benämningen den aziliska.

De grundliga utgrävningarna i Mas d'Azil börjades 1887 av Eduard Piette och avslutades 1901—2 av Breuil. På ett ställe fann man enligt Obermaier följande avlagringar, nedifrån räknat.

1. Längst ned vid berggrunden ett 1.46 meter högt lager av grusblandad jord med spår av eldstäder.
2. Ett 0.83 meter mäktigt, svart kulturlager tillhörande den mellersta magdalentiden, med eldstäder och en mängd föremål av flinta och renhorn.
3. Ett 1.50 meter tjockt lager av uppslammad lera ur flodvattnet, utan kulturlämningar.
4. Ett 0.30 meter högt kulturskikt från den senare magdalentiden; talrika ristningar; renen blir sällsyntare och efterträdes av hjorten.
5. Åter ett av floden insvämrat lerlager, 1.24 meter tjockt, utan kulturspår.
6. Ett kulturlager, varierande mellan 0.15 och 0.50 meter i höjd, inneslutande mycket stora mängder rester av den eftermagdaleniska kultur, som blivit benämnd den aziliska.
7. Ett kulturskikt på 0.10 till 0.60 meters tjocklek, innehållande lämningar av en tidig neolitisk kultur. Häst, ox,

hjort, vildsvin och snäckan *helix nemoralis* känneteckna nu djurvärlden. Stenverktyg med slipning förekomma. Ävenså spår av keramik.

8. Typisk neolitisk kultur. Dessutom fynd tillhörande bronsåldern. Lagret är 0.30 till 1.20 meter högt.

9. Fynd från järnåldern och den gallisk-romerska tiden. Dessutom avfall av modernt ursprung. Detta skikt varierar mellan 0.20 och 0.50 meter i tjocklek.

Avlagringarnas sammanlagda maximala mäktighet uppgick således i Mas d'Azil grottan till över åtta meter. På något mer än fem meters höjd över klippgrunden och mer än två meter under den nuvarande jordytan lågo den nya, dittills okända kulturens lämningar, inskiktade mellan ett par underliggande magdaleniska och ett par överliggande neolitiska kulturlager.

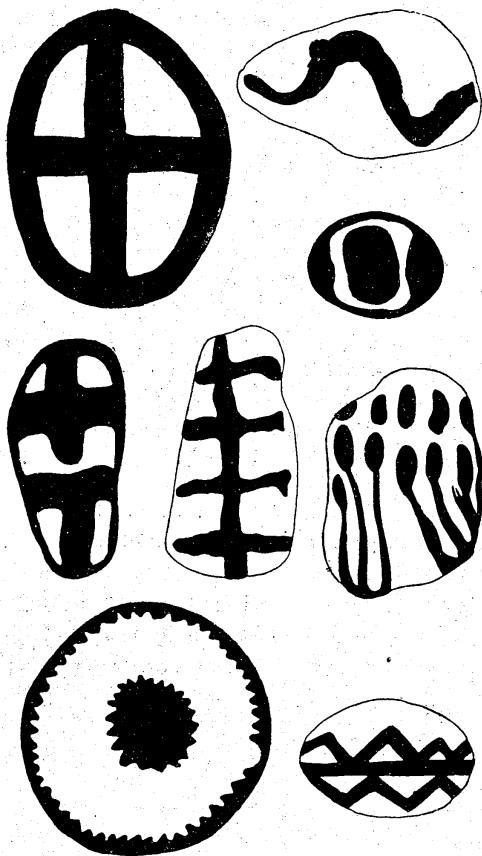

FIG. 3. MÅLADE KISELSTENAR från grottan vid Mas d'Azil i Sydfrankrike. Efter Piette och Obermaier.

* * *

Vad innehöll då det för forskningen nya, sjätte skiktet i Mas d'Azil?

Djurresterna visade, att istidens kalla klimat fullständigt ersatts av ett varmt och fuktigt. Av renen fanns ej mer ett spår. I stället förekommo hjort och rådjur i mängd; dessutom den bruna björnen, vildsvinet, grävlingen, vildkatten, bävern och bland fiskar forellen och gäddan; vidare paddor och snäckor

FIG. 4. MÅLADE KISELSTENAR
från grottan vid Mas d'Azil i Sydfrankrike. Efter Piette och Obermaier.

(*helix nemoralis*) i stora mängder. De aziliska stenverktygen ansluta sig närmast till de magdaleniska formerna och avvika mycket tydligt från de neolitiska. Den i magdalentiden så högt uppdrivna bearbetningen av ben och horn är nu stadd i stark tillbakagång. Kännetecknande för den aziliska tiden äro särskilt de breda, klumpigt arbetade harpunerna av hjorthorn, i regel försedda med ett hål i tjockändan, vilka ersätta magdalenidens smäckra, fint snidade renhornsharpuner. Den avbildande konsten är försvunnen. Inga ristningar eller målningar. Inga skulpturer. Endast prydnader i form av halsband och dylikt av djurtänder och musslor, bland dessa även *litorina litoralis*. Den aziliska befolkningen har tydligen levat här i det sydligaste Frankrike uti en mycket vattenrik, delvis nästan sumpig omgivning med tät skog och varmt tempererat klimat. Fiskfångst spelade en stor roll vid sidan av jakten. Men även snäckor och paddor anlitas flitigt som födoämnen.

Något ur alla synpunkter nytt och oväntat var, att man i det aziliska kulturlagret hittade stora mängder av smärre kiselstenar, vilka voro målade på olika sätt, ehuru aldrig med avbildningar av levande eller livlösa föremål, utan blott med punkter, linjer, mönster och allehanda tecken. Kiselstenarna äro av samma gråa eller vitaktiga slag, som ännu förekommer i flodbädden utanför Mas d'Azil-grottan. Det använda färgämnet

är ljusare eller mörkare röd järnockra, vilken ävenledes ännu finnes i närheten. Bindemedlet anses ha bestått av fett eller hartsämnen. För färgens beredning använda skålar, bestående av flata, svagt urholkade stenar eller av stora musselskal, hava hittats.

Vanligen är endast ena sidan av kiselstenen målad. De påmålade mönstren och tecknen av punkter och streck äro alltid enkla och utan konstvärde. Det märkvärdiga med dem är blott detta, att de ofta till formen starkt erinra om tecken, som flera tusen, kanske minst fem till sex årtusen senare använts av folken kring det östliga Medelhavet. Så t. ex. förekommer det likarmade korset omgivet av en cirkel — således en motsvarighet till den i gamla orientaliska och andra religioner vanliga symbolen för solen — ett hjul med fyra ekrar. Ännu egenomligare är, att en mängd målade tecken på kiselstenarna i Mas d'Azil i hög grad likna vissa bokstäver i de äldsta egeiska och fönikiska alfabeten. Sålunda har man återfunnit tecken liknande 13 av fönikernas 23 bokstäver — nämligen *aleph, gimel, wau, digamma, zain, heth, teth, samech, ain, sin, tau, he* och *jod*. Den franske arkeologen Piette synes t. o. m. på allvar luta åt uppfattningen, att verkliga skrivtecken här föreligga, och att det långt senare bildade fönikiska alfabetet står i något samband med dem genom lån eller dylikt.

Att en sådan hypotes måste betraktas såsom ohållbar förefaller självklart, dels med hänsyn till det stora tidsavståndet mellan den aziliska kulturen och de egeisk-fönikiska kulturerna och dels då avseende fästes vid allt vi veta om skrivkonstens självständiga utveckling ur olika slag av bildskrifter hos de gamla sumererna, egypterna, kreterna, fönikerna o. s. v. Det förnuftigaste torde vara att här icke söka någon annan förklaring än den som ligger däruti, att de ifrågavarande aziliska tecknen eller figurerna och de kretiska eller fönikiska bokstäverna i deras äldsta hittills kända former båda äro så elementära kombinationer av två, tre eller fyra raka eller böjda linjer, att dessa kombinationer nödvändigtvis kunna fullt självständigt uppfinnas mer än en gång, utan att motivet eller syftet varit detsamma.

* * *

Det vanliga sättet inom de humanistiska och sociologiska vetenskaperna att söka förklara förekomsten av likartade företeel-

ser i olika tidevarv och hos olika folk är visserligen att tillgripa en hypotes om lån eller annan överföring från den äldre kulturen till den yngre eller från ett folk till ett annat samtidigt levande. Men utan tvivel missbrukas denna tolkningsmetod rätt ofta under förbiseende av det självklara faktum, att alla människor äro så pass lika i kroppslig och själslig organisation och leva i så uti någon mån lika yttre förhållanden samt genomgå till en viss grad så likartade utvecklingslopp, att det fullt självständiga uppfinnandet av likartade eller identiska tekniska former eller kulturformer stundom måste äga rum hos skilda folk och i skilda tider. Att vid upptäckten av sådana kulturlikheter uteslutande leta efter sättet för ett överförande av uppfinningen eller formen måste med all sannolikhet ofta leda till falska och i sig själva osannolika uppfattningar beträffande uppkomsten och spridningen av mänsklig teknik och kultur.

Det må vid detta tillfälle till yttermera visso i förbigående anmärkas, att vetenskapsmännens benägenhet att i oträngt mål tillgripa kulturlånehypotesen tydligen har sin psykologiska grund uti deras djupt rotade obenägenhet att erkänna tillvaron av en självständig nybildning av kultur annorstädes än möjligen på ett eller annat privilegierat geografiskt område. Sålunda har det länge varit på modet inom den arkeologiska och etnologiska kulturhistorien att tillgripa hypotesen om en invandring av ett nytt folk eller en ny ras, då man upptäckt en stor kulturförändring uti ett lands förflutna. Och därjämte har man älskat att, vad Europa beträffar, härleda snart sagt alla betydande kulturframsteg ur vandringar eller andra inflytelser från den främre Orienten. Särskilt ha ju genom dessa hypoteser fönikerna fått på sin lott en väldig andel av den ifrågavarande förmedlarverksamheten.

Bakom detta vetenskapliga svärmeri för »vandringar», Orienten och fönikerna ligger utan tvivel en brist på vana att tänka evolutionistiskt uti kulturhistoriska spörsmål. Man söker uteslutande efter en *deus ex machina*, en yttre orsak — ett invandrande folk med högre kultur, en handelsförbindelse med Orienten o. s. v. — i stället för att främst och därjämte pröva, om ej den naturligaste och mest näraliggande förklaringen räcker till, nämligen att den nya kulturformen uppstått genom självständig utveckling hos och av det folk, som uppvisar densamma i en viss period av sin historia.

Mot Piettes uppfattning, att de målade figurerna på kiselstenarna i Mas d'Azil skulle vara skrivtecken (ur vilka det egeisk-fönikiska alfabetet åtminstone delvis härleder sig), kan i själva verket också anföras, att liknande tecken, målade på stenar eller trästycken eller dylikt, iakttagits hos en del nu levande naturfolk, särskilt australier. Figurerna lära här symbolisera de avlidnas andar och anses binda dessa vid den plats, där tecknet förvaras, eller hos den person, som bär tecknet på sig. Det är således fråga icke alls om skrivtecken, utan om någonting besläktat med totem-bilder av en egendomlig gestaltning. Vanligen är totem-bilden en någorlunda realistisk avbildning av ett djur eller annat naturföremål. I detta fall synes man ha slagit in på uppfinnandet av rent konventionella bilder. Att de aziliska tecknen äro förenklade, konventionaliserade former av tidigare realistiska avbildningar förefaller dock föga sannolikt med hänsyn till deras rent elementära former.

Hur nu härmed än må förhålla sig, så råder likväl intet tvivel angående själva huvudsaken, nämligen att de målade kiselstenarna i Mas d'Azil äro äkta eftermagdaleniska och förneolitiska fornsaker. Flera framstående paleolitiska arkeologer ha på ort och ställe kontrollerat förhållandet och utan förbehåll erkänt äktheten.

*
*
*

Fynd av azilisk typ och avlagringsbelägenhet hava gjorts på många orter i skilda trakter av Frankrike och Nordspanien samt även i Belgien, England och Tyskland. Vad det sistnämnda landet beträffar, har R. R. Schmidt påvisat azilisk kultur särskilt i Ofnet, där ett synbarligen för den aziliska kulturen egendomligt begravningsätt iaktogs. Av 43 säkra paleolitiska boplatser i Tyskland, som han undersökt, räknar Schmidt 6 till det aziliska stadiet.

I Frankrike har man efter fyndorterna La Tourasse (vid Garonne) och Fère-en-Tardenois (i departementet Aisne) konstruerat benämningarna tourassisk och tardenoisisk kultur. Av dessa anses den förra vara alldeles överflödigt och den senare i det stora hela endast böra beteckna den för livet ute på öppna fältet anpassade formen av den aziliska kulturen. Såsom särskilt kännetecknande för den tardenoisiska kulturen framhålles dock förekomsten av utomordentligt små stenverktyg, s. k.

mikroliter. Någon tidsskillnad mellan azilisk och tardenoisisk kultur skulle då icke existera. De äro lokala varieteter av i stort sett samma kulturstadium. Möjligen är den tardenoisiska kulturen att uppfatta som en geografiskt periferisk fattigform av den aziliska — en azilisk kultur i magrare nejder och hos ett mer tillbakablivet, mindre begåvat folk.

Om vi, såsom ju riktigt är, räkna att istiden icke är slut, förr än den skandinaviska inlandsisen avsmält ända till södra Jämtland och Lappland, så tillhör den azilisk-tardenoisiska kulturen otvivelaktigt ännu istiden i geologiskt avseende. Men klimatologiskt ställer sig saken annorlunda i Mellaneuropa. Där hade klimatet hunnit bli modernt varmtempererat åtskilliga årtusen före den tidpunkt, vid vilken den skandinaviska isranden hade hunnit draga sig tillbaka till södra Jämtland. En viss förvirring i terminologien uppstår nu därigenom, att då franska, tyska och andra icke skandinaviska arkeologer tala om »istidens slut», de därmed ofta mena intet annat än upphörandet av istidsklimatet i Mellan- och Sydeuropa och begynnandet av de moderna klimatförhållandena därstädes med de dem beledsagande förändringarna av djur- och växtvärlden. Med tanke härpå använder man då det ur geologisk synpunkt oriktiga uttryckssättet, att den azilisk-tardenoisiska kulturen är »postglacial» eller icke längre tillhör istiden.

* * *

Vi vilja således utgå från, att den azilisk-tardenoisiska kulturen i Väst- och Mellaneuropa utfyller den tidigare delen av den stora kronologiska luckan mellan den yngsta paleolitiska kulturen, den magdaleniska och den fullt utpräglade neolitiska. Mellan denna sistnämnda och den aziliska kulturen gapar dock fortfarande ett svalg i tiden såväl som i tekniskt och kulturellt avseende. Denna senare del av luckan mellan typiskt paleolitikum och typiskt neolitikum anses, vad Västeuropa beträffar, vara fylld genom ett säreget, såsom campigniskt-arisiskt betecknat, kulturstadium; i det orten Campigny vid Blagny-sur-Bresle i det franska departementet Seine-Inférieure, fått bidra till benämningens förra sammansättningsdel.

Det är dock att märka, att om språnget är ofantligt stort mellan magdalenisk och azilisk kultur, så är typskillnaden

knappast mindre mellan azilisk och campignisk kultur — ehuru olikheterna i det förra fallet äro huvudsakligen av kulturell, i det senare av ekonomisk-teknisk art. Mycket djupgående äro de i båda fallen. Då vi jämföra magdalenisk och azilisk odling, iakttaga vi försvinnandet av en estetisk högkultur, nedsjunkandet till ett lägre andligt odlingsplan. Från azilisk till campignisk kulturtyp leder vägen däremot åter uppåt, nämligen till ett ekonomiskt framsteg av grundläggande betydelse för alla kommande tider, icke blott för de neolitiska. Vi stå nu måhända vid begynnelsen av det västeuropeiska åkerbrukets historia. Arkeologerna upptäcka dessutom nu för första gången i de västeuropeiska kulturlagren spår av lergodstillverkning och tro sig kunna konstatera ansatser till boskapsskötsel samt bostäder av en i viss mån högre typ än den paleolitiska tidens grottor och (mer eller mindre hypotetiska) tält eller riskojor.

Nya drag av denna art äro, om de bekräftas, avgörande för den kulturhistoriska och sociologiska periodindelningen. Vid sidan av sådana fakta spelar det ingen roll, om flint-tekniken samt ben- och hornverktygen till äventyrs icke uppvisa några märkliga nya drag uti den campigniska kulturen. Denna måste likväl på ett eller annat sätt tillräknas ett högre huvudskede i den allmänna mänsklighetsutvecklingen än den azilisk-tardenoisiska kulturen och dennas närmaste föregångare, den magdaleniska.

Kulturlager, vilka, såsom de campigniska, innehålla skärvor av välgjorda och rikt ornamenterade krukor och kanske primitiva malstenar för spannmål samt spår av sädeskorn och mer eller mindre tydliga bevis för tillvaron av tama boskapsdjur, måste betraktas såsom stående helt och hållet utanför den äldre stenålderns kulturkrets. Om vi också, med hänsyn till frånvaron av slipade stenverktyg, icke vilja beteckna den campigniska kulturen såsom klart neolitisk, så måste vi dock anse den vara ett förstadium till neolitiken och i stort sett snarare tillhöra dennas område än paleolitikens.

Vad den arisiska avarten av campignisk kultur beträffar, synes den i allmänhet vara mindre rik på epokgörande nya drag än den campigniska huvudkulturen, men däremot förete en del slipade stenverktyg (dock icke slipade flintsaker). Här förbådas således denna tekniska egendomlighet för neolitiken, vid vilken de äldre arkeologiska skolorna kanske på det hela allt

för ensidigt fästade avseende. I själva verket har en framstående kännare av hithörande kulturskeden, G. F. L. Sarauw, framhållit, att bland de aziliska fynden förekomma »små, platta rullstensyxor, som erhållit en egg därigenom att kanten slipats på ena sidan eller på båda sidor»; ett faktum som t. ex. Déchelette synes ha förbisett.

Tydligt ägnar sig slipningstekniken ej allt för väl, åtminstone icke ensam, såsom kriterium på den yngre stenåldern eller dess förberedelse. Vi måste i begreppet yngre stenålder inlägga och i främsta rummet betona även åtskilligt annat än det tekniska framsteget från de blott tillslagna till de så väl tillslagna som slipade flint- och stensakerna.

DEN YNGRE STENÅLDERNS FÖREGÅNGSSTADIER I NORDEUROPA

DE AZILISK-TARDENOISISKA OCH CAMPIGNISK-ARISKA kulturerna voro huvudsakligen hemma i Frankrike samt i Väst- och Mellaneuropa. De tillhöra, åtminstone de förra, det tidsskede, under vilket den magdaleniska periodens köld ersatts av ett mildt klimat i de nämnda trakterna, ehuru inlandsisen ännu betäckte en stor del av Sverige. Kanske endast de allra sydligaste delarna av detta land, så till vida som de ej voro översköljda av det iskalla Yoldiahavet, ännu hade hunnit att bliva tillgängliga för människan.

Då vi nu framställa frågan, huruvida det i de skandinaviska länderna kan påvisas några förgreningar av eller självständiga motsvarigheter till kontinentens azilisk-tardenoisiska och campignisk-arisiska övergångskulturer mellan äldre och yngre stenålder, är det således av vikt att beakta, att de eventuella skandinaviska motsvarigheterna av geologiska och klimatiska skäl sannolikt framträda senare i tiden samt möjligen även med spår av att representera en hårdare kamp för tillvaron, ogynnsammare livsbetingelser. Detta likvisst blott innan Sveriges postglaciala klimat hann att uppnå sin högsta värmegrad, vilket icke skedde förr än i de åttonde till fjärde eller tredje årtusendena före vår tidräknings början.

Innan spørsmålet om tillvaron i de skandinaviska länderna av övergångskulturer mellan paleolitiken och neolitiken framdrages och behandlas, bör i själva verket frågas, om icke t. o. m. något spår står att upptäcka av den verkliga paleolitikens senaste förgreningar, således i varje fall något kulturstadium äldre än det aziliska och sålunda den äkta, kontinentaläldre stenåldern mera närstående än detta.

En med årtusenden försenad efterklang av Väst- och Mellan-

europas utgående äldre stenålder eller yngsta rentid är helt visst tänkbar i den skandinaviska Norden. Möjligheten ligger nära, att folkstammar, som under senpaleolitisk tid levat invid kantzerna av Nordtysklands inlandsis, under den sista avsmältningen följt med iskanten norrut och på detta sätt kommit in i Danmark och södra Sverige, bringande med sig någon fattigform av senpaleolitisk kultur. Ett stöd för en sådan uppfattning ligger uti den senpaleolitiska människans obestridliga vana att delvis bygga sin utkomst på renen. Liksom lapparna än i dag finna sig uti att leva i renens klimat bland dennas betesmarker, kan fallet ha varit detsamma med en del, ursprungligen nere i Mellaneuropa boende paleolitiska stammar, då istäcket och renen drogo sig norrut efter sista istiden.

I själva verket ha i bottenlagren av norra Tysklands och Danmarks torvmossar hittats horn och skelettdelar av ren samt även någon gång hackor gjorda av renhorn. Fråga är dock, huruvida dessa fynd i kulturellt avseende tillhöra samma typ som den västeuropeiska paleolitiken. En del arkeologer besvara den nekande. Så t. ex. Knut Stjerna, då han talar om några bearbetade renhorn, vilka hittats på Fyen och Jylland, »under omständigheter, som antyda deras ursprungliga belägenhet i senglacial lera». Han påstår, att de »i intet avseende likna någon av de tusentals artefakter i renhorn, vi från tiden omkring och efter isens tillbakadragande känna från Västeuropa». Han menar sålunda, att »dessa första skandinaviska jägare», som lämnat efter sig ifrågavarande »äldsta vittnen om mänsklig id inom den skandinaviska Norden», »intet haft med Västeuropas paleolitiska civilisation att skaffa».

Här står den nordiska arkeologien ännu inför ett olöst, men högeligen betydelsefullt problem. Montelius och Almgren höra i varje fall till dem, som anse att fynd, vilka bevisa tillvaron av paleolitiska renjägare i Sydsverige från tiden för israndens läge därstädes, »när som helst kunna väntas». Då är människans första uppträdande i vårt land flyttat tillbaka till ett skede, som ligger mellan 14,000 och 10,000 år före nutiden.

* * *

En med den azilisk-tardenoisiska samtidig och likvärdig nordisk kulturform har av Sarauw upptäckts i Maglemose vid Mullerup på Själlands västkust.

Lergodstillverkningen saknas ännu. Likaså husdjuren, så när som på hunden, mellan vilken och människan något mer eller mindre regellöst samliv nu synes ha börjat. Harpuner, i regel av ben, men stundom av hjorthorn, äro vanliga och karaktäristiska, liksom i den aziliska kulturen, men uppvisa från denna senare avvikande former. Slipade saker saknas inom det rikhaltiga steninventariet, vilket i vissa avseenden ansluter sig till aziliska och tardenoisiska typer. Såsom alldeles nya betecknar Sarauw däremot vissa former av stenyxor (*Spalter* eller *tranchets* och *Kernbeile* eller *pics*). De äro de äldsta stenyx typer, som man känner från nordiska fyndplatser; ännu tämligen primitiva, men dock ej allt för råa i formen; för övrigt ganska fåtaliga. I dessa helt oslipade maglemosiska stenyxor förebådas en av den yngre stenålderns mest karaktäristiska verktygs- och vapentyper.

Märkvärdiga äro spåren av en konstnärlig verksamhet. En mängd ornamenterade stycken av horn och ben från Maglemose erinra något om den yngsta, nedgående magdaleniska dekorationskonsten; dock, som det synes, utan att något direkt eller indirekt sammanhang mellan den nordliga och sydliga kulturen låter sig påvisas. Att Maglemose-kulturen varit utbredd över hela Sydskandinavien, Nordtyskland och de baltiska provinserna är numera bevisat.

Egendomligt är det i Maglemose spårade sättet att bygga och bo. Några egentliga lämningar av hyddor synas visserligen icke ha upptäckts, men väl bestämda antydningar om, att boplatsen legat ute på vattnet av en insjö eller ett sund; närmare bestämt på en simmande flotte av hopknutna trädstammar eller något liknande. Detta boningssätt kan vid första anblicken förefalla oss abnormt och osannolikt. Genom anhopning av så väl arkeologiskt som etnologiskt vittnesbörd får det dock numera anses som fastslaget, att smärre människogrupper uti vissa

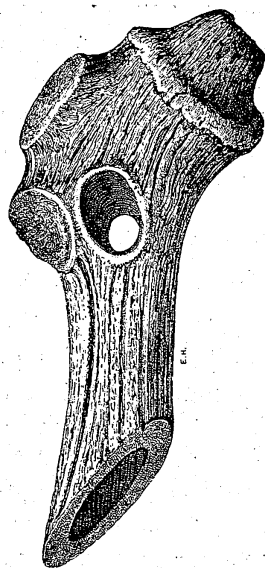

FIG. 5. HACKA AV HJORTHORN

från Maglemose i Danmark. $\frac{1}{3}$ av naturl. storlek. Efter Montelius, *De förhistoriska perioderna i Skandinavien*.

naturförhållanden på ett tidigt kulturstadium regelmässigt funnit på att skaffa sig en konstgjord boplats (av stockar, kvistar, ris, torv o. s. v.) ett stycke ute i en sjö eller i ett träsk eller annat lugnt och grunt vatten. Huruvida man byggt sig hyddor ute på flotten eller bebott den under bar himmel blir en annan fråga, som nog får växlande svar och tills vidare kan lämnas öppen.

Sannolikt har möjligheten till givande fiske och annan matnyttig fångst bundit människorna vid sjöar och andra vattendrag. För oss okända naturförhållanden eller behovet av skydd mot fiender (djur eller människor), torde ha givit upphov till önskan att åtminstone tidvis bo ett stycke från stranden ute i sjön, träsket eller floden. Några »pålbyggnader» — d. v. s. konstruktioner med i sjöbotten nedslagna, lodrätt stående trädstammar — är det dock icke ännu fråga om. Dessa tillhöra en betydligt senare och högre kulturnivå än den för Maglemose-tiden kännetecknande.

* * *

Vid Kunda på Estlands nordkust och i Viste på den norska sydvästkusten anser sig Sarauw ha konstaterat en kultur, som är yngre än Maglemose samt leder över till den campignisk-arisiska kulturens nordiska samtida och motsvarighet, kjökkenmödding- eller Ertebölle-kulturen. Kunda-folket bodde på flottar; i Viste däremot ha vi att göra med bostäder i grottor och under klipptak. I Kunda saknas keramik, under det att spår av en mycket grov, ornamenterad sådan förefinnas i Viste. Hunden synes vara dokumenterad på båda ställena. Viktig är förekomsten i Viste av först tillhuggna och sedan delvis slipade stenyxor. Detta skulle således vara det tidigaste hittills kända framträdandet i Norden av slipningstekniken. I Södern vill ju Sarauw ha upptäckt de första spåren av slipade stensaker redan inom den aziliska kulturen, i det att där är fråga om en primitiv yxtyp, som han kallar för »rullstensyxa» (*Geröllbeil*). Harpunerna (av ben) i Kunda och Viste likna Maglemose-typen.

Först nu, sedan vi ha de genom Maglemose och Kunda-Viste kännetecknade nordiska utvecklingsstadierna bakom oss, äro vi framme vid den allbekanta fornnordiska kulturtyp, som länge varit benämnd efter Danmarks *kjökkenmöddinger* eller *affalds-*

dynger fra stenalderen, men på senare tid börjat uppkallas efter en av de viktigaste av de äldre hithörande danska fyndplatserna, Ertebölle vid Limfjorden i norra Jutland. Ertebölle-kultur och äldre kjökkenmödding-kultur äro således samma sak. Enligt vissa arkeologer, t. ex. Knut Stjerna, äro Kunda-Viste och Ertebölle »tvenne parallella civilisationsformer», vilket väl skall betyda, att de representera ungefär samma utvecklingsstadium, ehuru de tillhöra olika geografiska områden och sannolikt även olika tidsskeden. Sålunda är att beakta, att kjökkenmödding-kulturen, i ordets äldre och vidsträcktaste bemärkelse, omfattar även något yngre utvecklingsstadier än som i huvudsak känneteckna Ertebölle-fyndet.

Vi ha här att göra med en huvudsakligen, men ingalunda uteslutande i Norden framträdande kulturtyp, som är samtidig med den campigniska i Västeuropa, vilken den närmar sig i en del tekniska avseenden, på samma gång som den i det stora hela vittnar om primitivare, torftigare levnadsförhållanden och en ringare grad av andlig kraft eller utveckling. Någoting ytterligt primitivt eller mänsklighetshistoriskt tidigt är det dock långtifrån fråga om uti Danmarks och andra länders kjökkenmöddingar. Dessa äro ofantligt avlägsna från vårt släktes första urtid och stå, som vi skola se, trots sitt torftiga kulturinventarium redan på själva gränsen till det nya, i många avseenden relativt långt avancerade odlingskede, som vi benämna det neolitiska eller forntiden, i motsättning till det föregående, paleolitiska eller urtiden.

*
*
*

I första hand karaktäristiska för Ertebölle-stadiet äro boplatserna, deras läge och beskaffenhet. Desamma befinna sig alltid i vattnets närhet, men aldrig ute på detsamma, som Maglemoseboplatserna. Under det dessa senare ofta tillhörde sötvattensregioner, särskilt insjöar, är för kjökkenmöddingarna läget vid havsstränder — vad Danmark beträffar, mest vid Jutlands fjordar samt vid Fyens och Själlands vikar och sund — det vanliga. De bestå i regel av mycket långsträckta, några meter breda och höga vallar. Ett par hundra meters längd, två till tre meters höjd och fem till sex meters bredd äro ej ovanliga dimensioner. De äro belägna utmed stränder, i eller invid vilka

gamla utdöda ostronbankar äro att finna. Huvudmassan av dessa vallar utgöres av ostron- och musselskal och skal av strand-snäckor (*ostrea edulis*, *cardium edule*, *mytilus edulis*, *litorina litorrea*, *nassa reticulata*). Tydligen ha dessa skaldjur utgjort en viktig beståndsdel av kökkenmödding-människornas föda. Den näst viktigaste rollen i detta avseende spelade fisk (flundror, sill, ål, torsk) och fågel (änder, gås, svan, mås), att döma av mängden dessa djur tillhörande benavfall. Däggdjursresterna äro ännu mindre talrika och härröra i Danmark huvudsakligen från hjortdjur och vildsvin. Det saknas dock icke spår av sådana, i Danmark nu utdöda däggdjur som björn, uroxe, lodjur, varg, vildkatt, bäver. Den i Maglemose-tiden vanliga älgen är vorden mycket sällsynt.

Om kökkenmöddingarna icke innehölle något annat än rester av dessa och andra slag, skulle de väl kunna betecknas såsom blotta avskrädeshögar, men icke som egentliga boplatser. Nu är emellertid förhållandet, att i dessa vallar av musselskal, fisk- och fågelben samt däggdjursben förekomma stora mängder av artefakter samt spår av eldstäder, ben av människan själv, ja stundom hela skelett, som giva vid handen, att en begravning på stället enligt primitiv metod ägt rum. Lockade och kvarhållna av den vid havsstranden rikliga tillgången på smakliga ostron, musslor och snäckor hava kökkenmöddingmänniskorna gjort stranden till sin boplatz och, enligt bruket på ett primitivt stadium, låtit måltidsresterna hopa sig i det obegränsade på själva platsen för boendet, tillsammans med alla övriga materiella spår av det dagliga livets verksamhet och skickelser.

Det är ett fullständigt och egendomligt kulturinventarium, som dessa »skaldynger» eller »affaldsdynger» giva oss, och ingalunda några blotta sopor från ett samhällsliv, som i huvudsak varit lokaliserat på annat håll. Vad vi upptäcka är, i likhet med de campigniska fynden, av största betydelse för spörsmålet om övergången mellan äldre och yngre stenålder. Lergodstillverkningen, som saknades i Mas d'Azil, Maglemose, Kunda och Viste, är starkt representerad i Ertebölle. Med fri hand formade stora lerkrukor, dels med flat och dels med spetsig botten, samt små ovala skålar äro vanliga. Ornamenteringen är dock ingen eller ytterst torftig. Över huvud är den ännu i Maglemose kvarlevande konsttraditionen nu totalt borta. Ett slags ersättning äro, utom lergodstillverkningens fram-

trädande, de mycket betydande framstegen inom sten- och flintslipningstekniken, särskilt belysta genom olika typer av delvis, stundom helt, slipade yxor. I flintrika länder, såsom Danmark, börjar flintan i högre grad än under de närmast föregående perioderna att komma till användning som verktygsmaterial.

I själva verket kännetecknas nog de yngsta paleolitiska skedena och de tidigaste övergångsperioderna till neolitiken av en tillbakagång uti flintans tekniska användning. Fynden synas nämligen allmänt giva vid handen, att man använt ben och horn i vida större utsträckningsamt sten och flinta i långt mindre än i vissa tidigare skeden. Vi komma mitt i stenåldern in uti en »benålder», vilken dock icke är någon ren benålder och ännu mindre får uppfattas såsom en föregångare över huvud till stenåldrarna.

Då det ju aldrig får glömmas, att vi känna den arkeologiska stenålderns tekniska kultur blott delvis, nämligen genom sina mot förmultning och förvittring mest motståndskraftiga produkter, blir det dock en öppen fråga, huruvida icke de tidigare paleolitiska perioderna ägt ett vida rikare ben- och horninventarium än vi nu, på grund av fyndförhållandena, föreställa oss.

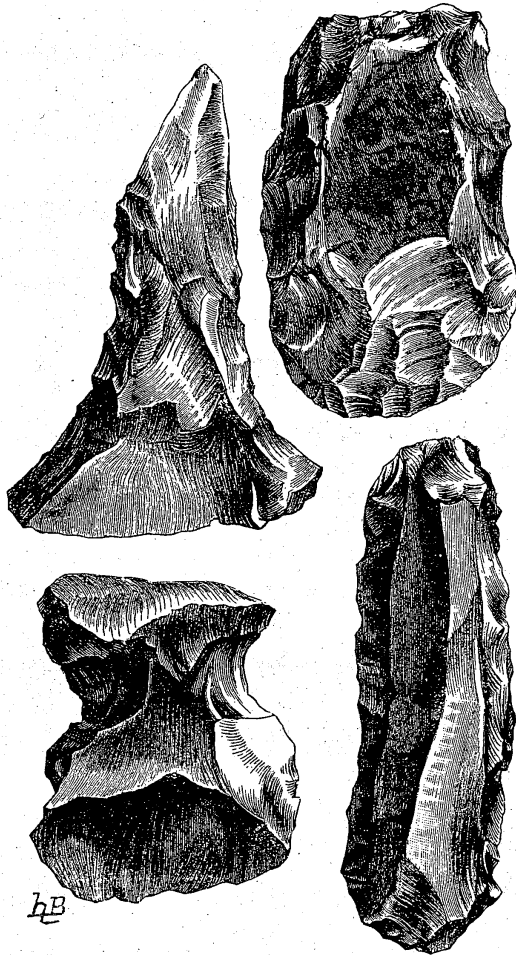

FIG. 6. TYPISKA FLINTVERKTYG FRÅN DANMARKS KJÖKKENMÖDDINGAR.

Halv naturlig storlek. Efter Hörnes.

Detsamma gäller väl även senare utdöda kulturer uti klimatförhållanden, som varit ogynnsamma för bevarandet av andra lämningar än sådana av sten och metall.

Hur de äldsta och äldre periodernas utrustning med tillverkade föremål av trä, bast, gräs, hudar, hår, fjädrar o. s. v. sett ut, skola vi nog aldrig få en aning om; på sin höjd kunna vi hoppas att genom en lycklig tillfällighet någon gång erhålla en antydan om, att sådant över huvud existerat inom den äldsta mänskligheten.

Emellertid är flintteknikens återuppblomstring uti kökkenmöddingkulturen en synnerligen betydelsefull omständighet för den fortsatta utvecklingen, i det att en utomordentligt högt utvecklad flintteknik blir synnerligen karaktäristisk för den närmast följande perioden, den yngre stenåldern, icke minst i Norden, där konstfärdigheten och formsinnet på detta område, liksom i ett senare skede på bronsarbetets, slutligen nå den högsta fulländning, som över huvud förekommit.

Bevisen för hundens samliv med människan äro synnerligen talrika i kökkenmöddingarna. Däremot saknas varje antydan till jordbruk och boskapsskötsel. Detta senare är ett viktigt drag av olikhet mellan Ertebölle-kultur och campignisk kultur, ehuru de äro samtida och eljest uppvisa en del betydelsefulla överensstämmelser.

Gravskicket inom kökkenmöddingkulturen, liksom över huvud inom kulturerna före den yngre stenåldern, är blott sparsamt dokumenterat genom fynden och utgrävningarna. Det synes ha bestått uti en primitiv nedgrävning av liket på själva boplatsen. Den ur religionshistorisk synpunkt så viktiga frågan om den dödes utrustning med verktyg, föda, smycken, vapen, är ännu föga belyst, dock mest i negativ riktning vad särskilt kökkenmöddingkulturen och dess närmaste nordiska föregångare beträffar.

Märkligt är, att det finns antydningar om ett vida mer utvecklat gravskick i vissa av Sydvästeuropas och Mellaneuropas långt avlägsna paleolitiska perioder än inom Nordeuropas vida yngre, till övergången mellan paleolitisk och neolitisk tid hörande kulturer. Men i grunden harmonierar detta med det allmänna drag av primitivitet och torftighet som, trots en i viss mån högre nivå, utmärker dessa senare.

* * *

Paleontologerna äro på grund av sina iakttagelser över så väl flora som fauna eniga om att förlägga Maglemose till det tidigaste och Ertebölle till det mellersta skedet av den postglaciala värmeperioden. Så t. ex. härröra träkolsresterna i Danmarks kökkenmöddingar till största delen av ek, visande att ekskogarna nu förhärskade i Sydsandinavien. Barrskogen hade redan hunnit draga sig längre norr ut. Bokskogen hade ännu icke anlät söderifrån. Detta skulle tyda på, att Maglemose tillhör slutet av Ancyclus-tiden eller övergången från Ancyclus-tiden till Litorina-tiden, under det Ertebölle faller helt inom denna senare period av Östersjöns geologiska historia. Klimatet i Norden befinner sig således nu uti en uppåtgående kurva, samtidigt med att kulturen tar ut jättesteget från paleolitiken till neolitiken och människan mer och mer utbreder sig över de skandinaviska länderna.

Såväl Sydsverige som Danmark och delar av Norge måste dock ha varit beboeliga och åtkomliga för mänskliga invandrare söderifrån årtusenden före Ancyclus-tidens utgång, ja — under förutsättning av obrutna landförbindelser eller för urtidsmänniskan överkomliga sund — sannolikt redan under Yoldia-tiden.

I själva verket synas geologerna vara eniga om, att den väldiga landnedpressning på linjen Bohuslän—Uppland—Åland—Syd-finland, vilken här öppnade ett brett sund mellan Nordsjön och Östersjön, hade till motvikt en landhöjning, där Sundet och Bälterna nu finnas. Det från Nordskandinavien genom Yoldia-havets samband med Nordsjön isolerade Sydsverige — bestående ungefär av Skåne, Halland, Blekinge, Småland och sydliga delar av Väster- och Östergötland — var under Yoldia-tiden icke någon ö, utan hängde genom landbryggor ihop med Själland, Fyen, Jutland och Schlesvig och sålunda med hela Europas kontinent.

Det föreligger ur geologiska och klimatologiska synpunkter samt vad de arkeologiska analogiförhållandena beträffar alls intet skäl att dogmatisera om människans ankomst till Sverige först i Ancylustiden eller att uppställa någon hypotes om Maglemose-kulturen såsom den äldsta i Norden. Då densamma i den allmänna och europeiska mänsklighetsutvecklingen haft en lång serie av eolitiska och paleolitiska föregångare, är det långt ifrån uteslutet, snarare mycket sannolikt, att vida äldre, äkta paleolitiska kulturer varit representerade i Sydsandinavien.

En del nya arkeologiska fynd i Sydskandinavien skola, om de hålla stånd inför den vetenskapliga kritiken, slutgiltigt bevisa, att människan trampat sydsvensk mark långt före Ancyclus-tiden. I varje fall är, som vi nyss sett, situationen den, att man inom arkeologiska kretsar förr eller senare motser fynd av denna art, d. v. s. fynd som bevisa, att människan uppträtt i Sydskandinavien uti sällskap med renen, således redan under ett sent skede av själva istiden — vilket redan fyndens geologiska läge, om det riktigt bestämts, tydligt kan angiva.

Till istiden hör ju ännu Yoldia-tiden. Om man räknar, att Yoldia-tiden sammanfaller med De Geers gotiglaciala skede (omkr. 12000—8500 f. Kr.) och med en del av hans finiglaciala period (vilken totaliter omfattar tiden omkr. 8500—6500 f. Kr.), så måste redan ett framskjutande av människans invandring i Sverige till Ancyclus-tidens början innebära, att hon anlant hit allra tidigast för omkring 9,000 år sedan.

Härmed lät sig Montelius uppenbarligen icke nöja, då han 1912 skrev: »att mer än 15,000 år förflutit, sedan människan började att taga Sverige i besittning, har framgått av de senaste undersökningarna». Något senare (1917) skriver Montelius: »säkerligen hava mer än 10,000 år förflutit sedan det ögonblick, då svensk jord första gången trampades av människofot.»

Ancyclus-tiden börjar ju, då en landhöjning i Mellansverige täpper till det stora sundet därstädes mellan Nordsjön och Östersjön och förvandlar det salta Yoldiahavet till en väldig insjö med sött vatten. Landbryggan mellan Skåne och Själland samt Själland—Fyen—Schlesvig består nämligen fortfarande. Den ifrågavarande mellansvenska landhöjningen anse en del geologer ha avbrutit förbindelsen mellan Nordsjön och Östersjön, redan innan inlandsisens sydkant hunnit längre norrut än till sydöstra Norrland — vilket enligt De Geers kronologi betyder omkring 9,000 år före nutid.

Att Yoldia-tiden sannolikt räcker så länge och Ancyclus-tiden börjar så sent synes icke ha varit klart för en del arkeologer, som icke vilja veta av Sveriges begynnande bebyggelse under Yoldia-tiden och stundom t. o. m. flytta fram densamma till slutet av Ancyclus-tiden.

Då endast några delar av sydvästra Skåne voro isfria före Yoldia-tidens och det gotiglaciala skedets början, finns det väl föga sannolikhet för, att någon flock av paleolitiska renjägare

kan ha förrirat sig till de sydligaste trakterna av det nuvarande Sverige redan under De Geers daniglacia skede, som såg inlandsisen avsmälta ungefär från linjen Magdeburg—Frankfurt (a. d. Oder) till södra Fyen, norra Själland och Eslöv i Skåne. Denna avsmältningssprocess, det första stadiet i avslutningen av sista istiden, räckte kanske från omkring 20.000 f. Kr. till 12,000 f. Kr. Ännu ett eller ett halvt årtusen senare — omkr. 11,500 f. Kr. — börjar det gotiglaciala avsmältningsskedet och Yoldiatiden.

Det kan måhända bidra till större klarhet att i en synkronistisk tabell sammanställa de geologiska data, varom här varit fråga. Att dessa delvis äro mycket hypotetiska faller av sig självt. Närmast gäller det blott att göra klart, med vilka hypoteser och närmelsevis säkra fakta man i detta sammanhang har att göra.

* * *

Hur pass famlande vetenskapen, eller åtminstone en del av vetenskapsmännen, ännu står inför dessa grundspörsmål inom Nordens kulturhistoria bevisas bäst därav, att man i den 1916 tryckta, väl av professor Sophus Müller redigerade officiella »Vägledningen» för det stora danska arkeologiska museet i Köpenhamn läser följande: »De äldsta säkra spåren av människans tillvaro i Danmark äro senare än istidens avslutning — — —. Relativt sent har människan således invandrat i Danmark — — —. Tidpunkten kan icke angivas med någon säkerhet; men sannolikt var det omkring 4,000 år f. Kr.»

Jämföra vi härmed den ovan anförda uppfattningen av Montelius, att »mer än 15,000 år förflutit, sedan människan började att taga Sverige i besittning» (hämtad ur 1912 års upplaga av »Vägledningen» för Statens Historiska Museum i Stockholm) eller hans senare, något moderatere uppskattning, kan näppe-ligen anmärkningen undertryckas, att avvikelser mellan dessa två stora arkeologiska auktoriteter är något för stor. En av dem måste vara alldeles ute på villovägar — såvida icke båda äro det.

Samma reflexion upprepas ovillkorligen, då man finner, att den svenska auktoriteten i en publikation av 1917 låter den yngre stenåldern i Sverige börja »under det 4:de årtusendet, måhända ännu tidigare», under det att den danska 1916 skriver,

att »stenåldern delas i en äldre och en yngre del; övergången kan antagas falla i det 3:dje årtusendet». Då starka skäl tala för, att Danmark fått så väl sin yngre som sin äldre stenålder tidigare än Sverige, blir den verkliga avvikelser mellan uppfattningarna ännu större, än de anförda årtalen angiva och i själva verket alldeles för stor.

För min egen del är jag, såsom av sammanhanget framgår, övertygad om, att så väl geologiens som den sydväst- och mellaneuropeiska diluviala arkeologiens vittnesbörd och den nordiska arkeologiens egna äldsta urkunder kräva tidsberäkningar av ungefär den art som Montelius använder. De anförda danska uppskattningarna äro mig fullkomligt obegripliga liksom Sophus Müllers absoluta kronologi över huvud.

* * *

Såsom väsentliga kännetecken på den fullt utvecklade neolitikern vilja vi betrakta icke blott tillvaron av slipade sten- och flintsaker samt lergodstillverkningen och hunden såsom husdjur, utan även den tydliga begynnelsen av åkerbruk och boskapskötsel och början av ett högre bosättnings- och bostadsskick än det paleolitiska.

Däremot markeras den yngre stenålderns inbrott synbarligen icke genom någon mer djupgående förändring av det gamla gravskicket — så till vida som det bestod uti likens nedgrävande i jorden, och utan att vi här fästa oss särskilt vid valet av platsen för graven eller dess inredning. Senare, under den yngre stenålderns fortsättning, inträffade ju märkliga förändringar i det yttre gravskicket, åtminstone för vissa, högre samhällsklasser.

Att grunda den typiska yngre stenålderns begrepp uteslutande på tillvaron inom densamma av slipade flintsaker, under det att man i övergångsperioderna finner på sin höjd slipning av andra stenarter, förefaller mig, som jag i det föregående angivit, vara att välja en allt för smal och ensidigt verktygsarkeologisk basis.

Stenslipningen och, ännu mer, den svåra och långsamma flintslipningen voro otvivelaktigt verktygstekniska framsteg, men knappast av mycket djupgående art. I en del fall, t. ex. för eggen av dolkar, kom slipningen över huvud aldrig till användning; uppenbarligen emedan den befanns onödig eller oändamåls-

enlig. Då den faktiskt medförde en betydlig förbättring i verktygets eller vapnets effektivitet — såsom t. ex. vad yxorna beträffar — innebar dock slipningen en mycket ansenlig förlängning av den för verktyget eller vapnet nödiga tillverknings tiden; ett sakförhållande som måste tagas med i räkningen. Fördelen av den nya tekniken var ej universell och oblandad.

Helt annorlunda förhåller det sig med uppfinningen av sädesodling, högre jordbruksmetoder och tämjandet av boskapsdjur (nötkreatur, får, svin, getter) och andra husdjur (åsnan, hästen, fjäderfå). Härigenom ställdes en helt ny och ofantligt utvecklingsduglig teknik till hushållningens tjänst. Människans materiella kamp för tillvaron inträdde i ett nytt stadium. En rikligare och tryggare materiell behovtillfredsställelse blev möjlig. Hela levnadssättet blev i grund revolutionerat. Andra, högre former av bosättning och samliv, än de äldsta, primitivaste, blevo nu först möjliga. Hela det andliga livet, religion och mentalitet, förändrades i grunden och utvecklades hastigt under de nya materiella livsformernas påverkan.

Någon svårighet med terminologien uppstår icke därigenom att sten- och flintslipningen förkastas såsom kriterium på den yngre stenåldern. Denna förblir en stenålder, ehuru åkerbruk och boskapskötsel komplettera den äldre, uteslutande på fiske och jakt och lägre jordbruk grundade hushållningen.

Under den sålunda givna förutsättningen är det lika omöjligt att räkna kökkenmöddingarna till neolitiken som att låta denna börja med de ännu äldre, aziliska och maglemosiska eller Kunda- och Viste-kulturerna. Bland de nu senast behandlade kulturformerna är det endast den danska Ertebölle-kulturens sydliga samtida och frände, den campigniska, som i någon mån synes tillfredsställa våra krav på en begynnande yngre stenålder. Bevisen för tillvaron av åkerbruket och boskapskötseln inom den campigniska kulturen äro dock ännu så pass omtvistliga, att det torde vara tryggast att tills vidare ställa även denna kultur utanför den egentliga, säkert dokumenterade neolitiken. Densamma och kökkenmöddingstadiet få då betraktas såsom de yngsta hittills kända uti en rad av övergångskulturer mellan äldre och yngre stenålder.

Det torde bidra till klarhet att sammanfatta gruppen av övergångskulturer under en särskild benämning, vilken framhåller, att de böra tillräknas varken den typiska äldre eller den

Det geologiska och arkeologiska läget av övergången från urtid till forntid i Sinear och Egypten.

<i>Geologiska perioder.</i>	<i>Arkeologiska huvudperioder.</i>	<i>Arkeologiska underperioder.</i>	<i>Sociologiska perioder.</i>	<i>Ungefärliga tidsgränser.</i>
Sista istiden (senare skedet).	Palcolitisk tid (slutet).	Magdalenisk period.	Urtid (en del av senare skedet).	Slutar omkr. år 20,000 f. Kr.
Klimatförbättringen i Sö- dern under sista isavsmält- ningen (istidens definitiva slutskede).	Mesolitisk tid.	Azillisk-tardenoisiska pe- rioder.	Urtid (slutet).	Från omkr. 20,000 till omkr. 9,000 f. Kr.
		Magtemoseperioden.		
Istiden och Yoldiatiden sluta omkr. 7,000 f. Kr.		Kunda-Visteperioden.	Möjligen första spår av en forntid i Södern.	
		Kjökkenmöddingperioden.		
Postglaciala perioder. An- cylustid, Litorinatid, Lim- næatid. (Från omkr. 7,000 f. Kr.)	Neolitisk och senare tid, Först i Orienten. Senare i Europa och Norden.	Arisisk-campigniska pe- rioder.	Forntid i Egypten och Sinear.	Från omkr. 9,000 till 2,500 f. Kr. i Egypten.
		Yngre stenålder.		
		Kopparålder.		
		Bronsålder.		
		Järnålder.		
		Senare och »historisk» tid.		Från omkr. 2,500 f. Kr. i Egypten.

Skandinaviens yngsta geologiska och klimatologiska perioder.

<p><i>Perioderna i inlandsisens historia.</i> (I huvudsak enligt De Geer.)</p>	<p><i>Perioderna i Östersjöns historia.</i></p>	<p><i>Det svenska klimatets historia.</i> (I huvudsak enligt Sernander.)</p>
<p>Den sista istidens huvudskede.</p>	<p>Före omkring 20,000 f. Kr.</p>	<p>Arktiskt klimat. Istäcke över hela landet.</p>
<p>Den sista istidens slutskede. Under inlandsisens avsmältning.</p>	<p>Det daniglaciala skedet. Omkr. 20,000—11,500 f. Kr.</p> <p>Det gotiglaciala skedet. 11,500—8,500 f. kr.</p> <p>Det finiglaciala skedet. 8,500—6,500 f. Kr.</p>	<p>Arktiskt klimat. Istäcke över hela landet. Mot slutet isfritt i sydvästra Skåne.</p>
<p>Efter istidens slut.</p>	<p>Yoldiatiden. 11,500—7,000 f. Kr.</p> <p>Ancylostiden. 7,000—3,500 f. Kr.</p> <p>Litorinatiden. 3,500—100 f. Kr.</p> <p>Limnæa-tiden. 100 f. Kr.—1,900 e. Kr. o. senare.</p>	<p>Arktiskt klimat, mildare mot slutet. Isranden drar sig tillbaka till syddöstra Norrland.</p> <p>Kallt tempererat i början. Mot slutet torrt och varmt (borealt klimat).</p> <p>Maritimt och mildt (atlantiskt) i början; senare torrt och varmt (subborealt). Fimbulvintern. 700—100 f. Kr. Kallare än nutidens klimat.</p> <p>Nutidens klimat.</p>

typiska yngre stenåldern. Benämningen mesolitisk tid — ett stenåldersskede mellan de tvenne stora stenåldrarna — synes rätt väl uttrycka vad det här faktiskt är fråga om.

De mesolitiska kulturperioderna, så vitt vi hittills känna dem i Europa (möjligen med undantag för vissa av denna världsdels sydliga och sydöstligaste trakter), äro således följande sex, vilka urskiljas av Sarauw, ehuru han kallar dem för ungneolitiska (*früh-neolithisch*, även *promegalithisch*).

1) Den azilisk-tardenoisiska kulturen i Västeuropa, särskilt i en del trakter där den yngsta paleolitiska kulturen, den magdaleniska, blomstrat.

2) Maglemose-kulturen med ett huvudsäte i Sydskandinavien.

3) Kunda-Viste-kulturen med spridning särskilt i Skandinavien och kring Östersjön.

4) Kjökkenmödding-kulturen (Ertebölle och senare typer), vars utbredning i Europa varit anseelig, ehuru särskilt de danska kusterna uppvisa några av de mest iögonfallande och typiska utvecklingsformerna.

5) Den arisiska kulturen i Väst- och Mellaneuropa, så till vida som den kan betraktas såsom självständig vid sidan av den campigniska.

6) Den campigniska kulturen, hittills konstaterad huvudsakligen i Västeuropa.

* * *

Visserligen är utforskningen av de mesolitiska kulturerna ännu yngre och ofullständigare än vår kännedom om den egentliga äldre och den egentliga yngre stenåldern. Så mycket är dock redan vunnet, att vi börja skymta en möjlighet att på det arkeologiska sättet kulturhistoriskt utfylla kunskapsluckan mellan den sydvästeuropeiska magdaleniska tidens storartat dokumenterade konst och teknik och den tidiga, fullt typiska neolitiska kulturen, vilken i nästan alla väsentliga avseenden var av en helt annan art än den magdaleniska tidens eller något annat paleolitiskt skedes.

Då intet annat synes möjligt, än att åtskilliga årtusen åtgått för den väldiga klimatförändring, som förflyttade renen från Sydfrankrike till Nordskandinavien, är det nödvändigt att antaga, att tidsavståndet mellan paleolitisk magdalen-kultur och tidig rent neolitisk kultur måste hava varit av samma storleksordning och

att de mesolitiska kulturformer, som upptäckas, fördela sig på denna långa tidssträcka — mellan omkring 20000 och 10000 före nutid — som utan dem skulle ha representerat ett obegripligt människohistoriskt tomrum.

Sannolikt är dock detta ingalunda fullständigt utfyllt våd Europa angår genom de sex, här såsom mesolitiska betecknade kulturerna. Fortsatta forskningar skola utan tvivel öka deras antal och därigenom också göra den kulturhistoriska bilden av det långa övergångsskedet tydligare och begripligare, än den nu ter sig.

I det stora hela är ju en framstegslinje att skönja uti serien av varandra följande paleolitiska kulturer, från den chelliska till den magdaleniska. Dock kompliceras sakförhållandena därigenom, att växlingarna mellan varma och kalla klimatperioder framtvinga kulturella anpassningar, som icke direkt ha stort att skaffa med vare sig framsteg eller tillbakagång i andliga förmögenheter och verksamheter. Den ojämförligt kortare mesolitiska tiden med sin relativt jämnt fortskridande klimatförändring i en enda riktning, från köld till värme, skulle i kulturellt avseende kunna förväntas uppvisa enklare och entydigare utvecklingslinjer. Så är nog också i stort sett fallet. Tekniska nyheter av stor framtidsbetydelse — t. ex. uppfinnandet av lergodstillverkning, yxformer och stenslipning — iakttagas sålunda vid jämförelsen av aziliska eller maglemosiska fynd med campigniska eller kjökkenmöddingska. Förvånande är dock, att detta framsteg nu börjar så lågt nere på kulturskalan och icke synes i allo direkt anknyta och fortsätta, där den högsta och yngsta paleolitiska kulturen, den magdaleniska, slutar. En tillbakagång, en kulturförlust, inleder det nya framåtskridandet.

Men så har det väl varit även tidigare så väl som senare. Ingen jämnt stigande utvecklingslinje, utan en kurva, som stiger under svängningar uppåt och nedåt. En mänsklighetens böljegang mot höjderna. Kulturens fackla har gått ur hand i hand; har vandrat från ras till ras, från folk till folk under årtusendenas lopp. Stundom, då den brunnit som klarast, har den fallit ur handen på ett högtbegåvat folk, för att, halvslocknad, lyftas upp igen av en primitiv stam, i vars vård den slutligen vunnit ny glans.

Något sådant, inom ramen av väldiga tidsmått, kännetecknar måhända övergången från paleolitiken till neolitiken. Med den

äldre stenålderns utgång synas de folk ha spelat ut sin roll, vilka, i Sydvästeuropa förde den magdaleniska kulturen till högsta blomstring. Eller ock utvandrade de; kanske mot öster eller sydost; kanske mot norr. Vare sig de själva eller dem rasfrämmande folk voro de första bärarna av den neolitiska kulturen, uppfinnare av dennas nya kulturelementer, så framträdde densamma i en helt annan världstrakt, än där den paleolitiska kulturen slocknat.

Tidigast, så vitt vi hittills kunna skönja, uppenbara sig den yngre stenålderns karaktäristiska drag kring Nilen och nedre Eufkrat samt, möjligen ännu tidigare, ett stycke inne i Asien, söder om Aralsjön. Vid Eufkrat och Nilen gjordes väl de stora uppfinningar att odla sädeslag och att förvandla boskapsdjur till jordbrukets tama redskap och grundfaktorer i människans hushållning. Innan dessa nya kulturelementer hunnit sprida sig till Väst- och Nordeuropa, hade där, icke minst i Norden, självständigt gjorts tekniska framsteg, sådana som uppfinandet av krukmakeriet, stenyxan och stenverktygens slipning, vilka förerbådade den nya tiden, men ensamma ingalunda skulle förmått att leda in uti densamma. Väl i besittning av den stora orientalska uppfinningen, sädesbruket med nötkreatur, blevo Nordvästern och Norden i Europa centra för en stor blomstring och en i många avseenden självständig utveckling av neolitisk kultur.

Neolitikens uppkomsthistoria förflyttar oss sålunda till Orienten; och fortsättningen karaktäriseras redan av begynnelsen av detta oändligt djupt betydelsefulla och växlingsrika kulturella samliv mellan Orienten och Europa, vilket spelar en huvudroll ännu i vårt eget moderna liv.

I Europa, liksom sannolikt även i Orienten, ha mesolitiska kulturer förberett neolitiken. Men endast i Orienten synas de uppfinningar på jordbrukets område ha gjorts, vilka ensamma förmådde höja samhälle och kultur upp över paleolitiska och mesolitiska nivåer samt redan inom stenåldern kunde lägga den breda, fasta grundvalen för all kommande materiell och andlig mänskighetsutveckling.

* * *

Vad den mesolitiska periodens tidsgränser beträffar, är ju den undre gränsen given genom den äkta neolitikens första framträdande, vilket, enligt vetenskapens närvarande ståndpunkt, utan

tvivel ägde rum i den främre Orienten och sannolikt mellan 10000 och 8000 före vår tidräknings början. Mesolitikens övre tidsgräns sammanfaller ju med den magdaleniska kulturens undergång och klimatförbättringens början i Sydväst- och Mellan-europa. De geologiska förhållandena torde göra sannolikt, att »den stora fysiska katastrof», vilken Eduard Meyer antar vara orsaken till den magdaleniska blomstringens plötsliga slut, ägde rum senast omkring 20,000 år före vår tidräknings början. Det skulle således vara en mycket lång tidrymd, i allt mellan 10,000 och 12,000 år, som komme på de mesolitiska kulturskedena.

Var den relativt kulturfattiga och tekniskt stagnanta pausen mellan paleolitisk högkultur och begynnelsen av den äkta yngre stenåldern (med högre jordbruk och med boskapsskötsel) så lång, som här antages, blir det tydligare än någonsin, hur nära den yngre stenåldern utvecklingshistoriskt sammanhänger med den »historiska tiden», d. v. s. med mänsklighetsutvecklingens korta »nutid», vilken sträcker sig omkring 6,000 år tillbaka från det närvarande ögonblicket räknat. Egentligen börjar denna »nutid» redan med den äkta neolitikens början, ehuru »historiska», skrivna, dokumenter saknas under de första fyra till sex årtusendena.

Mesolitiken, så till vida som vi hittills känna den, snarare vidgar än fyller det svalg, som skiljer oss från paleolitiken. Däremot blir känningen med nutidens hushållning, samhälle och kultur genast helt annorlunda intim, då vi träda in i det verkligt neolitiska skedet.

Ja, det är icke minsta tvivel underkastat, att lämningar av neolitikens hushållningsmetoder, verktygs- och vapentechnik, sociala organisationsformer samt religiösa och andra föreställningssätt och seder och bruk existera ännu i denna dag — icke blott såsom i jorden, museerna eller de vetenskapliga samlingarna och verken bevarade relikier från en för länge sedan bortdöd värld, utan i livet självt, såsom beståndsdelar av den nu levande mänsklighetens kultur. Hos våra nutida »naturfolk» och »halvkulturfolk» finna vi massor av sådan ännu livslevande neolitik samt, åtminstone vad trosföreställningar, sagor, traditioner och sedvänjor beträffar, i mycket stor utbredning även inom nutidens högre och högsta kulturfolk, nämligen hos dessas bondbefolkningar, så tillvida som desamma ännu icke hunnit att bliva tekniskt och andligt helt »industrialiserade» och »urbaniserade».

Att på samma sätt, ehuru såsom tämligen sällsynta undantagsföreteelser, några spår av paleolitiken och mesolitiken ännu leva kvar på jorden är tydligt. Man tänker då närmast på Australien och några smärre delar av Oceanien. I varje fall spela dessa minnen från en geologiskt och kulturellt lika fjärran urtid och övergångstid alls icke samma imponerande roll i den nutida mänsklighetens liv som resterna av neolitiken. Uti dessa igenkänna vi tydliga drag av de omedelbara föregångarna till det nutida samhället och den nutida kulturen.

Det blir en särskild fråga, hur de nutida »vildarnas» kulturer böra klassificeras ur utvecklingshistoriska synpunkter. Frestelsen att överskatta deras ålderdomlighet ligger stundom nära till hands.

Däremot är det icke svårt att bevisa, att hos vår lantbefolkning, så till vida som den förblivit någorlunda oberörd av särskilt de senaste tvenne århundradenas högre civilisation, finnas kvar lämningar från vår forntids andliga liv, nämligen uti »skrock» och »vidskepelse», »folk lore», sång och saga, segt fasthållna gamla halvreligiösa bruk eller sociala vanor, vilkas mening mer än till hälften förgätits, ehuru något av det mäktiga forntida patos, som en gång omgivit dem, ännu lever kvar.

HUSHÅLLNINGENS ÄLDSTA GESTALTNING. SAMLAREN.

DE EOLITISKA, PALEOLITISKA OCH MESOLITISKA
Dokumenterna äro undantagslöst av sådan art, att de endast mycket otydligt låta oss ana något litet om gestaltningen av de dåtida människornas liv. Vi kunna icke stort mer än bilda oss några få elementära begrepp om ett eller annat grunddrag av deras hushållning. Synnerligen tvivelaktig och i varje fall att undanskjuta i andra rummet är möjligheten att dessutom ur det arkeologiska materialet framkonstruera några hållbara teorier beträffande vissa ytterst elementära sociala företeelser och gryende religiösa eller därmed besläktade föreställningar hos människan före den yngre stenåldern.

Neandertalmänniskorna, den äldre paleolitiska tidens raser, voro oss kroppsligt allt för olika och äro oss utvecklingshistoriskt allt för avlägsna, att vi skulle kunna känna oss utan vidare berättigade att föreställa oss deras sjäsliv såsom i någon högre grad likt den nutida mänsklighetens. Då crô-magnonrasen uppträder i och med den aurignakiska kulturen och sålunda det senpaleolitiska skedet börjar, få vi åtminstone att göra med en människotyp, som i kroppsligt avseende mer och mer närmar sig den nutida och även genom sin materiella kultur och icke minst sina i estetiskt avseende så beundransvärda skapelser slutligen dokumenterar en obestridlig, direkt frändskap med oss själva. Då vi tyda motiven för dessa människors verk genom att tänka oss deras sjäsliv analogt med våra egna primitiva folks, ha vi, i viss mån åtminstone, tämligen fast mark under fötterna. Stora principiella betänkligheter föreligga dock även i detta fall.

De arkeologiska fynden från eolitisk, paleolitisk och mesolitisk tid avslöja för oss en icke blott relativt primitiv, utan även absolut tidig mänsklighet. De raser och kulturer däremot, med vilka etnologien sysslar — de nutida eller nyligen utdöda »natur»-folken — äro visserligen primitiva relativt till oss moderna

västerlänningar; men de äro icke tidiga; de äro precis lika senfödda människor som vi själva. Och detta gör deras primitivitet mycket tvivelaktig, åtminstone relativt till de blott arkeologiskt kända istidsrasernas kulturprimitivitet.

Visserligen ha de många årtusendena efter den magdaleniska kulturens försvinnande lämnat våra veddafolk, buschmän, afrikanska dvärgfolk, eldsländare, sydamerikanska botokuder m. fl. kvar på ett utvecklingsstadium, som är oändligt underlägset det moderna europeiska och förefaller icke allt för olikt de paleolitiska folkens under istiden. Men det är allt utom sannolikt, att dessa långa tidrymder gått våra »vildar» spårlöst förbi. En 20,000 år senare primitivitet måste väl, trots all bibehållen »barnslighet», delvis kännetecknas av en senilitet, som var istidsmänniskan helt och hållet främmande.

Vi få i detta sammanhang ej allt för lättvindigt förbigå spörsmålet om orsaken till de nutida naturfolkens kvarblivande på »natur»stadiet. Är det icke fråga om annat än naturomgivningens inverkan? Vi förefinna ju de lägsta nutidsvildarna i några av jordens otillgängligaste och minst inbjudande urskogs-, träsk-, bärgs-, öken- och kusttrakter. Har naturens otämjbara vildhet eller oöverbanneliga karghet automatiskt konserverat människans ursprungliga vildhet? Ligger det över huvud i människans väsen att utvecklas uppåt endast under påverkan av en gynnsam omgivning? Vad är då en »gynnsam» och en »ogynnsam» omgivning, särskilt naturomgivning? Varför har något folk på denna vida och glesbebyggda jord låtit sig för alltid kvarhållas i en naturomgivning, som, om en sådan verkligen finnes bland de bebodda länderna, omöjliggör all högre mänsklig utveckling?

Hur skall man förklara t. ex. uraustraliernas bibehållna primitivitet på den väldiga och av naturen ingalunda helt vanlottade australiska kontinenten? Brist på inflytelser utifrån andra världstrakter? Varför skulle sådana behövas? Och för övrigt ha de ju förekommit, i det att uraustralierna verkligen lånat de högre elementerna i sin tarvliga kultur från den angränsande övärlden. Nej; förklaringen till att uraustralierna aldrig utvecklats till en högre, säregen och inom ramen av Australiens naturförhållanden (dit jag även räknar dess ursprungliga djurvärld) möjlig kultur, kan blott sökas uti uraustraliernas brist på själslig utvecklingskraft.

Teorien om all kulturs uppkomst och fortsatta utveckling på

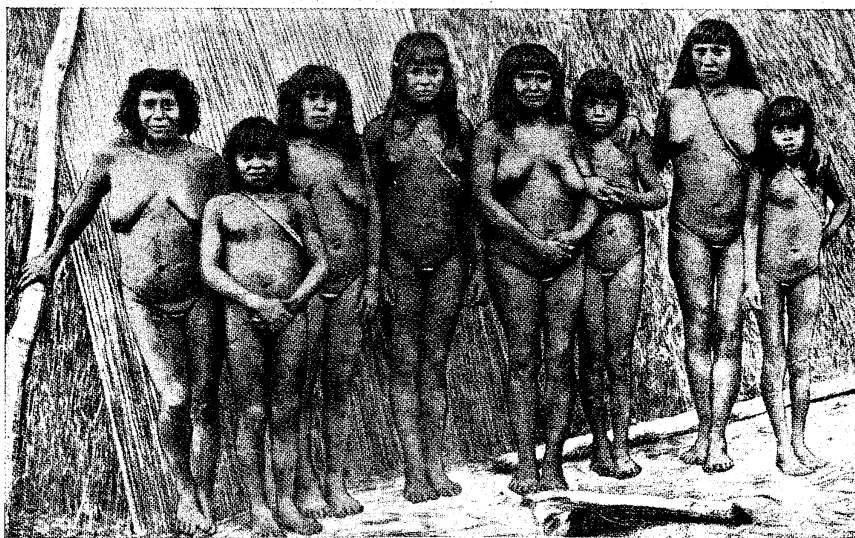

FIG. 7. SYDAMERIKANSKA INDIANKVINNOR (BAKAIRI).

Utän annan dräkt än ett höftsnöre med »uluri» (en trekantig skyddsanordning av bast).
Efter Ehrenreich och Stratz.

grund av idel »yttre inflytelser» eller »påverkningar utifrån» är rent meningslös. Av noll plus noll eller noll gånger noll blir verkligen bara noll, trots de allra kolossalaste yttre påverkningar. Sanningen är, att människorna äro varandra oändligt olika i kulturkraft; och denna är väsentligen en skaparekraft; icke blott fotografiplåtens kraft att taga intryck utifrån.

De nutida naturfolken — bland vilka finnas massor av högre och lägre kulturgrader — äro de relativt mindre begåvade raserna. Deras undermålighet i själslig växtkraft, relativt till t. ex. Medelhavsfolkens och östasiaternas, mätes ungefärligen av deras relativa kulturella tillbakablivenhet under de senaste 20,000 åren. De ha använt dessa till att bli mer eller mindre senila på den utgående istidens primitiva kulturstadium, i stället för till att växa högre och högre i materiell och andlig odling och kraft.

Försiktighet är av nöden, då vi söka göra oss en levande bild av istidsmänniskornas ungdomliga kulturprimitivitet genom att låta det arkeologiska forskningsmaterialet belysas av vår känedom om de nutida naturfolkens stelnade, åldrade kulturprimitivitet. Religiösa föreställningar och sociala anordningar, som varit i bruk ett par tiotusental år ha säkerligen icke undgått

förvandling, ehuru de ej växt ut till någonting väsentligt högre, starkare, klarare, sannare än istidsmänniskans idéer och institutioner. Uraustraliernas sociala inrättningar, t. ex., visa oss, att mycket primitiva sedvänjor kunna bli oerhört komplicerade, utan att därför förlora något av sin råa, otympliga primitivitet.

* * *

Ehuru det otvivelaktigt finns tydliga spår av ännu kvarlevande eolitiska och paleolitiska kulturstadier bland nutida naturfolk, vore det således nog tryggast att avstå från att tolka den arkeologiska istidspaleolitiken med tillhjälp av den etnologiska nutidspaleolitiken och att spara en dylik arbetsmetod åtminstone tills vi äro inne i den yngre stenåldern och således kronologiskt avsevärt närmare nutiden.

Rådligast torde i varje fall uti detta sammanhang vara att skilja mellan å ena sidan de materiella eller ekonomiska förhållandena hos de äldre stenåldersfolken och å andra sidan deras sociala och övriga andliga livsyttningar. Med de förra ha vi mycket lättare att komma till rätta på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt än med de senare. Vilket ju visserligen är beklagligt, eftersom samhällsliv och kultur äro vida intressantare mänskliga livsföreteelser än kampen för födan. Men saken är den, att vi av geologer och paleontologer kunna få rätt gott besked om de chelliska, acheuliska, mousteriska, aurignakiska, solutréiska och magdaleniska folkens naturomgivningar — jord, klimat, växter, djur. Varförutom deras verktyg och vapen, så tillvida som de blivit bevarade och upptäckta, vittna, åtminstone under de senare, högre kulturperioderna, någorlunda tydligt om de ändamål, för vilka de voro formade.

Chelliska handkilar och liknande råa kross- och stötverktyg av sten, ben och trä måste ju, om de voro de enda eller viktigaste existerande verktygen, tydas såsom vittnen om en hushållning med allra primitivaste metoder. Man kan icke i egentlig mening fiska, idka tillverkning eller odla jord med en chellisk handkil eller med andra flintsaker av den råa chelliska typen. Men man kan med desamma krossa, knäcka, bräcka, stöta, bulta, skrapa, skära effektivare än med blotta handen eller med naglar och tänder. Om den chelliska människan icke kände verktyg av annan typ än de klumpiga och råa sten- eller flint-

stycken, som genom en smula tillslagning fått en grov tillspetsning eller tillkantning, måste hennes hushållning ännu ha varit primitivare, mer djurlik, än de råaste oss kända fiskare- och jägarfolks.

Sannolikt är dock, att den varelse, som redan höjt sig över eolitikens ännu enklare användning av stenar som verktyg, dock förstod att begagna icke blott sina egna tänder och naglar, utan även att bruka musselskal, stora fiskkäkar, däggdjurskäkar med fastsittande tänder o. dyl. såsom hack-, skär- och skrapverktyg. Och därmed var helt visst vägen redan öppnad för en senare efterbildning och förbättring i sten och flinta av dessa tidigaste, i den organiska naturen förefunna spets- och eggverktyg.

Den äldre paleolitikens sista period, den mousteriska, uppvisar ju också ett rikt flintinventarium av skraplika, knivlika, syllika, mejsellika verktyg, vilket vidare utvecklas i den yngre paleolitiken, särskilt i de solutréiska och magdaleniska perioderna. Vi iakttaga nu fullt tydliga, utomordentligt vackert formade och fint tillhuggna knivblad, dolkblad, spjutblad, pilspetsar, borrar och pryglar så väl som skrapor av många slag; allt i flinta. Och under det att den paleolitiska flinttekniken kulminerar i det solutréiska skedet, framträder det magdaleniska med en redan i den aurignakiska tiden förebådad rikedom av fina verktygs- och vapenformer i ben och horn. Lansspetsar med inskurna gift- och blodrännor, pilspetsar med hullingar och harpuner höra till magdalentidens karaktäristiska vapen.

Självklart är, att konstaterandet av en sådan utveckling av tekniken rent av tvingar till slutsatsen, att hushållningsmetoderna förändrats i framåtskridande riktning på motsvarande sätt. Spjut, pilar, harpuner vittna otvetydigt om fiske och jakt i dessa ords egentliga mening.

Några förutfattade meningar angående förträffligheten av den s. k. materialistiska eller rättare ekonomistiska historieuppfattningen behövas sålunda alls icke, för att den arkeologiska historikern skall söka fotfäste för sin sociologiska tolkning av fyndmassan genom att i första rummet ägna uppmärksamhet åt de ting, vilka synas belysa urtidsmänniskornas ekonomiska liv.

* * *

Nästan undantagslöst ha historiker och arkeologer hittills talat om urtidens »jakt och fiske» eller »jägare- och fiskarliv» på ett

sätt, som vittnar om att man trots sig sålunda kunna beteckna den allra tidigaste och primitivaste mänskliga hushållningen i allmänhet. I och med det att människan blev människa eller över huvud, om hon antages redan från begynnelsen ha varit »skapad» som människa, började »förvärva sitt bröd i sitt anletes svett», uppträdde hon som jägare och fiskare — menar man och tror sig därmed slutgiltigt ha vetenskapligt förbättrat en ännu äldre och naivare uppfattning, enligt vilken de första människorna började den ekonomiska utvecklingen med jordbruk och boskapskötsel. »Då Adam grävde och Eva spann — — — —» heter det i ett gammalt engelskt rim från medeltiden.

Frågan är främst, vad som inom vetenskapen måste menas med »jaga» och »fiska». Utan tvivel finns det djur som jaga och fiska — t. ex. vargar och uttrar, örnar och måsar. Och de lära oss även vad jakt och fiske är, och att människan, så länge hon saknar en speciell teknisk utrustning, är alldeles oförmögen att uppträda som vare sig jägare eller fiskare. De lant- och luftrovdjur samt vattendjur, som idka jakt och fiske, äro av naturen utrustade med organer, vilka allena möjliggöra dessa näringsgrenar. Människan saknar sådana organer — i likhet med många djur, t. ex. de gräs-, blad- och fruktätande. Antiloper och bisonoxar jaga icke. De beta. På liknande sätt förhåller det sig med aporna. De jaga icke. Vilja vi, vilket utan tvivel har skäl för sig, icke kalla deras metod att söka och tillägna sig födan för att »beta», så få vi hitta på en tredje term, vilken riktigt betecknar ifrågavarande ekonomiska metod. Enklast är väl att säga att aporna och djur med liknande hushållnings-sätt söka eller leta och samla eller plocka sin föda. De äro letare och samlare.

Till denna ekonomiska kategori hör människan ursprungligen, långt innan hon blev jägare och fiskare. Därom råder icke minsta tvivel. Zoologi, etnologi och arkeologi vittna enstämmigt i samma riktning. Att människan slutligen kan bli jägare och fiskare, vilket elefanten, hästen, apan icke kan, det beror därpå, att hon sjäsligt är för mer än ett djur, i det hon kan uppfinna och bruka yttre, artificiella organer (verktyg, vapen), under det att djuret är hänvisat till att genom en lång organisk evolution förvandla sina kroppsdelar till sådana specialverktyg, som möjliggöra jakt eller fiske. Ett djur med jaktorganer, såsom lantrovdjuret, eller fiskareorganer, såsom sjöfågeln, är av naturen jägare

FIG. 8. INFÖDINGAR PÅ ANDAMANERNA FISKA MED PIL OCH BÅGE.
Efter Hörnes, *op. cit.*, I.

eller fiskare; men människan är det icke, utan blir det endast genom något som inte finns i naturen, nämligen uppfinnandet och nyttjandet av verktyg, tillverkade av främmande substans, av trä, ben, sten, metall o. s. v.

Att jaga och fiska är att på ett efter bytets natur och vanor särskilt lämpat sätt söka, förfölja, döda och eventuellt även stycka ett djur med en i detta sammanhang avsevärd förmåga och vilja att undgå ödet att bli en annans mat. I jägarens yrke ingår icke blott en besvärlig förföljelse, utan ofta även en livsfarlig kamp med bytet, t. o. m. ett lejon eller en tiger kan få med livet böta för försöket att komma åt ett stort och starkt boskapsdjur eller en noshörning. Fiskaren har det i detta avseende mindre farligt, men så mycket besvärligare, då det gäller att över huvud få fatt i bytet. Sjöfåglarna ha löst problemet genom att göra sig till skapelsens främsta specialister i flyg-, sim- eller dykkonst.

Människan är icke utrustad med tillräckligt specialiserade och överlägsna ställförflyttnings- och angreppsorganer för att av

naturen vara en jägare eller fiskare. Kroppsligen lämpar hon sig ursprungligen blött för den blygsammare och fredligare samt ofarligare näringskonsten att söka och samla födan. Hennes tandbyggnad är ju allätarens. Att plocka frukter, insekter, maskar, sniglar, snäckor, musslor, att söka och samla ätbara rötter och krälände smådjur, att snoka och leta i skogssnår och vid stränder, att böka under tuvor och trädrötter eller strandvallar efter mjuka, ätbara ting ur så väl djur- som växtriket, det är människans ursprungliga, naturbestämda hushållningsmetod.

Hon är född letare och samlare, icke jägare eller fiskare. Hennes första bekantskap med de större lantdjurens matnyttighet var säkerligen också letarens och samlarens, i det hon tillgodogjorde sig tillfälligt hittade djurlik eller de mer eller mindre välstekta resterna av förolyckade djur, där den av åskan eller en vulkan tända skogsbranden nyss gått fram. Det är nog icke heller osannolikt, att det på stranden av vattnet uppkastade fiskliket förmedlat människans tidigare bekantskap med fiskens matnyttighet.

* * *

Om letare- och samlarehushållningens utvecklingsstadium vittna otvetydigt de eolitiska och chelliska samt möjligen även de acheuliska fynden. Först då den chelliska tidens tropiska och den acheuliska periodens varmtempererade klimat förbytt till det mousteriska skedets köld, uppvisar flintinventariet en förbättrad teknik och en specialisering, som torde tyda på, att samlarehushållningen börjar kompletteras med jakt och fiske. Om något övergivande av samlarehushållningen kan det naturligtvis icke bli fråga, varken under dessa perioder eller framdeles. Bland nutida naturfolk finnas sådana, som ännu i huvudsak stå kvar på samlarehushållningens stadium. Och icke ens för de högre och högsta kulturfolken har denna hushållningsform någonsin blivit helt främmande. Ännu i vår egen tid och mitt ibland oss spelar samlarehushållningen en ej oviktig roll, t. ex. genom bärplockningen i våra skogar och genom samlandet i tropikerna av allehanda vilt förekommande växters matnyttiga eller medicinskt eller tekniskt användbara delar, frukter eller avsöndringar.

Med den ursprungligaste, allenarådande och om människans

tidigaste ekonomiska skaplynne vittnande samlarehushållningen komma vi dock i beröring endast genom det arkeologiska forskningsmaterialet från eolitiska och tidiga paleolitiska perioder. De primitivaste nu levande folken ha alla hunnit avlägsna sig ett långt stycke från detta människans sanna ekonomiska urtillstånd. Ceylons veddafolk, Sydamerikas eldsländare och botokuder, Afrikas buschmän, dvärgfolk och träskfolk, Nyguineas papuastammar, tasmanier och uraustralier ha alla börjat utvecklingen till jägare och fiskare, ehuru under bibehållandet av samlarehushållningen såsom den huvudsakliga hushållningsformen. Därför äro etnologerna tämligen eniga om att benämna dessa ekonomiskt primitivaste folk »lägre jägare», i motsättning till det egentliga, »högre» jägarestadiet.

Bättre torde dock vara att skilja mellan »samlare» och »jägare» och att låta övergångsformerna bilda en särskild grupp. Endast sålunda blir det möjligt att göra det vetenskapliga systemet av ekonomiska utvecklingsstadier till en någorlunda trogen bild av verkligheten. Det gäller här ingenting mindre än att spåra uppkomsten och de tidigaste gestaltningarna av människans ekonomiska natur — hennes utveckling till en ekonomiskt arbetande varelse från att ursprungligen ha varit själva motsatsen till detta: en letande, plockande, samlande allätare, en naturens bekymmerslöse gäst, utan tanke på morgondagen njutande dess fritt erbjudna gåvor.

* * *

En bild ur verkligheten, som synnerligen nära överensstämmer med den teoretiska föreställningen om ett folk uti den rena samlarens utvecklingsstadium, ger oss professor W. Volz, då han i Buschans *Illustrierte Völkerkunde* på följande sätt skildrar Sumatras Kubu-stammar.

»Det lägsta, som vi hittills över huvud känna av mänsklig livsgestaltning, anträffa vi hos Kubufolket på södra Sumatra, vars tillstånd faktiskt höjer sig endast föga över djurets. De så kallade 'vilda' Kubu utgöra ett litet folk, som undanträngts till södra Sumatras mest otillgängliga urskog och lever i familjegrupper, små familjehorder utan fasta boplatser, ständigt på vandring. Natten tillbringas under helt enkla, av löv gjorda rägnskyddsskärmar eller i de vinklar eller hålor, som man råkar upptäcka.

»Hela livet består uti ett sökande efter födan. Dräkten utgöres av en mellan benen uppdragen gördel av klappad bast samt av en av samma material tillverkad bindel kring huvudet. En lång, spetsad trästång, tjänande som spjut, är det enda vapnet. Med en tillspetsad grävkäpp i handen och en flätad korg på ryggen genomströvar man skogen, letande efter näringsmedel. Åtbart är allt, som över huvud kan fördragas av magen. Sålunda leva dessa människor ur hand i mun. Egendomen är obekant, då de ingenting annat besitta än de få ting, som de bära med sig. Därför finns varken stöld eller andra förseelser, som sammanhånga med egendomsbegreppet. Till och med prydnader äro okända. Lika litet finnas några husdjur eller odlade växter. De hundar och höns, man anträffar hos dem, ha de fått först på senare tider.»

En snarlik bild av primitivaste samlarehushållning ger den av Heinrich Schurtz i hans *Urgeschichte der Kultur* citerade Lumholtz, då denne skriver på följande sätt om uraustralierna i Norra Queensland.

»Hos australnegrerna är det kvinnorna, som väsentligen ha att sörja för det dagliga behovet av näringsmedel. För detta ändamål företaga de långa utflykter. I det stora hela är kvinnans ställning, såsom hos alla vilda folk, mycket underordnad. Hon måste förrätta allt grovt arbete, gå ut med en korg och käpp för att samla frukt, gräva upp rötter och hugga ut larver ur trädstammarna. Frukt finner hon dels på marken och dels på träden, i vilka hon måste klättra upp, ehuru hon gör det med mindre skicklighet än männen. Käppen, som är kvinnans enda verktyg och aldrig får saknas på hennes strövtåg, är av ett hårt träslag, $1\frac{1}{2}$ till 2 meter lång och tillspetsad i ena ändan. Till och med vid fester och dans tar den gifta kvinnan med sig sin käpp som ett tecken på sin värdighet såsom familjeförsörjerska. Ofta måste hon dagen igenom bära sitt lilla barn med sig på ryggen, och hon lägger ned det, blott då hon måste gräva eller klättra. När hon kommer hem, har hon oftast mycket att göra med tillredningen av de insamlade förråderna och med urvattningen av de giftiga frukterna — — — —.

»Männens bidrag till kosthållet består mestadels i honung, ägg, ödlor, vilt o. s. v. Animaliska näringsmedel behåller han helst för egen del; och kvinnan är hänvisad till den vegetabiliska föda, som hon samlar åt sig och sitt barn. Mannen går

på jakt mer för nöjes skull än för att livnära familjen, om vilken han föga bekymrar sig, då han icke känner några plikter som familjefader. Han tänker blott på sin bekvämlighet. Går ut på jakt fram på förmiddagen, sedan daggen torkat i gräset, och kommer ofta hem med tomma händer, sedan han förtärt sitt jaktbyte omedelbart där han nedlagt detsamma.»

Tydligen äro de här skildrade uraustralierna något mera bofasta än Sumatras Kubufolk, varförutom jakten tydligen hos dem kommit till en viss utveckling. De två exemplen belysa varandra, i det de visa, dels att jakten till en början snarast är en manlig sport, som får nödtorftigt komplettera samlarehushållningen, och dels att samlarehushållningen under gynnsamma naturförhållanden icke behöver innebära ett ständigt, rastlöst kringvandrande av hela horden, om ock dennas boplats då och då måste flyttas, för att man skall komma inom räckhåll för mera orörda insamlingsområden.

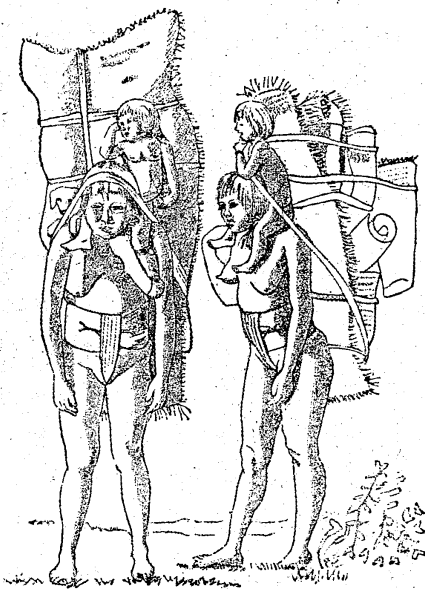

FIG. 9. SYDAMERIKANSKA INDIAN-
KVINNOR

på vandring med sina bördor. (Bororofolket i Centralbrasilien). Efter K. v. d. Steinen.

* * *

Så vitt vi hittills kunna se, känner människan eldens ekonomiska användning redan på samlarehushållningens stadium. Detta gäller så väl de arkeologiska fynden som de etnologiska iakttagelserna.

Naturligtvis kunna och måste vi tänka oss ett skede, då den vardande människan ännu icke övervunnit djurets eldskräck och var okunnig om det oerhört mäktiga vapen i kampen för tillvaron, som den tämjda elden på hennes hård innebär. Men vi förmå icke tydligt urskilja en arkeologisk period utan eldens användning, lika litet som vi känna några nutida naturfolk, för vilka eldens bruk vore främmande.

Den belgiske arkeologen och eolitspecialisten Rutot tror sig redan före paleolitikens begynnelse uti istiden häva bevis för eldens användning av människan. Dessa bevis skulle bestå uti tydliga spår av eldens åverkan på eolitiska flintredskap, i det att ytan av desamma stundom uppvisar ett nätverk av fina sprickor, vilka kunnat uppstå blott genom stark upphettning i eld. Beviset kan väl dock gälla, blott om det är uteslutet, att elden och upphettningen i fråga kunna ha kommit till stånd utan människans tillskyndan — genom någon av åska eller vulkanutbrott förorsakad skogsbrand eller präriebrand. I själva verket synes den stora massan av hithörande eolitiska fyndförhållanden utesluta en sådan förklaring. Fullt säkert torde vara, att de chelliska och acheuliska fynden av eldmärkta stenverktyg måste gälla såsom bevis för människans bekantskap med elden i dessa tidigaste paleolitiska perioder.

Ett intressant drag är, att eldmärken hittills icke iakttagits på eoliter från tertiärtiden. Det är dock ingalunda säkert, att den vardande människan först genom det bistra intrycket av den äldre istidens köld och rusk stimulerades att börja experimentera med den brännande, värmande, lysande röda flammen. Denna oförlikneligt epokgörande kulturbragd, vars minne sedan fortlevat genom oräknade årtusen i folkens myter, religiösa bruk och sagor, synes, av arkeologiska vittnesbörd att döma, sannolikt ha utförts redan under ett varmt skede.

Helt visst blev människans ställning till naturens makter, hennes kamp för tillvaron på vår planet i grund revolutionerad genom eldens bruk. Genom att föra med sig elden var människan ej längre bunden vid vissa klimatförhållanden, utan kunde utbreda sig över alla de olika världstrakterna för att under dessas skiljaktiga inflytelser gestalta sin hushållning, sina bostäder, sina kläder, sitt samhällsliv och sin kultur på otaliga skilda sätt. Elden är i sanning sagans »förtrollade lampa», som öppnat alla vägar, övervunnit alla avstånd, uppfyllt alla önskningar, bringat rikedom och kultur även åt folk, som eljest skulle suttit i armod och andligt mörker. Det vill säga, att allt detta och mer har människans geni brukat lågan till. Med den har hon förverkligat mången fantastisk önskan, som syntes tillhöra snarare sagan än verkligheten.

I människans mycket torftiga tidigaste verktygsutrustning — några käppar och stenar, ben och djurtänder, förutom det glö-

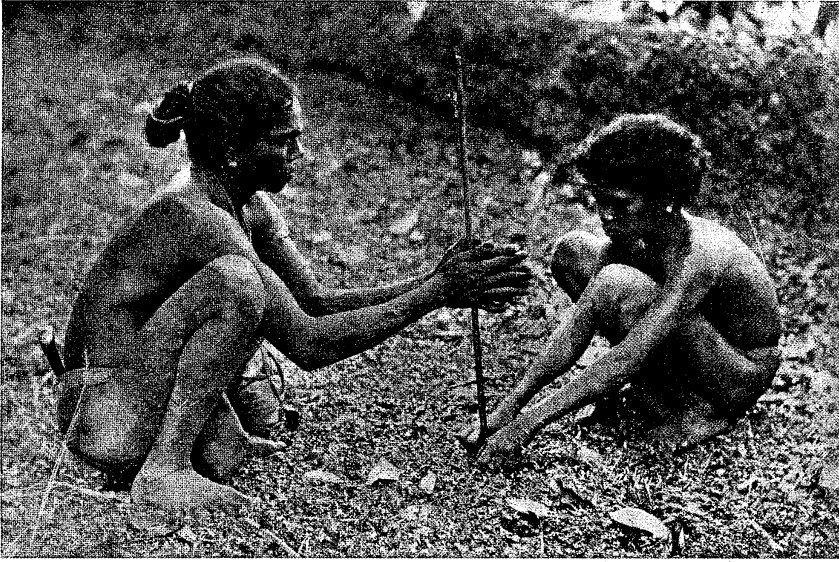

FIG. 10. ELDTÄNDNING,

genom att gnida ändan av ett pilskäft mot ett stycke mjukt trä, hos kanibarena, ett dravidafolk i Ostindien. Efter Buschan, *Sitten der Völker*, II.

dande kolet — intar elden den helt dominerande platsen; oändligt mäktigare än alla de andra hjälpmedlen tillsammans. Den icke blott förädlade eljest onjutbar föda, utan lyste och värmd under nattens mörker och förjagade farliga rovdjur och ännu farligare onda andar.

Hur pass arm och bunden den primitiva samlaren än stundom kan ha varit genom tvånget att på långa vandringar skrapa ihop födan för dagen; i elden hade han dock en underbar vän och hjälpare, som ständigt var beredd att öppna nya möjligheter för så väl hushållningens förbättring som för det tekniska arbetet över huvud. Likväl var vägen fram till de högre hushållningssystemerna lång och mödofylld nog. Kanske mindre därför att de nödiga tekniska och sociala uppfinningarna voro särskilt svåra, än därför att hågen icke låg nog starkt åt den »materiella» sidan av tillvaron — åtminstone ej åt det materiella arbetets, det ekonomiska arbetets håll.

Problemet om människans tidigaste förhållande till elden kan säkerligen aldrig slutgiltigt lösas genom exakt forskning. Vi få nöja oss med en del, huvudsakligen på etnologiska fakta stödda

gissningar. Tydligt är dock, att här egentligen föreligga tvenne stora spørsmål. Hur upptäckte människan över huvud eldens nytta? Hur lärde hon sig att själv tillverka elden?

Sannolikt gävo åsk- eller vulkantända skogs- och präriebränder det nödiga åskådningsmaterialet beträffande eldens verkningar både som värmekälla och medel att göra djurens kött till en behagligare spis. Nästa steg var att låna eld från sådana naturens bål och att göra denna från naturen lånade eld till en varaktig besittning i trots av att man ännu förde ett kringflackande liv, ej mognat för fast bosättning. Att bära glöden från kvällens eller nattens lägereld med på dagens vandring ut i det ovissa var en nödvändighet. Ihåliga trästycken eller ben fingo tjäna som glödpannor.

Sedan denna vana vid eldens bruk och vård var förvärvat, men eljest oberoende av densamma, gjordes eller tillgodogjordes upptäckten, att vissa arbeten alstra värme och gnistor, rök och flammor. Sådant arbete är borrarandet, gnidandet eller sågandet av ett torrt trästycke med ett annat eller hamrandet av en sten med en annan. Träborrningen icke blott alstrar värme och låga, utan även det torra, upphettade träpulver, som tänder sig i gnistan och kan förvandla denna till en flamma av tillräcklig varaktighet att användas såsom alstrare av den eld man önskar.

Då den primitiva människans metoder att göra eld delvis äro mödofyllda och långsamma, bibehåller sig mycket länge, även sedan bosättningen, den fasta bostaden kommit till stånd, det gamla bruket att hemta eld från en brinnande härd. Ett altare med evigt brinnande låga blir slutligen den sköna symbolen för eldens urgamla kulturkraft och för människans erövring av kultur, hem och härd. Den mytbildande fantasien spinner sin brokiga vävnad kring härd och altare och helgar dem för alla kommande tider.

* * *

Utvecklingsavståndet mellan den vardande eller nyss vordna människan och den intill dato högst utvecklade är kanske större på det ekonomiska området än på det kulturella, under det att den sociala evolutionens spännvidd från urtid till nutid håller en medelväg. Beträffande dessa ting ha dock länge härskat och härska fortfarande mycket skeva föreställningar inom så väl den vetenskapliga som ovetenskapliga mänskligheten.

Till en början är det absolut nödvändigt att kunna klart skilja mellan arbete och arbete, ekonomiskt arbete och kulturellt (samt socialt) arbete.

Våra lägre och lägsta »vildar» äro gränslöst ohågade och lata, ointresserade och motspänstiga, då det gäller ekonomiskt arbete eller arbete enligt något annat system än deras eget, vilket förefaller de riktigt »förståndiga» bland oss så ynkligt barnsligt eller tokigt fantastiskt och ineffektivt. Ej sällan har det visat sig, att vilden hör till »*jene Asra, welche sterben*» — visserligen icke »*wenn sie lieben*», men väl »*wenn sie arbeiten*», d. v. s. tvingas att arbeta enligt ett »civiliserat» system för ekonomisk verksamhet. Alla indianer ha som bekant en stark tendens åt det hållet, och alla de primitivaste »svarta» (till vilka de äkta negrerna visserligen icke höra) äro att räkna hjt. Den vite mannens hårdhanta försök att förvandla sin röd- eller mörkskinnade broder till en trägen och ordentlig plantagearbetare eller fabriksarbetare enligt modernt europeiskt ekonomiskt system har allt för ofta lett till blodiga konflikter och den mörkhyades undergång. Han kunde icke böja sig under det vita arbetsoket, »blott falla kunde han».

Varför? Därför att vilden är så slarvig och saknar den vite mannens utmärkta moral? Saken bottnar nog djupare än så. Det ligger ett oerhört svalg av fortskridande utveckling mellan vildens arbetssystem och det som kännetecknar vår berömde samtida, *homo sapiens lombardstradarius*. Skall den äkta vilden med ett raskt handgrepp av vår humane vite kolonist slungas tvärs över svalget, händer det allt för lätt, att han ömkligen kreperar på vägen — i det lufttomma rummet mellan urtid och nutid, så att säga.

De primitiva beskrivas stundom som, tidvis åtminstone, rätt bekväma och slöa; men vid närmare bekantskap visar det sig, att de ingalunda sakna verksamhetslust — ehuru densamma urladdar sig stötvis och inom livsområden, som gemenligen ha rätt litet med »arbete» att skaffa.

Att arbeta i ekonomisk mening är att vara planmässigt verksam för att i tillräcklig mängd infånga och tillverka de ting, vilka äro av nöden för våra materiella behovers tillfredsställande. Det ekonomiska arbetet gäller intet annat än föda, dryck, bostad, kläder, värme, lyse och dylikt, som rent fysiologiskt göres oss behov.

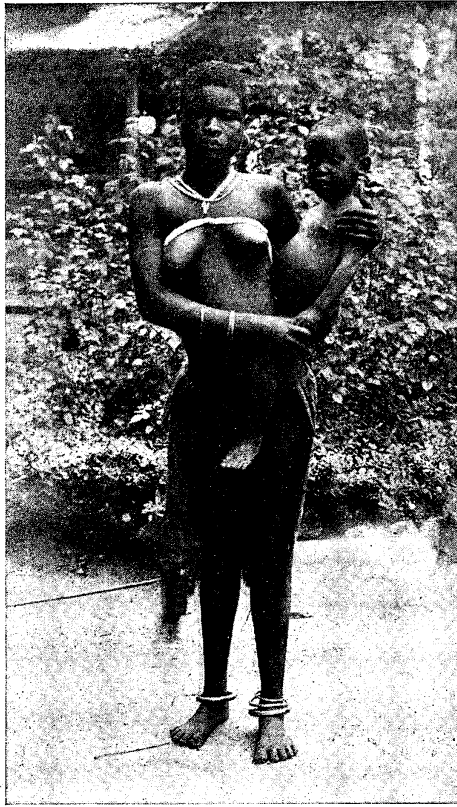

FIG. II. KONGONEGRINNA.

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

Tvånget att med fysiologiskt bränsle och genom skydd mot väder och vind underhålla och bevara den fysiologiska maskin, som vi kalla vår kropp, kunna vi som bekant absolut icke undgå. Men vi kunna komma ifrån vårt ekonomiska tvångsarbete tämligen lindrigt eller, rättare, på ett mycket enkelt sätt, om vi leva som blotta samlare uti tropiska nejder, där naturen med givmild hand sörjer året runt för förekomsten av ätbara och någorlunda närande frukter, rötter, smådjur m. m.

Utän en del besvär och mycket kringströvande går det i allmänhet icke. Fast bostad och talrika lösören får man då icke ha. Många tillsammans får man vanligen icke heller vara, om naturens fria gåvor så tämligen skola räcka till för

att hålla hungersnöden på avstånd. Blir man av starka konkurrenser och fiender fördriven från de sällare samlaremarkerna till kargare och oländigare, händer det nog att hela systemet urartar till en icke allt för munter hungerhushållning. Men sådant blir dock egentligen blott följderna av en senare, mer komplicerad mänsklighetsutveckling, vilken tvingar samlaren att konkurrera om jorden med jägaren, jordbrukaren och herden, för att ej tala om den vite kolonisten med sina vidlyftiga och med oemotståndliga våldsmedel understödda anspråk på jord, naturprodukter och människor.

När det går normalt till för samlaren och den lägre jägaren, kräver ekonomin icke någon annan själsutveckling än konsten

att umgås med naturen. Fasta arbetstider, fasta måltider, fasta sovtider, omsorg för framtiden, planmässigt arbete — all sådan den ännu otämjda människosjälens ansträngande och plågande ordning är obehövlig. Man behöver icke svälta ihjäl, därför att man gör blott vad som faller en in för ögonblicket. Den omedelbara hungerkänslan är den ende arbetspådrivaren, med vilken man kommer överens utan intellektuell ansträngning, utan produktionstekniska omvägar, utan att behöva mekanisera viljelivet.

* * *

Den primitive samlaren och jägaren arbetar i ekonomisk mening, eftersom han själv sörjer för sin kroppsliga behovtillfredsställelse; men det rationellt

planlagda, tekniskt invecklade ekonomiska arbetet på lång sikt är honom totalt främmande. Något samband mellan högre tankelev och viljedisciplinering å ena sidan och det ekonomiska arbetet å den andra existerar för honom icke.

Likväl sakna dessa primitiva ingalunda ansatser till ett högre, intensivare sjäsliv och till en därmed sammanhängande verksamhetslust och arbetsdrift. Den primitives slöhet och lättsinne som ekonomisk arbetare äro enligt erfarenheten fullt förenliga med hans intresse och hängivenhet för kulturellt arbete av den sort, som hör hans utvecklingsstadium till.

Då det gäller lek, spel och sport, magi och dans, musik och sagor, hemliga ceremonier och hemliga föreningar, mystiska upp-

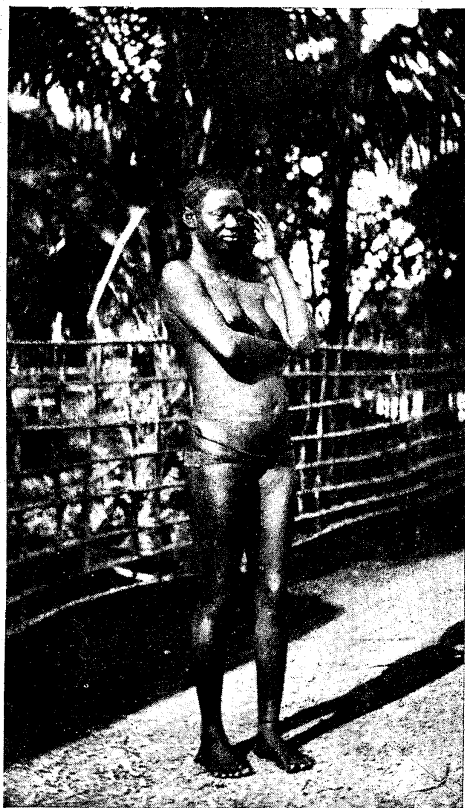

FIG. 12. KONGONEGRINNA.

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

tåg och heliga fester, varjehanda orgier samt en hel del konstutövning, bestående uti självstympning, tatuering, sminkning och annan självutsmyckning samt uti arbeten i trä, ben, sten, bast, snäckor, djurtänder, färgämnen o. s. v., då är den primitive en ivrig och djupt allvarsfylld arbetare. Han är på sitt sätt en *gentleman*, en *grand seigneur*, för vilken kulturarbetet är det enda värdiga och viktiga. Detta får skymma undan det ekonomiska arbetet, vilket, trots sin ofrånkomliga livsviktighet, knappt tages på djupare allvar.

Och skall det ekonomiska arbetet nödvändigt gestaltas mer omständligt — såsom redan vid något högre former av jakt och fiske eller vid samlarens beredning av vissa vegetabiliska födoämnen — blir det genomsyrat med kultur. Religiösa föreställningar och bruk äro oskiljaktiga beståndsdelar uti jaktens system och metoder. Arbetet med att samla och efter torkningen söndermala mjöliga frukter och rötter beledsagas eller regleras av magiskt mer eller mindre betydelsefulla ljud och åthävor, rytmiska sånger och rytmiska rörelser. Rytmiken får förljuva det oundgängliga, enformigt mekaniska ekonomiska arbetet. Skall man äntligen av ekonomiska skäl fungera som en automat, så må det åtminstone ske med rytm, en smula musikaliskt och festligt.

Den rytmiska arbetssången, den rytmiska arbetstaktens uppfinnande och musikaliska markering äro uräldsta kulturella omklädnader kring det ekonomiska arbetet, då detta uppvisade de första tecknen till ansträngande enformighet. Den primitive är en outtröttlig mimiker, »sångare» och dansare, men härdar icke ut många minuter i sträck med ett arbete, som saknar annan förbindelse med hans själ än den att bara vara ekonomiskt nyttigt. Helt annorlunda, då arbetets eget syfte tillhör mystikens, festens, magiens, religionens intressanta livsområden, eller då arbetet kan fortgå mekaniskt omärkligt, under det att man gnolar magiska formler eller markerar takten med festligt tjut och tramp.

Den äkta vilden älskar att dansa och vråla uti heliga ceremonier, tills han sjunker samman av fullständig kraftuttömning. Han kan tålmodigt arbeta i årtal med samma hårda kvartsbit för att åt den giva rätta formen att bäras stucken tvärs igenom näsbrosket. Han nedlägger oändlig möda och omsorg och lider delvis mycken pina för att smycka sin kropp med ornamentala

är och målningar och påhängda grannlåter. Innan han skaffat sig ett enda ordentligt verktyg för ekonomiskt arbete, har han uppfunnit prydnader och konstformer, som vittna om själslig intensitet och kostat stor möda.

Arbetsenergi saknas icke hos den tidiga människan. Men den är ensidigt kulturell; har långt mer förbindelse med sinnet för mystik, festglädje, rytm, konst än med det ekonomiska behovet. Människans utveckling till ekonomiskt arbete består uti en långsam och synnerligen inkrånglad psykologisk och sociologisk process, varigenom en del av den själsliga energien har kanaliserats bort från kulturen och in på det ekonomiska arbetets marker. Människan har lärt sig att försörja sig bättre och i större oavhängighet av naturens fria gåvor, men har samtidigt mer och mer närmat sig faran av att nedsjunka till det kulturellt slöa och likgiltiga arbetsökets nivå eller att få sin naivt ungdomsfriska själ bortbytt mot den mycket gråa, torra och »mogna» »ekonomiska maskin», vilken enligt den klassiska engelska nationalekonomien lever i dess strängt rationella, ja matematiskt enkelt och exakt fungerande ideal av människa, *the economic man*, vilken ingen annan är än förutnämnde *homo sapiens lombard-stradarius* eller människan sådan hon lever och har sin varelse i den moderna bank- och börsvärlden, den kapitalistiska penning- och marknadsmänniskan.

* * *

Det har icke kunnat undvikas, att jag i denna arkeologiska bild av förhållandet mellan människans tidigaste ekonomiska och tidigaste kulturella skaplynne infört ur etnologien lånade drag, som sannolikt icke tillhöra de allra äldsta, utan snarare något senare, ehuru ännu mycket primitiva, utvecklingsstadier, vadan det också synts lämpligt att behandla dessa spørsmål såsom en inledning till studiet av forntidens världsåldrar, snarare än uti omedelbart samband med framställningen av urtidens. Bristerna i vår arkeologiska kunskap om släktets själsliga begynnelse äro nog obotliga. Och vad det här kommer an på är blott att fasthålla ett enda grundläggande och otvivelaktigt faktum — att människan ursprungligen varit alldeles främmande för den rationellt ordnade och värdesättande, med framtiden och sparandet räknande verksamhet för de materiella behovernas tillfredsstäl-

lande, vilken vi kalla ekonomiskt arbete eller »arbete» i trängre bemärkelse.

Vad som i detta sammanhang framför allt intresserar oss uti fortsättningen av våra mänsklighetshistoriska studier är sålunda att iakttaga de metoder människan använt för att uppfostra sig själv till ekonomiskt arbete; för att få ett mer och mer krävande ekonomiskt arbete utfört, i trots av den ursprungliga, allmänna (ekonomiska) »arbetslusten» inom vårt släkte. Några av de mest fundamentala dragen uti samhällsutvecklingen — t. ex. krig och slaveri, privategendom och socialekonomisk olikställighet — ha väsentligen varit medel att tvinga och träna andra att övervinna sin ekonomiska arbetslust, under det att man själv helt eller delvis givit vika för densamma och eventuellt i stället tillfredsställt den sociala och kulturella arbetslusten.

Ekonomisk, samhällelig och kulturell utveckling bilda därför i begynnelsen ett för forskningen ouplösligt helt och äro sedan länge blott ofullständigt differentierade samt förbli i alla tider på det intimaste sammanflätade, ömsesidigt betingande och bestämmande varandra. Men företeelser av grundskiljaktig själslig art äro de dock, särskilt ekonomi och kultur, redan från början. Däröfver råder intet tvivel.

DET PRIMITIVASTE JORDBRUKET.

UNDER DET ATT ARKEOLOGERNAS EOLITISKA och äldre paleolitiska fynd helt säkert tillhört en mänsklig-
het, som stått på den rena samlarens ytterligt primitiva ekono-
miska utvecklingsstadium, är det icke mindre visst, att det neo-
litiska kulturskedets begynnelse i Europa samt Nordafrika och
Sydvästasien kännetecknas genom framträdandet av den högre
gestaltning av jordbruk, vilken vanligen benämnes åkerbruk,
men tydligare kan betecknas som plogbruk eller högre jordbruk
i förening med boskapsskötsel.

Icke nog med att vissa vegetabiliska näringsmedel, främst
sådesarter, nu avvinnas jorden genom systematisk bearbetning
av densamma och genom sådd och skörd. Hushållningen är
samtidigt grundad på skötseln och utnyttjandet av tama, mat-
nyttiga och delvis för arbete användbara husdjur. I en högre
form av åkerbruk, plogbruket, är ett husdjur, vanligen oxen eller
kon, dragare av ett särskilt jordbearbetningsverktyg, plogen.
Den av sådana husdjur vunna gödseln blir slutligen ett viktigt
medel att upprätthålla åkerns fruktbarhet. Den tekniska sam-
verkan mellan jordbruk och boskapsskötsel är fullständig i det
typiskt utvecklade plogbruket och är kännetecknande för detta.

Att åkerbruket icke kan ha uppstått ur eller i direkt samband
med samlarehushållningen är tydligt. Arkeologiskt sett hava vi
i själva verket hela den yngre paleolitikern och dessutom mesoli-
tiken såsom övergångstid mellan den blotta samlarehushållningens
och det begynnande åkerbrukets skeden. Vilka nya former av
hushållning, vid sidan av samlarehushållningen, iakttaga vi och
ha vi på etnologiska grunder rätt att förutsätta från och med
gammalpaleolitikerns utgång fram till neolitikerns början? De
senare mousteriska och i ännu högre grad de aurignakiska,
solutréiska och magdaleniska samt aziliska och campigniska verk-
tygen och fynden över huvud lämna intet tvivel om svaret. Vi

ha kommit in i ett långt skede, uti vilket jakt och fiske samt fram mot slutet säkert även ett primitivt jordbruk spela den förhärskande rollen inom hushållningen.

Efter samlarens kommer jägarens och den primitive jordbrukarens samt därefter den högre jordbrukarens, åkerbrukarens, och slutligen industrialismens och kapitalismens världsålder.

Något förutgripande den kommande undersökningen kunna vi uppställa följande schema för hushållningens och jordbrukets allmänna utveckling till plogbrukets framträdande.

1. Den blotta samlarehushållningen.
2. Samlarehushållning i förening med jakt och fiske.
3. Samlarehushållning i förening med hackbruk och jakt och fiske.
4. Hackbruk med jakt och fiske och begynnande hushållning för ekonomiska ändamål.
5. Boskapsskötsel och åkerbruk, vilket utvecklar sig till plogbruk.

* * *

Här omnämnes boskapsskötseln, men icke herden och herdenomadismen. Likväl har ju herden alltid fått gälla som typen för ett visst fornstadium av hushållning. Det är icke blott hos Israel, som legenden ställer herdelivet nära begynnelsen av folkets tillvaro. Och vetenskapen har, t. ex. i Friedrich Lists system, bekräftande inrangerat herdens ekonomiska typ mellan jägarens och jordbrukarens såsom ett med dessas likvärdigt universellt utvecklingsstadium av mänsklig hushållning. Människan börjar som »vild» jägare och fiskare, menade List; blir sedan en något mer civiliserad boskapsskötare; därefter jordbrukare; slutligen dessutom industri- och handelsidkare.

Utan tvivel har det funnits och finns ännu många folk, särskilt inne i Asien, för vilka boskapsskötseln är den viktigaste, om också icke enda näringskällan. Likväl är det otvivelaktigt alldeles falskt att framställa herdehushållningen som ett särskilt, allmänt ekonomiskt utvecklingsstadium, jämförligt med samlarens, jägarens, den lägre jordbrukarens, åkerbrukarens, industrialismens, den moderna kapitalismens o. s. v. De ekonomiskt högre utvecklade folken ha alla och med nödvändighet en gång i tiden varit samlare, jägare, lägre jordbrukare, åkerbrukare. Men ingalunda ha alla varit nomadiserande herdor, innan de

blevo bofasta åkerbrukare. Nomadiserat ha alla folk i vissa skeden av sin ekonomiska historia. Men ett exklusivt herdely ha de icke alla genomgått.

Herdenomadismens stora betydelse i mänsklighetens historia ligger dels däruti, att detta hushållningssystem möjliggör det ekonomiska utnyttjandet av världstrakter, som på sin höjd lämpa sig för ett jordbruk av primitivaste slag, samt dels däruti att herdenomadens sociala kynne ofta är av en egendomlig, rövaraktig och krigisk art. Stäppernas och bergstrakternas herdenomader ha älskat icke blott att ständigt föra krig om betesmarker och hjordar sinsemellan, utan också att hemsöka de bördiga slätternas och floddalarnas jordbrukande folk med rövartåg och erövringskrig. Med rätt kallar Schurtz herdenomaderna för »ett storartat jäsningsämne uti nationernas liv».

Men i själva verket ligger redan här en antydning om den egendomliga ofullkomligheten i herdenomadens tillvaro. Lika litet som samlaren eller jägaren kan herdenomaden stiga upp till de högre och högsta formerna av kultur, utan att övergå till den bofasta jordbrukarens ekonomiska system. Det egendomliga för herdenomaden är blott, att han så ofta gjort detta icke genom egen fredlig ekonomisk utveckling, utan genom att överfalla och undertrycka ett redan bofast jordbrukarfolk, delvis utrotande detta och för övrigt insättande sig själv till jordägare och styrande herrefolk i det erövrade landet — såsom vi erfara tämligen tydligt av t. ex. Bibelns berättelser om Israels öden.

* * *

Enligt den vanliga teorien är herden en nödvändig vidare utveckling av jägaren. Den senare har någon gång i urtiden funnit på att hos sig behålla ungarna av visst villebråd — t. ex. av vilda getter, får, oxdjur, renar, hästar, åsnor o. s. v. De sålunda hos människan uppvuxna djuren ha blivit tama och ha vant sig att fortplanta sig i fångenskapen. Konsten att leva uteslutande på sådana husdjur blev över allt ett särskilt ekonomiskt system — herdens. För att kunna beta sina hjordar blev herden nomad.

Gentemot denna uppfattning har med all rätt betonats, dels att det avsiktliga tämjandet av vildsinta djur, som t. ex. oxdjur och hästar, knappt är tänkbart inom ramen av ett så primitivt

hushållningssystem som den urtida jägarens, och dels att ett tillräckligt starkt ekonomiskt motiv för det tålmodsprövande konststycket i regel måste ha saknats. Urtidens jägare är psykiskt för utvecklade för den svåra uppgiften. Han kan ej ha utgått från någon rationell spekulation att ekonomiskt utnyttja de tämjda djuren, då han ingenting i förväg kunde veta om den först genom eller efter tämjningen uppnåbara mjölk- och ullproduktionen o. s. v. För tillfredsställelsen av köttbehovet var tämjandet av djuren icke nödvändigt. Det var nog att, om man lyckades infånga en del levande exemplar, hålla dem i fångenskap, tills de behövde slaktas.

Dessutom uppvisar boskapsdjurens ekonomiska användning underbara olikheter hos olika folk. För hela den östasiatiska kulturvärlden är mjölkhushållningen främmande. Kineser och japaner använda oxdjuren som dragare, men befatta sig ej med mjölken. I hela Afrika däremot, bortsett från vissa nordöstliga trakter, användes oxen eller kon aldrig som dragare, men väl som riddjur och dessutom mångenstädes, särskilt i Östafrika, vida mer såsom lyxföremål än som en outhärlig producent av kött och mjölk.

Visserligen lever intet folk uteslutande på sin boskap, men den typiska herdehushållningen kan dock sägas bestå uti ett ensidigt ekonomiskt tillgodogörande av större, tama djur — getter, får, oxdjur, hästar, åsnor, kameler o. s. v. — med undanskjutande av jordbruket och vanligen även med återgång till ett starkt nomadiserande levnadssätt. Om nu människans förhållande till husdjuren är allt för nyckfullt att kunna anses peka tillbaka på herdehushållningen såsom en universell genomgångsstation i människans ekonomiska framåtskridande, återstår dock som ett faktum, att boskap och andra husdjur blivit tämjda. Om uppgiften ej kunde tillräckligt intressera jägaren eller låg *over ævne* för honom, hur kom då underverket till stånd? Den frågan är av största kulturhistoriska intresse — oavsett hur vi inordna herdenomadismen i den ekonomiska utvecklingens system.

Varför skulle över huvud ekonomiska motiver ha spelat huvudrollen vid tämjandet av husdjuren? Och varför skulle icke de svåraste hithörande uppgifterna ha utförts inom jordbruket? Låg det icke närmare för jordbrukaren än för jägaren att lyckas förvandla några av urskogens eller präriens vilda djur till människans tama tjänare, vilka icke blott fortplantade sig i fången-

skap, utan också läto mjölka sig i godtycklig utsträckning? Om så är, måste ju jordbruk av någon sort vara äldre än herdenomadismen. Men är icke detta ett orimligt antagande? Herdens vandringssliv synes vara primitivare än jordbrukarens bofasta tillvaro. Det primitivare kan väl icke uppstå ur det mognare.

Lösningen på gåtan är nog den, att en del herdenomadism — särskilt den arktiska, som är grundad på renens tämjande — möjligen uppstått ur jägarlivet, men att åtskillig annan, den mänskighetshistoriskt viktigaste, har sitt ursprung i jordbruket.

* * *

Felet med de äldre försöken att lösa detta stora ekonomiskt-historiska problem ligger uti obekantskapen med jordbrukets mycket tidiga uppkomst och egendomliga första utvecklingsstadier. Det dröjde intill helt nyligen, innan arkeologer och etnologer kommo till insikt om, att människan redan långt tillbaka i urtiden börjat med jordbruk, och att detta, under det att det samma självt fortskridit i utveckling, varit plantskolan för åtskilliga andra typer av ekonomisk verksamhet, bland dessa sannolikt även herdens, vilka senare mer eller mindre emanciperat sig från modern-jordbruket.

Det var visserligen från början alls icke fråga om ett stillaliggande, såsom allas huvudnäring bedrivet, välvårdade tegar uppvisande jordbruk av åkerbrukets typ. Men jordbruk var det dock, ehuru lika rörligt som samlarens, jägarens eller herdens näringar och i intet avseende mindre »vilt» än dessa. Och i själva verket ligger den nya vetenskapliga upptäckten på detta område däruti, att man funnit, att jordbruket varit med människan icke blott hart när från begynnelsen, utan även ständigt i samverkan, såsom näringskälla, med samlarens, jägarens, fiskarens hushållningsmetoder och slutligen även med herdens, hantverkarens, köpmannens, industriidkarens, sjöfararens, bergsbrukarens o. s. v.

Jordbruket har visat sig på ett helt annat och mera egentligt sätt vara en »modernäring» — nämligen många andra näringars moder — än de kunnat föreställa sig, vilka uti jordbruket sett intet annat än ett ekonomiskt utvecklingsstadium, likvärdigt med »jägarens» och »herdens». På samma gång har man upptäckt, att ingalunda ensamt de högst stående kulturfolken, utan även

redan de primitiva, uppvisa ett näringsliv med flera samtidigt vårdade huvudgrenar.

*
*
*

Den nyaste etnografiska forskningen har på denna punkt bragt oväntade upplysningar genom att i detalj beskriva de primitivaste ännu existerande folkens egendomliga sätt att sköta ekonomien. Därför att människan är allätare och således, då någon möjlighet finnes, uppletar och förtär vegetabilisk föda så väl som animalisk, bär redan samlarhushållningen inom sig det frö, ur vilket jordbruket skall utveckla sig.

Om människans vegetabiliska aptit varit, i likhet med moder Evas, riktad uteslutande på trädens saftiga och färglysande frukter, hade hon nog aldrig i de flesta fall blivit någon egentlig jordbrukare, utan, i likhet med en del folk på Söderhavsöarna, nöjt sig med att skydda de matnyttiga lundarna. Det var samlandet nere på marken av ätbara frukter och frön och, i ännu högre grad, letandet i själva marken efter ätbara rötter och andra växtdelar, som steg för steg drev människan in uti den arbetsteknik, vilken i sig själv utgör ett bearbetande av jorden för närings vinnande och, ehuru ursprungligen ytterst enkel och rå, dock burit inom sig möjligheter av obegränsad utveckling.

Pioniären uti detta kulturhistoriskt så betydelsefulla plockande på marken och bökande i jorden är tydligen icke mannen utan kvinnan. Och därför har hon nog med all rätt utpekats såsom jordbrukets moder.

Kvinnan har banat väg för och tidigast gestaltat all kulturmänsklig modernäring, vilken också — såsom byggd på jordens fruktbarhet och husdjurens fruktsamhet — är den moderligaste av alla människans näringsgrenar. Det är därför dubbelt meningsfullt, att grekernas och så många andra kulturfolks myter och religioner gjort jordbrukets gudomligheter till kvinnor, mödrar. Kring Medelhavet har kulten av en mild och fruktsam jord- och jordbruksgudinna urgamla anor, visande, vad grekerna beträffar, tillbaka i tider långt före de flesta olympiska eller homeriska gudars tillkomst.

Grävkappen i kvinnans hand inom den primitiva samlarehushållningen är ur bilden för alla jordbruksredskap, som ha till

uppgift att genom uppluckring av jordskorpan bereda denna för sådd och kraftigare växtlighet. Från gräv-käppen fortskrider utvecklingen till hackan, plögen och spaden.

Ursprungligen och under årtusen-den användes gräv-käppen uteslu-tande för att ur jorden peta upp ät-bara växtdelar och smådjur. Såsom Spencer och Gillen iakttagit i det inre av Australien bland urinvånarne därstädes, blir resultatet av detta ar-bete ofta icke blott en påse full med rötter, larver, maskar eller dylikt ät-bart, utan även »att marken fält efter fält blir uppgrävd», »så att det slut-ligen ser ut som guldgrävare under någon längre tid bearbetat densam-ma». Detta senare, icke avsedda resultat av kvinnans samlareverksam-het, skall naturligtvis under gynn-samma klimatförhållanden kunna främja återväxten av några bland

de plantor, som människan lärt sig särskilt värdera. Det i blotta samlarensyfte uppgrävda fältet inbjuder då till förnyat besök och till en viss skonsamhet mot beståndet av rötter och plantor, på det att den välkomna, raska återväxten ej helt må äventyras.

Nästa steg i utvecklingen blir, att en del rotknölar eller lik-nande avsiktligt, för att öka nästa skörd, nedläggas i den genom samlarearbetet med gräv-käppen uppluckrade jorden. Lyckas detta experiment och upprepas det, så är »jordbruket» redan uppfunnet. Sambandet mellan den önskade tillgången på vissa växtdelar och en viss behandling av jorden och växterna är upptäckt — och detta ursprungligen genom intet annat än användandet av den rena samlarehushållningens egen teknik. Ste-get är taget från den äldsta, blott och bart samlande, tillägnande, naturen hänsynslöst rövande hushållningen till ett system att vårda de åstundade naturalstren och att främja och leda de naturprocesser som framkalla dem. Omärkligt och utan huvudbry eller planmässig strävan har en uppfinning gjorts, vilken slutligen blir lika revolutionerande i intellektuellt som praktiskt avseende.

FIG. 13. SYDAMERIKANSK INDI-
ANKVINNA,

tillhörande Ascheluslay-folket, krossar algarrobofrukter i en med lera be-struken grop i marken (primitiv mjölbereidning). Efter Erland Nordenskjöld, *Sydamerikas indianer*.

På detta sätt, redan inom samlarehushållningen, ha vi att tänka oss uppkomsten av det tidigaste, visserligen i början ytterligt primitiva men dock oändligt utvecklingsdugliga jordbrukssystem, som inom vetenskapen fått benämningen »hackbruket». Namnet får tolkas snarare som ett medel att klart skilja detta äldsta brukningssätt från det relativt sent framträdande »plogbruket», än såsom en antydning om att den egentliga hackan skulle vara ett ofrånkomligt kriterium på detsamma. »Hackbruket» bedrivs sålunda med grävkäpp eller med spade eller hacka eller något av de många liknande redskap, om vilka etnologerna ha svårt att avgöra, huruvida de rätteligen böra kallas det ena eller det andra.

Skillnaden mellan »hacka», i detta ords nu angivna mångtydiga bemärkelse, och det likaledes ganska månggestaltade begreppet »plog» består egentligen blott uti, vad ordalydelsen strängt anger. »Hackan» sticker, petar, hackar, bökar blott i jordskorpan. »Plogen» sticker visserligen också ned i marken, men sedan drages den av människor eller djur, så att en fåra uppstår. Redan en stark, nästan rak käpp, som hanteras på detta sätt, är en »plog». Heinrich Schurtz skriver: »I plogen, som ursprungligen är blott ett långt, spetsigt, av människor eller boskap draget och av människohand i lodrät riktning fasthållet stycke av en trädgren eller stam, firar grävkäppen sin återuppståndelse — — —.» I själva verket har grävkäppen aldrig varit vare sig död eller begravnen, utan lever ännu i dag bland de primitiva samt existerar i världen vid sidan av talrika avkomlingar — bland vilka plogen visserligen är den förnämligaste.

* * *

I sina tidigaste former innebär hackbruket en så ringa avvikelse från den typiska samlarehushållningen och en så flyktig bearbetning av jorden, att människans uräldsta kringströvande levnadssätt fortfar föga hämmat. Ja, jordbruket kommer ganska långt fram i sin utveckling, ett gott stycke fram till åkerbrukets och plogbrukets stadium, utan att det upphör att vara ett nomadiserande jordbruk, ett flyttarebruk, och utan att hushållning och levnadssätt över huvud erhålla den fulla bofasthetens karaktär.

Hithörande förhållanden växla något allt efter klimat- och jordkaraktär och folkens skilda kynnen, men ett genomgående

drag är det ursprungliga, all mänsklighet kännetecknande vandringslivets långa fortvaro, stundom inuti stadier av relativt hög kultur, samt den starka tendensen till återfall, sedan det ständiga vandrandet för länge sedan slutat.

Människan är, synbarligen av rent ekonomiska skäl, »född vagabond», och vagabondblodet gick icke så lätt ur henne. Åtminstone icke annorstädes än i dessa oändligt fruktbara, halvtropiska översvämningsområden, såsom Egypten, Mesopotamiens, Indiens och Kinas flodslätter, där gynnsamma naturförhållanden tidigt blevo mäktiga uppfostrare till ett intensivt jordbruk och ett bofast levnadsätt. I kargare länder och strävare klimat slocknar icke vandringsdriften fullständigt ens efter århundradens eller årtusendens bofasthet. Då en viss känsla av trångboddhet inställer sig — populärt och tyvärr även av många nationalekonomiska vetenskapsmän

»överbefolkning» kallad — står valet mellan tvenne utvägar: att förbättra jordbruksmetoderna och utvidga jordbruksarealen eller att utvandra till andra länder. För den sistnämnda utvägen talar blodets, det gamla äventyrarych vagabondblodets, röst. Mot den förra metoden talar den lika gamla och hos många folk länge väl konserverade obenägenheten för ekonomisk id över huvud taget. Följden blir »vikingatåg» eller utvandring av en del av folkstammen, »emigration», eller t. o. m. utvandring av hela folket — det senare onekligen en synnerligen grundlig kur mot »överbefolkning»!

För att rätt förstå, varför hackbruket och även de högre jordbrukssystemerna så ofta förbli migratoriska, är det nödvändigt att fullständiga bilden av det ifrågavarande ekonomiska tillståndet hos ett visst folk genom att iakttaga vad männen syssla med,

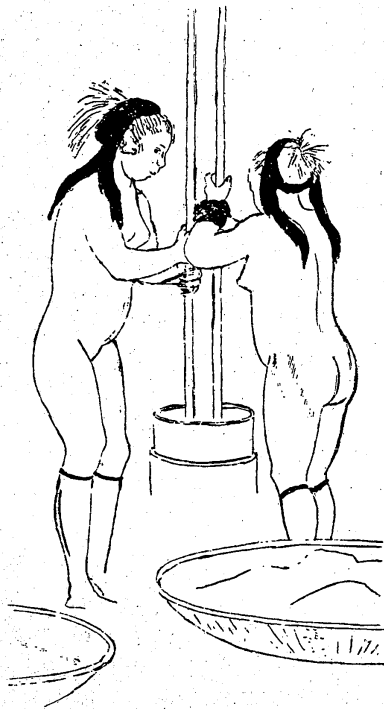

FIG. 14. SYDAMERIKANSKA INDIANKVINNOR,
av Apiaka-folket, stöta majs i en mortel.
Efter Hörnes, *op. cit.*, I.

under det att kvinnorna arbeta med grävkappen eller hackan och på sitt jordbruk försörja icke blott sig själva och sina barn, utan även i ej ringa mån männen.

* * *

Det är visserligen utan tvivel i allt väsentligt falskt att, såsom en eller annan nationalekonom gjort, föreställa sig människans äldsta hushållning såsom rent individualistisk, såsom splittrad uti ett de enskilda individernas isolerade sökande efter föda. Där- emot synes den nyare etnologiska forskningen allt tydligare ådagalägga, att de båda könen i äldsta tider hushållat var för sig och enligt olika systemer — dock med det förbe- hållet, att mannen nog aldrig underlåtit att använda sin kropps- liga kraftöverlägsenhet för att, då han så önskade, tvinga kvin- nan att dela med sig åt honom av de födoämnen hon samlat eller producerat och eventuellt bragt till det mer eller mindre gemensamma »hemmet».

I urtiden äta man och kvinna olika mat — till stor del åt- minstone. Frukt och rötter och mjöliga anrättningar äro kvinno- mat. Blodigt kött av större djur är mansmat. De många slagen, oss civiliserade så föga tilltalande krälände smådjur, vilka ingå i vildens meny, äro de för könen gemensamma delikatesserna.

Vartdera könet äter huvudsakligen vad det självt producerar. Kvinnan är jordbrukare, eftersom hon kroppsligt icke lämpar sig för den »högre» jakten, och blir följaktligen i rätt stor ut- sträckning vegetarian. Mannen föraktar ofta både jordbruket och dess produkter. Sån't är gott nog åt kvinnor — utom då jakten totalt misslyckats och magen knorrar våldsamt. Då under- kastar sig skapelsens herre med dåligt samvete att förtära kvinno- mat. Men han är ej sällan otacksam och förmåten nog att för- bjuda kvinnan vidrörandet av hans egen speciella föda, såsom varande för »helig» för henne.

Jakten är sport och arbete på en gång och inbringar varm bloddryck och kött och mærg — passar således mannen för- träffligt. Det kringströvande liv, som jakten nödvändiggör, står icke i allt för hopplös konflikt med kvinnans jordbruk, ty de primitivas vandringar äro vanligen, i synnerhet på något mer avancerade utvecklingsstadier, begränsade till vissa, dock rätt stora områden för var särskild hord eller liten flock av inbördes

sammanlevande människor. Horden har sitt eget »land», som den ständigt genomströvar, än i den ena, än i den andra riktningen.

Vad som vanligen kallas för jägarstadiet i människans universella utveckling är i själva verket blott i de äldsta stadierna någon ren eller ens övervägande jakthushållning, utan något längre fram i utvecklingen vanligen en samverkan mellan samlarehushållning, jordbruk och jakt. På samma sätt förhåller det sig ofta med fisket hos de primitiva. Det blott kompletterar den övriga hushållningen i många fall. Dock förekommer det naturligtvis vid synnerligen fiskrika vatten, att fisket blir huvudsak — i synnerhet om samtidigt möjligheterna för jordbruk äro snävt begränsade. Vid stora ostronbankar lever man i viss utsträckning relativt bekvämt på skaldjuren, utan att därför behöva helt överge vare sig fiske eller jakt eller bökindet i jorden.

* * *

Ganska sällan giva oss etnologerna en skildring, som kan tolkas såsom gällande ett folk, vilket ännu icke höjt sig från den primitiva samlarehushållningen upp till jägarstadiet. Vad man här har att ge akt på är omnämmandet av verkliga jaktvapen och jaktmetoder samt det planmässiga jagandet av större villebråd — allt i motsättning till det blotta sökandet och insamlandet av smådjur, utan användning av egentliga vapen.

Större klarhet och bestämdhet råder för övrigt vanligen icke i dessa beskrivningar — icke ens hos de största auktoriteterna inom de nyaste etnologiska skolorna. Man redogör med största omsorg och noggrannhet för varje detalj uti naturfolkens materiella tillhörigheter och ägnar mycken uppmärksamhet åt deras myter och sagor samt sällsamma bruk vid festliga tillfällen; men ganska sällan bli hushållningssystemets och den sociala organisationens typiska drag skarpt iakttagna och klart beskrivna.

Vanligen skildras de primitivaste naturfolken helt löst såsom »jägare» eller »jägare och fiskare». Ett framsteg till större verklighetstrohet är, såsom Ernst Grosse föreslagit, urskiljandet mellan »lägre jägare» och »högre jägare»; men felet är, att de »lägre jägarne» i mest typiska fall alls icke äro några »jägare», utan samlare, alldenstund man icke kan sägas »jaga» maskar, insekter, sniglar, smärre kräldjur, musslor och dylikt plock. På

detta sätt förbliva de lägsta utvecklingsstadierna ganska oklara inför vetenskapen. Först då våra etnologer ha befatning med de verkliga, »högre» jägarfolken och ännu högre ekonomiska utvecklingsformer, göra deras skildringar intryck av att i allmänhet framhäva de väsentliga dragen.

Negativt kunna de egentliga »jägare»- och »fiskarefolken» kännetecknas därmed, att de icke längre äro blotta »samlare» och ännu icke höjt sig till »jordbrukarens» nivå. De inskränka sig icke till att plocka åt sig de inom räckhåll för en sökare förefintliga vegetabiliska och smärre animaliska matnyttigheterna, utan förfölja en del större djur planmässigt och döda eller fånga dem med särskilt för ändamålet uppfunna vapen eller redskap. Å andra sidan fortsätter »jägaren» med »samlarens» rovhusållning och har ännu icke lärt sig att så och vårda matnyttiga växter och ännu mindre att tämja och vårda matnyttiga djur. Det är dessa senare konster, som utmärka »jordbrukaren». Sålunda påbörjar »hackbrukaren» växtodlingens teknik och börjar även med tämjandet av en del smärre matnyttiga djur, bland vilka svinet och hönsen kanske höra till de äldsta, i vissa varma länder åtminstone. »Åkerbrukaren» fortsätter utvecklingen med förbättringen av jordbearbetningsmetoderna — slutligen uppfinnande plöjning och gödsling — och med tämjandet och det ekonomiska utnyttjandet av boskapsdjur.

* * *

Som djurtämjare uppträdde människan i själva verket med förkärlek, långt innan hon hade en tanke på att draga någon ekonomisk fördel av detta konststycke. Etnologerna äro ense om, att man hos alla sorters vilda folk, ända ned till det primitivaste kända samlarestadiet, ofta påträffar massor av tama exemplar av varjehanda vildmarkens fåglar och fyrfötningar, ja till och med reptilier. Det är helt enkelt fråga om vad engelsmännen kalla för *pets* — d. v. s. »kelgrisar», »smeklamm», »knähundar», »lekapor» eller rätt och slätt rena lyxdjur, som man omger sig med blott för nöjes och sällskaps skull.

Barnens fröjd att förfoga över levande dockor och leksaker och kvinnornas benägenhet att kela med unga djur äro allmänt iakttagna elementer uti naturfolkens egendomliga svärmeri för tama djur av snart sagt alla möjliga slag. Hela menagerier av

dylika förekomma hos naturfolksstammar, som ännu icke lagt sig till med ett enda ekonomiskt användbart eller utnyttjat husdjur och regelmässigt sakna matförråden för nästa dag.

Lyxen är äldre än den rationellt ordnade ekonomien — en av urtidforskaren i det oändliga upprepad erfarenhet, som ger en fundamental belysning av människans psyke. Det gäller att träna blicken för tillvaron av allehanda fantasteri, överflödigheter och oekonomiska godtyckligheter mitt uti den primitivaste ekonomiska torftighet och otrygghet, ja brist och svält.

Då de tama lyxdjuren, husdjuren för nöjes skull, äro långt äldre än boskapsdjuren och de övriga ekonomiskt utnyttjade husdjuren, ligger möjligheten nära, att de flesta slutligen av människan ekonomiskt utnyttjade husdjuren ursprungligen blivit hemtama hos människan såsom onyttiga men trevliga vänner och sällskapare eller såsom högt ärade representanter för vissa av skogens, flodsträndernas, präriens eller tundrans »heliga» djur.

De mytisk-magisk-religiösa motiverna för den primitiva människans intimare umgänge med djur få icke förgätas. Jag kommer längre fram till dessa. Här må vara nog att erinra därom, att primitiva jägarfolk knyta starka andliga band mellan sig och utvalda arter inom djurvärlden och behandla vissa av dessa såsom heliga. Stundom hållas tama exemplar av dessa heliga djur — för att dyrkas, icke för att ekonomiskt utnyttjas. Det finns forskare, som hålla före, att särskilt boskapsdjuren på detta sätt kommit in i det mänskliga samhällslivet — för att senare bli ekonomiskt exploaterade enligt jordbrukarens eller herdens system.

* * *

Vad angår hunden — vilken ju allmänt, icke minst på arkeologiska grunder, antages vara människans äldsta, ekonomiskt tillgodogjorda husdjur — synes mig mycket tala för den av dr Max Moszkowski framställda uppfattningen, att rollfördelningen mellan jägare och hund även ursprungligen, före tämjandet, varit densamma som för närvarande, i det att människan följt den jagande vildhunden, vägledad av dennes skull, och helt enkelt tillvällat sig det av hundedjuren nedlagda villebrådet.

De primitivaste folkens hundar leva ännu i dag uti ett halv-vilt tillstånd. Det är snarare de än människan som bedriva jakten, och de förtära själva ögonblickligen sitt byte, om icke

de mänskliga jägarna äro till hands för att avstyra detta »ofog». Att efter jakten få hem hundarna igen lär ofta vara ett särdeles besvärligt arbete. De gå och komma enligt eget behag, levande sitt eget fria liv i människans närhet — ungefär som huskatten mestadels gör allt jämt, trots årtusenden av tam tillvaro. Om papuafolket på Nyguinea säger Moszkowski, att de äro fullständigt oförmögna att nedlägga det för dem viktigaste villebrådet, det där levande vildsvinet, utan hundarnas initiativ och hjälp. Kan papuan icke fira sina fester på grund av bristen på svin-kött, så är felet icke hans utan hundarnas; de äro »lata och dåliga», klagat han. Ett egendomligt och utvecklingshistoriskt instruktivt skådespel detta: människan som parasit, hunden som den egentlige jägaren!

JAKT OCH JORDBRUK I URTIDEN.

DEN BIBLISKA BEGYNNELSESGAN LÅTER MÄNNISKAN börja arbetsfri uti ett trädgårdslikt paradiset för samlare. Adam och Eva ligga och sola sig i lustgården och behöva blott sträcka ut handen för att kunna taga och äta smakliga och närande ting. Då arbetet kommer in i människans tillvaro, är det ett syndastraff, beledsagande det att bli »förvisad utur Edens lustgård». »Du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett», »med vedermöda skall du livnära dig av henne» (marken) »i alla dina livsdagar», säger vredgad och straffande »Herren Gud» åt den felande första människan.

I den hesiodiska legenden går samma idylliska arbetsfilosofiska grundtanke igen. Det »gyllene släktets» människor äro »fria för plågor och mödornas tyngd». »De sorgfritt levde av jordens frukt». »Den allting födande jorden omant bar välunnad och ymnig gröda». Det »fjärde släktet på jorden», »hjältarnas», blev, sedan »i en tapper död de funnit sitt slutliga öde», belönat med livet på »de saligas öar». Där »tre gånger dem årligt bjuder ett fruktsamt, blomstrande land de ljuvaste frukter».

Människans myt- och sagobildande fantasi har sålunda stundom uteslutit arbetet i vårt »anletes svett» och »mödornas tyngd» från tillvarons begynnelse, men lämnat kvar tydliga spår av en samlarehushållning — ty människan kunde ju icke ens i »Edens lustgård», på »de saligas öar» eller i den »gyllene» världsåldern gärna tänkas utan föda.

Något slags spår av ett avlägset minne från det äldsta stadiet av människans ekonomiska utveckling — samlarens, som ännu ej blivit jägare och än mindre jordbrukare eller herde — få vi väl icke tänka oss såsom liggande bakom dessa och liknande folkdikter, ty därtill är ej blott det absoluta tidsavståndet, utan i än högre grad det andliga utvecklingsavståndet mellan diktens uppkomst och det utmålade urtillståndet mycket för stort. Sna-

rare har här ett begär varit fader till tanken — nämligen människans outrotliga och urtida så väl som nutida begär att få »sorgfritt leva av jordens frukt», att »äta bröd», men alldeles icke i sitt »anletes svett».

Dessutom kan det möjligen invändas, att sagorna om jordiska paradiset och saligas öar visserligen måla en samlarehushållning, men en oerhört förenklad och förskönad sådan. Den invändningen behövde dock icke tagas allt för högtidligt. Ty dels är det blott att vänta, att vad som ännu finnes kvar på Sumatra, i Australien och annorstädes av urtidens samlarehushållning icke gärna kan vara annat än bedrövligt undanträngda, förarmade och förtorkade rester av den gamla härligheten från de fjärran tider, då all världen ännu var ung och samlarens var den enda och högsta mänskliga hushållningsformen. Och dels finns det faktiskt ännu i dag ljuvliga öar uti i varma oceaner på vårt världsklot, där en primitiv mänsklighets liv alldeles icke behövde vara och delvis verkligen knappt är gestaltat mycket olikt Adams och Evas före syndafallet eller de hesiodiska hjältarnas hinsides Hades portar.

De nu levande naturfolkens begynnelsesagor nöja sig vanligen med att mytiskt förhålliga och förklara folkets nuvarande hushållningssystem — t. ex. jakten. Varrau-indianerna i Sydamerika berättar enligt Erland Nordenskjöld, »att deras förfäder bodde i himmelen och att en jägare fann ett hål, genom vilket han hissades ned på jorden. Där fann han god jakt och tog med sig tillbaka en del villebråd. Detta tyckte de, som voro i himmelen, vara gott, så att de beslöto att flytta till landet nedanför. Sedan många hade gått, fastnade en kvinna, som enligt någras påstående var med barn, enligt andra var för fet, i hålet. Då de ej kunde få bort henne, måste de varrau, som kommit till jorden, liksom de, som voro kvar i himmelen, stanna där de voro.»

* * *

Under det att de i näst föregående kapitel återgiva beskrivningarna på ekonomiska förhållanden bland Sumatras kubu-folk och bland uraustralier giva en bild av en alldeles eller i det närmaste ren samlarehushållning, vill jag nu från Ceylon och Sydamerika exemplifiera jägarstadiet och föreningen av jakt och primitivt jordbruk. Huvudsaklig auktoritet för Ceylons vedda-

folk är bröderna Paul och Fritz Sarasins storartade monografi *Die Weddas von Ceylon* och för vissa centralbrasilianska indianstammar Karl von den Steinens *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens*.

Vad så väl den kroppsliga (anatomiska) som den själsliga (sociala och kulturella) utvecklingsgraden beträffar hör veddafolket till de mest primitiva. Om ock någon direkt blodsförväntskap med uraustralierna icke föreligger, har dock veddan en del betydelsefulla typdrag gemensamma med dessa senare — tydande på att vi i båda fallen ha att göra med människoslag, som stå den ännu icke åt ena eller andra hållet skarpt rasdifferentierade urmänskligheten nära. Då den »vita» människan sannolikt bibehållit en del mycket ålderdomliga drag, bland andra en ofantlig variabilitet, är det icke förvånande att veddan, trots sin tropiskt brynta hud, anses genetiskt stå närmast den vita rasen och således proportionsvis avlägset från de mongolgult, negersvart och indianrött specialiserade människosorterna. Nere vid roten av de vitas stamträd finna vi vår vedda och på ett ännu längre avstånd nedåt även vår uraustralier.

Veddafolkets antal är mycket litet. Det uppskattades av Sarasin till blott några få tusen individer år 1881. Och av dessa är det blott en minoritet, vilken bibehållit det ursprungliga »vilda» levnadssättet inne i Ceylons tätaste urskogar och otillgängligaste bergstrakter. Flertalet har under främmande, singalesisk och tamilsk, påverkan övergått till jordbruk och fiske. Naturligtvis intresserar oss här endast den lilla, utdöende resten av »naturveddas», en underbart välbehållen och stämningsfull kvarleva från urtidens människotillvaro.

Dessa småväxta, men smärta, relativt välbildade och kraftfulla bruna människor med långlockigt svart hår, platta näsor och oroligt spejande mörka ögon, leva uti den tropiska vildmarken såsom kringströvande samlare och jägare med ett minimum av materiell utrustning och likaledes med den hart när minsta tänkbara sociala och kulturella komplicering av livet. Om vi bortse från den smula långods, som t. o. m. naturveddan lagt sig till med på senare tider, iakttaga vi ett folk, som känner varken kläder eller konstgjorda bostäder och knappast ens prydnader samt äger blott tvenne verktyg, grävkäppen och eldborren av trä samt blott tvenne vapen, yxan och pilbågen. Skickligheten i användningen av denna senare är dock mycket stor, tydande

på att jägarlivet har urgamla traditioner; ty någon krigare är veddan icke. Ehuru stenverktyg icke längre äro i bruk, har dock veddan, såsom arkeologiska forskningar bevisat, varit en typisk yngre paleolitiker, till dess han genom beröringen med högre stående folk lärt sig att använda yxhuvuden och pilspetsar av järn — likväl utan att ha det minsta med dessas tillverkning att skaffa, i det han blir ägare av dem uteslutande genom en egendomlig, mycket primitivt anordnad byteshandel med sina mer civiliserade grannfolk.

Veddans egentliga och enda »nationaldräkt» bestod ursprungligen av blott ett snöre av bast kring höfterna — lika för båda könen. Ändamålet var icke att skyla någon kroppsdel, utan att tjäna som ett slags prydnad, möjligen med någon magisk skyddsverkan, samt såsom gehäng för matpåsen, yxan, grävkäppen och de småting, som medföras på de dagliga strövtågen. Vid festliga tillfällen, vilket i regel betyder att det dansas, bär veddamannen så väl som veddakvinnan en yvig, tät kjol av lövkvistar, som instuckits uti höftsnöret.

De av natur-veddas bebodda trakterna av Ceylon äro uppdelade i lika många skilda jaktmarker, som det finns familjegrupper eller horder av veddas. Syftet med det ständiga kringströvandet på dessa områden är städse insamlandet av honung, frukter och rötter och andra växtdelar, förutom varjehanda smådjur, som veddan anser vara ätbara, samt jakt på djur av alla ordningar och storleksklasser ända upp till vildsvin, hjortar, bufflar, björnar och elefanter.

Betydelsefullt ur utvecklingshistorisk synpunkt är att iakttaga, huruledes denna ytterligt primitiva människa, för vilken vildbinas honung och yamsroten äro huvudsakliga näringsämnen samt maskar och ruttet trä välkomna delikatesser, utan att övergiva samlarehushållningen, som dock trägnast idkas av kvinnorna, höjt sig till ett fulländat mästerskap uti jägarens svåra och ädla konst. Och detta utan andra vapen än en svag yxa, ursprungligen med stenklunga, samt en enkel långbåge med baststräng.

Veddans är urtypen för en krypskytt, vilken ljudlöst och osynlig, men själv med underbar skärpa hörande och seende allt levande på långt håll, smyger sig fram tätt in på villebrådet eller dold i snåren vid vattendrag tålmodigt lurar på detta. Veddans skicklighet att komma inom kortaste skotthåll för alla urskogens skyggaste djur är så stor, att hans granne singalesen tror honom

om att med någon trollmakt kunna hindra dem från att fly. I själva verket är veddan den med urskogens alla livshemligheter ojämförligt förtrognaste av dennas otaliga vilda invånare. Hans andliga överlägsenhet över vildmarkens djur är helt inriktad på att känna dessa, var och en enligt sin art, och att besegra dem alla i kampen för tillvaron.

Yxan tillgriper han, om så måste vara, uti närstrid — t. ex. mot björnen, veddans farligaste motståndare i livets kamp. Men den starka pilen, avskjuten från den två meter långa bågen, är dock det egentliga jaktvapnet. Icke blott träffsäkerheten med detta primitiva vapen berömmes av europeiska iakttagare, utan framför allt skottets utomordentliga kraft. Den minst sju till åtta decimeter långa pilen intränger ofta med mer än tre fjärdedelar av sin längd i kroppen på en hjort eller buffel och säges kunna slå tvärs igenom ett vildsvin. Till och med på elefanter lär veddan förstå att utvälja så känsliga träffpunkter för pilskottet, att detta slutligen verkar dödande. För att kunna till det yttersta utnyttja en mycket hårdspänd båge med lång pil, lägger sig veddan på rygg med uppdragna knän, håller bågen med de uppåtvända fötterna och drar till sig den på bågsträngen vilande pilen med båda händerna. Kraften av ett sådant pilskott säges vara häpnadsväckande. Betecknande för föreningen hos vår nakne vedda av högsta skjut- och jägareskicklighet med största primitivitet är omständigheten, att han ej uppfunnit pilkogret, utan går på jakt med blott två eller tre pilar, hållande dessa i handen tillsammans med bågen. Numera äro veddapilarnas spetsar vanligen av järn, som erhålles genom byteshandel från singaleserna, men även enkla träpilar, utan klinga, äro i bruk för jakt på mindre djur ända upp till unga hjortars storleksklass.

Då väderleken ej är särskilt ogynnsam, d. v. s. under den torra årstiden, kamperar natur-veddan i fria luften invid stammen av något stort träd. Äro förbitående elefanter att befara under natten, sover han uppe i trädets grenar. Behöves särskilt skydd mot regn och vind, uppsökes en klippvägg med utskjutande hållar eller konstrueras av kvistar och löv en enkel vindskärm. Längre i bostadsutveckling har han ej hunnit.

Konsten att koka är natur-veddan obekant. Han kan blott i öppen eld eller aska rosta sin föda, den må vara vegetabilisk eller animalisk — så vida han icke förtär den rå. Någon ansats

till jordbruk finnes ännu icke. Bland vissa, delvis på en lägre nivå levande, veddans höga jägarekonst saknande uraustralier förekommer dock stundom, att yamsväxten stickes ned i jorden igen, sedan roten avskurits och behållits. En återväxt åsyftas därmed. Så långt i ekonomisk tankeutveckling har dock veddan icke kommit. Han är ännu samlare och jägare *sans phrase*.

* * *

Då vi lämna bröderna Sarasins ledning såsom kunskapare bland urtidsfolk för att anförtro oss åt Karl von den Steinen, förflyttas iakttagelseområdet från Ceylons till Centralbrasiliens urskogar. Närmast är det fråga om några indianstammar — bakairi, trumai m. fl. — vilka leva långt inne i hjärtat av den sydamerikanska kontinenten, kring källorna till Schingu- (eller Xingu-)floden, som rakt söderifrån rinner in i den väldiga Amazonflodens breda mynning. Det ifrågavarande indianlandet är sålunda beläget mellan de 10:de och 14:de sydliga breddgraderna — liksom Ceylon tillräckligt nära ekvatorn för att kläder skola kunna vara obehövlige för urinvånarna över allt utom uppe i mycket höga bergstrakter. Sådana saknas likväl, där vi nu befinna oss.

Indianerna eller de röda amerikanerna äro ju alla av en och samma ras och i en del väsentliga så väl kroppsliga som själsliga avseenden ganska enhetliga, ehuru de, sedan många årtusen utbredda över det västra halvklotets tvenne stora kontinenter, uppvisa många folk och stammar med olika kroppsliga kännetecken och en mångfald utvecklingslägen i socialt och kulturellt avseende. Naturligtvis avses härvid icke de talrika blandningarna mellan röda, svarta och vita människor eller de mer eller mindre starkt av europeisk civilisation påverkade indianerna, men väl de utdöda indianfolken och indiankulturerna, såtillvida som de äro historiskt och arkeologiskt kända.

Vad som här särskilt intresserar oss uti Karl von den Steinens intimt målade indianskildringar är ju möjligheten att göra bekantskap med ett urtidsfolk, som förenar obrutna traditioner av samlare- och jägarliv, särskilt jägarliv, med en redan relativt betydande utveckling av jordbruk — varigenom vi erhålla ett bevis för jordbrukets mycket tidiga framträdande i den mänskliga hushållningens historia, på samma gång som vi nu taga ett

steg vidare uti vårt studium, ut ifrån de allra äldsta, allt jordbruk saknande hushållningsformerna.

Redan ett första steg i denna riktning är synnerligen betydelsefullt, ty vi bevittna nu, huruledes människan börjar övergiva den urgamla, om ej just bekväma så åtminstone tankebesparande metoden att som samlare och jägare leva uteslutande på naturens fria gåvor. Först med jordbruket — så väl som senare även genom det ekonomiska utnyttjandet av vissa tämjda djur — ingriper människan uti naturens processer för att framkalla en merproduktion av vissa nyttigheter, i första rummet matnyttigheter. Människan kan visserligen icke skapa ett mer av materia och

FIG. 15. BAKAIRI.

Efter K. v. d. Steinen, *Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens.*

naturkraft, men hon kan leda materiens och krafternas naturliga omvandlingar, så att ett mer av de för henne önskvärdaste kombinationerna och formerna uppstår — ett mer utöver vad naturen levererar oberoende av människans ingripande.

Det är detta ekonomiskt produktiva ingripande av människan uti naturens hushållning, som börjar med den allra första begynnelsen av jordbruk, växtodling, årtusen före åkerbrukets och plogbrukets uppkomst, men saknas så länge människan är blott en samlare och en jägare. Och böra vi vid våra reflektioner över dessa ting låta tanken dröja icke enbart vid den yttre förbättringen av hushållningen, den större och tryggare tillgången på föda. Ännu betydelsefullare är den revolution i människans inre, hennes sjäsliv, som nu begynner. Hon tar nu

det allra första steget på den väg, som skall leda henne fram till ett herravälde över naturen, bestående däruti, att de levande och livlösa tingen och krafterna mer och mer bli verktyg i hennes händer för hennes egna praktiska syften.

Som blott samlare och jägare är människan i grunden ännu endast ett högre djur bland djuren. Dessa äro, praktiskt taget, hennes likar. Och det står föga annorledes till med luften, vattnet, stenarna, växterna — över allt människans jämlikar i tillvaron, snarare än hennes underordnade, hennes lydiga verktyg i livets kamp. Själligt börjar människan känna sig som en annan än en de vilda djurens jämlike, först då hon praktiskt inrättar sitt liv, d. v. s. sin hushållning i första rummet, mer och mer enligt ett helt annat, mera förändligat system än något djur. Då hon lär sig att förtänksamt tämja växter och djur, så att de lydigt tjäna hennes materiella behovtillfredsställelse, får hon en annan syn på naturen och en annan känsla gentemot naturen, än hennes förfäder, den blotta samlaren och jägaren, haft eller kunnat besitta.

Av underbart intresse måste det nu vara att studera själva övergångsstadierna — då människan ännu står i huvudsak kvar i samlare- och jägarhushållningen, men dock börjat att vandra den nya vägen. Det är att förvänta, att människans äldsta själstyp icke lätt viker för en annan, åtminstone ej så länge det fria, äventyrsrika jägarlivet ännu i någon mån kan och måste fortsättas för uppehållets skull.

* * *

»I själligt avseende», skriver Karl von den Steinen, »leva schinguindianerna, trots ett intensivt jordbruk, ännu i ett fullständigt, äkta jägarstadium. Detta är en punkt av stor betydelse. Åtminstone beträffande bakairistammen kan jag bekräfta denna sats i dess fulla omfång. Jag har skildrat, med vilken uppmärksamhet de till och med inne i byn akta på varje ljud, som kommer från skogen, och på varje företeelse inom djurlivet, som tillfälligtvis faller dem under ögonen. Där ute på krigs- eller skogsstigen, i kanoten, i nattlägret känner sig indianen städs på jakt. Han vet icke av någon skiljande klyfta mellan sig själv och djurvärlden. Han ser blott, att alla levande djurväsen i det väsentliga bete sig på samma sätt som han själv —

att de ha sitt familjeliv, meddela sig med varandra genom ljud, äga bostäder, stundom föra krig med varandra, leva av jaktbyte eller frukter. Kort sagt: han känner sig som *primus inter pares*, icke såsom den överordnade. Han vet intet om olikheterna mellan djurets primitiva uppfattningssätt och människans mer utvecklade begreppsmässiga tänkande eller om skillnaden mellan djurets rent instinktiva handlingar och människans traditionsbundna, genom språket förmedlade, ändamålsenliga handlande. Hans sagor och legender, som förefalla oss såsom rena dikter och djurfabler, skulle synas honom själv såsom blotta skämtsamma påfund, om han hade en tanke på, att hans personliga väsen vore av annan art än djurets. Men nu tar han dessa sagor och legender, i vilka han låter djur och människor beblanda sig med varandra, lika allvarligt som vi våra heliga böcker och deras läror. Vi kunna rätt förstå dessa människor, blott om vi betrakta dem som själsligt alstrade och bestämda av jägarstadiet.

»Huvudmassan av sina livserfarenheter har indianen samlat genom samliv med och under iakttagelser på djuren. Och med hjälp av dessa erfarenheter tolkar han i huvudsak hela naturen och formar sin världsåskådning — ty vi förstå det nya, obekanta blott genom att i tanken anknyta det till det redan kända. Därför är, som vi skola se, deras konstnärliga motiv med en förvånande ensidighet tagna ur djurriket. Ja, hela deras överraskande rika konst har sina rötter i jägarlivet och har uppblomstrat först sedan lugnare levnadsförhållanden möjliggjorde en utveckling av anlagen. Jag kan från början icke nog betona dessa förhållanden, emedan vi eljes icke rätt kunna uppskatta indianernas materiella odling och över huvud ej förmå uppfatta deras andliga kultur.

»Å andra sidan är det utan tvivel fallet, att jordbrukets produkter sedan avlägsnaste tider varit i våra indianers besittning. Härom vittna deras språk, då man jämför dem med varandra, på ett ovederläggligt sätt. Blott trumai-stammen utgör i detta avseende ett undantag.»

Von den Steinen betecknar jägarekonomin såsom ett liv »ur hand i mun», då densamma icke är understödd av jordbruk — t. ex. mandiokaodling —; under det att först jordbruket möjliggör »tillförsäkrandet av ett regelmässigt förråd av livsmedel». Som ett minne från det exklusiva jägarlivets kroniska födoämnes-

knapphet betraktar von den Steinen indianernas sed att var och en förtär födan ensam och bortvänd från de övriga samt deras skamkänsla för ätandet i andras åsyn. Denna senare känsla skulle ha inställt sig, först sedan den rikligare födoämnestillförseln genom jordbruket gjort ensamätandet onödigt och meningslöst ur rent praktiska synpunkter (såsom skydd mot andras avund eller girighet). Vanan blev kvar, ehuru man glömt dess ursprungliga grund och ej längre kunde ge den en förnuftig förklaring.

Någon känsla av blygsel för att visa sig fullkomligt naken var däremot icke att upptäcka; lika litet bland kvinnorna som bland männen och lika litet gentemot främlingar som egna anhöriga. »De ändamål, som vi förbinda med våra kläder, voro dem fullkomligt okända och obegripliga», så väl vad vårt krav på anständighet som skyddet mot vårt klimats bisterhet beträffar.

* * *

Frågan, hur det är möjligt att jägarlivet bibehållits uti nästan oförminskad intensitet sedan jordbruket uppfunnits och blivit ett viktigt element i hushållningen, besvarar von den Steinen på, bland annat, följande sätt.

»Det gives vad våra indianer beträffar — ty generalisera vill jag icke — en ännu djupare liggande, men dock ganska enkel orsak, som förklarar att den blodiga jakten fortexisterar vid sidan av det fredliga jordbruket. För att uttrycka saken utan omsvep: under det att mannen utövat jägaryrket har kvinnan uppfunnit jordbruket. Liksom i hela Brasilien ha kvinnorna helt på sin lott icke blott mandiokarotens tillredning i hemmet utan också dess odlande på fältet.

»Kvinnorna rensa bort ogräset från marken med spetsiga käppar, sticka ned mandiokastänglar i jorden för att en ny skörd skall växa upp och, då denna är färdig, hämta de dagligen sitt behov av mandiokarot, som de släpa hem i tungt packade bärkorgar. Männen plantera däremot tobaken, vilken kvinnorna icke använda.

»Vid Schingufloeden har kvinnan redan skaffat sig en god social ställning. Under primitivare förhållanden var hon väl mannens arbetsdjur; och ännu alltjämt måste hon hålla sig borta från de flesta av männens fester och djurdanser. Men man må

FIG. 16. NEGERBY (ÖVRE KONGO).

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

taga förhållandena i betraktande. Mannen är modigare och kraftigare. På honom ankommer att jaga och fiska. Så snart jakt och fiske ännu spela en viktig roll och om en arbetsdelning över huvud skall komma i fråga, måste kvinnan åtaga sig anskaffningen av de övriga livsmedlen samt dessas tillredning och även tjänstgöra som bärare. Arbetsdelningen är icke godtycklig, utan har sin grund i de naturliga förhållandena. Man beaktar dock vanligen icke tillräckligt, att kvinnan på detta sätt förvärvar egna kunskaper inom sitt arbetsområde lika väl som mannen inom sitt. Och detta främjar kvinnans ställning; det må nu vara fråga om ett lägre eller högre utvecklingsstadium av hushållning och kultur.

»Redån på det exklusiva jägarstadiet finna vi ett motstycke till indian-kan, som med klok omsorg bedriver mandiokaodling. Bororoindianernas kvinnor gå ut i urskogen, beväpnade med en spetsig käpp, och söka rötter och rotknölar. Under hordens strövtåg genom sitt område eller då man byter om vistelseort, är det kvinnans uppgift att söka rötter eller att klättra efter palmnötter, under det att mannen jagar. Blir då indianskan, såsom mannens underordnade, förbigången vid fördelningen av jaktens och fiskets byte, så återstår henne likväl hennes fångst

av vegetabilier. Vid Schinguflo den fläta männen rosten att steka på. De rosta kött och fisk. Kvinnorna baka bejucakorna, koka soppor och drycker, koka frukt och rosta palmnötter. Det är en delning mellan ett animaliskt kök för männen och ett vegetabiliskt för kvinnorna. Och detta innebär i grunden blott, att vardera könet behåller sitt urgamla arbetsområde. Männen rosta och steka, men koka aldrig. — — —

»Kvinnan blir sålunda något mer än det blotta arbetsdjuret. Hon blir arbetsmänniskan. Liksom mannen uppfann vapentechniken och jaktens konst och verktyg, utvecklade kvinnan i full självständighet de kulturelementer, som stå i samband med arbetet att samla, bära, tillreda frukter och rötter. Indianens välsmakande mjöldryck i en lerkruka är kvinnans verk — drycken och krukan.»

Indiankvinnan har, menar von den Steinen, genom att uppfinna jordbruket och det vegetabiliska köket skapat möjligheten för en bofast tillvaro, utan att därför överflödiggöra mannens jägarliv. I stället för en övergång från jägarstadiet till jordbrukarstadiet har det hos dessa indianer i första hand kommit till en förening och ett samliv mellan de båda utvecklingsstadierna — uti den formen nämligen, att mannen förblivit jägare och fiskare under det att kvinnan gjort sig till jordbrukare. Ett primitivt arbetsdelningssamhälle har uppstått. Och icke blott detta, utan också en social och kulturell skiljaktighet mellan man och kvinna.

* * *

»För att sammanfatta saken», skriver von den Steinen vidare, »så går ett primitivt jordbruk förträffligt samman med det slags jägarliv, som vissa brasilianska indianer föra. Dessa äro i huvudsak fiskare; men fiskets avkastning räcker icke till för livsuppehållet, åtminstone ej vid flodens övre lopp. Bättre är det ställt i de lägre, sankare flodområdena, där kanaler och laguner äro talrika, och vid sjunkande vattenstånd möjligheten erbjuder sig att med konst avspärra delar av flodarmarna.

»Vidare är att märka, att fisket och jakten lämna materialet för de oundgängliga verktygen. Husdjur, eller vad vi mena med sådana, saknas. Även hunden är okänd för dessa indianer. Men de glädja sig åt varjehanda i fångenskap hållna brokiga fåglar, som då och då plundras på sina grannaste fjädrar. Särskilt om-

tyckta äro de pratsamma papegojorna och de skrånande ararasfåglarna. Som ungar fångade hägrar, hackspettar, hönsfåglar få fritt spatsera omkring i byn. I väldiga burar av stänger och kvistar hållas fnysande örnar eller andra rovfåglar i fångenskap till allmänhetens stora förnöjelse. På hängmattorna äro ödlor upphängda vid svansarna för att hålla de besvärliga syrsorna i schack. Men vidare har man icke kommit i konsten att utnyttja djuren i fångenskap eller tamt tillstånd, allt under det att vilda växter odlas omkring byn för deras matnyttighets eller användbarhets skull. Ja, indianens ställning till djurvärlden är sådan, att han känner en stark motvilja mot att äta de djur, som han själv uppdragit; alldeles som vi ej kunna förlika oss med att äta hundar.

»Den relativa bofasthet, som blivit en följd av fiskarelivet, har kunnat stegras först sedan kvinnan lärt sig att odla matnyttiga växter, att tillverka lergods och att bereda mjöl.»

* * *

Vad den ovan i förbigående berörda verktygsfrågan beträffar, gör von den Steinen följande iakttagelser, intressanta för belysningen av begreppet »stenålder» och dess tillämplighet på nutidens naturfolk.

»I trots av sitt jordbruk och i trots av att de rödja i urskogen med sina stenyxor, ha schinguindianerna icke blott kunnat, utan även nödgats fortsätta med jakt och fiske, alldenstund dessa näringar så väl ge dem nödig omväxling i födan som ock lämna dem outhärliga verktyg för tillverkningen av vapen och husgeråd.

»Bytet av jakten och fisket skänker en massa av de allra nödvändigaste ting — särskilt verktyg att skära, skrapa, sticka, borra, repa, rista, glätta med. Under det att jordbruket tryggar bofastheten, har schinguindianen, om ock i minskad utsträckning, likväl förblivit jägare och fiskare. Han är jägare utan hund, fiskare utan metkrok, jordbrukare utan plog och spade. Han visar oss klart och tydligt, hur månggestaltade de för uppehållet nödiga arbetsmetoderna kunna vara, innan människan lärt sig att framställa och använda metallerna. Och härav kunna vi hämta en varning, att icke överskatta stenverktygens betydelse, därför att de så rikligt och stundom även exklusivt blivit bevar-

rade åt eftervärlden. Vi få icke utan vidare såsom 'stenålder' rubricera allt, som härrör från de, i jämförelse med den rätt nya metalltidens, oändligt långa förmetalliska världsperioderna.

»Om man uppskattar en kultur i enlighet med dess omfång och den grundlighet, varmed människorna utnyttja den dem omgivande naturen, så kan man sannerligen icke säga, att våra schinguindianer stå på någon låg nivå. De jaga och fiska med pil och båge. De fiska med nät, korgar och ryssjor. De utsätta stängsel av flätverk och bygga murar av stenblock tvärs över flodarmarna för att avspärra fisken. De rödja skogen på vida sträckor och under tungt arbete. De bygga ståtliga hus; hopa i dessa ansefliga förråder; fylla dem med allehanda produkter av en uppdriven konstflit. De pryda sig själva med allehanda utsmyckning och sina husgerådsartiklar med en mångfald sinnrika mönster.»

Att studera stenåldern enbart arkeologiskt, »med stöd av utgrävningarnas stumma material», kan näppeligen bringa oss sanningen och verkligheten tillräckligt nära, menar Karl von den Steinen. »Vi måste utgå från naturfolken och skola då iakttaga, att hos dem förekomma ännu i dag så väl paleolitiska som neolitiska arbetsmetoder, beroende på de till buds stående stenarterna och andra materialier samt de tekniska ändamålen. Naturligtvis finna vi, att det negativa uttrycket 'utan metaller' är berättigat. Men vi finna också, att det positiva uttrycket 'stenålder' kan vara rätt vilseledande. Det gäller dock stundom kulturer, som haft eller ha blott olämpliga stenarter eller alls ingen sten till sitt förfogande och likväl uppvisa förträffligt arbetade vapen, verktyg och husgeråd. Såsom fördomsfri iakttagare hade det knappt kunnat falla mig in att påstå, att schinguindianerna leva i 'stenåldern'. Visserligen utföra de det tyngsta arbetet av visst slag med stenyxan — t. ex. då det gäller att rödja i urskogen, att bygga hus, att bygga kanoter, att tillverka pallar o. dyl. Men flera stammar äro hänvisade till ett enda fyndställe för den stenart, varav yxorna voro förfärdigade.

»Jag skulle icke våga påstå, att schinguindianerna leva i en 'tandtid', 'musseltid' eller 'trätid', ehuru det stora flertalet av vapen, verktyg, husgeråd och smycken tillverkas av tänder, musselskal, trä; varförutom elden tändes genom gnidning av trästycken mot varandra. Jag skulle knappt våga påstå detta ens om de östbrasilianska stammarna, ehuru hos dem stenyxan

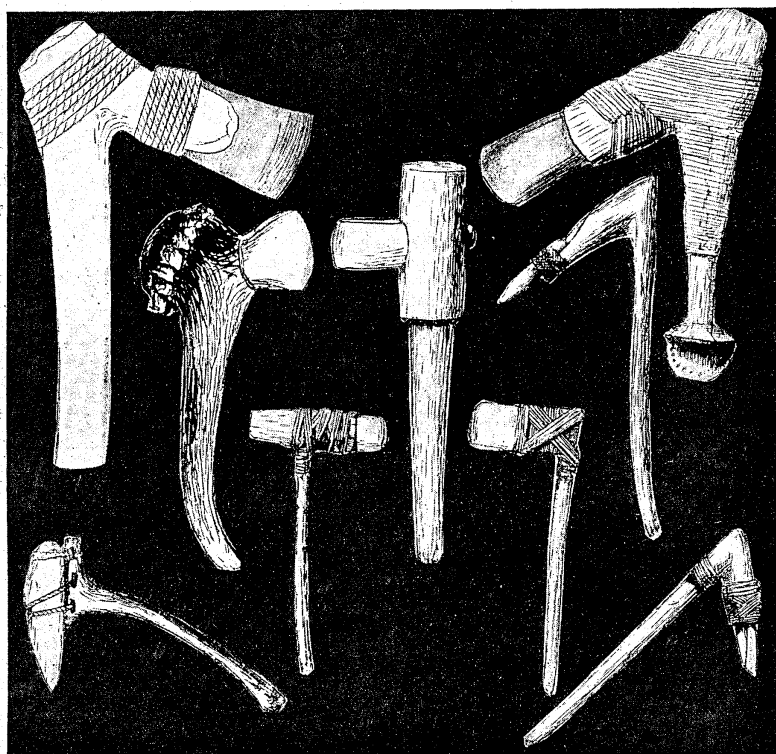

FIG. 17. OLIKA SÄTT ATT FÄSTA STENYXOR PÅ SKAFT.
Efter Hauser, *Urmänniskor och vildar*.

spelar en helt sekundär roll, i det de äro obekanta med jordbruket och bygga varken kanoter eller solida hyddor.»

* * *

Von den Steinen finner det sålunda såsom etnolog underligt, att ett kulturstadium benämnes efter det tekniska material, som stundom minst använts och minst bearbetats. Han påpekar, att de skiftande geografiska förhållandena, såsom bestämmande för valet av tekniskt material, härigenom komma i fara att förbises eller icke nog beaktas. Och utan tvivel är anmärkningen berättigad — nämligen som en varning mot att i begreppet »stenålder» inlägga en mer exklusiv betydelse än en förnuftig eftertanke och tillbörliga jämförelser mellan förgångna tidens och nutidens primitiva folk kan berättiga till.

Som jag tidigare starkt betonat äro dock termen och begreppet »stenålder» fullkomligt berättigade och alldeles oundgängliga för arkeologen och den nödtvunget med arkeologiskt material arbetande historikern eller »förhistorikern». Och det kan icke vara minsta tvivel underkastat, att i denna fråga arkeologen har vitsord framför etnologen. Detta därför att den förre studerar urtidens världsåldrar, om än vid handen av ett mycket ofullkomligt material, dock i deras verkliga begynnelse och tidiga utveckling; under det att den senare, etnologen, blott har att göra med en genom många årtusenden mer eller mindre väl konserverad kvarleva av den ursprungliga, äkta urtiden. Vi kunna ej veta, om denna kvarleva är 1900 e. Kr. av ett urtida utvecklingsstadium, som uppstod och blomstrade ungefär mellan 50,000 och 40,000 f. K., faktiskt är mer eller mindre väl konserverat, mer eller mindre likt urtypen.

Då de av arkeologi och etnologi framdragna tekniska typerna i huvudsak väl överensstämma — såsom ock i själva verket fallet är med vissa avlägsna arkeologiska perioder och vissa nu levande naturfolk — ha vi rätt att rubricera båda såsom tillhörande den tidiga allmänmänskliga utvecklingsperiod eller utvecklingstyp, vilken vi benämna »urtid». Men det får aldrig förgätas, att vi då inom huvudtypen »urtid» inrymma tvenne, genom ett stort absolut tidsavstånd skilda modifikationer eller undertyper — den äldre, äkta arkeologiskt bevisade urtidstypen och den yngre, nutida, i många avseenden sannolikt avsevärt förvandlade, etnologiskt dokumenterade urtidstypen.

Då vi från de äldsta arkeologiskt kända skedena dess värre icke hava i behåll stort mer än bearbetade stenar, är det uteslutet att beteckna de ifrågavarande perioderna annorlunda än som »stenåldrar»; och att, vid senare, periodvis rikligare förekomst av ben- och hornsaker i det arkeologiska fyndmaterialet, sticka in med en eller annan »bentid» eller »horntid» mitt i »stenåldern» vore meningslöst. Det kan dock icke vara allt för svårt, varken för etnologer, arkeologer, historiker eller utanförstående, att fasthålla att »stenålder» betyder den förmetalliska tiden i ett folks historia samt i regel utmärkes därigenom, att stenen verkligen spelar en viktig roll som tekniskt material. Undantagen från regeln måste naturligtvis noga beaktas, då man förmår upptäcka dem.

Att vi av de nu levande naturfolkens stundom rika tekniska

utrustning mitt i stenåldern och vid sidan av stenanvändningen icke utan vidare få draga några slutsatser beträffande de istida paleolitikernas eller mesolitikernas ben-, horn- och träkultur m. m. är självklart. Vi kunna här icke göra annat än följa det arkeologiska materialets anvisningar och dessutom besinna, att de nutida paleolitikerna under sannolikt mer än 30,000 eller 20,000 år haft tillfälle att vidare utveckla den teknik, som de till äventyrs ursprungligen haft gemensam med den solutréiska eller magdaleniska tidens paleolitiker. Något skall väl ha medhunnits under många årtusenden av relativt »stillestånd». Så alldeles spårlöst går väl tiden aldrig människan förbi, hur primitivt ovaken hon än må vara.

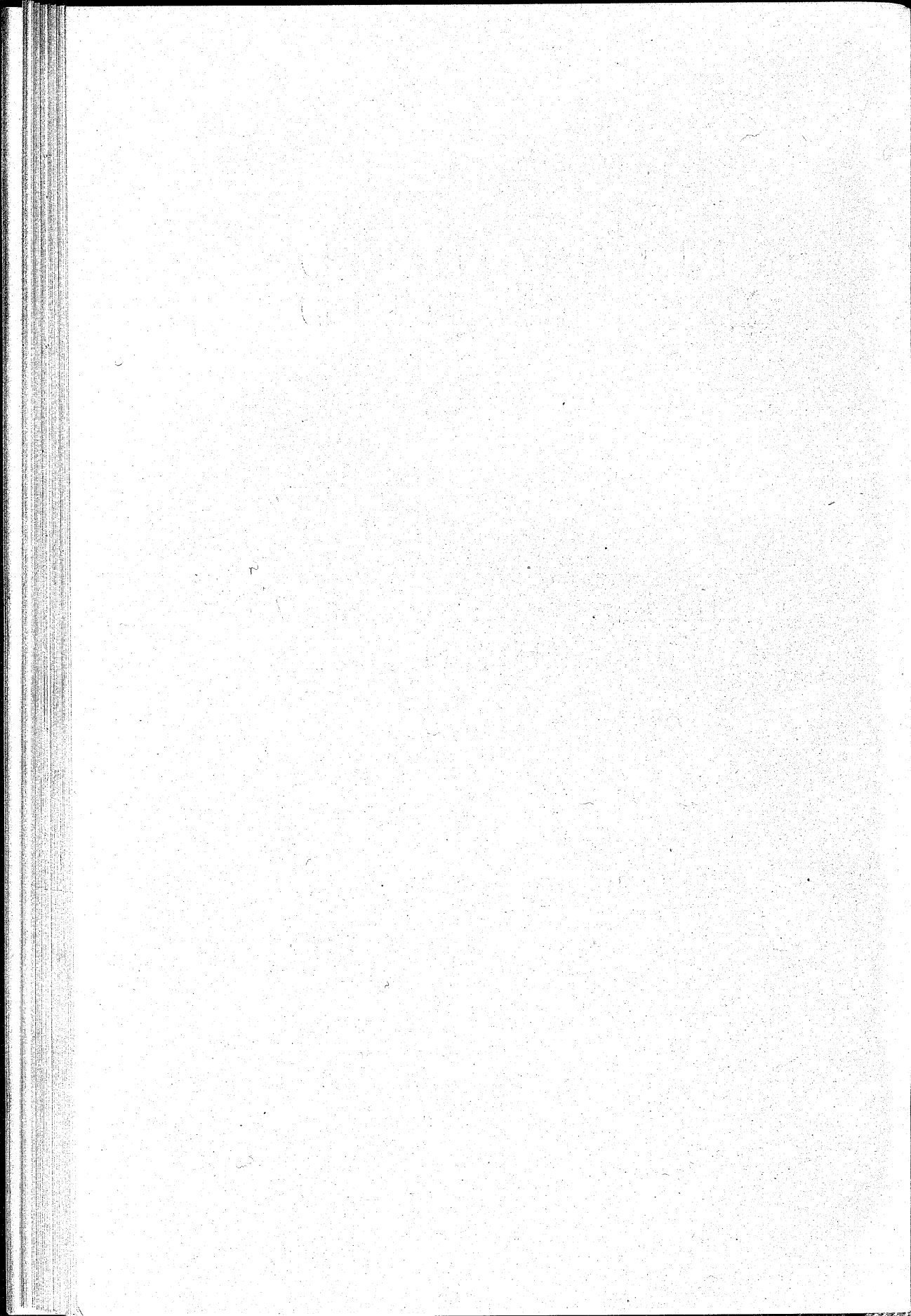
För den som vill utforska världsåldrarnas allmänna kännetecken spelar förövrigt den absoluta kronologien icke den enda avgörande rollen. Ett urtidsstadium är 1900 i Ceylons eller Brasiliens urskogar är för honom betydelsefullt, ehuru icke lika betydelsefullt, ur typologiska synpunkter som ett urtidsstadium i Sydfrankrike för 30,000 eller 50,000 år sedan. Det är ju obestridligt, att vi få veta åtskilligt genom etnologien, som vi omöjligt kunna hoppas någonsin erfara av arkeologien. Detta gäller redan i någon mån den materiella tekniken, men framför allt den andliga — d. v. s. samhällsliv och kultur.

Visserligen är, just vad dessa senare, rent själsliga företeelser beträffar, sannolikheten mycket stor, att de många årtusenden av »stillastående», som skilja nutidens paleolitiker, primitiva samlare och jägare, från istidens, dock medfört en del, stundom ganska djupgående förändringar. Uti ett forskningsläge av sådan art ha vi tydligen intet annat att göra, än att erkänna vår synbarligen ohotliga okunnighet beträffande vissa av den diluviala urtidens verkliga förhållanden; i det vi, så gott sig göra låter, söka tröst uti våra mer eller mindre säkra etnologiska kunskaper om den alluviala urtidens själsliv.

MELLAN URTID
OCH FORNTID

II.
URTIDENS SAMHÄLLSLIV
OCH KULTUR

DEN SOCIOLOGISKA URTIDSFORSKNINGENS VANSKLIGHETER OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

ALL UTFORSKNING AV DET RENT SJÄLSLIGA HAR sina särskilda, underliga vanskligheter. Dessa ligga huvudsakligen däruti, att forskningsföremålet oftast är långt mindre tillgängligt för logisk analys och klassifiering, än vi kanske äro benägna föreställa oss. Kommer härtill materialets ofullständighet, blir det dubbelt nödigt att gå fram med varsamhet och självkritiskt sinne.

Följande de anvisningar, som själva forskningsmaterialet ger, ha våra urtidsstudier hitintills varit riktade huvudsakligen på den materiella sidan av den äldsta och primitivaste mänsklighetens tillvaro. Nu återstår uppgiften att, om möjligt, uppdraga några grunddrag av urtidsmänniskans sjäslighet. Sist ha vi sysslat med relativt sena former av urtidskultur. Frågan är, om vi i anslutning härtill kunna finna fast mark för vår vidare vandring.

Med de senare utvecklingsformerna av urtidens materiella teknik och ekonomi mena vi dels dessas kännetecken, sådana de framträda uti det arkeologiska materialet efter paleolitikens utgång, alltså från och med den aziliska kulturen enligt vetenskapens nuvarande ståndpunkt, och dels vad etnologien förmår uppenbara beträffande människans äldsta verktyg och hushållning. Mesolitiken omfattar urtidens slutstadier fram till neolitiken, som börjar forntiden. Etnologien, då den över huvud uppenbarar urtidsförhållanden, ger oss dessa sannolikt endast i en senare tids omgestaltning.

Vilja vi nu söka intränga djupare i urtidens kynne, än studiet av den materiella tekniken och hushållningen medgiva, vilket innebär att vi rikta blicken på urtidens samhällsliv och kultur,

möter oss först uppgiften att fastställa, hur långt vi till äventyrs kunna komma med det arkeologiska materialet — innan vi eventuellt besluta oss för att överantvarda oss åt det etnologiska.

Vad uppenbara de paleolitiska och mesolitiska fynden, då vi spörja om samhällsliv och kultur?

Utan allt tvivel vittna de, åtminstone från och med mousterisk tid, därom att verkligt mänskligt samhällsliv och verklig mänsklig kultur existerade redan då, långt tillbaka i istiden. Sådana anhopningar av lämningar efter mänsklig verksamhet, som det här är fråga om, bevisa klart och tydligt, att människorna levat tillsammans i grupper, att de arbetat, samlat, jagat och intagit sina måltider tillsammans. Prydnader, konstverk och gravar vittna på en gång om tillvaron av samliv och kultur. En annan är dock frågan, huruvida dessa dokumenter också förmå ge oss någon aning om arten av socialt och andligt liv i dessa avlägsna världsåldrar.

Vad den saken beträffar, så ligger utan tvivel frågan sämre till, vad samhällslivet än vad åtminstone den estetiska kulturen beträffar. Om denna senare vittna ju de funna konstverken med en stundom mycket övertygande vältalighet. Och ett visst gravskick låter ana åtminstone något angående de religiösa eller därmed besläktade föreställningarna. Först måste dock fastställas, i vilka fall de fossila människoben, som arkeologen hittar, tryggt kunna sägas härröra från ett under inflytande av sociala känslor eller magiska och religiösa föreställningar »begravet» lik.

* * *

Skeletterna i »Barngrötan» vid Mentone och de av R. R. Schmidt funna kranierna i Ofnet lämna oss visserligen icke i tvivel om tillvaron av verklig likbegängelse. Teorien om dennas sociala och religiösa art och mening blir dock en helt annan sak.

I en del fall — såsom beträffande Spy-skeletterna och O. Hausers tvenne stora skelettfynd av 1908 och 1909 — synes t. o. m. ännu tveksamhet råda inom den arkeologiska fackvärlden, huruvida spår av likbegängelser verkligen få anses föreligga. Att likväl så starkt, som Hauser gör, utmåla det hypotetiska gravskicket sociala detaljer och inre, religiösa mening kan då vara liktydigt med att giva den vetenskapliga fantasien något för

fria tyglar. En anmärkning av denna art måste nog över huvud riktas mot Hausers teorier om urmänniskans »kult», »altaren», »offerplatser», »präster», »hövdingar» och liknande. Vad som på ena raden, fullt riktigt, av honom framställes blott såsom ett möjligt antagande, får ofta nog redan på nästa rad gälla såsom stöd för ganska långt gående utmålningar av en acheulisk eller mousterisk mänsklighets sociala liv och religiösa föreställningar.

Så t. ex., när han skriver följande, vilket av sammanhanget att döma är menat att närmast gälla den aurignakiska perioden, således den första av den yngre paleolitikens trenne kulturskeden.

»I en tid, då redan en regelrätt likbegängelse utövades och man utrustade de döda med vägkost och gav dem sina bästa smycken med i graven, för att stämma dem milda och försonliga till sinnes, måste det även ha funnits präster, ledare av ceremonierna. Det måste ha funnits orter, där man hade sammankomster med mystiska syften och offrade det bästa grottmänniskan kände, nämligen det fruktade, men för livsuppehållet dock så viktiga stora villebrådet. Vi finna i utgrävningarna från dessa tider urhålkade stenar, som torde ha tjänat såsom 'lampor', möjligen med fett som bränsle och en djursena som veke. Vi finna stenar med obestridligt symmetriskt anordnade urhålkningar, vilka låta förmoda, att det är fråga om kärll för upp-tagandet av djurens blod. Vi upptäcka eldstäder, som i sin konstruktion redan erinra om altaren; och omkring dessa eldstäder stå de nedlagda djurens horn och kranier. Runt omkring finnas stenplattor med vackra inristade djurbilder. Vid altaret ligga präktiga smycken av bergkristallspärlor, genomborrade djurtänder och ben samt med runda hål och rika sniderier försedda stycken av renhorn, kultstavar. Vi känna dessutom långsträckta hål, vilkas väggar äro helt betäckta med paleolitiska djurteckningar. Dessa hål kunna ha varit heliga orter, vilkas mörker upplysts med lampor och vilkas väggar man smyckat med djurbilder, för att 'besvärja' det så nödvändiga jaktbytet.

»Den primitiva urmänniskan har skådat den himmelska elden, blixten; har känt solens verkan; har skiljt mellan dag och natt; har kommit till medvetande om årstiderna. Och i den väldiga naturen stod hon liten och nästan värnlös omgiven av lejon, mammut, bison. Hur vore det då möjligt, att hon skulle saknat bøjelsen för mystik? Hon har genom insnitt på ben markerat antalet av nedlagt villebråd. Kanske hon även markerat dagar

och nätter. Av sådana märkta benstycken finnas märkvärdiga exemplar. Icke alla bära likadana tecken eller tecken med lika avstånd. Längre och kortare streck omväxla. Raderna avbrytas genom andra tecken, som återfinnas på en annan sida av benbiten eller på en sten i samma kulturlager. Och allt detta ligger på bestämda ställen. Detta måste ha en djupare mening!

»På flera benstycken fann jag en så märkvärdig anordning av de mest olika tecken, att jag vågar tillskriva paleolitiken begynnelsen av egentliga skrivtecken. Under den hårda kampen för tillvaron har istidsmänniskans hjärna utvecklat sig i olika riktningar. Kampen med elementerna, med djuren, striden med de andra horderna i grannskapet, kriget mot de inkräktande nya raserna måste ovillkorligen ha utvecklat de andliga förmögenheterna. Och med den högre utvecklade aurignakiska rasen börjar en ny kultur; en ny eldteknik uppkommer; konsten övas; och samtidigt iakttaga vi utvecklingen av mystik. Det uppstår en kult, som blir mer och mer upphöjd, tills vi komma fram till den konstnär i Laugerie Basse och den präst vid offerplatsen, som jag upptäckte kort före världskrigets utbrott.»

* * *

Rättvisan kräver dock, att Hausers kanske något fria konstruktioner i hans här åsyftade, intressanta arbete *Der Mensch vor 100,000 Jahren*¹ icke framställas såsom enastående. Det finns exempel på, att de mest oförbehållsamt erkända arkeologiska auktoriteter på liknande sätt hänge sig åt ett mer eller mindre berättigat hypotetiskt tolkande av urtidens »stumma» dokumenter. Så t. ex. sir Arthur Evans i hans märkliga, av mig redan flera gånger anförda *Presidential Address to the British Association 1916*. Efter att ha givit en entusiastisk skildring av de »polykroma mästerverken» bland de paleolitiska väggmålningarna uti de bekanta grottorna i Sydfrankrike och Nordspanien, fortsätter Evans på följande sätt.

»En sådan nivå hade konsten uppnått i sydvästra Europa lågt räknat omkring 10,000 år före uppkomsten av de allra äldsta minnesmärkena i Egypten och Babylonien. Men detta är icke ett isolerat faktum. Vad man förr betraktat som exklusiva

¹ Människan för 100,000 år sedan. Bemynd. övers. av Rob. Larsson. Tredje upplagan. Hugo Gebers Förlag. 1918.

själsliga och materiella kännetecken för senare tider, har nu återfunnits i denna avlägsna världsålder. Jag kan aldrig glömma det djupa intryck, som jag erfor, då jag hade tillfälle att betrakta en nyligen i Balzi-Rossi-grottorna upptäckt grav; ett intryck som upprepades vid liknande fynd i samma grottor. Dessa upptäckter vittna samstämmigt om en from kult av de döda bland den aurignakiska tidens människor. Den högväxta, rikt begåvade crô-magnon-rasens skeletter ligga här utsträckta på de dödas egna hårdplatser eller strax bredvid dessa och äro skyddade genom stora stenar mot angrepp av kringströvande rovdjur. Flintknivar och pilspetsar av sten ha nedlagts inom räckhåll för de dödas händer. Huvor och halsband av snäckor och fiskkotor och snidade benstycken hava tjänat dem till prydnader. Vid dessa föremål har man nedlagt järnockra, som färgat kranerna och de övriga skelettdelarna, på det att de döda skulle kunna uppträda med heder i den underjordiska världen.

»Icke enbart denna gravkult ger oss en föreställning om dessa avlägsna tiders religiösa seder.» Evans skildrar nu de tidigare av mig omnämnda, enligt Obermaier dock möjligen neolitiska, kjolklädda kvinnofigurerna i Cogul och Alpera med deras »rituella dans omkring en kortväxt manlig gestalt liknande en satyr» och tillbedjan av »bilden av ett slags avgud». Därefter fortsätter han på följande sätt. »Det kan ej heller betvivlas, att en fetischistisk avsikt ligger bakom de små kvinnobilder av elfeben, specksten (steatit) och kristallinisk talksten, vilka hittades uti samma aurignakiska avlagringar i Balzi Rossi som de nyss omtalade gravarna och vilka framför allt söka avbilda moderskapets organer. Dessutom är det intet tvivel underkastat att, såsom Salomon Reinach framhåller, en stor del av de i grottornas avlägsnaste gångar inristade och målade djurbilderna stått i samband med magiska åskådningssätt, i det man trott sig vinna ökat herravälde över sitt villebråd genom att avbilda detsamma.

»Slutligen har i samband med religionen utvecklats ett helt system av ristade eller målade tecken, vilka stundom äro tämligen realistiska avbildningar av föremål, men stundom äro så starkt förenklade, att de erinra om eller rent av noga återgiva bokstäver i de äldsta alfabetena. Dessa tecken äro stundom grupperade såsom regelrätta inskrifter. Det är icke förvånande, att man i dem sett ett bidrag av den franska rentidens människor till skrivkonstens utveckling. Dessa tecken hade en sym-

bolisk betydelse; och man bör åtminstone medge, att hieroglyfskriften gjort stora framsteg vid istidens slut.

»De nyaste upptäckterna bevisa tillvaron av en mer eller mindre sammanhängande kultur, som nådde sin höjdpunkt mot slutet av den magdaleniska tiden. De mycket vanliga 'tektiforma' tecknen ha tydligt bevisat tillvaron av hyddor eller tält. 'Skutiforma' tecken och andra äro ännu svåra att tolka. Men ett på en benbit i Saint-Marcel-grottan funnet tecken har en obestriddlikhet med en slåde eller kälke.

»Dock är det de helt nyligen upptäckta grottmålningarna i Spanien, som skänkt oss de mest överraskande uppenbarelser om den primitiva människans kultur. Dessa upptäckter utsträcka sig för närvarande geografiskt från provinsen Santander, där Altamira-grottan finnes, till Ebro-dalen och genom höglandet ned till de yttersta sydöstliga trakterna, omfattande provinserna Albacete, Murcia och Almeria och t. o. m. en del av Granada.»

Evans övergår nu till den i det föregående återgivna beskrivningen på kvinnokostymerna i Cogul, Cueva de Vieja och Alpéra samt bågskyttarna, »korroboredanserna», »stridsscenerna», »hundarna» och de skaftade yxorna i Alpéra och andra spanska paleolitiska fyndorter. Varförutom han anger sina tydligen mycket starka skäl för att betrakta dessa konstverk såsom paleolitiska, i trots av att de avbildade scenerna »livligt erinra om ofantligt mycket senare människohistoriska perioder». »Bilderna äro», fortsätter Evans, »stundom övermålade med andra, ävenledes paleolitiska teckningar. Och bland de avbildade djuren förekomma älg och visent (bisonoxe), djur vilka tillhöra den senare istiden i Spanien, men äro fullkomligt okända inom detta lands neolitiska avlagringar.»

* * *

Jag har utförligt återgivit denna del av sir Arthur Evans' mycket intressanta anförande, för att det klart skall framgå, att åtminstone i vissa fall de ifrågavarande arkeologiska fynden utan tvivel starkt locka till mycket långt gående sociologiska tolkningar uti analogi med sociala och kulturella företeelser bland nutidens naturfolk eller forntidens historiskt kända förhållanden. Kunde det av Hauser åberopade arkeologiska materialet delvis förefalla en smula magert, så gäller den anmärkningen tydligen

i vida mindre grad de fynd, om vilka Evans talar. Och märkligt är ju, att båda arkeologerna samtidigt (1916) komma med ganska nära överensstämmande sociologiska och kulturhistoriska tolkningar av rätt olika grupper av fyndmaterial. Båda tro sig hos de yngre paleolitikerna kunna konstatera likbegängelse, en »kult», »besvärjelser», rituella danser och ceremonier, skrivtecken och dylikt.

Inför arkeologiska fakta av denna, till stor del mycket övertygande art, återstår i själva verket för sociologen — under förutsättning att de ifrågavarande periodbestämningarna och detaljskildringarna hålla stånd inför fortsatt vetenskaplig kritik — intet annat än att i princip ansluta sig till den etnologiska analogimetoden. D. v. s. till uppfattningen, att de paleolitiska fynden i viss mån låta sig sociologiskt och kulturhistoriskt tolkas med hjälp av de analogier, som nutida primitiva folk och kändedomen om våra egna förfäders eller andra »historiska» folks urtid kunna inbjuda till. Detta skulle då gälla åtminstone för de arkeologiska skedena från och med den aurignakiska periodens början och den crô-magnoniska rasens första framträdande, således räknat från en tidpunkt, som ligger kanske omkring 75,000 år tillbaks i tiden.

Ännu en gång må betonas, att det djärva eller betänkliga i metoden då ligger i det underförstådda antagandet, att »primitivt» (eller urtidsmässigt) mänskligt själsliv och därmed sammanhängande sociala anordningar och kulturella idéer och sedvänjor kunnat förbli oförändrade i vissa grunddrag under de mycket långa tidrymder, som, våra tidsbestämningar må vara riktiga eller ej, i alla händelser måste skilja den aurignakiska människan i Sydvästeuropa från den nutida uraustraliern och hans like i samtiden.

Självklart är, att den arkeologisk-etnologiska analogimetoden måste övergivas i varje särskilt fall, då forskningsmaterialet på endera sidan — den arkeologiska eller den etnologiska — visar sig tydligt gensträvt eller anakronistiskt. Så t. ex. föreligger alltid en möjlighet, att de nutida naturfolkens sedvänjor och åskådningar blott delvis äro äkta primitiva och delvis äro resultatet av en påverkan från högre samhälls- och kulturstadier. Jordens tvenne stora, sammanhängande landmassor — i öster den europeisk-asiatisk-afrikanska och i väster den nord-sydamerikanska — lämna var för sig obegränsade möjligheter för olika

kulturstadiers ömsesidiga påverkan under de många årtusenden, då de aurignakisk-solutréisk-magdalenska kulturerna och deras mesolitiska och neolitiska efterföljare blomstrade i Europa. Och möjligheter till mänskliga förbindelser mellan dessa tvenne kontinentblock ha säkerligen funnits i så väl avlägsna som nyare tider. Icke ens den australiska kontinenten ligger eller har legat uti någon för den primitiva människan oöverkomlig geografisk isolering.

Tryggast är således att alltid utgå från, att de nutida naturfolkens sociala och kulturella primitivitet blott delvis utgör den oblandade (men icke därför evolutionärt oförändradel) kvarlevan av istida paleolitikers primitivitet, och att resten, hur »primitiv» den än må förefalla, består av inflytelser från folk och raser, som i mycket växlande grad höjt sig över de primitiva utvecklingsstadierna.

Och hur skola vi skilja den äkta primitiviteten från denna senare, mycket oäkta primitivitet? Hur skall detta vara möjligt, då vi nästan ingenting veta om den äkta, d. v. s. den i istiden verkligen existerande själsliga primitivitetens fundamentala kännetecken? Egentligen borde en tillräcklig kunskap om dessa senare vara vår utgångspunkt. Ty endast från en sådan utgångspunkt vore vi i stånd att hos de nutida naturfolken isärskilja, vad som hos dem är eget urtidsgods och vad som är av dem mer eller mindre grundligt omvandlat långods från folk, som ej längre varit primitiva paleolitiker eller mesolitiker, utan kommit in i en neolitisk eller ännu högre utvecklingsgrad.

* * *

Att dessa svårigheter icke äro vetenskapligt oöverkomliga beror framför allt därpå, att de primitiva samlarnes och jägarnes karaktäristiska tekniska och ekonomiska förhållanden äro relativt lätta att urskilja samt att tvivelsutan vissa iögonfallande sociala och kulturella drag hos dem på det intimaste sammanhänga med den egendomligt artade tekniken och ekonomien. Då teknik och hushållning komma upp på det neolitiska stadiet, börja nya former av samhällsliv och kultur att framträda — även de tydligt anslutna till livets »materiella» förhållanden. Möjligheten att i vissa grunddrag skilja mellan den paleolitiska samlarens och jägarens själsliv och den neolitiska »högre» jordbrukarens, »högre» jägarens och herdenomadens är därmed given.

Sålunda blir det möjligt att utvecklingshistoriskt i urtiden eller i ett senare skede placera sådana sociala livsformer som »hord», »familj», »klass», »stam», »exogami», »hövdingsskap», »medicinmän», »åldersklasser», »hemliga föreningar», och sådana kulturella livsformer som magi, animism, tabu, totemism, fetischism, dämonkult, själadyrkan, gravkult, polyteism, offer, myter o. s. v.

Att inom dessa olika grupper eller arter av sociala och kulturella livsformer urskilja de mera ursprungliga gestaltningarna torde ofta låta sig göra med icke allt för stor osäkerhet, åtminstone i de fall då sammanlänkningen med mycket primitiva former av teknik och hushållning är uppenbar och då det låter sig antaga, att en stor enkelhet i social byggnad eller idébildning är ett kännetecken på ursprunglighet.

BLODSBAND OCH SAMLIV BLAND URTIDENS SAM- LARE OCH JÄGARE

KUBU-FOLKET I SÖDRA SUMATRA, VILKET JU enligt professor Volz representerar »den lägsta mänskliga livsgestaltning, som vi hittills lärt känna», lever »tillsammans familjevis och strövar omkring i små familjehorder». »Någon annan social inrättning än familjen finnes icke», tillfogar han. »Så snart barnen äro stora nog, skilja de sig från föräldrarna och börja ströva omkring på egen hand» i urskogarna för att samla föda. »Brölloppederna äro de enklast tänkbara. Det är nog att man tillkännager sin avsikt. Äktenskapets upplösning är ännu enklare. Man går blott ifrån varandra.»

Bland »urfolk» i Sydöstasien uppräknar Volz i detta sammanhang senoi- och semang-folken på Malajiska halvön, vedda-folket i Ceylon, toala-folket på Celebes, punan- och ot-folken i Borneo samt Andamanernas och Filippinernas negritos och tillfogar, att »alla dessa urfolk» »leva i familjehorder».

Om Melanesiens papua-folk säger dr G. Buschan att de »leva tillsammans i familjeföreningar»; »flera större familjeföreningar bruka bilda en bykommun; och flera bykommuner sluta sig samman till en stam».

Samma etnolog skriver om uraustralierna, att »de leva tillsammans i små föreningar, i horder på högst hundra medlemmar, under det att flera sådana horder sammanslutit sig till stammar, som visserligen ofta uppvisa en blott lös sammanhållning. Det gemensamma band, som håller ihop horderna inom en stam är vanligen gemenskap i språk, seder, bruk och åskådningar samt äktenskap och byteshandel mellan horderna. I övrigt är varje hord ganska självständig och har en viss andel uti stammens gemensamma jordegendom. Den inre ordningen inom horderna ligger i händerna på äldre män, som utmärka sig

FIG. 18. KLUBBHUS FÖR EN HEMLIIG FÖRENING I MELANESIEN
(BISMARCK-ARKIPELAGEN).
Efter Buschan, *Sitten der Völker*, I.

genom stor klokhet och skicklighet, samt genom mod och vissa magiska krafter. Bland dessa äldsta utväljes ett överhuvud, som har till uppgift att övervaka kulten och den offentliga ordningen. Varje hord, i sin ordning, sönderfaller i familjer, och den enskilda familjen ledes av familjefadern. På honom ankommer att skydda familjen och anskaffa födan.»

Utförligt beskriva bröderna Sarasin vedda-folkets samhällsförhållanden. »Natur-veddans sociala organisation», heter det i deras stora verk om Ceylon, »kan, så till vida som den ännu ej är påverkad av främmande inflytelser, uppfattas på följande sätt. Hela vedda-gebitet var uppdelat i små jaktområden, som innehades av en familj vardera». »Under den torra årstiden är varje familj — — — nästan helt och hållet hänvisad till sig själv och kommer väl sällan i kännning med grannarna, så länge icke störande inflytelser utifrån framkälla en sådan beröring. Detta förhållande ändrar sig likväl under regntiden, då distriktets olika familjer draga sig tillbaks till det för deras jaktmarker gemensamma bergsområdet för att bebo de där befintliga grottorna eller hålorna. Det kan då inträffa att grottorna äro färre än antalet familjer och att — — — i följd därav en större grotta blir bebodd av två eller tre familjer. Dessas medlemmar leva då likväl icke blandade om varandra inne i grottan, utan familjerna dela denna i avdelningar, som avskiljas från varandra genom kvistar, lövruskor, barkbitar och dylikt, så att varje familj även i den gemensamma grottan till en viss grad lever för sig själv. Grottorna eller delarna av dessa äro ärftliga familjeegendomar. — — —»

»Under den tid av året, då de olika familjerna inom ett distrikt sålunda leva sammanträngda i en viss bergstrakt, ingås sannolikt de flesta äktenskapen; och det är intet annat tänkbart än att i följd härav de olika familjerna inom samma distrikt blivit befryndade med varandra under loppet av de århundraden eller snarare årtusenden, under vilka de varandra följande släktleden bebott samma distrikt. En sådan förvantskapsgrupp av familjer bildar en stam eller, då det finns medvetande om blodsband, en klan.»

Sydamerikas »eldsländare anträffas av forskningsresanden familjevis, icke i större grupper», skriver W. Krickeberg. Om de sydamerikanska botokuderna säger Paul Ehrenreich, att de leva i »horder», vilka äro förenade uti fem stammar. Varje hord

består av ett antal familjer. Vanligen leva flera familjer samman i var och en av de ytterligt enkelt konstruerade palmblads-hyddor, som utgöra botokudernas enda bostäder. Varje hord har en ledare, men dennes myndighet är ringa och tillfällig. Egentligt hövdingsskap saknas. Samhälls- och kulturförhållandena äro över huvud av lägsta kända typ.

Beträffande de sydamerikanska indianerna skriver Erland Nordenskjöld, att »det primitiva indiansamhället består av en eller flera med varandra besläktade familjer». »När jag här talat om t. ex. ona-stammen», fortsätter han, »har jag menat de till språk, seder och bruk likartade människor, som bebo en del av Eldslandet. Denna stam bildar likväl ej någon politisk enhet, utan består av grupper av familjer, som ofta bekämpa varandra. Detsamma gäller botokuderna, stammarna i Chaco o. s. v. Ej ens en så pass högt stående stam som t. ex. chiriguano utgör en enhet, en verklig nation, utan består av grupper av familjer, som handla på egen hand och som förr bekämpade varandra». »Hos de flesta stammar synas grupperna ej utgöra något slags klanväsende.»

»En utöver familjens omfång sig sträckande social organisering iakttaga vi blott hos jakuterna, tatarerna, tunguserna och burjäterna, vilka dela sig uti ätter och stammar med äldste och furstar (tojon)», skriver dr A. Byhan om de nordasiatiska folken och fortsätter på följande sätt. »Bland Aleuterna fanns det förr storfamiljer på 100 till 200 medlemmar, som bodde tillsammans, varje storfamilj i ett enda långhus. Hos de andra folken sammansluta sig de särskilda familjerna för att fiska eller företaga vandringar o. s. v., men de hava icke någon varaktig gemenskap med varandra. Hövdingar finnas ej under sådana förhållanden. På sin höjd följer man någon erfaren eller rik mans råd.»

De nordasiatiska folk, som sålunda enligt Byhan leva uteslutande familjevis, äro tschuktscherna, korjäkerna, itälmerna (eller kamtschadalerna), aleuterna, jukagirerna, tschuvanerna, juiterna, jennissejerna, ainerna, giljakerna, golderna, ostjakerna, samojederna samt åtskilliga folk vid Ochotska havet och Amur samt i Altai och Sajaniska bergsbygden.

* * *

Etnologerna vittna således med stor enighet därom, att hos de allra primitivaste nu levande folken familjen är antingen

den enda eller nästan enda existerande formen för samlevnad eller social organisation, eller ock att familjen är den primära sociala organisationen, under det att horden består av en grupp sammanhållande familjer och stammen av en grupp sammanhållande horder, så vida icke stammen är bildad direkt av familjer.

»Det finns ännu vildar, som leva i familjer snarare än i stammar», säger Edvard Westermarck, »men vi känna intet folk; som helt och hållet saknar en social organisation, vilken omfattar mer än familjen. Senare iakttagelser bekräfta Darwins påstående, att de ensamma familjer eller i grupper av blott två eller tre förenade familjer, som ströva omkring i vildmarkerna, alltid upprätthålla vänskapliga förbindelser med andra familjer i samma distrikt. — — — Men den av få undantag genombrutna regeln är, att de lägre folken leva i samhällen, som äro större än familjen — — —».

Det primitivaste samhället på jorden för närvarande skulle då vara en familj av kringströvande »vilda» samlare, vilken då och då upprätthåller någon lös förbindelse med en eller annan, eller några få andra, på samma sätt isolerat kringströvande familjer.

* * *

Tvenne frågor inställa sig nu. Vad mena etnologerna här med en »familj»? Är detta sociala tillstånd, de nästan isolerat levande familjernas, människans allra ursprungligaste?

Det måste då först anmärkas, att etnologerna hittills i allmänhet visat ringa intresse för skarpa och klara definitioner av de sociologiska grundbegrepp, med vilka de arbeta. Ord som »familj», »hord», »stam», »klan», »grupp», »familjegrupp», »släkt», »ätt», »förening», »samhälle», »folk», »stat» användas mycket ofta helt löst, utan att det någonsin ens av sammanhanget klart eller noga framgår, vad slags olika systemer av sociala föreningsband mellan mänskliga individer, som åsyftas med dessa och liknande termer. I icke mindre grad saknar man ännu inom den etnologiska litteraturen sinne för ett utvecklingshistoriskt systematiserande och isärhållande av det väldiga, utomordentligt brokiga materialet. Denna brist sträcker sig ända upp till de exklusivt eller företrädesvis med etnologiskt material arbetande sociologerna och kulturforskarne.

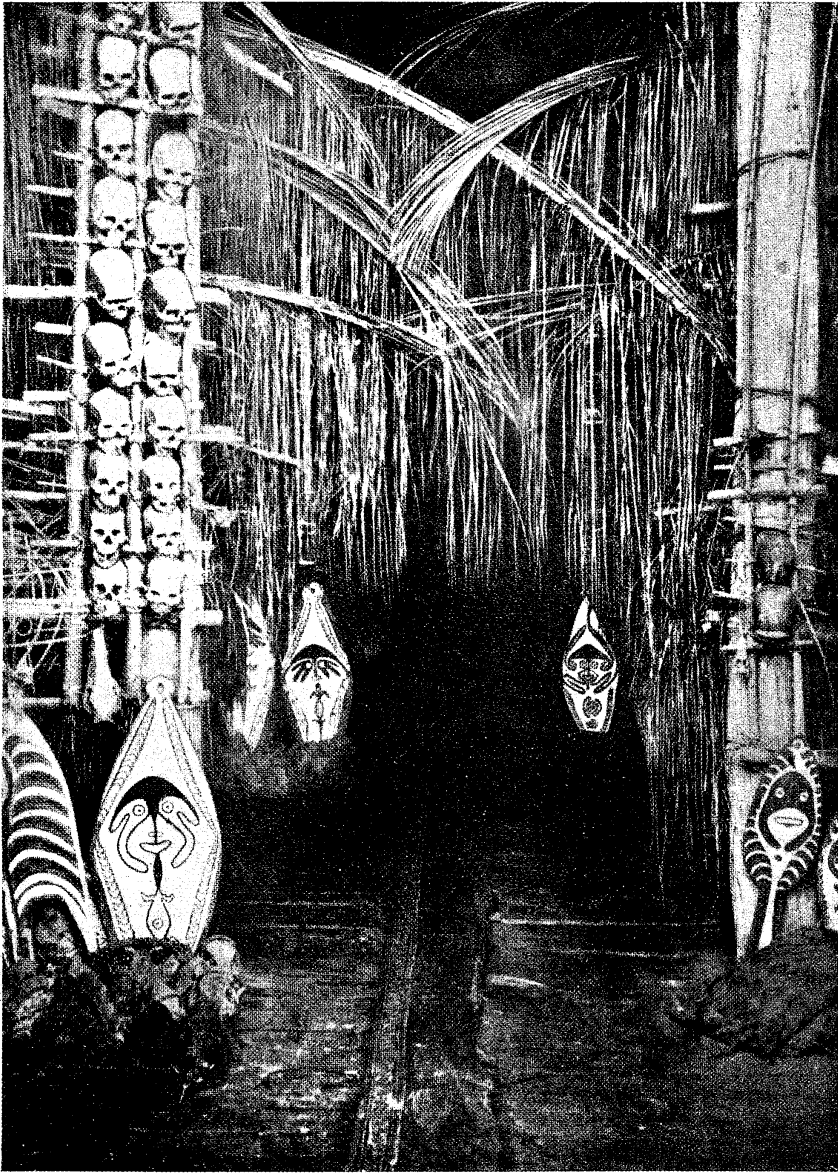

FIG. 19. DET INRE AV ETT MELANESISKT KLUBBHUS ELLER MANSHUS med en massa mänskliga kranier samt vapen, sköldar och religiösa symboler. Efter Buschan, *Sitten der Völker*, I.

För att anföra blott ett par mycket välkända exempel, så uppvisa E. Westermarcks *History of Human Marriage* och *Origin and Development of the Moral Ideas* samt J. G. Frazers väldiga *The Golden Bough, a Study in Magic and Religion* på hart när varje sida ett vimmel av etnologiska och historiska exempel, hämtade från alla jordens naturfolk och från alla länders forntidsurkunder, ja stundom också från modärna folks »vidskepelse» o. dyl., allt blandat om vartannat, utan en tanke på att dessa tusentals lösryckta sociologiska och kulturhistoriska fakta dock tillhöra de mest olika skeden uti folkens sociala och kulturella utveckling. Man målar sålunda i så väl etnologiskt som utvecklingshistoriskt avseende underligt virriga bilder av äktenskapets seder och former eller av andra sociala institutioner (såsom egendomen, slaveriet, gästfriheten, självmordet, kannibalismen o. s. v.) eller av moraliska, magiska och religiösa bruk och föreställningar, helt enkelt genom att föra ihop en ur alla djupare vetenskapliga synpunkter fullständigt oordnad massa av »belysande» exempel från icke blott alla möjliga folk, utan också från alla möjliga utvecklingsstadier, äldre och yngre, regellöst om varandra.

Ett par på måfå tagna exempel må vara nog.

På sid. 359—361 av Westermarcks *Moral Ideas*, vol. II, är det fråga om »asketiska bruk, som härröra från ideen om försoningsoffer och ideen att väcka Guds medlidande». Här äro på blott tvenne trycksidor hopade citater från och hänvisningar till Tertullianus, muhammedanerna, judarna, Zoroaster-religionen bland de östliga iranierna, Manus hinduiska lagbok, brahmaismen och den kristna katolicismen, kineserna före taoismens och buddismens införande, »gamla» greker, romare och skandinaver, Aischylos, marockaner och fidjianer. Sålunda ej mindre än tretton »auktoriteter» eller »belägg» från två till tre årtusen och ett obestämt antal folk, men i alla händelser mer än tolv sådana! Och detta i ett verk, som dock vill skildra de moraliska ideernas ursprung och utveckling och icke skall vara blott en grovt systematiserad anekdotsamling på moralideernas område!

Slå vi utan val upp början av Frazers *Golden Bough (The Magic Art and the Evolution of Kings)*, vol. I, sid. 180—182), äro anblicken och »metoden» alldeles desamma. Det är nu fråga om »kontagiös magi med tänder». På tvenne sidor anföras om varandra sedvänjor från Schwaben, Böhmen, Australiens ur-

FIG. 20. MELANESISK DANS VID MÅNSKEN
av maskerade medlemmar av ett hemligt sällskap.
Efter Obermaier, *Der Mensch der Vorzeit*.

invånare (i Victoria), cherokee-indianerna i Nordamerika, Macedoniens nutid, Thompson-indianerna i Brittiska Kolumbia, Schlesien, Centralaustraliens urinvånare, det »hedniska» Arabien, Libanons bönder och Armeniens nutid. Frazer synes lika litet som Westermarck haft någon tanke på, att själsliga företeelser, vilka i rent yttre måtto möjligen te sig såsom samma eller likadana sedvänjor, myter, ideer, rituella ceremonier, sociala institutioner o. s. v. hos olika folk på vitt skilda utvecklingsstadier, dock måste vara olika, ja ofta artskilda, vad själslig

innebörd och typ beträffar. Om greker och fidjianer, romare och uraustralier, skandinaver och indianer, kineser och marockaner skenbart ha samma vidskepliga sedvänjor, så är det likväl icke fråga om utvecklingshistoriskt identiska eller ens jämförliga psykiska fakta. En tanke eller handling hos en mogen man eller ett geni kan rent formellt eller ytligt förefalla identisk med en tanke eller handling hos ett barn eller en idiot, men realpsykologiskt och utvecklingshistoriskt är skillnaden omätlig.

De mänskliga självstillståndens och institutionernas utvecklingshistoria kunna vi lära känna endast genom att studera deras olika utvecklingsstadier uti dessas historiskt givna följd hos alla för historisk forskning åtkomliga folk. Skillnaden mellan arkeologisk och historisk forskning å ena sidan och etnologisk å den andra är den, att den senare blott mer sällan och endast med stor ofullständighet eller otydlighet låter de serier av varandra följande sociala och kulturella utvecklingsformer framträda, vilka arkeologi och historia omedelbart giva vid handen, då deras studium bedrivs på rätta sättet. Ett stort framsteg är dock den arkeologiska etnologi, som, t. ex. i Sydamerika, på senare tiden odlats med mycket vackra resultat.

* * *

Oftast giva etnologerna alls icke närmare besked om, vad de mena med en »familj» eller hur denna faktiskt är sammansatt hos det folk, som beskrives vid ett särskilt tillfälle. Är det blott två generationer, föräldrar och barn, som hålla samman? Eller är det eventuellt tre? Ingå i familjen även sonhustrur eller mågar och dessa ungas barn? Finnas i familjen personer, som ej äro släktingar och ej äro ingifta i familjen?

Dessa frågor få vi sällan eller aldrig tydligt besvarade, vad de primitivaste nu levande folken angår. Och dock vore i denna punkt klart besked av grundläggande betydelse som utgångspunkt för den vidare forskningen och diskussionen beträffande det mänskliga samhällets urtillstånd och tidigaste utvecklingsstadier. Det framgår ofta icke ens ur de etnologiska beskrivningarna, huruvida ifrågavarande forskare fattat »familjen» främst som en art av sexuell eller som en art av ekonomisk samlevnad. Här ligger dock roten till det stora principspörsmålet om det mänskliga äktenskapets urformer.

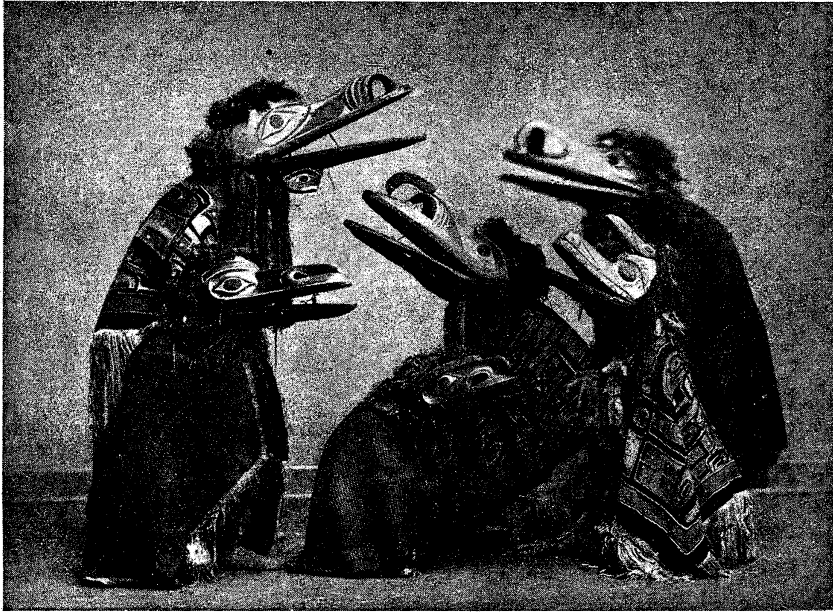

FIG. 21. INDIANER IKLÄDDA DANSMASKER (BRIT. COLUMBIA).

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

Ordet »familj» betecknar i själva verket i alla språk, som ägt eller upptagit detsamma, tvenne skilda sociala livsformer. Ursprungligen betyder det hustjänare och »hus» i bemärkelsen »hushåll», således en form av ekonomisk samlevnad, en ekonomisk förening. Och denna betydelse har alltid kvarstått. I familjen inräknas även tjänare, således föreningsmedlemmar som icke äro släkt med eller ingifta i familjen. Det är endast sekundärt, som ordet familj har fått betydelsen, i undantagsfall den exklusiva betydelsen, av en genom gifte och föräldraskap uppkommen och sammanhållen förening av mänskliga individer, oberoende av dessas förhållande till varandra i ekonomiskt avseende.

Sannolikt, men ej fullt tydligt är, att etnologerna vanligen tro sig iakttaga föräldrar och barn i samlevnad, då de tala om de primitivaste nu levande folkens samlareliv och jägareliv »familjevís» i urskogarna. Men det är sällan klart, huruvida de enskilda familjerna, bestående vardera av t. ex. en man, en kvinna och deras barn, leva var för sig; och saken fördunklas dels därav,

att våra etnologer så ofta begagna uttrycken små »horder» och »familjehorder» i detta sammanhang, samt dels därav att ur skildringarna ofta framgår, att män och kvinnor hushålla var för sig. De leva i äktenskap, i sexuell förening, men ha icke gemensamt hushåll, leva icke i ekonomisk förening. Däremot synes detta »hord»liv ej sällan innebära, att kvinnorna (med sina småbarn) hushålla i gemenskap och likaså männen på sitt håll. De ena »samla» tillsammans och leva mest på vegetabilier. De andra jaga tillsammans och leva mest på animalisk föda.

* * *

Vare sig vi ha att göra med horder eller separاتفamiljer måste fyra olika faktorer urskiljas, vilka framkalla samlevnaden. De äro dels de gamla välkända, »hungern» och »kärleken» eller ekonomin och sexualiteten, och dels en tredje faktor, föräldraskapet eller rättare moderskapet, vilket utgör en syntes av ekonomi och kärlek (denna senare dock av ett annat slag, än den som förenar könen), samt slutligen en fjärde faktor: sällskapligheten.

De ursprungligast verkande krafterna vid människosamhällets uppkomst och tidigaste utveckling äro sålunda könsens behov att leva i varandras närhet (»kärleken») och det späda barnets behov att vårdas och livnåras av sin moder (»föräldraskapet») samt olusten att vara mol allena, jämförd med trevnaden av umgänge, och det allmänna behovet att samverka med andra vid letandet efter mat.

Vilka av dessa samhällsbildande urkrafter äro äldst? Vi kunna tänka oss människans förfäder och tidigaste urtyper utan avsevärd sällskaplighet och ekonomisk samverkan, men icke utan sexuell attraktion mellan könen och moderlig vård om de små. »Kärleken» har således, rent logiskt sett, prioriteten som samhällsbildare. Men därmed är icke sagt, att ej sällskaplighet och behovet av ekonomisk samverkan kunna vara lika gamla inom människosläktet såsom sådant och kunna starkare påverkat den tidiga samhällsutvecklingen än vare sig könskärleken eller moderskärleken. Det följer alls ej med nödvändighet av könsens behov av varandra, att könsförbindelserna gestalta sig till något varaktigt eller ordnat samhällsliv. Å andra sidan är det samhälle, som består blott av en moder och hennes små, visserligen

varaktigt, men också synnerligen primitivt och, för sig allena, föga utvecklingsdugligt.

Tydligt framgår av det etnologiska materialet, att samlivet bland nutidens samlare och primitiva jägare bestämes främst av de ekonomiska livsnödvändigheterna och motiven. De sexuella drifterna synas komma i andra rummet såsom mer effektiva samhällsbildande och samhällsbestämmande faktorer; likaså sälls-kapsbegäret.

Varken sexualitet eller sällskaplighet leder regelmässigt till egentlig ekonomisk gemenskap, vilket däremot är fallet med moderskapet, ehuru i begränsad omfattning. Mellan makarna inbördes och mellan fadern och barnen existerar bland de primitivaste folken icke något ovillkorligt ekonomiskt band. En ekonomisk gemenskap kan lika väl saknas som finnas. Ett mera allmängiltigt undantag synes föreligga endast för dagarna närmast efter barnets födelse, då modern behöver livnäras och skyddas. Frågan är dock, om maken alltid ätar sig ens detta värv. Stundom synes det falla på moderns väninnor, med vilka hon under vanliga förhållanden hushållar samman, d. v. s. åtminstone sällskapar på gemensamma strövtåg för att samla födan. I varma luftstreck och bland naturfolk är för övrigt den nödiga skyddstiden för modern efter barnets födelse synnerligen kort. Det nyfödda barnet bäres av modern under hennes dagliga strövtåg för att samla föda. Att barndödligheten är mycket stor hör till den primitiva människotillvarons normala drag och mycket effektiva »skydd» mot s. k. »överbefolkning».

De etnologiska skildringarna av de flesta samlare och lägre jägare lämna intrycket, att separاتفamiljen är en allt för fåtalig och därför svag grupp för att med framgång isolerad kunna bestå uti den ekonomiska kampen för tillvaron. Detta gäller naturligtvis närmast blott de nuvarande näringsförhållandena, vilka ställa sig relativt ogynnsamma för de primitivaste raserna, därför att de av kraftfullare och mera framskridna raser i regel blivit bortträngda från de för deras hushållningsmetoder mest lämpade länderna och trakterna. Hur de primitivaste människornas levnadsvillkor ställde sig för så många årtusen tillbaks i tiden, att då över huvud endast de lägst stående människorna existerade, därom kunna vi blott ur det arkeologiska materialet bilda oss några föreställningar. Och detta vittnar om att, i Europa åtminstone, perioder av varma och kalla klimatförhållan-

den och lindrigare och hårdare livsvillkor omväxlat i urtiden. Den rika tropiska djurvärlden före istiden synes dock i lika hög grad ha påkallat större sammanslutningar av människorna för ekonomiska ändamål, som istidens köld och karghet gjorde detta.

Den sannolikt riktiga slutsatsen blir då den, att människan från begynnelsen levat samman, icke i så små grupper som isolerade enkelfamiljer utgöra, utan i större sammanslutningar, horder eller familjehorder. Människan är från begynnelsen ett hord-djur. I denna riktning vittnar också hennes brist på kroppsliga försvars- och angreppsvapen och relativt ringa förmåga att genom flykt undgå förföljande fiender. Sammanhållningen i större grupper kan till viss grad uppväga sådana brister, särskilt hos en varelse, som genom en enastående själsutveckling börjar radikalt skilja sig från den omgivande djurvärlden. Med en tilltagande intelligens hos de enskilda människorna, blevo deras hordlika sammanslutningar allt effektivare medel till ökad kraft och skicklighet uti kampen om födan och kampen mot farliga fiender bland djuren.

* * *

Redan inom detta primitivaste mänskliga samhälle — ett hordlikt släktsamhälle på några få tiotal, högst ett eller annat hundratal individer — måste sociologen urskilja olika sociala föreningsband, olika arter av sociala växelverkningar och sammanslutningar.

Etnologien visar, att den sociala tilldragningskraft, som likar utöva på varandra, spelar en stor roll såsom utgångspunkt för den inre ordningen i urtidssamhället. »Lika barn leka bäst.»

Barnen hålla samman som en grupp för sig; men inom denna är det naturligtvis verkligen fråga endast om lek. De halv-vuxna ungdomarna bilda en annan åldersgrupp med redan något mindre barnsliga gemensamma intressen. Med uppnådd könsmodnad står den unge mannen och den unga kvinnan vid ingången till det egentliga, allvarliga samhällslivet, och det gäller då att bliva upptagen i detta och invigd i dess hemligheter. Mannen går då sin väg, in i de vuxna människors organisation och liv; kvinnan är hänvisad till gemenskap med de andra kvinnorna och deras särskilda verksamhetsområden. De tvenne könen skilja sig uti tvenne sociala klasser, könsskasser,

vilka kompletterande stå vid sidan av åldersklasserna: barnen, ungdomarna, de mogna, åldringarna.

I den ekonomiska samverkan, som förekommer, spela både åldersklasser och könsklasser en viss roll. Vi ha sett, att i det primitiva samhället existera tvenne hushållningssystemer: männens och kvinnornas. Vardera könet tillgodogör sig för födans ernående sina särskilda kroppsliga och andliga förutsättningar, utan mycken hänsyn till det andra könet.

Könslivets och fortplantningens drifter och krav skapa sina egna samhällsbildningar — olika former av sexuellt samliv och familjeliv.

Parningsgruppen och fortplantningsgruppen äro tvenne skilda sociala företeelser, som kunna sammanflyta till en, men icke alltid nödvändigt behöva göra detta och sannolikt icke heller gjort det i den avlägsnaste mänskliga urtiden.

Parningsgruppen består av de individer av motsatta kön, vilka hava fritt sexuellt umgänge med varandra. Gruppen kan bestå av blott tvenne individer, en man och en kvinna, men även av fler — en man och flera kvinnor, en kvinna och flera män, flera män och kvinnor på en gång.

Fortplantningsgruppen utgöres visserligen fysiologiskt sett alltid av en man, en kvinna och deras barn. Men socialt ställer sig saken annorlunda. Faderskapet kan vara okänt eller ovisst (i det flera män samtidigt haft förbindelse med barnets moder). Moderskapet är aldrig tvivelaktigt och tvingar alltid till en varaktig livsgemenskap mellan modern och barnet, om detta senare över huvud får vara vid liv. Modern och hennes barn eller mödrarna och deras barn bilda därför en social grupp för sig — ett kristallisationscentrum för det blivande familjelivet.

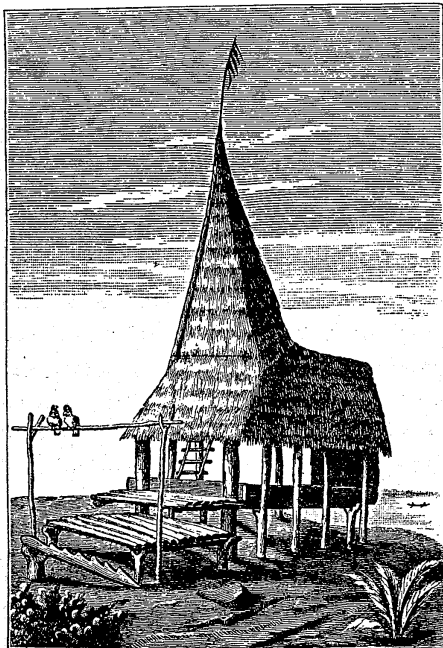

FIG. 22. KLUBBHUS PÅ NYA GUINEA.

Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

* * *

Inom männens sociala grupp gror och spirar så småningom den fysiska och andliga auktoritet, vilken i sinom tid utvecklar sig till en politisk-rättslig och kulturell styrelsemakt inom samhället. Denna utveckling når dock icke inom det äkta urtidssamhället utöver sin första, svaga begynnelse. Några hövdingar känner urtiden ännu icke. Deras första framträdande hör den äldre forntiden till. Men åt de erfarnaste, företagsammaste, klokaste männen eller åt den bland dem, som visar sig särskilt framstående i vissa stycken, hemfaller vid behov ledningen, en temporär avgörande myndighet. Dock icke grundad på våld eller tvång utan på frivillig underordning.

En sådan hordens »äldste» eller »starkaste man» eller ett sådant kollegium av de klokaste och kunnigaste sitter i urtiden alltid inne med ett plus av visdom och skicklighet uti konsten att handhava »makter», »krafter», »andar» och allt detta alls icke »övernaturliga», »osinnliga», »osynliga», men dock rent själsliga, varav den primitiva människan anser sig omgiven natt och dag, mitt i den samlade horden så väl som ute i urskogens ensamhet.

Konsten att »besvärja» och »trolla» (som vi säga) blir tidigt en specialitet. Och icke alltid är den för trolldom mest ansedd samme person som den, vilkens ledning man helst följer på jakt eller på krigsstigen.

Hur det över huvud förhåller sig med kriget i den verkliga urtiden är ännu synnerligen ovisst. Att blodiga konflikter mellan skilda människohorder förekommo av olika anledningar — stundom kanske av kannibaliska sådana — är möjligt. Men några särskilda arkeologiska eller rätt förstådda etnologiska skäl för att antaga, att våra urfäder voro särdeles stridslystna och blodtörstiga, föreligga icke. Här, som eljes, kommer dock mycket an därpå, att man uppdrager en riktig gränslinje mellan urtid och forntid — varom mer framdeles.

TEORIERNÄ OM MÄN- NISKANS ÄLDSTA KÖNS- FÖRHÅLLANDEN

MED DEN SLUTSATS, TILL VILKEN JAG SÅLUNDA på så väl arkeologiska och etnologiska som naturvetenskapliga grunder kommit beträffande människans ursprungliga, kanske redan ur djurriket nedärvda hordsamhälle, är ännu ingenting utsagt beträffande arten av de tidigaste mänskliga sexualförhållandena. Det mänskliga äktenskapets ursprung och historia är en sak för sig. En mer eller mindre konsekvent monogami kan enligt etnologiens vittnesbörd existera lika väl i ett hordsamhälle som i ett samhälle bestående av blott en separatfamilj.

På den punkt, dit undersökningen här nått, ansluter jag mig till de äldre sociologerna — Bachofen, Mc'Lennan, Morgan m. fl. — och ställer mig i motsättning till Westermarck. Denne senare sammanblandar i sin *History of Human Marriage* problemet om äktenskapet med problemet om familjen eller problemet om den ursprungliga monogamien med problemet om urmänniskans liv i horder eller i separatfamiljer. Så till vida som han över huvud försöker bevisa, att människan icke ursprungligen levat i horder, anser jag hans argumentering alldeles felaktig.

Visserligen säger Westermarck försiktigt, att »det förefaller ytterst sannolikt att bland våra tidigaste mänskliga förfäder familjen bildade, om icke samhället självt, åtminstone dettas kärna». Men detta skall väl blott betyda, att separatfamiljerna, även om de i huvudsak leva åtskiljs, tidtals måste ha någon förbindelse med varandra — av sexuell, ekonomisk eller annan art. Detta gäller tydligen även horderna, om än i mindre grad då dessa bliva relativt manstarka. Westermarck fortsätter emellertid sitt anti-hord-argument med att hänvisa till »de med människan närmast besläktade aporna» och till de lägsta nu levande folken. I förra fallet kommer han, som han själv framhåller, i

konflikt med Darwin och i senare fallet med en stor massa etnologiskt material. Oavsett detta, äro aporna alls intet bevis, eftersom de ej äro våra förfäder eller ens likna dessa annat än mycket avlägset; och de nutida primitiva duga lika litet, då de leva under helt andra villkor än den istida eller föristida mänskligheten. Westermarck har här ej en tanke på arkeologien och dess möjligheter att säga ett ord i saken.

Man har grubblat mycket och teoretiserat ännu mer om det mänskliga äktenskapets allra tidigaste gestaltning och former. Verkligt beviskraftigt iakttagelsematerial för sådan forskning existerar naturligtvis icke och kommer, mänskligt att döma, aldrig att kunna upptäckas. En sak är dock viss, nämligen att de nu på jorden levande primitiva folkens äktenskapliga sedvänjor och sexuella förhållanden över huvud äro många årtusenden, sannolikt minst ett par hundra tusen år, yngre än den äldsta mänsklighetens motsvarande sedvänjor och förhållanden. Och tydligen kan det icke finnas någon rimlighet i antagandet, att under en så lång tidrymd — motsvarande hela paleolitiken, hela mesolitiken och hela neolitiken samt hela den historiska tiden i Europa — alls ingenting väsentligt skulle ha ändrat sig uti de asiatiska, afrikanska, australiska och amerikanska naturfolkens äktenskapliga seder och sexuella bruk; allt under det att mycket djupgående förändringar på hithörande områden bevisligen ägt rum bland de europeiska, asiatiska och afrikanska folk, som under ifrågavarande tidrymd stego upp till allt högre kultur och delvis till den högsta hittills bland människor nådda.

»Det är skäl att erinra därom, att även det fattigaste naturfolk har en på sitt sätt lång historia bakom sig», skriver Heinrich Schurtz i sitt förträffliga arbete *Altersklassen und Männerbünde*. »Vad Ratzel kallar för 'människosläktets historiska djup' bör vara oss en varning mot överilade slutsatser. Hur förstelnade och varaktiga de primitiva folkens sedvänjor och hela väsen än må förefalla, så äro de dock aldrig orörliga. Under släktledens lopp förvandla sig långsamt men säkert de skenbart orubbliga brukna och sederna. Varje förändring av boningsort och hushållningsmetod, varje beröring med främmande stammar, varje skakning av samhällets inre byggnad kommer gammalt att dö ut och nytt att växa fram. Verkliga urtillstånd kunna vi icke vänta att påträffa någonstädes. Det är blott motsvarig-

heter och paralleller till urtillstånden som möta oss -- och det icke blott hos urtidens primitiva, utan även bland högre kulturfolk. De omedelbara orsakerna till de rådande förhållandena bland samtidens naturfolk äro icke att söka i en dimmig urtid. Vid sidan av de djupare motiver, som verkat sedan urtiden och, då tillfälle yppas, ännu allt jämt på nytt göra sig gällande, iakttaga vi andra, ytligare och omedelbarare orsaker, som åt nutidens livsförhållanden förläna egendomliga drag.»

Då vi anställa iakttagelser över äktenskapliga och andra sexuella förhållanden bland nutidens naturfolk böra vi — alldeles på samma sätt som då vi studera dessa folks samhällsliv och kultur över huvud — utgå från, att vi med all möjlig sannolikhet icke ha att göra med den äldsta mänsklighetens väsentligen oförändrade tillstånd, ideer och institutioner. Tillvaron av något slags monogami bland nutida naturfolk är i sig snarare ett skäl mot än ett skäl för antagandet, att den verkliga urmänniskans sexualförhållanden varit av samma art.

* * *

Begripligt är att, såsom hos Westermarck, argumenteringen för tillvaron av något slags ursprunglig monogami ofta ställes i samband med eller i viss mån grundas på en argumentering mot hordsamhällets ursprunglighet.

Har man bevisat, att icke horden utan separatfamiljen är den äldsta mänskliga samhällstypen, så är åtminstone vunnet, att den sexuella promiskuiteten är utesluten ur människans urtillstånd, då däremot hordliv och promiskuitet tydligen låta förena sig med varandra, ehuru de ingalunda måste vara förenade. Sin uppfattning att människan icke blott ursprungligen, genom arv från djurriket, är utrustad med äktenskapet, utan även ursprungligen var i huvudsak monogam, grundar Westermarck tydligen till stor del på tesen om monogamiens allmänna förekomst på de lägsta nutida kulturstadierna. »Det är säkert, att polygamien varit ett sällsynt undantag på civilisationens lägsta stadier», skriver han och fortsätter: »och det förefaller sannolikt att monogamien var nästan den uteslutande formen för äktenskapet hos våra äldsta mänskliga förfäder».

Det är sålunda klart, varför Westermarck finner frågan om hordens ursprunglighet vara »ett spörsmål av stor vikt, vilket

måste behandlas något utförligt». Dess negativa besvarande är utgångspunkten för hans teori om monogamiens ursprunglighet.

*
*
*

Är nu Westermarcks bevis mot hordens ursprunglighet förlegat och felaktigt anlagt, så gäller nog detsamma i föga mindre grad Bachofens, Mc'Lennans, Morgans m. fls. bevis för den ursprungliga sexuella promiskuiteten. Visserligen talar tydligt åtskilligt för denna teori och mot teorien om den ursprungliga monogamien, men det är icke möjligt att förebringa en fullt bindande bevisning. Däremot är det numera ganska lätt att med stöd av en mognare etnologisk samt djupare arkeologisk och historisk forskningsmetod, än som stod de nämnda vetenskapsmännen till buds, påvisa att de av dem använda bevisningsmetoderna delvis äro ohållbara och delvis åtminstone ej så avgörande, som de själva trodde.

Bachofen gav åt sitt ståtliga arbete *Das Mutterrecht* undertiteln *Eine Untersuchung über die Gynaiokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur* och genomför i detsamma en mycket lärd och synnerligen intresseväckande undersökning av rätts- och religionshistorisk art beträffande forntidsförhållanden i Lykien, Kreta, Aten, Lemnos, Egypten, Indien och Centralasien, Orkomenos, Elis, Lokris, Lesbos och Mantinea — för att uppräknat kapitlen i den egendomliga ordning, vari de förekomma. Verket slutar med en diskussion om pythagorismen och kantabrerna. Kvintessensen av det hela meddelas i bokens långa »Vorrede und Einleitung».

»Hittills har fornkunskapen intet haft att säga om *das Mutterrecht*», skriver Bachofen. »Uttrycket är nytt, och den organisation av familjen, som det betecknar, är obekant». »En okänd värld öppnar sig för våra blickar. Ju djupare vi intränga i denna, desto egendomligare gestaltar sig allt omkring oss. Över allt motsatser till en högre kulturs ideer; överallt äldre åskådningar; en världsålder med sin egen särprägel, en kultur, som kan bedömas blott enligt sina egna grundlagar. Den gynaiokratiska familjerätten framstår såsom något främmande icke blott inför vårt modärna medvetande, utan redan inför antikens.» »Det är den följande undersökningens ledande tanke att avslöja den gynaiokratiska världsålderns livsprincip och att uppvisa

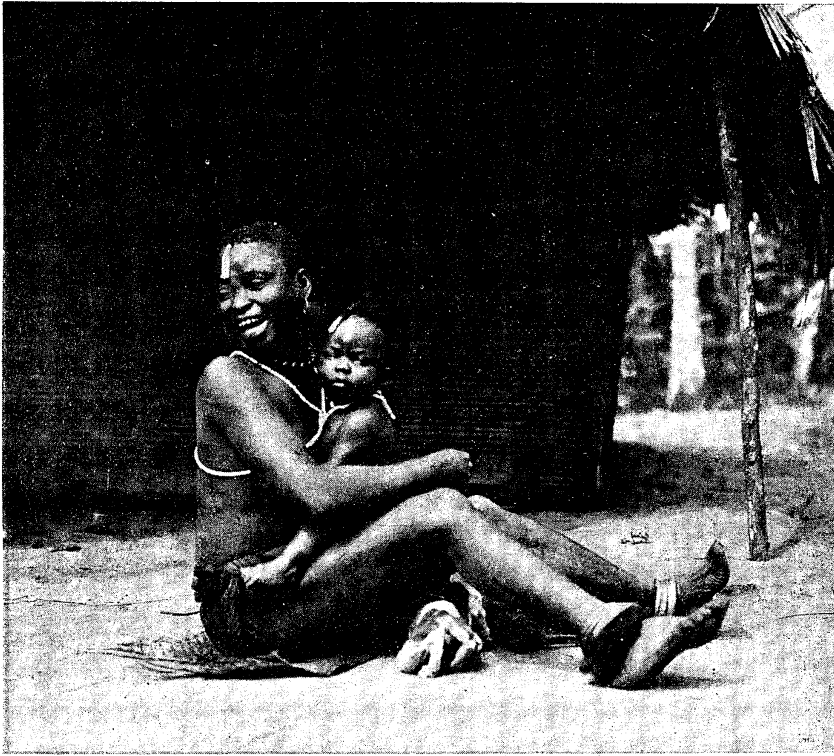

FIG. 23 MODER OCH BARN (NEDRE KONGO).
Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

dennas förhållande till så väl de ännu äldre som till de yngre utvecklingsstadierna.»

Bachofen kallar den moderligt milda, humant fredliga gynaikokratiska tidsåldern, kvinnoväldets, av en Demeterkult behärskade världsålder, för »historiens poesi» och en »period av den största religiösa fördjupning och aningskraft». »Moderns ställning som familjens överhuvud» är icke en isolerad rättslig institution, utan kännetecken för ett helt, säreget system av samhällsliv och kultur — alldeles motsatt den mogna hellenismen och över huvud fadersväldets samhällskick och andliga odling.

»Liksom fadersväldets period följer efter modersväldets, så föregås detta senare av den regellösa hetärismens tidsålder. På detta sätt visar sig den demetriskt ordnade gynaikokratien inneha en mellanställning och vara en genomgångsstation för mänskligheten mellan dennas lägsta och högsta tillvarelseform.»

»Den demetriska gynaikokratien förutsätter och blir först begriplig genom ett tidigare, råare tillstånd; till vilket den står i djupaste motsats och ur vars bekämpande den framgått. Modersväldets historiska tillvaro bevisar hetärismens historiska tillvaro.»

»Den som tror på nödvändigheten och ursprungligheten av den äktenskapliga formen för könsförhållandena kan icke bli besparad en förödmjukande överraskning», tillfogar Bachofen med den honom egendomliga psykologiska skarpblicken. I själva verket var lättnaden stor, särskilt inom den anglosaxiska världen, då Westermarck troddes ha åter bevisat den ursprungliga monogamien och slutgiltigt vederlagt Bachofens »hetärism».

*
* - *

Utrymmet tillåter mig icke här att fördjupa mig i Bachofens genialiska tankegång och undersökning som, trots en gammalmodig filologi, ännu erbjuda en rikedom av fruktbara synpunkter på antikens samhälls- och kulturutveckling — alldeles oavsett belysningen av systemet hos vissa gamla folk att räkna släktskap på mödernet i stället för på fädernet och utredningarna om den religiöst motiverade och reglerade prostitutionen. Bachofens epokgörande förtjänst såsom banbrytare för en evolutionistisk samhällsforskning är obestridlig och kan ej utplånas genom bristerna i hans »gynaikokrati», teori om ett kvinnovälde mellan »hetärismens» och »paternitetens» eller fadersväldets världsåldrar.

Beklagligt är egentligen blott, att hans, av de antika grekiska källskrifterna inspirerade, men för allmänna sociologiska forskning och teorier absolut olämpliga term »hetärism» så envist blivit bibehållen även av nyare och nyaste sociologer.

Antikens »hetär» eller »hetaira» var en mans »väninna» eller älskarinna före mannens äktenskap eller vid sidan av mannens äktenskap; en erotisk komplettering av äktenskapet. Med senare tidens och nutidens »förhållanden» och prostitution står det till på samma sätt. De ersätta icke äktenskapet såsom social institution, utan äro en kompletterande sexuell institution vid sidan av äktenskapet. Vad kan då vara mera vilseledande än att giva namnet »hetärism» åt ett samhällsskick, som antages alls icke känna äktenskapet, utan endast en obunden, regellös beblandelse könen emellan. Finnas inga »fruar», så finnas icke

heller några »hetärer». Det för alla kvinnor gemensamma tillståndet av sexuell obundenhet och kanske stundom även sexuell slaveri kräver en särskild benämning. Då termen »promiskuitet» genom Mc'Lennan och Morgan blivit vanlig i den sociologiska litteraturen och är fullt tydlig, torde den bäst lämpa sig.

* * *

I likhet med schweizaren Bachofen var skotten Mc'Lennan jurist. Hans 1865 utgivna *Primitive Family* är an inquiry into the origin of the form of capture in marriage ceremonies. På samma sätt som Bachofen beträffande »modersväldet», framhåller Mc'Lennan beträffande kvinnorov-ceremonierna vid bröllop, att företeelsen aldrig förr underkastats vetenskaplig undersökning. Och i likhet med Bachofen ser Mc'Lennan uti sin sociologiska upptäckt främst ett drag uti den allmänna mänskliga utvecklingen samt ett bevis för tillvaron i urtiden av primitiva, promiskuösa sexualförhållanden, innan äktenskapet och modersväldet samt därefter fadersväldet uppstått.

Sin hypotes, att det i alla folks ursprungliga »vilda» tillstånd funnits en tid, »då ingen kvinna tillhörde någon särskild man», då »mer eller mindre promiskuitet var rådande i förhållandet mellan könen», grundar Mc'Lennan på arkeologiens och historiens vittnesbörd om, att »människan från begynnelsen levde i horder» och att dessa låga själsliga utvecklingsnivå och ytterst råa kamp för tillvaron uteslöt möjligheten av, att »någon man kunde ha fört bort en kvinna, isolerat sig med henne och grundat en familj». »I sådana grupper voro kvinnorna, liksom de ekonomiska nyttigheterna, gemensam egendom, under det att även barnen, ehuru de levde med sina mödrar, tillhörde horden som sådan.» Mc'Lennan anser sig kunna ge »exempel på allmän promiskuitet» och »modifierad promiskuitet» lika väl som på polyandrisk äktenskapsformer, vilka senare han tror ha uppstått ur promiskuiteten. I det denna senare »var förknippad med osäkerhet angående faderskapet, ledde den till seden att räkna släktskap endast genom mödrarna».

Av särskilt intresse hos Mc'Lennan är det skarpa betonandet, att »filologien ingenting meddelar» om »det mänskliga samhällets urtid», emedan de filologiska källorna aldrig gå närmelsevis långt nog tillbaka i tiden. Sociologen måste räkna med »geologiska»

tidrymder — eller ock taga sin tillflykt till vildarna i »Centralafrika, Amerika, Indiens bergstrakter och på Stilla havets öar». Här finna vi »nutida fakta, som i viss mening utgöra *most ancient history*».

* * *

För Lewis Henry Morgan blev det livsuppgiften att bland nutidens vildar studera människans *most ancient history*. Hans *Ancient Society* är som etnologisk sociologi lika monumental som Bachofens *Mutterrecht* såsom filologisk sociologi. Morgans periodschema — vildhet, barbari, civilisation — är i sina djupaste fundament av bestående värde och har inspirerat de flesta senare forskare, som försökt att komma de allmänna grunddragen i den mänskliga samhällsutvecklingen på spåren. Särskilt genom sina mångåriga, såsom adoptivmedlem av en nordamerikansk indianstam anställda noggranna studier över dennas organisation och sociala livsprocesser, har Morgan blivit banbrytare för den strängt vetenskapligt med etnologiskt material arbetande sociologien — visserligen långt från den enda formen av sociologisk forskning, men dock en viktig sådan.

Jag har i det föregående (del I, s. 190—193) angivit huvuddragen av Morgans sociologiska system och vill här blott tillfoga ytterligare ett drag av hans teori om äktenskapets utveckling. Så vitt jag kan finna, har Morgan icke framställt antaganden om någon annan form av ursprunglig promiskuitet än den, som han kallar för »blodsgemenskapsfamiljen» och som »var grundad på äktenskap inom en grupp mellan bröder och systrar i direkt led så väl som i sidoled». Han kallar denna könsförbindelse mellan gruppen av bröder och gruppen av systrar inom en hord för en art av äktenskap, »*an institution of marriage*» och samtidigt för en art av familj, i detta fall »*the consanguine family*». Någon fullständig regellöshet av könsförbindelserna inom den primitiva horden är det således hos Morgan tydligen icke tal om.

Morgan har i sina hithörande teorier tämligen nära följt det av honom kända och utforskade etnologiska materialet, så som han uppfattade detsamma. Och under förutsättning, att hordlivet utgör människans äldsta sociala tillstånd, är ju horden också den ursprungliga familjen eller hushållningsorganisationen, så till

vida som en sådan över huvud ännu börjat uppstå. Kommer härtill nu, att hordens alla bröder samfällt hava könsförbindelse med hordens alla systrar, så får ju ordet familj, då vi kalla en sådan hord för en familj, i det närmaste sin vanliga dubbelbetydelse, betecknande på en gång en ekonomisk och en sexuell organisation. Huruvida vi vilja kalla ett sådant »gruppäktenskap» för ett »äktenskap» eller ej, är naturligtvis en ren definitionsfråga. Så väl drag av promiskuitet som drag av äktenskap, i vanlig mening, äro för handen uti Morgans »blodsgemenskapsfamilj.»

* * *

För att fortsättningen av undersökningen skall kunna vinna nödig klarhet må här inskjutas mina definitioner på de sociologiska grundbegrepp, med vilka närmast, d. v. s. vid behandlingen av urtidens samhällsliv, måste arbetas. Dessa grundbegrepp, liksom de, vilka jag längre fram kommer att formulera, äro icke avsedda att vara annat än de möjligast kortfattade och allmän-giltiga beskrivningarna på de äldsta, enklaste och mest fundamentala samhällsbildningarna — allt naturligtvis i möjligast trogen anslutning till den forskning av etnologisk och annan art, som hittills kunnat belysa dessa företeelser. Då hithörande definitioner ännu äro i hög grad olika hos de forskare, som över huvud befitat sig om att utforma sådana och icke nöjt sig med att använda orden »familj», »hord», »äktenskap», »stam», »samhälle» o. s. v. utan angiven bestämd betydelse, är det omöjligt att helt enkelt hänvisa till något allmänt vedertaget språkbruk. Detta drag belyser rätt skarpt, hur ungdomlig den sociologiska vetenskapen ännu är.

Med samhälle eller samhällsliv eller en social företeelse menar jag varje slag av själslig påverkan eller växelverkan människor emellan. Då denna påverkan eller växelverkan har sexuell, ekonomiskt, sällskapligt, politiskt, rättsligt, religiöst, etiskt syfte eller innehåll, tala vi om sexuell, ekonomiskt, sällskapligt, politiskt, rättsligt, religiöst, etiskt samhällsliv eller samhälle. Äktenskapet och de lösa, oreglerade kärleks- och könsförbindelserna äro gestaltningar av sexuell samhällsliv. Staten är en form av politiskt samhällsliv; förvärvsföretaget en art av ekonomiskt samhällsliv; kyrkan ett slags religiöst samhällsliv o. s. v. Ena gången är könsdriftens, andra gången maktbegä-

rets och trygghetsbehovets, eller de materiella behovernas eller det religiösa behovets tillfredsställande syfte och innehåll i den själsliga växelverknigen människorna emellan.

Då vi tala om sammanslutning, sällskap, grupp, samlevnad, förening, samfund, förbund o. dyl., mena vi — om ej särskilda bestämningar äro tillfogade — alldeles detsamma som med ordet samhälle eller samhällsliv eller social företeelse. Däremot har ordet sällskaplighet en specialbetydelse, i det att detsamma betecknar den lustbetonade driften till samvaro med andra människor blott för samvarons egen skull eller blott för nöjes skull. Man har tråkigt ensam eller känner sig kuslig ensam och söker sällskap blott för att utbyta denna olust mot nöjet eller behaget av samvaron med andra. »Sällskapligt samhällsliv» är således icke ett tautologiskt uttryck. Då sällskapligheten leder till något mer, än att man sitter och pratar om ditt och datt eller skämtar och larmar i allmänhet, uppstå lekar, sport, danstillställningar, musikövningar o. s. v., således olika former av kulturellt samhällsliv.

Familjen är alltid en förening av ekonomiskt och sexuellt samhällsliv, men kan även innesluta politiskt-rättsligt samt religiöst och annat kulturellt samhällsliv. Familjemedlemmarna äro förenade genom sexuella band (man och hustru) eller genom blodsband (föräldrar och barn, syskon o. s. v.) samt dessutom genom ekonomiska intressen (gemensam egendom, gemensam hushållning). Separatfamiljen eller enkelfamiljen består av endast en grupp makar (man och hustru eller en man och flera hustrur eller en hustru och flera män) och deras barn samt enstaka släktingar och främlingar (makarnas föräldrar, någon annan släkting eller vän, tjänare eller slavar). Storfamiljen eller flerledsfamiljen utgöres av flera samboende och samhållande släktled eller nära besläktade enkelfamiljer. Den minsta storfamiljen består således av föräldrar, som samleva med tvenne andra familjer, bildade av deras egna barn eller av dessa tvenne samlevande familjer efter båda föräldrarnas död.

Hordens kännetecken är samlevnaden av människor, som tillhöra flera olika släktled och antingen leva i mer eller mindre fullständigt regellösa könsförbindelser eller ock bilda ett flertal grupper av sexuellt förbundna individer. I ena fallet tillhöra barnen mödrarna var för sig eller horden gemensamt. I andra fallet ha vi att göra med separatfamiljer, vilka äro förenade uti

horder genom blodsband och ekonomiska intressen. Liksom storfamiljen består horden aldrig av något mycket stort antal medlemmar — på sin höjd av ett eller annat hundratal, ofta blott några tiotal.

Blodsbandssamhälle eller släkt-samhälle kallas varje förening av människor, uti vilken den omedvetna, medvetna eller föregivna gemensamma härstamningen eller blodsgemenskapen är det avgörande bandet medlemmarna emellan. Jag grupperar blodsbandssamhället tillsammans med sexualsamhället, eftersom det förra har det senare till faktisk eller föregiven förutsättning, utom i de undantagsfall då »blodsbandet» mellan individerna är

blott symboliskt och åstadkommes genom en blodblandningsceremoni (»fostbrödrslag») eller genom adoption. Att härstamningen från en gemensam stamfader eller stammoder ej sällan blott är en saga, vars kärna av realitet icke låter sig kontrolleras, utgör naturligtvis icke något hinder för sociologen att erkänna tillvaron av ett blodsbandssamhälle — ofta av det mest typiska slag.

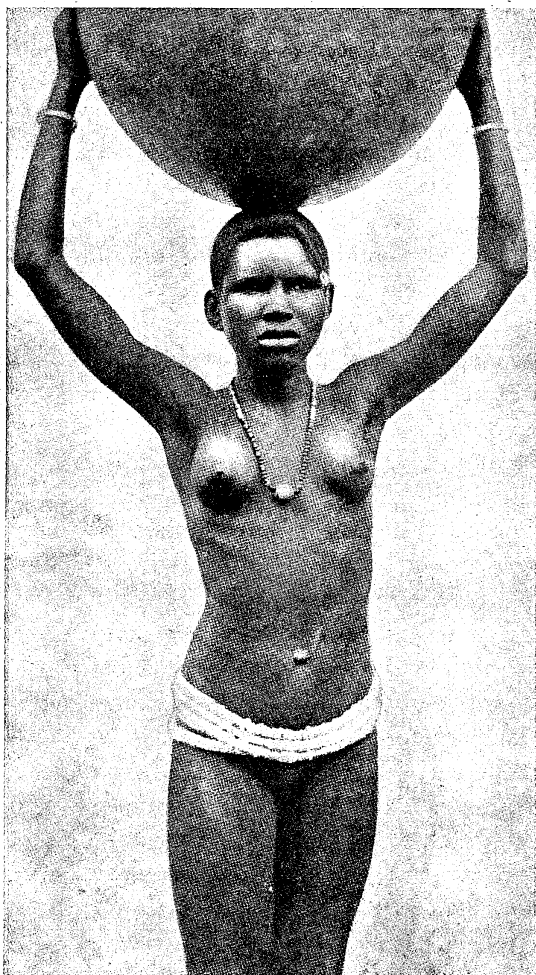

FIG. 24. TRETTONÅRIG FLICKA FRÅN SENEGAL
MED »HÖFTBAND».

Efter Stratz, *Rassenschönheit des Weibes*.

* * *

Äktenskap kallas den relativt varaktiga och exklusiva samt av samhället eller sedvänjan såsom »legitim» erkända könsförbindelsen mellan man och kvinna.

Varaktigheten måste vara minst så stor, att båda föräldrarna skola kunna ha någon andel i barnens vård, livnäring, skyddande eller fostran, även om alla dessa uppgifter hos de primitiva i regel faktiskt tillfalla ensamt kvinnan, ända tills barnen bli köns mogna. Vad könsungängets exklusivitet makarna emellan beträffar, kräves för äktenskapets begrepp endast, att densamma i någon mån är principiellt erkänd för åtminstone den ena partens del — vanligen kvinnans. Hur det går till i praktiken är en annan fråga. Däremot har med äktenskapets begrepp naturligtvis intet att skaffa, vad slags sexuella sedvänjor äro gällande för man och kvinna, innan de inträda i äktenskapet. Tillvaron av äktenskap hos ett folk utesluter icke tillvaron av promiskuitet hos samma folk. Ynglingarna och flickorna eller över huvud männen och flickorna kunna ha rätt till ett fullständigt oreglerat könsungänge, ehuru äktenskap och krav på åtminstone hustruns trohet i äktenskapet existera.

Slutligen kräves också för äktenskapets begrepp såsom social institution, att den ifrågavarande relativt varaktiga och exklusiva könsförbindelsen gäller, enligt sedvänja eller lag, såsom »legitimt» äktenskap. Är förbindelsen, ehuru varaktig och exklusiv, icke så erkänd, föreligger ej något äktenskap i ordets egentliga, sociologiska mening — även om förbindelsen ur moraliska synpunkter är än så oantastlig och t. o. m. överlägsen de flesta »legitima» äktenskapen. För oss gäller det ju blott att avgränsa äktenskapets begrepp så, att vi få fram, vad som kännetecknar detta som social institution eller erkänd, »legitim» inrättning.

Promiskuitet kallar jag den antingen »legitima» eller icke av samhället erkända seden att ingå ovaraktiga och icke exklusiva könsförbindelser. Det är principiellt en allas beblandelse med alla, i enlighet med ögonblickets lust och nycker och i regel utan tanke på avkomma eller varaktig ekonomisk gemenskap. Men intet hindrar, att promiskuiteten är begränsad till vissa åldersklasser eller till männen och de ogifta kvinnorna eller till männen och en viss grupp eller klass av kvinnor, som äro varaktigt eller tillfälligt »prostituerade».

Om promiskuiteten är den enda existerande formen för köns-

umgänge inom ett samhälle, utesluter den naturligtvis tillvaron av äktenskap. Vi iaktaga dock de båda formerna av sexuell samhällsliv nästan alltid på en gång, jämsides med varandra i alla tider och hos alla folk på ytterst få och osäkra undantag när. Äldre och nyare historier om absolut »sederena» och kyska folkstammar måste betraktas med största skepticism såsom inspirerade av ett mer eller mindre omedvetet nit att främja sedligheten hos egna »sedeslösa» landsmän och samtida genom att skämma ut dem med något strålande exempel på motsatsen. Även skol-lärobokshistorierna om de otroligt »sede-stränga» »förfäderna» långt borta i tidernas dunkel måste räknas hit.

Det är sålunda fullständigt falskt att ställa äktenskap och promiskuitet uti ett sociologiskt motsatsförhållande till varandra. Faktiskt komplettera de varandra — antingen så, att båda äro sanktionerade eller »legitimerade» av sedvänjan och samhällsmoralen eller av lagen; eller ock så, att blott äktenskapet åtnjuter full legitimitet, men promiskuitet av visst slag dock därjämte ej blott praktiseras, utan även av samhället uttryckligen tolereras och eventuellt regleras.

Det är endast »logiskt», som den ena av dessa socialsexuella livsformer utesluter den andra. Men den levande verkligheten och logiken äro tvenne vitt skilda företeelser. Vi känna i stort sett intet mänskligt äktenskap utan kompletterande promiskuitet.

Å andra sidan synas etnologerna vara eniga om, att de aldrig upptäckt något primitivt folk, som saknat varje form av äktenskap. För att till fullo förstå vad detta — äktenskapets allmänna förekomst bland nutidens naturfolk — verkligen innebär, måste man dock göra sig förtrogen med de i hög grad invecklade gestaltningar av så väl äktenskapet som könslivet över huvud, vilka förekomma även hos eljes mycket primitiva sådana »vildar». Intet kan vara felaktigare, på det socialsexuella området åtminstone, än att föreställa sig alla nutida primitiva folk såsom utrustade med idel enkla, rent ursprungliga och outvecklade institutioner. Tid för uppkomsten av kompliceringar har varit rikligt för handen.

Icke sällan sammanblanda sociologerna inom begreppet »promiskuitet», sådant de konstruera detta, tvenne vitt skilda företeelser. Härtill bli de nog ofta förledda därigenom, att de använda ordet »hetärism» såsom ett slags finare beteckning för

promiskuitet. Det händer väl då även, att »grekerna» och »Aspasia» omnämnas i samma andedrag som uraustralier eller indianer i Brasiliens urskogar; därmed avslöjande, huruledes ordet »hetärism» inbjuder till barocka idéassociationer. Felet är, att de ovaraktiga och icke exklusiva könsförhållanden system — principen allas beblandelse med alla, den verkliga promiskuiteten — anses föreligga, så snart ett av behörig myndighet bekräftat eller i behörig form ingånget äktenskap icke är förhanden. Följaktligen betecknas såsom promiskuitet eller hetärism även de »illegitima», »oreglerade», »fria», men varaktiga och exklusiva könsförbindelser, vilka i stor utsträckning existera vid sidan av det legitima äktenskapet.

Här ha vi i själva verket att göra med ytterligare en social-sexuell institution, som, jämte prostitutionen, kompletterar det legitima äktenskapet — nämligen den illegitima eller fria, men varaktiga och exklusiva könsförbindelsen. Något promiskuöst innebär den ju icke, eftersom den är varaktig och exklusiv. Varar den faktiskt icke för livstid, så må erinras därom, att även det legitima äktenskapet hos de flesta folk är lätt upplöst och även faktiskt ofta upplöses.

Den ogifte eller legitimt gifte mannens »förhållande» till sin »väninna» eller »älskarinna» eller till sin slavinna eller tjänstflicka är enligt den sociologiska definitionen visserligen icke ett verkligt äktenskap, men icke heller att rubricera som promiskuitet eller hetärism (om denna term fortfarande skall missbrukas för att beteckna promiskuitet). Även för sociologen föreligger en betydelsefull skillnad mellan det legitima och det illegitima äktenskapet eller mellan »äktenskapet» å ena sidan och »förhållandet» eller »biäktenskapet» å den andra.

Verkligheten uppvisar en mångfald former av moraliskt äkta, ehuru icke alla legalt äkta former av äktenskapslika institutioner. Den legala äkthetens kriterium varierar dessutom från folk till folk och hos samma folk från en tid till en annan.

Vi skilja mellan monogamiskt (d. v. s. på en gång monandriskt och monogyniskt) äktenskap och polygamiskt. Detta senare kan vara polygyniskt (vilket är det som vanligen betecknas såsom polygamiskt) eller ock polyandriskt. Således, för att tala svenska, en man och en hustru eller en man och flera hustrur eller en hustru och flera män. Hos somliga folk och i vissa tidevarv är det monogama äktenskapet det enda legitima, under

det att hos andra folk samtidigt även det polygama äktenskapet är legitimt.

Bland primitiva folk är det ofta, helt naturligt, fallet att de ceremonier eller sociala bekräftelser, som närmast konstituera äktenskapets legitimitet, äro synnerligen enkla och föga framträdande samt stundom icke så lätta för etnologen att upptäcka och fullständigt beskriva. Forskningssvårigheterna på detta område ökas avsevärt, då det hos ett och samma primitiva folk existerar en komplicerad legitim polygami samt dessutom promiskuitet bland ungdomen, varaktig prostituerings av vissa kvinnor och illegitima äktenskapslika förbindelser i större utbredning.

DET MÄNSKLIGA ÄKTENSKAPETS URTILLSTÅND

I DET FÖREGÅENDE HAR JAG DEFINIERAT ÄKTENSKAPET som den relativt varaktiga och exklusiva, legitima könsförbindelsen mellan man och kvinna. Jag har icke sagt »en» man och »en» kvinna — ty därmed hade polygamien (av polygynisk och polyandrisk art) varit utesluten ur äktenskapets begrepp.

Om vi sålunda utan tvekan erkänna en mans sexuella förening med flera kvinnor eller en kvinnas med flera män såsom ett äktenskap, då föreningen är relativt varaktig och exklusiv, och beroende av den »legitima» bekräftelsen, uppstår frågan, huruvida även flera mäns sexuella umgänge med flera kvinnor får betraktas såsom ett äktenskap, då även i detta fall en relativ varaktighet och exklusivitet samt legitimitet är för handen. Då vi, i överensstämmelse med de ledande etnologiska auktoriteterna, bejaka denna fråga, återstår blott att ge ett namn åt denna polygyn-polyandriska äktenskapsform. Benämningen »gruppäktenskap» är den närmast liggande och även den allmännast brukliga.

Tydligt är emellertid, att vi nu rätt väsentligt rubbat rāmärkena mellan promiskuitet och äktenskap. Gruppäktenskapet är eller kan vara en alldeles fri och regellös beblandelse inom den större gruppen, d. v. s. den grupp av män och kvinnor, som i sig innesluter gruppen av kvinnor, vilken är sexuellt för-enad med gruppen av män. Samtidigt är utan tvivel ett äktenskap förhanden — nämligen mellan kvinnogruppen som sådan och mansgruppen som sådan. Villkoret är blott, att ingen vidare sexuell promiskuitet, åtminstone ingen avsevärd sådan, förekommer mellan den stora gruppens medlemmar och utanförstående, samt att det sexuella bandet mellan kvinnogruppen och mansgruppen är relativt varaktigt.

Dessa villkor voro med stor sannolikhet uppfyllda, vad de

äldsta mänsklighetens horder beträffar — om vi, såsom jag tror på goda grunder, få utgå från, att människan ursprungligen är en hordvarelse. De mänskliga urhorderna utgjordes sannolikt av blott några tiotal eller högst ett par hundratal individer. Ungefär halva befolkningen bestod väl då som nu av barn och äldre. Det kunde således icke ifrågakomma promiskuitet av vidlyftigare slag än inom hordens lilla grupp av köns mogna och icke sexuellt överåriga män och kvinnor. De olika horderna hade sannolikt rätt liten beröring med varandra, detta i följd av att den primitiva hushållningen tvång varje hord att hålla sig lokalt avskild från varje annan.

De inom horden existerande könsförbindelserna blevo då varaktiga och exklusiva för horden som ett helt betraktat. Men inom horden kan en mycket långt driven löslighet i förbindelserna ha varit regel. Någon olägenhet härav, vad barnvård, ekonomi eller social sammanhållning beträffar, behöver icke inom en så liten mänsklig grupp och under så primitiva förhållanden ha inställt sig. Faderskapet kunde visserligen i regel ej fastställas, men om moderskapet fanns ej tvivel, och barnen kunde betraktas som hordens eller de vuxna hordmedlemmarnas gemensamma tillhörighet. Kvinnor och barn kunde hushålla för sig och männen för sig — så som det ännu i huvudsak går till hos en del primitiva folk.

Sannolikt är dock, att barnen stodo i ett intimare socialt förhållande till mödrarna än till fäderna, eftersom mödrarna voro individuellt kända, men icke fäderna. Detta intimare sociala samband mellan mödrarna och deras barn måste i sinom tid ha tagit sig uttryck i ett slags *Mutterrecht*, d. v. s. sedvänja att räkna släktskap och arv och giva namn uteslutande med hänsyn till modernet. På detta sätt blev den primitiva promiskuiteten liktydig med ett slags »gynäikokrati», om detta ord tolkas, icke såsom innebärande något kvinnovälde av rättslig eller social art, men väl såsom kännetecknande den icke oväsentliga sociala förmånsställning, vilken kvinnan innehade, därigenom att släktskap, namnföljd och arv bestämdes uteslutande inom kvinnolinjen.

Det visar sig sålunda vid närmare påseende, att de möjligheter för sexuell promiskuitet, vilka äro de enda sannolika eller tänkbara i mänsklighetens verkliga urtid, ingalunda innebära någon sexuell »försumpning» eller någon »förnedring» av kvin-

nan. Men det gäller att ha i åtanke den tidens verkliga själsliga primitivitet inom människosläktet; en primitivitet, om vilken med all möjlig sannolikhet — ja man kan tryggt säga, med all möjlig visshet — de nutida primitiva folken, även de allra »vildaste» bland dessa, alls icke ge oss någon riktig föreställning. Nutida uraustralier t. ex. äro tydligen själsligt överutvecklade, överkomplicerade, högst förkonstlade relativt till det själsliga utvecklingsläge, som måste ha kännetecknat människan för 50,000 eller 100,000 år sedan.

Då vi tala om urmänniskans sexuella promiskuitet, få vi således taga oss i akt för att tänka oss en regellös behandling i stor skala och av den hemska moraliska typ, som vore möjlig inom en modärn storstadsbefolkning, om densamma plötsligt avskaffade äktenskapet. Urtidssamhällets absoluta litenhet och isolering måste ha medfört, att deras promiskuitet — om den existerade — icke gärna kan ha tagit annan form än ett i »sedligt» avseende ej allt för »betänkligt» »gruppäktenskap», vars kontrahenter, ålderstigna, föräldrar och ännu icke vuxna avkomma utgjorde hordens totala folkmängd.

* * *

Då den sociologiska forskningen alltid måste treva i ett visst mörker beträffande dessa urtidens avlägsna förhållanden, är det ej överraskande, att det visat sig svårt att vinna enighet beträffande rätta innebörden av begreppen »promiskuitet», »äktenskapslöshet», »gruppäktenskap» tillämpade på den verkliga urtiden. Man har förvirrat diskussionen genom att antaga, att urtidens promiskuitet uteslöte tillvaron av äktenskap. Hur logiskt tillfredsställande en sådan konstruktion än må förefalla, så är den dock utan tvivel realiter falsk.

Att inom den sociologiska vetenskapen över huvud framträtt en teori om människans äktenskapslösa urtillstånd, har helt enkelt sin grund uti vissa obestridliga sakförhållanden. Det finns hos nutida naturfolk och fanns hos vissa forntidsfolk med hög kultur socialsexuella företeelser, som i sig själva innebära tillvaron av promiskuitet och dessutom äro av den art, att de kunna påtvinga den fördomsfrie iakttagaren slutsatsen, att de äro kvarlevor från ett tidigare, äktenskapslöst urtillstånd — d. v. s. »äktenskapslöst» för den, som icke känner eller erkänner

äktenskap annorstädes, än där en man eller en kvinna är varaktigt och exklusivt förenad med en eller flera av motsatta könet. Att ha varit de första, som med genialisk skarpsynthet och fördomsfrihet pejat dessa dunkla djup i människosläktets urhistoria är Bachofens, Morgans och Mc'Lennans ovanskliga ära; och främst bland de tre står Bachofen, pionärernas pionär, den djupsinnigaste av dem alla, skaparen av ett verk, vars mäktiga vetenskapliga anda ännu under långa tider skall befrukta forskningen på detta hemlighetsfulla och fundamentala livsområde.

Det bleve en i detta sammanhang allt för omfattande uppgift att redogöra för uppkomsten, förloppet och det närvarande läget av den vetenskapliga striden om människans ursprungliga promiskuitet och ursprungliga engifte (såsom denna senare teori t. ex. förfäktas av Westermarck). Ämnet är dock allt för betydelsefullt för vår totaluppfattning av mänsklighetens sanna urtid och sociala och hela själsliga utvecklingshistoria att kunna av oss allt för snävt avfärdas. Jag skall därför här ägna några kritiska ord åt Westermarcks teori och vid sidan av densamma ställa några nyare rön av den etnologiska forskningen, nämligen Spencers och Gillens bland Australiens urinvånare.

* * *

Vi ha redan sett, att Westermarck anser det »sannolikt, att monogamien var nästan den uteslutande formen för äktenskapet hos våra äldsta mänskliga förfäder». Sina skäl för denna ståndpunkt sammanfattar han i den »Återblick», vilken avslutar hans bok om »Det mänskliga äktenskapets historia». Jag skall här helt kort genomgå de olika punkterna i denna Westermarcks sammanträngda bevisföring. Såsom jag gjort vid några föregående tillfällen, tillåter jag mig att genom spärrad stil framhålla de ord, som synas mig innehålla argumentets kärnpunkt. Omständliga påpekanden i texten överflödiggöras härigenom.

Det »synes sannolikt», säger Westermarck, »att människan i långt avlägsna tider hade en årlig parningstid».

Är denna hypotes riktig, låter den lika bra förena sig med promiskuitet som med monogami, vilket ju förhållandena inom djurriket bevisa.

»Det är ytterst sannolikt, att äktenskap förefanns hos urtidens människor, alldenstund äktenskapet hos *primates* tyckes hava sin

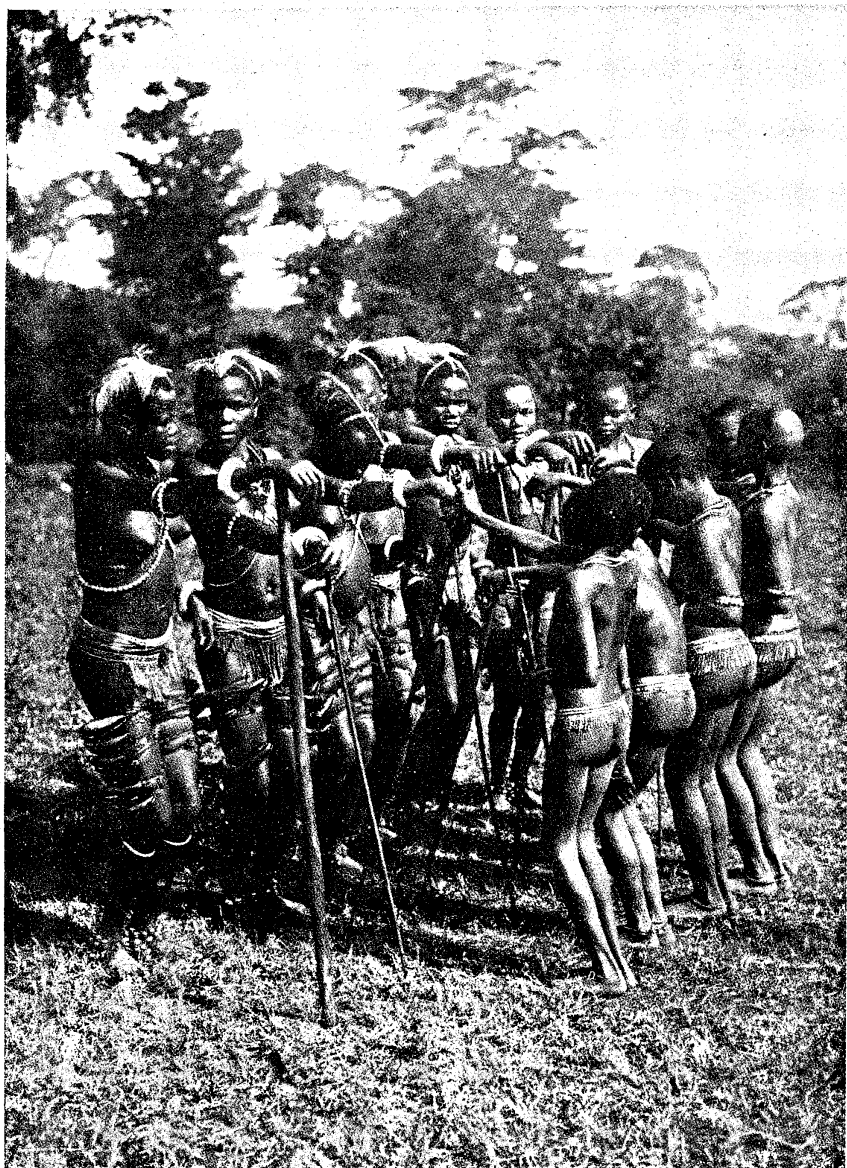

FIG. 25. INVIGNINGSCEREMONI FÖR UNGA FLICKOR I ÖSTAFRIKA (TAVETA-
OMRÅDET).

Efter Buschan, *Sitten der Völker*, II.

grund i ungarnas ringa antal samt den långa tid, under vilken de äro oförmögna att sörja för sig själva.» »Människans äktenskap är enligt all sannolikhet en arvedel från någon aplik stamfader.»

En enligt nyare etnologiska forskningar sannolikt felaktig teori om den primitiva människans näringsförhållanden anføres som stöd för teorien om urmänniskans oförmåga att leva i större grupper än »familjer». För övrigt bevisa nutidens *primates* och naturfolk ingenting. De förra därför, att människans »stamfader» var ett helt annat djur. De senare därför, att de ej äro några verkliga urtids-människor och därför att de leva i en helt annan klimatisk, floristisk och faunistisk värld än den verkliga urtidsmänniskan.

Återstoden av Westermarcks argumentering är riktad mot »promiskuitetsteorien» och anføres härmed *in extenso*.

»De flesta antropologer, som behandlat förhistoriska seder och bruk, antaga visserligen att människan ursprungligen levde i ett tillstånd av äktenskapslöshet (promiskuitet), eller 'kommunal-äktenskap'; men vi ha funnit att denna hypotes är väsentligen ovetenskaplig. De bevis som anförts till stöd därför bestå dels i uppgifter om några vilda folk, vilka påstås leva i blandat umgänge, dels i några egendomliga bruk, som antagas vara kvarlevor från en tid då äktenskapet icke fanns till. Men vi ha sett att de flesta uppgifter om en föregiven promiskuitet äro bevisligen oriktiga, och tillförlitligheten av de övriga kan åtminstone ifrågasättas. Men även om somliga av dessa uppgifter ägde sin riktighet, gjorde vi oss skyldiga till ett misstag, om vi droge den slutsatsen att dessa helt och hållet exceptionella fall representerade ett utvecklingsstadium som hela människosläktet genomgått; och det är säkerligen icke bland de lägst stående folken som förbindelserna mellan könen mest närma sig promiskuitet. — — — — — Bruk som tolkats som en gottgörelse för det individuella äktenskapet — ett slags religiös prostitution som anträffas i Orienten, *jus primæ noctis*, medgiven brudgummens vänner eller bröllopsgästerna, eller en enskild person, en hövding eller en präst, samt det bruk, som bjöd en man att åt en tillfällig gäst överlåta sin hustru — kunna förklaras på ett annat, mycket mera tillfredsställande sätt. Detsamma gäller om den aktning varmed vissa folk behandla kvinnor som överlämnat sig till allmänt bruk. Mr Morgans teori — att det klassifice-

rande systemet för släktskapsbeteckningar bevisar den tidigare förekomsten av gruppäktenskap — förutsätter att nomenklaturen var så vitt möjligt grundad på släktskapsförhållanden. Men det kan knappast råda något tvivel om att släktskapsbenämningarna ursprungligen endast voro hövliga tilltalsord, använda huvudsakligen med hänsyn till kön och ålder samt det yttre, sociala förhållande vari den talande stod till den tilltalade. Man har påstått att bruket att räkna släktskap endast på mödernet — vilket innebär att barnen uppkallas efter moderns släkt, icke efter faderns, samt att förmögenhet och rang gå i arv uteslutande inom kvinnolinjen — beror på den osäkerhet rörande faderskapet som härrört från ett äktenskapslöst urtillstånd. Men blodsbandet har i detta hänseende utövat ett mycket mindre direkt inflytande än vad i allmänhet antages vara fallet. Vi ha sett att det finnes flera anledningar att benämna barnen efter deras moder hellre än efter deras fader, utan varje avseende å blodförvantskap. — — —

»De fakta som anförts till stöd för hypotesen om ett äktenskapslöst urtillstånd giva oss sålunda icke rätt att antaga, att promiskuitet någonsin varit den förhärskande formen för umgänget mellan könen ens hos ett enda folk, medan å andra sidan denna hypotes står i strid med alla de föreställningar vi måste bilda oss om människans urtillstånd. Blandat umgänge mellan könen leder till ett patologiskt tillstånd, som inverkar ytterst menligt på kvinnans fruktsamhet, och den nästan universella förekomsten av svartsjuka hos folk, som förblivit oberörda av främmande inflytande, ävensom hos de lägre däggdjuren, gör det högst osannolikt att promiskuitet någonsin varit förhärskande inom människosläktet. Som vi funnit, är föreställningen, att en kvinna uteslutande tillhör en man så djupt rotad hos många folk, att den lett till sedvänjor högst motbjudande för våra känslor.»

Kvintessensen av Westermarcks argumentering mot teorien om »ett äktenskapslöst urtillstånd» är således dels, att »de fakta, som anförts till stöd för hypotesen» »icke giva oss rätt att antaga, att promiskuitet någonsin varit den förhärskande formen för umgänget mellan könen hos ett enda folk», samt dels att »denna hypotes står i strid med alla de föreställningar vi måste bilda oss om människans urtillstånd». Häremot vill jag blott betona, att ingalunda alla tidigare bevis för promiskuitetsteorien

blivit av Westermarck framgångsrikt gendrivna samt att nya, ännu starkare bevis tillkommit genom senare forskning. Utan tvivel ha Bachofen, Morgan, Mc'Lennan och vissa deras anhängare stundom dragit ohållbara slutsatser ur av dem iakttagna fakta. Men, som Schurtz säger, Westermarcks kamp mot fakta »kan näppeligen betraktas såsom lyckad», och därför har Westermarcks kritik, ehuru förtjänstfull i en del, mer formella avseenden, vad realiteternas positiva tolkning beträffar, »dock till slut förblivit ofruktbar».

Bestämt måste dessutom bestridas, att Westermarck med någon vetenskaplig effektivitet kan mot promiskuitetsteorien anföra sina »föreställningar om människans urtillstånd», ty dessa »föreställningar» äro i alla huvudpunkter tydligen illa grundade och sannolikt sakligt oriktiga — så väl vad beträffar människoförfädernas jämförlighet med nutidens apor, som då det gäller de äldsta yttre och inre människoförhållandenas okritiska parallellisering med de nutida naturfolkens.

För att föra forskningen om människans verkliga äldsta sexualförhållanden framåt erfordras mer sinne för »människoslåktets djup» i tiden samt ett grundligare inträngande uti det etnologiska och fornhistoriska materialet — särskilt så till vida som detta tillhör de företeelser, vilka med rätt eller orätt tillskrivits »gruppåktenskapets» och »modersrättens» obestridligt lika dunkla som vitalt betydelsefulla områden.

* * *

Under det att sociala bruk, vilka knappast kunna otvunget tolkas såsom annat än kvarlevor av äldre tiders gruppåktenskap, iakttagas hos så väl nutida naturfolk som uti gamla skildringar av vissa kulturfolks forntid, är det kanske blott bland vissa uraustraliska stammar, som det fullt typiska gruppåktenskapet hittills kunnat med framgång påstås vara en ännu levande social verklighet. På samma gång förekomma i Australien sexuella bruk, som synas hava karaktär av »rudimenter» från en tid, då något slags gruppåktenskap eller en till vissa grupper av män och kvinnor begränsad promiskuitet var rådande.

Med stor utförlighet äro de sexuella sedvänjorna inom en del australiska stammar beskrivna av Spencer och Gillen i det åtta år senare än Westermarcks *Human Marriage* utkomna verket

The Native Tribes of Central Australia. Dessa sedvänjor bestå uti en med äktenskapets ingående förknippad promiskuitet, vilken dock är begränsad till vissa grupper av stamfränder, men egendomligt nog till sådana, för vilka det under andra förhållanden är förbjudet att ha könsumgänge, ja någon som helst beröring med kvinnan i fråga.

Ehuru ett verkligt, om ock ofta polygyniskt äktenskap är undantagslös regel bland dessa australiska naturmänniskor och således avsikten alltid är att göra kvinnan till blott en mans hustru, blir hon dock, innan hon definitivt förenas med sin utsedde make, utlämnad åt en viss grupp av män. Det synes således föreligga ett drag av promiskuitet, vilket fortlever såsom minne från en tid då äktenskapet överlämnade en kvinna icke ensamt åt en man, utan åt en grupp av män, varförutom alla kvinnor tillhörande en viss grupp på detta sätt utlämnades åt ifrågavarande grupp av män.

Ett stöd för denna uppfattning är omständigheten, att det alltid är den nyss köns mogna flickan, som behandlas på det beskrivna sättet — i det hon giftes bort till en man genom att först våldtagas av en viss grupp av män. Handlingen är dessutom förenad med en på flickans könsorgan utförd operation, vilken (eller vars motsvarighet) eljes hos naturfolken endast är en del av flickans högtidliga »invigning» till kvinna — varom mer framdeles.

»Invigningen» till kvinna är således i detta fall förenad med bortgiftandet, och detta senare inledes med en akt av promiskuitet, vilken strider mot stammens sedvänjor under andra förhållanden. Såsom »socialt rudiment» betraktat måste ett dylikt bruk väcka tanken på en tid, då inom en viss social grupp, en hord, det sexuella samlivet var fritt, så snart könsognaden inträtt och socialt bekräftats. »Det är mycket sannolikt, att dessa seder böra betraktas såsom pekande tillbaks på den tidigare tillvaron av mera omfattande äktenskapliga rättigheter, än de nu inom ifrågavarande stammar existerande», skriva Spencer och Gillen.

Dessa forskare framhålla dessutom, att de redan gifta kvinnorna vid vissa festliga tillfällen måste av sina män utlämnas åt grupper av vissa andra män, bland vilka städse finnas sådana, för vilka det under andra förhållanden är strängt förbjudet att ens tala till eller komma nära kvinnorna i fråga och ännu mer

FIG. 26. BRÖLLOPSCEREMONI PÅ ANDAMANERNA.

Bruden är, högtiden till ära, målad. Efter Buschan, *Sitten der Völker*, I.

att ha könsungäme med dem. Rätten till sådan promiskuitet gäller lika för unga och gamla, svaga och starka män. Någon »nävrätt» eller kvarleva av sådan kan det ej vara fråga om. Rätten till denna promiskuitet är lika för alla män av viss gruppstillhörighet; och på samma sätt är plikten att utlämna sig allmän för kvinnorna. De enskilda, så väl män som kvinnor, äro bundna av en allmän regel. Därför har företeelsen intet att skaffa med den äkta mannens, ävenledes bland uraustralierna existerande rätt att, om han så behagar eller finner fördelaktigt, låna ut sin hustru åt män som icke stå i vissa släktskapsförhållanden till henne. Bevis finnas också, att de skildrade promiskuitets sederna komma i konflikt med männens svartsjuka, men utan att denna senare förmår genombryta det sociala tvånget.

På samma gång som Spencer och Gillen upptaga till behandling och anse sig kunna vederlägga Westermarcks försök att oberoende av promiskuitetsteorien förklara liknande företeelser, betona de, att »det icke förnuftigtvis kan betvivlas, att de australiska stammarnas äktenskapsbruk fordom varit mera primitiva

än de nu äro», samt att vissa promiskuösa sedvänjor »kunna på ett tillfredsställande sätt förklaras endast medels hypotesen, att de angiva det temporära erkännandet av vissa allmänna rättigheter, som existerade före utvecklingen av de former av gruppäktenskap, av vilka så tydliga spår ännu finnas kvar hos dessa stammar». »Vi mena icke», sluta de, »att dessa fakta direkt bevisa den tidigare tillvaron av promiskuitet; men de utgöra ett bevismaterial, som pekar i den riktningen, och de peka säkerligen tillbaks på en tid med lösare äktenskapsförhållanden, än som känneteckna nutiden och de former av gruppäktenskap, ur vilka det närvarande systemet uppstått».

Såsom typiskt exempel på australiskt gruppäktenskap anför Schurtz det så kallade »pirauru»-äktenskapet, vilket existerar vid sidan av det vanliga äktenskapet, »noa»-äktenskapet. Detta senare tillförsäkrar varje köns mogen man åtminstone en »laglig» och permanent hustru, under det att piraura-äktenskapet består uti en årligen vid en viss fest ånyo utförd officiell tilldelning av en grupp kvinnor såsom tillfälliga »älskarinnor» eller »bihustrur» åt en grupp män. Vi iakttaga således här åter, att vad som tolkas såsom gruppäktenskap eller med dessa sammanhängande bruk förekommer vid sidan av de för mänskligheten i stort sett numera normala äktenskapsformerna.

Härav möjligheten för promiskuitetsteoriens motståndare att tolka ifrågavarande sällsamma äktenskapliga institutioner eller sexuella bruk icke såsom kvarlevor av det numera normala äktenskapets urgamla föregångare i utvecklingen, utan såsom nyare påfund eller rena bisaker på de sexuella sedernas område. Å andra sidan harmonierar det utan tvivel med gruppäktenskapets karaktär av det mänskliga äktenskapets äldsta utvecklingsform att detsamma numera alls icke hos något än så primitivt folk förekommer ensamt eller i sin ursprungliga gestaltning, utan endast i form av stympade, förvridna kvarlevor (»rudimenter») vid sidan av en senare utvecklingsform, som blivit den normala och i stort sett för samhällslivet enda avgörande hos så väl de primitivaste som de högst utvecklade, i våra sena geologiska tider existerande folken.

U R T I D S K U L T U R

SVÅRIGHETEN FÖR OSS, DEN EUROPEISKA KULTURKretsens nutidsmänniskor, att uppnå kunskap om den tidigaste — eller låt oss mer bestämt säga den förneolitiska — mänsklighetens själstyp eller själsliv ligger icke enbart i dokumenternas sparsamma förekomst och svårfattlighet eller opålitlighet, utan även och icke minst uti vår egen själslighet. Denna har genom evolutionen i neolitisk och senare tid blivit så olik urmänniskans själslighet, att den ena vanligen blott med svårighet och ofullkomligt fattar den andra.

Utän tvivel är det förfelad mysticism att, såsom Vilhelm Grönbeck gör, förneka den modärna europeiska kulturens absoluta överlägsenhet över den primitiva eller naturfolkskulturen. Och rätt egendomligt ter sig detta svärmeri, då Grönbeck förklarar skillnaden mellan primitiv och modärn kultur till »motsättningar» mellan »en kultur, som har omedelbar känning med naturomgivningen», och »den civilisation, som har sitt centrum i staden och har utgått från och bestämts av stadsbornas upplevelser». Grönbeck förbiser den verkliga och underbara mystiken i människans väsen och historiska tillvaro, då han, kanske mer kvickt än djupsinnigt, förnekar, att »Perus och Mexikos kulturer låta sig inordna i en linje, som leder från Australiens nakna jägare till Englands frackklädda världsmän».

Visserligen leder mänsklighetens stora utvecklingslinje alls icke över »Australiens nakna jägare», lika litet som den leder över nutidens apor. Och visserligen har varje kultur — stadskulturen lika väl som urskogs- eller lantkulturen, den modärna engelska lika väl som den uraustraliska eller peruanska eller mexikanska — sina med alla andra inkommensurabla särdrag. Det finns icke en enda livsform, som icke är i någon sann mening ojämförbar med varje annan livsform. Varje livsmoment är delvis något ojämförligt. Sådant är livets väsen.

Men det hör just till utvecklingens verkliga mystik, att »linjen», trots sådan ojämförlighet, går från »vilden» till nutidens kulturmänska, icke genom Perus och Mexikos kulturer, men genom

FIG. 27. AUSTRALIER, SMYCKAD TILL DANS.
Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska museum.

universella utvecklingsstadier, inom vilka dessa kulturer utan minsta tvivel ha sin givna plats.

Då vi finna det så svårt att med våra begrepp, känslor, begär uppfatta och återgiva urmänniskans livskänsla, världsåskådning, ligger hindret nog mindre däruti, att vi modärna hopplöst sakna något själsligt typpdrag, som våra vilda förfäder ägt, än fastmera däri, att evolutionen skänkt oss så mycket nytt, som kommit det äldsta arvegodset att trängas bort i bakgrunden av vårt sjäsliv. Anknytningar finnas nog, blott

vi tillräckligt på allvar leta efter dem. Och lyckas vi ej alltid, så beror det sannolikt därpå, att vi ej »lärt känna oss tillräckligt själva». Redan en skenbart så i grunden »enkel» och en gång för alla »klar» sak som vår logik — vår begreppsbildningskonst och våra metoder att operera med begrepp — belönar dagligen en på djupet trängande forskning med nya, överraskande upptäckter.

*
*

Innan vi gå vidare, kan det dessutom vara av gagn att observera, att det dagliga livets språkbruk visserligen sammanblandar, men att vetenskapen söker att skilja de båda begreppen kultur och civilisation.

Det senare ordet bör beteckna människans anordning av sin materiella och primära sociala tillvaro, sin hushållning, sin fortplantning och sitt politiska och rättsliga samhällsliv. Kulturen däremot är det rent andliga levandet, skapandet och verkandet inom religion, etik, konst, vetenskap och sist men icke minst, säll-

skaps- eller lek-, nöjes- och festlivet.

Civilisation är tvång och nödvändighet, dagligt bröd och outhärlig ordning, ofta tvångsordning, av det mellanmänniska. Kultur är fest och frihet, själens kamp och skapande verksamhet, människolivets egentliga sårmarke och ändamål — full av möda och offer ofta nog, men i frivillighetens tecken. All kultur har något av lyx och festglädje på samma gång som av offervillighetens heroiska och ödesbundenhetens tragiska stämning.

Civilisationen är kampförtillvaron. Kulturen är beviset för, att människan är någonting för mer än en blott kampförtillvarovarelse — om nu någon sådan strängt taget över huvud existerar annorstädes än i en omogen naturvetenskaplig fantasi.

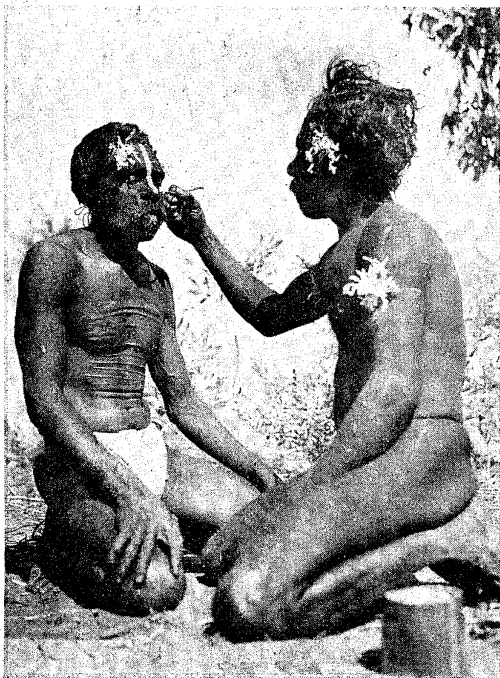

FIG. 28. AUSTRALIER, SOM GER EN KAMRAT HANS FESTMÅLNING.

Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska museum.

* * *

En öppen fråga är måhända, huruvida vetenskapen bör betraktas som civilisation eller kultur eller har mer av civilisationens eller mer av kulturens väsen.

Visst är, att vi måste uppfatta vår intelligens, vår logiska förmåga såsom ett verktyg i kampen för tillvaron, såsom en i enlighet med hårda praktiska nödvändigheter anpassad nyttighetsartikel och alls icke såsom något luftigt lyxinstrument för att på bästa sätt finna den absoluta sanningen och det högsta idealet.

Intelligensen orienterar främst i den materiella världen och

sedan i tillvaron över huvud samt hjälper oss praktiskt tillrätta, så att vi över huvud kunna existera. Men vi komma ej stort längre än så, om vi överantvärda oss åt vårt intellekt allena. Kultur blir det först, då fantasien, känslan, begäret få ta ut sin rätt.

Mot övertro på logikens egen inre fullkomlighet och dess ofelbarhet som medel att utforska det levande och själsliga måste vi i varje fall vara på vakt. Instinkt och intuition, fantasi och känsla, sympatisk förståelse äro nödvändiga för en möjligast verklighetstrogen uppfattning av de primitivas sjäsliv.

Vi få icke inbilla oss, att »vilden» tänker »felaktigt» eller är »ologisk», därför att hans tänkande är av annan typ, en annan utvecklingstyp, än vårt eget — eller kanske snarare är den typ av logik, som vi, i enlighet med en viss logisk teori eller dogmatism, äro vana att inbilla oss vara vår egen.

I själva verket är redan vårt eget verkliga sätt att tänka, eller att bilda begrepp och operera med begrepp, en sak för sig och vår officiella logik en helt annan sak. Vi använda i det dagliga livet och kanske icke minst, vid högtidliga tillfällen en helt annan logik, än den som vanligen är så ytterligt tråkigt beskriven i skolornas och universiteternas läroböcker. Om vi blott tillräckligt noga ge akt på oss själva, skola vi finna, att skillnaden mellan våra egna verkliga tänkmetoder och »vildens» icke äro fullt så djupgående och omfattande, som gemenligen påstås.

Det finns flera elementer av »kultur», d. v. s. mer fantasi, instinkt, känsla, begär, inmängda i vår logik (sådan denna verkligen är, icke sådan den av vanliga logiska fackmän anses »böra» vara!) och i vår vetenskap, än man i allmänhet hör talas om. Utsikterna för framtiden att mer och mer komma underfund med naturfolkens tankeliv och sjäsliv i övrigt äro därför kanske icke allt för mörka.

Den etnologiska forskningen vacklar för närvarande mellan uppfattningen, att intet känt folk saknat eller saknar religion och att det finns »vildar» utan varje spår av religion.

Ett exempel på denna senare teori ger professor Volz i sin skildring av Sydsumatras kubu-folk, då han säger, att dess

FIG. 29. AUSTRALISK INVIGNINGSCEREMONI.
Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

»kultur fullständigt saknar transcendentala föreställningar av något som helst slag, vore det ock den enklaste vidskepelse». Till och med begreppet »trolleri» och institutionen »medicinmän» saknas. »Sålunda ha vi i detta vilda kubu-folk att göra med en mänsklighet utan varje spår av religion, ett folk som genom sitt kulturtillstånd knappt höjer sig över urskogens djur».

Skildringar av denna absolut negativa art höra visserligen till undantagen. Vad t. ex. bröderna Sarasin och andra forskare ha att förmäla om det vilda vedda-folkets i Ceylon »transcendentala åskådningar» och »religion» är dock i verkligheten föga mindre magert. Sålunda är det osäkert, huruvida »en föreställning om själens tillstånd efter kroppens död» är för handen. Naturveddan synes tro, att »den avlidnes själ kanske kan leva vidare efter döden», men att det även »är möjligt att tvinga själen att stanna kvar i den döda kroppen och att sålunda tillintetgöra själen tillsammans med denna senare». En del veddas förklara, att de tro sig bli andar efter döden, men att de icke tillbe sådana andar och över huvud icke veta om dessa leva eller ej. Vid behov anropar man dock de döda om hjälp och synes i någon mån lokalisera denna kult av de döda vid deras gravar. Spår av föreställningen, att i de levande och livlösa naturföremålen bor samma slags »liv», »själ» eller »kraft» som i människan själv, synas vara förhanden, men aldrig nå större fasthet. Även användningen av trollformler eller besvärjelser har konstaterats, men ytterst svagt utvecklad. Det med trollmakt starkast utrustade föremål, som veddan känner och erkänner, är hans pil — vilket ju ej är så underligt, då denna är hans ojämförligt viktigaste vapen och det enda jämte en rå stenxya, som först nyligen utbytt mot en tillhandlad järnxya.

* * *

Oftast betona etnologerna, att de i grunden veta rätt litet, och detta lilla med ringa säkerhet, om de av dem skildrade primitivaste folkens ursprungliga religion och kultur i övrigt. Det är svårt att komma åt de lägsta naturfolkens andliga ursprunglighet, då inflytelser från högre stående naturfolk eller från en hög kultur mycket sällan kunna vara helt uteslutna. Dessutom är det ej lätt att avvinna naturmänniskan tillräckligt sanningenliga och fullständiga upplysningar angående hennes egna

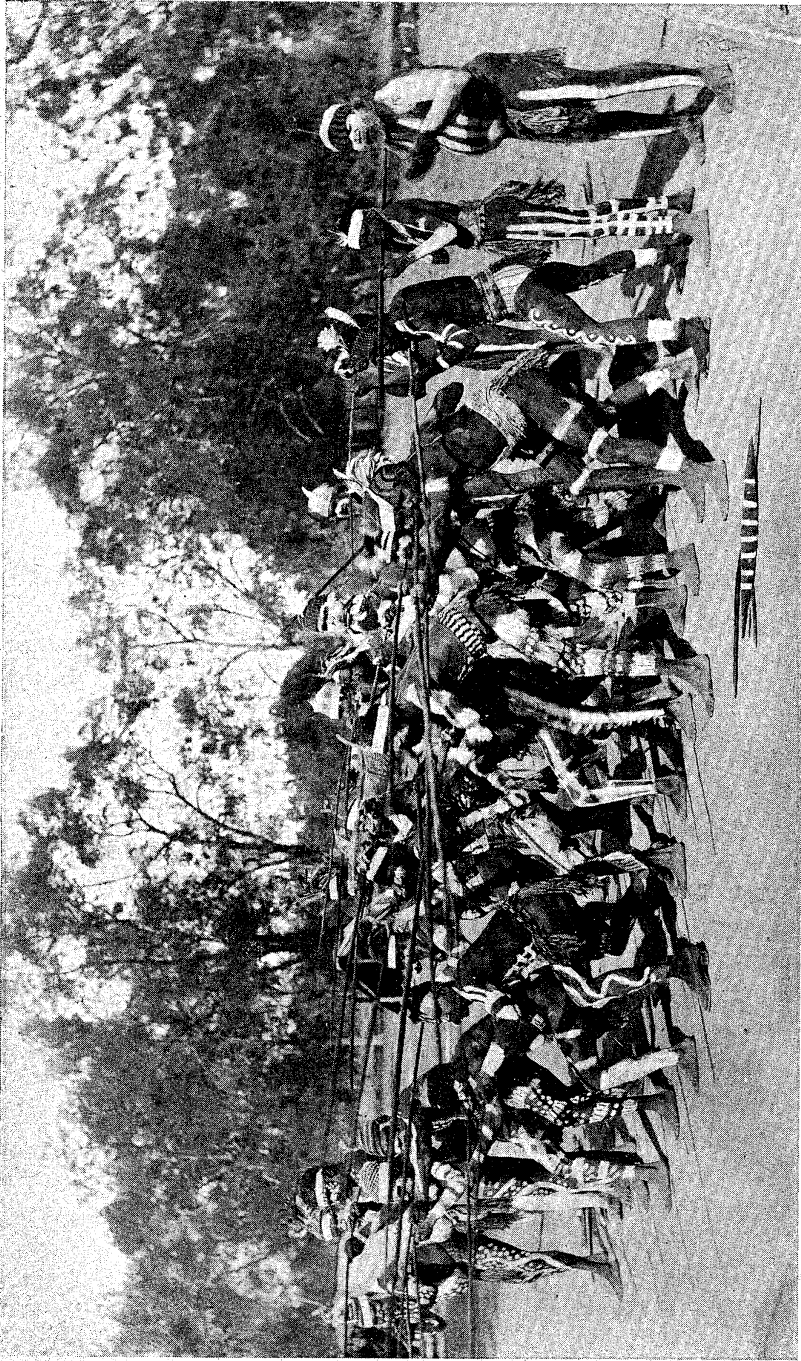

FIG. 30. STRIDSSCEN UR EN AUSTRALISK CORROBOREE.
Efter en fotografi i Stockholms Etnografiska Museum.

inre tillstånd eller de tankar, känslor och avsikter, som hon inlägger i sina religiösa ceremonier och dylikt. Feltolkningar från undersökarens sida kunna näppeligen vara ovanliga och bli nog i regel länge ovederlagda, enär hithörande forskning blott inom få geografiska områden bedrivs med större intensitet.

Slutligen må uppmärksammas, att en feltolkning av de primitivas kultur redan föreligger, då vi, drivna av vårt intresse för exakta vetenskapliga resultat och av våra tankevanor i övrigt, inlägga en bestämdhet, klarhet och konsekvens uti naturmänniskans föreställningar, som dessa i själva verket grundligt sakna. Till den äkta kulturella primitiviteten hör föreställningarnas flyktighet, dimmighet och motsägelsefullhet på samma gång som en stor konservatism uti så väl de allmänna föreställningssätten som i den på dessa grundade sedvänjan eller yttre kulturapparat.

Så t. ex. skriver G. Buschan om uraustraliernas religiösa föreställningar, att dessa sammanhånga »med tron på överjordiska, mest mytiska väsen och med trolleri. I allmänhet skilja de mellan goda och onda samt mer eller mindre mäktiga andar. Dess värre har det hittills endast ofullkomligt lyckats europeerna att intränga i australiernas religiösa liv och tänkande. Härtill kommer, att de själva ha så orediga föreställningar om andarna och det övriga, att vi kunna göra oss blott en bristfällig bild av deras religion.» De goda andarna lära tänkas såsom stora, vackra människor; de andra som fula, förskräckliga djur. »Föreställningar om ett liv efter döden synas förekomma hos alla stammar, men äro oklara och förvirrade.» De dödas andar fruktar man, emedan de ofta uppehålla sig i de levandes närhet och kunna göra skada. »Man är rädd att uttala deras namn» — förmodligen därför att man tror sig genom namnets uttalande framkalla den som i livet ägt namnet. Konsten att genom »trolleri» eller »besvärjelser» tillgodogöra sig »övermänniska makter» florerar och spelar en stor roll i de viktigaste ceremonierna och festerna.

Samme etnolog anger, att religionen hos Sydafrikas buschmän i huvudsak består uti »en sammanblandning av tro på andar med dyrkan av förfäder». De dödas andar påverkas genom offer, danser, besvärjelser. Trolleri mot sjukdom och olyckor förekommer. Likaså spådomskonst. Det mest framträdande och sannolikt även djupast betydelsefulla draget i

buschmännens kultur — liksom i australierns — är dock dansen särskilt i sammanhang med fortplantningen och könslivet uti naturen och hos människansamt de ungas högtidliga »invigning» till könsmognad.

Den melanesiske papuans »religiösa föreställningar äro oss blott i ringa grad bekanta. Det står dock fast, att de tro på ett liv efter döden och kanske också

på »själavandring.» De döda fortleva som andar och kunna skada de levande. Härmed sammanhänger en kult av de döda. Dessas likdelar torkas och bevaras sorgfälligt. Ofta begränsas dock denna behandling till den dödes huvud, som prepareras med stor konst. Även snidas fantastiska träbilder, på det att de dödas andar må bo i dem, i stället för att irra omkring och göra skada. Dessutom förstår man sig på varjehanda trolleri.

Om Sydamerikas eldsländare synas vi i religiöst avseende icke veta stort annat, än att de begrava sina döda i kökkenmöddingarna utanför hyddorna och att de frukta en mängd onda andar, särskilt dem som sända stormar och oväder. Någon hjälp mot detta onda finna de i en del besvärjelsekonster.

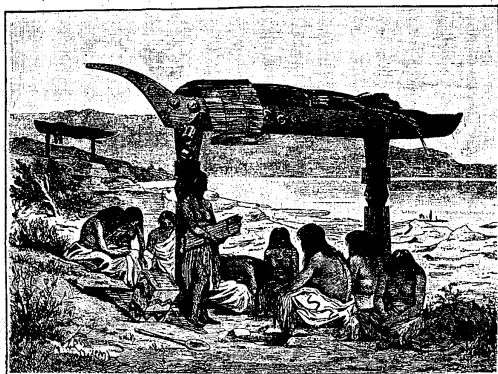

FIG. 31. LIKKISTA I BÅTFORM hos nordamerikanska indianer. »Gråterskor» sörja den nyss bisatta hövdingen. Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

* * *

Ehuru etnologien underrättar oss blott mycket ofullständigt om de primitivaste nu levande naturfolkens själsliga liv och ehuru arkeologiens paleolitiska och mesolitiska urkunder avge ännu knappare vittnesbörd om den sanna urtidsmänniskans trosliv och stämningar, formar sig dock det hithörande kunskapsstoffet till en bild med omiskänneliga särdrag.

Uti det tidigaste mänskliga själsliv, som vi kunna spåra, är begäret starkare än känslan, känslan starkare än tanken, det instinktiva mäktigare än det intellektuella, fantasien för mer än

logiken, konsten att handla ändamålsenligt svagt förknippad med konsten att tänka följdriktigt, förmågan att rätt förstå världssammanhanget ännu mycket outvecklad. Och trots denna sin själs ofullgångenhet är urtidsmänniskan ingalunda »bortkommen», ingalunda oskicklig att finna sig tillrätta i en värld full av faror och sällsamheter. Hon kan lita på instinkter, som ärvts från djurlika förfäder, då hennes ännu svaga intellektuella orienteringsförmåga skulle lämna henne i sticket.

Ehuru kroppsligt fullt mänsklig, om ock ej högt mänsklig, balanserar urtidens människa ännu i själsligt avseende mellan djur och människa, mellan natur och kultur. Häri, uti denna övergångsform av själslighet, ligger utan tvivel hennes tillvaros säregna vansklighet. Hon liknar en ryttare, som sadlar om och bestiger en ny springare mitt ute i en farlig flodövergång. Men hon lyckas i det djärva företaget, därigenom att hon ej alldeles sliter bandet med »naturen», d. v. s. med djuret i henne själv, förr än hennes kulturkraft vuxit sig stark nog att bära henne ut på de stora vidderna på andra sidan rämärkena mellan naturens själslighet och människokulturens.

Den primitiva människan är ännu icke medveten om någon djupare olikhet mellan sig själv och djuren. Hon uppfattar människorna såsom djurens likar och tilltror dessa icke blott allt, som hon själv verkligen förmår, utan också allt som hon fantiserar om, att hon gärna förmådde eller tror att den ena människan kan tillfoga den andra av ont eller gott.

* * *

Och likväl är svalet mellan djur och urtidsmänniska ofattbart stort. Det är tanklöshet att säga om en nutida vilde, att han »genom sitt kulturtillstånd knappast höjer sig över djuren i urskogen». Hos den primitivaste människa vi känna — därom vittnar månet paleolitiskt istidsfolks gravskick och konst lika väl som de lägsta nutida primitivfolkens själsliv — finns något som det vilda djuret saknar eller besitter blott oändligt mycket mindre utvecklat. Detta är en syntes av gryende andliga krafter, som tar form uti en föreställningsvärld eller skapar en sådan — en värld av fantasier, bilder, begrepp, till vilken intet motstycke finnes på denna planet utanför människosläktet.

Jag tror, att det enda riktiga är att kalla denna primitivaste

FIG. 32. ANSIKTSMASKER

i bruk bland negrerna i Kamerun och på Loangokusten i Afrika. Efter L. Frobenius.

föreställningsvärld samt de stämningar och begär, ur vilka den framväxer, för religion — oberoende av hur man eljes använder detta ord. Urtidsmänniskan har religion och intet annat än religion så långt tillbaks vi förmå skönja. Hela hennes andliga liv, all hennes kultur är religion. Först under en fortskridande utveckling i själva urtiden, och därefter i forntiden, medeltiden och senare, avskilja sig kulturens olika förgreningar från sitt ursprung och från varandra, så att vi kunna tala om religion, etik, konst, vetenskap, festglädje, ceremoni såsom kulturens arter eller skilda livsyttningar. Ursprungligen vilar allt detta, oåtskilt, i samma dunkla moderssköte, omslutet av den ännu enhetliga livskänslan och livsviljan.

* * *

Vad är nu det fundamentala och gemensamma i all religion — den allra primitivaste urtidsreligion så väl som den högsta kulturreligion? Med andra ord: vad är religion innerst inne?

Jag tror att den bredaste erfarenhet lär, att svaret i första hand

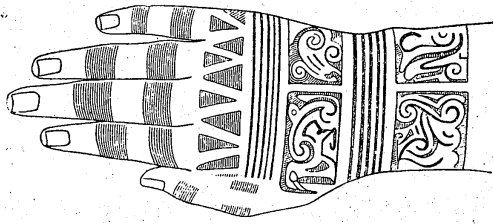

FIG. 33. TATUERAD HAND (DYAKMAN PÅ BORNEO).

Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

måste bli: den levande individens känsla av samhörighet med allt annat levande och hans begär efter samhörighet med det starkast levande eller högsta levande, som han förmår fatta eller ana.

Den religiösa känslan och det religiösa behovet

hos människan förhålla sig så, som om själslivet hos den enskilde vore utgången från någon själslivets och allt livs centralhärd och bevarade ett stundom dunkelt, stundom klarare minne härom. Icke ett intellektuellt eller begreppsmässigt minne, utan en erinring uti känslan och begäret.

Känsla och begär äro till sitt väsen inriktade själstillstånd, värdesättande och målsträvande själskrafter. Religionslivet är därför alltid ett urskiljande och värderande, ett undflyende av det ena, ett eftersträvande av det andra, en fruktan och ett hopp, en självträning för att undgå »faran» eller gemenskap med det »onda», en självtukt för att uppnå tryggheten, »saligheten», det »goda».

Att, såsom Alfred Jeremias, definiera religion som »ett begär efter gemenskap med gud och gudomliga ting» och en strävan efter »förlossning från de makter, som motstå gemenskapen med det gudomliga» är att förutgripa en senare utveckling och utesluta begynnelsestadierna, som icke känna något om gud och det gudomliga eller dessas antipoder. Allmängiltigare talar Schleiermacher, då han säger, att religionen består i »känslan av betingelselös avhängighet».

Då Max Müller förklarar, att »religionen är människoandens förmåga att, oberoende av sinnen och intelligens, fatta det oändliga», återstår att utröna, vad som här förstås med »det oändliga», och vilken den »förmåga» är, som »fattar» detsamma — då denna förmåga ju icke är »sinnlig» eller intellektuell.

Oändligt djup är frändskapen mellan de sociala företeelserna och de religiösa. De förra äro snarast ett specialfall av de senare. Nämligen det fallet, då människoindividens kunskap om tillvaron av medvetanden eller själar utanför hans eget medvetande eller hans egen själ eller eget jag är förknippad med vissheten om

artlighet eller rättare artidentitet, således vissheten om att ha att göra med *andra människor*. Inför det religiösa medvetandet är det fråga om mer än så — nämligen andra medvetanden, andra jag, andra levande väsen, viljor överhuvud. Religionslivet är ett samhällsliv icke blott människor emellan, utan därjämte och framför allt mellan dessa och andra kretsar av andliga eller levande väsen, verkliga eller inbillade. Därför är religion någonting mer fundamentalt och omfattande än samhällslivet (människorna emellan), etiken, vetenskapen, konsten, den erotiska och festliga stegringen av själslivet — tagna var för sig. Religionen ensam har makt att i tidernas början i sig innesluta alla dessa kulturelementer, och att i alla tider omsluta dem med det enande bandet av allt livs och alla livsformers djupa och olösliga samhörighet.

Om den mänskliga kulturen från begynnelsen är mer religiös än estetisk eller vetenskaplig eller etisk, så har detta sin grund däri, att människoanden, då den i sina tidigaste utvecklingsstadier börjar höja sig över anden i naturen, till sitt innersta väsen är en sammanfattande, socialiserande, syntetiserande kraft, i trots av att varje mänsklig individs själsliv i viss mening är ett liv av ohjälplig isolering. Vi kunna icke själsligt intränga i varandra, icke omedelbart uppleva varandras stämningar, begär, tankar, utan måste nöja oss med att utbyta konventionella signaler av materiell art — åtbörder, språkljud, skriftliga tecken o. s. v. — för att genom dessa indirekt, på tolkningens vanskliga väg, komma till förståelse, utbyte och samverkan.

RELIGIONENS OCH VETENSKAPENS BEGYNNELSE

URTIDENS MÄNNISKA ÄR I SIN MEDVETENHET om sig själv och den övriga tillvaron, helt behärskad av sin föreställning om sig själv såsom levande, d. v. s. viljande, kännande, förnimmande, talande, hörande, uppfattande, tänkande varelse. Den primitives världsuppfattning utgår med största ensidighet från den erfarenhet, som ligger honom närmast, hans förnimmelser av sitt eget sjäsliv nämligen. Han pådiktar hela tillvaron vad han förmår finna hos sig själv av psykisk aktivitet.

Någon annan art av »verkande kraft», än den han finner inom sig själv, i sin egen kropp — och där finner han ju sin egen vilja, ande eller själ — vet han icke av. Begreppet mekanisk orsak, i motsats till psykisk orsak, är honom alldeles främmande. Han uppfattar allt orsakande såsom psykiskt eller viljebestämt. Alla »krafter» — även de, som vi kalla fysikaliska, kemiska, fysiologiska — äro för honom viljor, psykiska makter. Då ett stenblock rullar utför en brant, tror han dess rörelse vara orsakad och bestämd på samma sätt som hans egen rörelse, då han springer undan för att ej bli krossad av det nedstörtande blocket. En vilja eller psykisk makt bor i stenblocket — eljes kunde det ej ha rört sig; ty en människa rör sig ju blott, då hon vill röra sig och har någon avsikt med att röra sig. Det är en vilja att skada eller döda, som bor i det fallande stenblocket, ty det var ju endast genom snabb flykt som vår vilde kunde rädda sig från att bli krossad av detsamma.

Primitivmänniskan är sålunda animatist — d. v. s. att hon »besjäl» allt som rör sig och verkar. Hon är animist, ty hon tror på andar, själar, psykiska krafter eller makter, analoga med hennes egna själskrafter, överallt, där överhuvud en verkan eller verksamhet eller rörelse iakttages.

Ehuru de båda orden således icke betyda alldeles detsamma, är det tämligen likgiltigt, vilketdera som i detta sammanhang användes. Vi kunna i varje fall icke slaviskt följa någon lexikalisk

tolkning, utan måste i sådana termer inlägga den särskilda, oss här tjänliga betydelsen. Det är alls icke meningen att pådyvla naturmänniskan någon fullt bestämd eller mot vår egen svarande föreställning om sin egen »själ» eller »ande» eller om »själar» eller »andar» eller psykiska »makter» eller »krafter» överhuvud. Meningen är blott att uti ett enda ord sammanfatta det sakförhållandet, att den primitive tror, att allt som verkar lever, liksom han själv lever, så länge han verkar.

* * *

Naturmänniskan har en verklighetsteori, och den är animistisk. Hon är dock icke monist, utan snarare en oklar dualist.

Hon skiljer alls icke mellan fysikalisk-kemiska och psykiska krafter. Men hon urskiljer i någon mån kroppar, som, enligt hennes förmenande, alls icke eller åtminstone icke i en praktiskt betydelsefull grad utöva eller kunna utöva verkningar. Dessa äro för henne »livlösa» eller så svagt begåvade med »liv», att detta ej bekymrar henne. Något allmänt begrepp »materia» eller »livlösa ting» finnes dock icke. Om hon genom erfarenhet finner, att en sten, som hon tillskrivit viss kraft eller makt, ihärdigt nekar att utöva denna, så kastar naturmänniskan föraktfullt bort den maktlösa stenen. Den är för henne »död», »livlös». Men stenar i allmänhet äro icke därför »döda», »livlösa», utan äro »krafter» eller kunna vara utrustade med »makt».

På samma sätt med den avlidna medmänniskans eller det nedlagda villebrådets kropp. Dessa enligt vår mening döda eller livlösa människo- eller djurkroppar äro för naturmänniskan ännu utrustade med den psykiska verksamhetsförmåga eller kraft, som utmärkte dem i livet. Vad som inträffat, då människan eller djuret »dog», är visserligen en förändring, men innebär icke en förlust av förmågan att vilja eller att vara och verka såsom en själ eller ande. Människoliket måste därför behandlas med en hänsynsfullhet, liknande den man ägnar en levande människa, ty eljes hämnas liket. Ofta förhåller det sig så även med ett djurlik.

Ej sällan är det likväl lämpligt att förtära människoliket eller djurliket eller vissa delar av detsamma, ty därigenom kommer man i besittning av de själsliga egenskaper, som utmärkte den levande människan eller det levande djuret. Dessa andliga krafter

— mod, list, klokhet o. s. v. — bo kvar i likdelarna — på samma sätt som kraften att döda eller läka anses bo i en sten eller pil.

* * *

Ehuru vilden tror, att det kan finnas liv eller ande i en sten, lika väl som i honom själv eller i ett levande djur, är han realist nog och fördomsfri nog att, vad den själsliga verksamhetsförmågan beträffar, uppfatta och erkänna vissa betydelsefulla olikheter mellan en avliden och en levande och mellan en sovande och en vaken människa.

Sömnen och drömmen stärka honom i hans dualistiska filosofi — om de ej rent av lagt grunden till denna. Drömmen lär honom, att själen kan lämna kroppen och gå ut på jakt i urskogen, under det att kroppen ligger kvar, sovande och överksam vid den nattliga lägerelden. Drömmen visar honom, att han, under det hans kropp ligger i sömnens dvala, kan träffa och samtala med döda släktingar eller med frånvarande kamrater.

Ännu mer; många drömmar övertyga honom om, att det finnes gräsliga, ondskefulla väsen, som han aldrig skådat i vaket tillstånd, men som i drömmens värld förfölja och plåga honom och söka kväva honom till döds. Andra drömmar göra honom bekant med allehanda sköna och goda, sällsamma väsen, i vilkas sällskap tillvaron är lättare och ljuvligare än han någonsin erfarit i vaket tillstånd. Vår prosaiska förklaring, att han ena gången, innan han somnade, förtärt ett övermått av svårsmältbara födoämnen, samt att han andra gången råkat njuta av ett mildt stimulerande, narkotiskt ämne, har vår primitive ingen aning om.

Dessutom vet han alls icke, att händelserna i drömmen äro mindre verkliga än de händelser, han upplever i vaket tillstånd. Möjligen är hans drömliv i regel intensivare än vårt plägar vara. Helt säkert är hans vakna liv i många avseenden mindre klartvakat än vårt. Naturmänniskan, vilkens liv är ett oavbrutet strövande, samlande och jagande i urskogen, har visserligen mycket mer av det vilda djurets rent sinnliga jägarevakenskap än en kulturmänniska kan presteras. Men vi få ej glömma den enorma skillnaden i begreppsutrustning och tankeverksamhet samt känslö- och viljelivets större komplicering hos oss.

Då naturmänniskan tänker, fantiserar hon ännu mycket mer än vi enkannerligen göra, trots våra mer eller mindre ärliga

försök till ett verklighetstroget och logiskt tänkande. Det är något av somnambulism uti allt urtidsmässigt sjäsliv. Drömmen är en erfarenhetskälla, ur vilken primitivmänniskan öser med samma frimodighet som ur sitt vakna liv — och utan att göra någon principiell åtskillnad, vad verklighetsvärdet beträffar. Därmed äro slussarna öppna för inflödet i naturmänniskans föreställningsvärld av en vild störtflod av dessa fantastier, godtyckliga konstruktioner och kombinationer, som vi alla så väl veta vara kännetecknande för drömlivet.

Urtidsmänniskans kulturliv är ett sömngångarliv på vakna dagar. Hennes kulturuppfindingar på det andliga området äro i ej ringa mån rena drömfantasier eller härledningur ur sådana.

* * *

Ofta framställes det uppskakande intrycket av dödens hemska realitet såsom religiositetens djupaste rot hos urmänniskan. Frukta för döden skulle ligga på botten av den religiösa känslan.

Utan tvivel föreligger här en förväxling mellan den egentliga primitivmänniskan och avsevärt högre mänskliga utvecklingsstadier. Uti dessa framträder i stor utsträckning en dödsfrukta, som enligt etnologiens vittnesbörd är främmande för naturmänniskan. Orsaken till detta förhållande är icke svår att skönja. Den ligger i den primitives brist på en klar och verklighetstrogen uppfattning av skillnaden mellan livet och döden, motsvarande hans oförmåga att rätt skilja mellan det vakna livets och drömmens erfarenheter.

Döden är för den primitive icke någon allmän och oundviklig naturnödvändighet, ty han saknar detta begrepp, utan betraktas som en personlig olyckshändelse eller ett personligt ingrepp från fiendligt håll, d. v. s. från människor eller »makter», som kunna utöva en fjärrverkan. Dessutom är döden blott en övergång till en annan tillvaro, liksom sömnen är detta. Och denna andra tillvaro — dödens såväl som sömnens eller drömmens — är i allt väsentligt lik den levande människans vakna tillvaro. Enda skillnaden synes vara, att den döde är i något större behov av sina levande släktingars bistånd än den levande var. Detta bistånd åt den döde består ju däri, att man förser honom med vapen, verktyg, smycken, vägkost o. s. v. Att en skyldighet av detta slag åligger de efterlevande följer däraf, att den dödes personliga tillhörigheter faktiskt ligga kvar efter honom i hans närmastes

besittning. Då han icke själv tagit dessa med sig, men säkert behöver dem i sin nya tillvaro, är det både nödigt och moraliskt att giva honom dem med i graven.

Den döde är ute på resa och behöver ekipering samt att vara i de levandes hågkomst vid olika tillfällen. Å andra sidan har han makt att näpsa dem, om de underlåta att fullgöra hithörande skyldigheter. Han kan »gå igen» och göra sig mycket besvärlig för dem, som ej tillbörligt behållit honom i åtanke.

Med en sådan rese-teori om dödens innebörd är någon djupt känd dödsfruktan näppeligen förenlig. Men å andra sidan blir teoriens sociala verkningar mycket betydande. De dödas fortlevande på andra sidan graven och med förmåga att påverka de levandes öden samt med behov av deras gåvor får djupt ingripande verkningar på samhällslivets gestaltning bland de levande. Dessa måste inrätta sig med hänsyn till förhållandena i dödsriket och med hänsyn till de ömsesidiga avhängighetsförhållandena mellan detta och de levande.

Det uppstår på detta sätt inom en tidig mänsklighet en »gravkult» eller en »kult av de döda», ur vilken senare utvecklar sig en »kult av förfäderna» eller »förfädernas andar». Att »gravkulten» tillhör den verkliga urtiden är bevisat genom talrika, istidens senare kulturskeden tillhörande gravfynd, av vilka flera beskrivits i det föregående (särskilt i del I, sid. 461—476). »Det är genom massan av paleolitiska fynd i Grimaldi, sydvästra Frankrike, Belgien och Centraleuropa bevisat, att tillvaron av en gravkult bland de istida grottmänniskorna på intet sätt kan dragas i tvivel», säger Déchelette och tillägger, att det paleolitiska gravskicket under Frankrikes rentid »i intet väsentligt avseende skiljer sig från det enklaste neolitiska».

Att närmare fastställa, vad slags stämningar och åskådningar, som lågo bakom de olika, i istiden existerande gravskicken, förmå vi likväl icke. Det mycket långa tidsavståndet mellan dessa företeelser och de nutida naturfolkens liknande gravseder bör förbjuda oss att utan starka förbehåll uti istidens mänsklighet intolka de kultiska, religiösa eller andra motiver och ideer, som vi med större eller mindre (ofta mindre!) säkerhet tro oss kunna tillskriva de primitivaste nutidsmänniskorna.

Redan talet om en »gravkult» är en smula djärvt, då det gäller urtiden. Ordet »kult» är nämligen behäftat med så starka nyare idéassociationer, att det hos de allra flesta måste framkalla

föreställningar om en sjäslig och religiös utvecklingsgrad, som icke existerar ens hos nutidens lägre naturfolk och ännu mindre kan förutsättas bland våra förfäder eller föregångare i istiden.

Att i poetiskt svärmeri göra dessas sjäsliv mycket likt vårt eget är i grunden att beröva urtidforskningen dess sanna poesi, vilken ligger icke minst i en fördjupad känsla av det oerhörda utvecklingsavståndet mellan vårt eget och våra tidigaste förfäders sjäsliv.

* * *

För övrigt — blott vi inrikta blicken uteslutande på de verkligt primitivaste bland nutidens naturmänniskor — saknas det oss ingalunda antydningar om tillvaron inom mänskligheten av en från den religiösa typen starkt avvikande uppfattning (eller brist på uppfattning) om dödens problem. Bland de ännu existerande lägsta naturfolken anträffa etnologerna ej sällan fall av en nästan djurisk likgiltighet inför döden och gentemot de döende och nyss döda. De dödssjuka lämnas åt sitt öde, och ingen frågar efter liket. Det få vildmarkens rovdjur taga hand om.

Här synes således ännu icke den psykiska grundskillnaden mellan djur och människa ha gjort sig gällande. Även de högsta djuren äro ju intellektuellt så outvecklade, att den enskilde individen ingen föreställning har om sitt öde att en gång nödgas dö. Vad som för människan radikalt ändrar förhållandet till döden, det är just den levandes klara medvetande om, att han måste dö. Möjligen var detta medvetande ännu mycket svagt och oklart hos den tidigare urtidsmänniskan. Hon fruktade icke döden, ty hon saknade förmåga att tillräckligt klart tänka på döden. Och sedan hon i sinom tid förvärvat denna förmåga, föreställde hon sig döden som blott en resa till ett annat land, väsentligen likt det, uti vilket de levande vistades.

Någon starkt religionsbildande faktor blir således föreställningen om döden i intet fall, vad den äldsta mänskligheten beträffar. Religionen är från begynnelsen en positiv livskänsla och livsvilja, en gemenskapskänsla och gemenskapsvilja med livet, ej någon blott reaktion mot dödens faktum eller en med bävan blandad spekulation, om vad som månne vänta människan bakom dödens ogenomträngliga förlåt.

* * *

För övrigt må betonas, att fruktan för döden och fruktan för de döda äro tvenne vitt skilda stämningar, vilka leda in i två helt olika filosofier och kulturriktningar.

Utan tvivel hyser den nutida naturmänniskan ofta en utomordentlig respekt för den döde — särskilt den nyligen döde. Och osannolikt är väl icke, att hos den äldsta mänskligheten tidigt utvecklades denna otrygga, beklämda känsla vid tanken på döda hordmedlemmar. Men detta är något annat än att frukta för att dö.

Fruktan för den döde är en förgrening av den primitives allmänna animism och synes vara en av de allra tidigaste. Då animismen är rotad i och ett uttryck för benägenheten hos urtidsmänniskan att uppfatta alla kroppar såsom »levande kroppar», analoga med den levande människans egen »levande kropp», ligger det uppenbarligen nära tillhands, att den nyss avlidne, välkände, kanske varmt avhållne, kanske fruktade hordmedlemmens kropp betraktas såsom ännu varande »boplats» för de psykiska »krafter» eller »makter», vilka i livet kännetecknade den döde. Först på ett senare och högre utvecklingsstadium, som likväl är representerat hos en del nutida naturfolk, klarnar föreställningen om döden som en snabb och fullständig skilsmässa mellan själ och kropp och om liket som en i denna bemärkelse plötsligt livlös vorden kropp.

Den mycket primitive föreställer sig, att den dödes »själ» eller »ande» finnes dels i liket och dels i dess närhet — liksom den sovandes »själ» visserligen är ute på vandring, men dock ej helt eller för alltid har övergivit sin kropp.

Det oroande och riskabla i situationen, när det gäller en död, är då tydligen, att liket ej vaknar till liv igen, såsom den sovande eller medvetlös vanligen gör, och att — tvärtom — liket undergår en slutgiltig förvandling och upplösning. Tanken, att den dödes »ande» mer och mer fullständigt blir skild från hans kropp och slutligen lever vidare tämligen oavhängig av denna, tränger sig så småningom fram.

Men därmed har den en gång så välbekante hordmedlemmen dock högst betänkligt förändrats till sitt väsen. Han är nu en »makt» eller »kraft» eller »ande», som icke längre »bor» enbart i en bestämd, noga känd kropp, utan dessutom än här än där i allehanda olika kroppar. Han »går igen», »spökar» helt oberäkneligt. Det blir nu ej så lätt att uppfylla plikterna mot honom eller att,

om så behöves, hålla honom i gott humör. En ängslande osäkerhet insmyger sig lätt i förhållandet och kan, såsom en del nutida naturfolks seder visa, slutligen urarta till en så höggradig fruktan för den döde, att de efterlevande icke blott ej töras använda hans efterlämnade tillhörigheter, utan icke ens våga stanna kvar på den boplats, där han dog.

Den psykologiska »lag», som här synes göra sig gällande, är väl den, att ju grundligare man personligen lärt känna en »ande» — genom samliv med honom såsom en medmänniska — desto mer skrämmande blir tanken, att han nu, efter döden, driver omkring på ett okontrollerbart sätt och utövar sin »makt» under inflytande av stämningar, vilkas vänlighet eller fientlighet ofta måste förefalla problematisk.

Inrotar sig föreställningen, att den döde mår väl och förhåller sig lugn och välsinnad, i fall man ständigt troget sörjer för hans lekamliga behov i hans nya tillvaro, uppstår en »gravkult» och »förfäderskult», som långt in i högre och högsta kulturstadier kan giva samhällslivet och religionen en viss särprägel.

* * *

En del etnologer och religionshistoriker operera dessvärre flitigt med begreppet »övernaturlig». Vilden skiljer mellan vanliga och ovanliga tilldragelser, väntade och oväntade erfarenheter. Det ovanliga eller oväntade »rycker upp den primitiva människan ur hennes alldagliga slöhet», skriver professor Martin P:son Nilsson. »Utan att reflektera däröver håller hon sina vanliga erfarenheter för det naturliga och regelmässiga.» »Så väckes föreställningen, att krafter finnas, som kunna kallas övernaturliga, ehuru man med en viss rätt nekat, att vilden kan skilja på naturligt och övernaturligt i vår mening.» I fortsättningen talar professor Nilsson emellertid rätt mycket om vildens föreställningar om och ställningstagande till »de övernaturliga krafterna» eller »de olika övernaturliga verkningarna».

Mig synes, att begreppet »övernaturlig» i sig självt, d. v. s. »i vår mening», är ytterligt oklart eller kanske icke något begrepp alls, blott ett ord utan egentlig mening. Varförutom det är synnerligen tvivelaktigt, huruvida de primitiva överhuvud laborera med något slags motsvarighet till den föreställningskomplex, som föranleder oss att tala om det »övernaturliga».

Det »övernaturliga» skulle väl närmast vara det icke normala, det mot normen stridande, det som genombryter tillvarons lagbundenhet. Finns något sådant för den primitive? Helt visst icke. Han lever i en värld av »obegränsade möjligheter». Det mest fantastiska är för honom lika möjligt och normalt, som den alldagligaste materiella företeelse. Han saknar begreppet »norm», »normalt», »lagbundenhet».

Visserligen kunna i hans liv ovanliga och skrämmande händelser förekomma, som sätta hans fantasi i mer än vanligt stark rörelse. Men de teorier, han spinner under inflytande av sådana nervschocker, bli i princip på intet sätt olika hans teorier om de vanliga, alldagliga och mindre oroande livserfarenheterna. Han teoretiserar lika animistiskt och (ur modärn naturvetenskaplig synpunkt) godtyckligt i det senare fallet som i det förra. Vardagslivet tolkar han såsom precis lika »övernaturligt» som deskrämmande undantagshändelserna (vulkanutbrott, jordbävningar, översvämningar o. s. v.). Dessa senare utgöra intet extra »övernaturligt». De passa utan svårighet in uti hans världsbild, som är den nyckfulla, oberäkneliga personliga fantasiens, känslans, viljans rike och alldeles saknar drag av fysikalisk-kemisk lagbundenhet, stadighet, oföränderlighet.

Vilden — den äkta urtidsmänniskan — besitter ännu icke någon sådan samlad, stadgad erfarenhetsmassa, som skulle kunna säga honom, vad som är »naturligt» och »övernaturligt» i människans jordeliv. Skrämseln kan ej göra honom mer animistisk eller metafysisk än han redan är i lugna vardagslivet. När vi blicka in i hans världsbild, finna vi den på nästan varje punkt »övernaturlig». Men för honom är den undantagslöst högst »naturlig».

Att tro på makter, krafter, andar, själar, kraftöverföring, fjärrverkan av människors och andars viljor, trolleri, häxeri eller besvärjelser och magiska konststycken av varjehanda slag, att tro att det bor magiska krafter i stenar, växter, djur, människor — det är för vilden alls icke att tro på det »övernaturliga», utan att tro på det, som för honom är det normala, vanliga, »lagénliga», »naturliga», så tillvida som han överhuvud besitter ansatser till dessa begrepp. Det är blott vi, med vår helt annorlunda beskaffade världsbild, som säga, att relativt till denna senare förhålla sig vildens »magiska krafter» m. m. såsom det »övernaturliga» till det »naturliga».

*

*

*

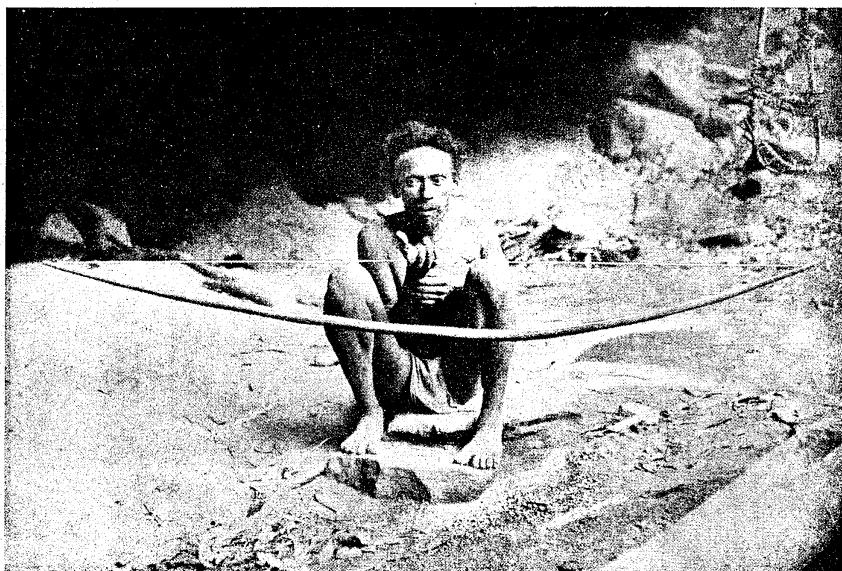

FIG. 34. VEDDA-MAN PÅ CEYLON,

som genom att iakttaga sin pilbåges svängningar söker utröna orsaken till ett sjukdomsfall. Efter Buschan, *Sittin der Völker*, II.

I urtidsmänniskans andliga kultur — den av henne skapade världen av föreställningar, tankar, stämningar, teorier om tillvarons olika företeelser, regler för livets rätta anordnande — äro religionens, vetenskapens och etikens rötter ännu samlade uti ett enda odifferentierat rotämne, en allmän kulturgrodd, vars härskande livsprincip är religionens allomfattande sociala anda och strävan. Svårigheten i all kulturforskning, som på allvar vill söka uppdena serien av varandra följande utvecklingsstadier även långt borta i urtidens dunkel, ligger uti bristen på tillförlitliga dokumenter, som kunna belysa, hur urtidsmänniskans själsliga utveckling fortskred till den punkt, där religion, vetenskap och etik börja tydligt skiljas åt såsom olika förgreningar av människans, på djupet alltid enhetliga andliga livsprocess.

Om vi ur denna synpunkt noga granska de religionshistoriska och etnologiska framställningarna, visar det sig, att någon klar strävan att sorgfälligt urskilja de olika primitivaste kulturella utvecklingsetapperna ännu aldrig förelegat. Äldre och yngre, lägre och högre stadier av naturfolkens andliga liv blandas urskilningslöst om varandra till en »primitiv» kulturröra, ur vilken

man enligt närmare angivna synpunkter systematiserar fram en mängd separata företeelser — animatismen, animismen, de magiska krafterna, fetischismen, tabuet, de magiska handlingarna, totemismen, myterna, djur- och växtkulten, gravkulten o. s. v. — varefter dessa underkastats en analys var för sig, då och då med någon hänvisning till deras inbördes sammanhang.

För att såvitt möjligt bryta med denna tradition har jag i detta kapitel om urtidens kultur till behandling upptagit endast de grundåskådningar och andliga tendenser, som synas mig obestridligt böra räknas bland de allra tidigaste. I den följande framställningen av forntidens kultur kommer då ordningen till de närmast högre, mer differentierade och på samma gång mer komplicerade kulturföreteelser, vilka här ännu icke varit föremål för undersökning.

Här till slut blott några ord till ytterligare belysning av vetenskapens utvecklingsläge inom urtidskulturen.

* * *

Urtidsmänniskans animism är vetenskapen i dess begynnelse lika mycket som religionen i dess begynnelse. Den urtida mänskliga intelligensen kan visserligen uppfatta eller tolka den yttre världen blott såsom väsenslik med den egna inre världen, det själsliga hos människan själv; men även detta är vetenskap, primitiv vetenskap.

Den primitiva intelligensen skapar ett sofrat, ordnat, sammanhängande helt, en logisk världsbild, av det material, som föreligger i sinnesförmåelsernas kaos. Och annorlunda förfar icke den mognaste, vetenskapligt arbetande kulturintelligens. Skillnaden ligger däri, att, såsom Tito Vignoli säger, urtidsintelligensen är mytbildande, dess logik är mytologisk, under det att den vetenskapliga kulturintelligensen är materialistisk, dess logik rationalistisk. Under det att det primitiva tänkandet och kunskapandet mer eller mindre grundligt besjalar och personificerar erfarenhetsstoffet, tolkar det som levande och personligt, går den högre vetenskapen motsatta vägen och »depersonificerar» urtidens myter, visar att det icke är personliga väsen, som uppenbara sig i vind och regn eller jordens fruktbarhet, utan livlösa eller levande, opersonliga krafter.

Denna olikhet mellan urtidens och nutidens vetenskap går

dock icke ända ned till roten. Den högsta vetenskap eller renaste logik innehåller ett element av konstruktion, diktning, ett *a priori*, ett kategorischema, som Kant säger.

Intelligensen tar bort (förenklar) och sätter till (logiserar eller materialiserar), då den arbetar som mest vetenskapligt i den högsta hittills nådda kulturs bemärkelse. På samma sätt gör urtidsmänniskans intelligens. Den förenklar och kompletterar världen till ett komplex av psykiska krafter och individuella själar eller andar, analoga med människans; under det att den modärna naturvetenskapen förenklar och kompletterar världen till ett komplex av materiella småting (»atomer»), påverkade av (eller i tanken utbytbara mot) varjehanda materiella eller livlösa krafter (»energier»).

Båda gångerna fyller intelligensen sin praktiska uppgift, att för den handlande människan lägga tillrätta en orientering, en ordnad värld, i vilken hon under vardagslivet snabbt nog kan finna sig tillrätta och ej löper så stor fara att lida skeppsbrott, att hela hennes tillvaro äventyras.

Men sanningshalten! Hur står det till med den? Ja, i grunden är det väl i båda fallen klenst beställt med sanningen. Naturvetenskapen kan bevisa, att den primitive animisten gör djuren och växterna mer människolika och luften och stenarna betydligt mer levande, än som motsvarar verkliga förhållandet. Detta framsteg i världsbildens sanningshalt är teoretiskt och praktiskt av omätlig betydelse. Men med »materia», »atomer» och »energier» äro vi ju ändock alls icke framme vid den verkliga sanningen eller den sanna verkligheten. Vi ha ej anledning att som sanningsfinnare förhäva oss alltför mycket. Det stora framsteget ligger snarast på det praktiska området. Den modärna, naturvetenskapliga kunskapen är ett ojämförligt effektivare medel för behärskaudet av naturkrafterna än den primitiva, animistisk-mytologiska kunskapen var.

Ställa vi kardinalfrågan, vad materia och ande, vad livlöst och liv äro, hur de förhålla sig till varandra, blir oss den modärna vetenskapen svaret minst lika grundligt skyldig som den urtida, mytifierande vetenskapen. Denna har till och med ett icke oväsentligt företräde. Genom att utgå från livet som det självklara faktum, som på förhand är givet i och med den kunskapande människan, genom att antaga, att allt är liv eller ande eller att liv och psykiska makter kunna bo och verka överallt, i stenar, växter,

djur såväl som i människor, undviker den primitiva vetenskapen det högst genanta läge, vari den materialistiska naturvetenskapen råkar. Från sin psykologiskt och filosofiskt sett rätt besynnerliga utgångspunkt, att den livlösa materien är det ursprungliga, blir naturvetenskapen nämligen oförmögen att förklara eller ens giva minsta skynt till inre rimlighet åt fenomenet, att livet, anden, psyke, dock faktiskt är här i denna från begynnelsen livlösa värld av vitglödande gasmassor, nebulosor, dansande atomer m. m.

Detta är en fatal förlägenhet, då vi dock själva äro levande, och vetenskapen är en livsytring. Att vi misstaga oss på vår egen egenskap av levande väsen är ej gärna möjligt. Rimligare är då, att vi fara vilse uti uppfattningen eller tolkningen av detta andra i tillvaron, som vi kalla för det livlösa eller materien eller energierna. Men det är just uti sin oförlikneliga materiekunskap, som den modärna vetenskapen sätter sin största stolthet! Är det något fundamentalt galet med denna, materieteorien, så vacklar ju hela den nutida vetenskapligheten, liksom den urtida gjort och gör.

* * *

Djupast, eller åtminstone lika djupt som genom teorien om animismen, intränga vi nog i det urtida sjäslivets hemlighet, då vi fästa blicken på en del orgiastiska och extatiska företeelser.

Visserligen må vi även nu möjligast taga oss i akt för anakronismer. Det är icke fråga om antika orientaliska, grekiska eller romerska mysterier och orgier eller germansk-romanska medeltidsmänniskors religiösa extas. Snarare böra vi tänka på den stegring av livskraft och yra, som stundom iakttages bland djuren, särskilt i samband med deras sexuella liv.

Leklusten, feststämningen, den festliga yran, dansens och pantomimens stegring till sexuell orgiasm eller till en extas, uti vilken kroppen blir förlamad och okänslig, under det att själen »ser syner» och rör sig fritt »i en annan värld», allt detta och vad därmed sammanhänger synes ha kännetecknat människans sjäsliv redan i urtiden och är väl ett psykiskt grundfaktum, som icke låter upplösa sig i enklare sjäsliga elementer eller låter härleda sig ur något ännu mer primärt sjäsligt.

På de olika kulturstadierna antar detta extatiska element i människans sjäsliv olika former, men synbarligen utan att i

grunden förändra sitt dunkla, för intelligensen eller den vetenskapliga analysen ogenomträngliga väsen. Detsamma är inom de olika kulturtyperna kombinerat med de för dessa kännetecknande världsåskådningarna, religionsriktningarna, sociala sedvänjorna.

* * *

Människans animistiska föreställningar om det ömsesidiga avhängighetsförhållandet mellan »krafterna» hos henne själv och »krafterna» eller »makterna» i naturen, särskilt hos djuren, giva i urtiden anledning till allehanda ceremonier, högtidligheter och fester, vid vilka orgiastiska och extatiska drifter regelmässigt få fritt spelrum och i själva verket måste lössläppas för att ceremonien, kulthandlingen eller högtidligheten skall kunna ha sin rätta »magiska» verkan.

Animismen är föreställningen, att allt, som sker, försiggår genom viljeyttringar, analoga med människans egna. De för människan matnyttiga växternas och djurens förökelse ute i urskogen kommer icke till stånd i tillräcklig ymnighet, blott därför att det (som vi skulle säga) är dessa växters och djurs »natur» att av sig själva föröka sig tillräckligt. Det är en massa nyckfulla påverkbara goda eller onda viljor ute bland växterna och djuren, som bestämma den saken. Någon »mekanisk nödvändighet» finns ju ej för animisten.

Dessa viljor eller »krafter» kunna påverkas av människans vilja eller »krafter», alldeles som människor inbördes kunna bestämma varandras viljeriktningar. Men man måste vilja starkt för att kunna vara viss om framgång. Man måste genom egna handlingar anvisa naturen, vad man önskar att den skall göra, och man måste härvid handla med möjligaste intensitet.

Den primitives lek, dans och pantomim blir därför ofta icke blott en lek för lekens skull, en dans för dansens skull, en pantomim för skådespelets egen skull, utan en livsviktig, helig, magisk handling, vilken måste sluta orgiastiskt och extatiskt, för att den skall vara rätt utförd och för att det skall vara någon mening med den ur de högre synpunkterna.

Danser och pantomimer utföras av hordmedlemmar, som iklätt sig djurmasker eller andra, på bestämda naturföremål eller naturprocesser syftande förklädnader. Genom att sålunda förkläda sig och genom att i dans och pantomim härma djuren och annat, känner

den primitive sig förvandlad till det väsen, som han härmar. Förvandlingen är ju ej stor, då allt, som existerar, tros vara analogt eller ensartat med människans eget sjäsliv. Och i denna sin pantomimiska förvandling till djur eller naturkraft, till fruktbarkraft eller fruktsamhets»dämon» eftersträvar och uppnår urtidsmänniskan sina orgiastiska och extatiska tillstånd.

Dessa bli för henne kulhandlingar och heliga tillstånd, ty genom dem icke blott upprätthåller hon sin oundgängliga förbindelse med »makterna» omkring sig. Hon bidrar genom sina ceremonier och orgier att upprätthålla själva världsordningen. Denna är en väpnad av viljor eller »makter» och är avhängig därav, att människan gör sin vilja eller »makt» gällande. Eljes hotar kaos. Animisten tror ej på någon annan naturlag och världsordning än den han själv vill och genom sitt viljande genomdriver eller hjälper till att förverkliga.

* * *

I denna riktning torde vi få tolka de paleolitiska konstverk, som synas ge oss bilder av istidsmänniskor iklädda djurhärmande dansmasker och utförande danser eller pantomimer.

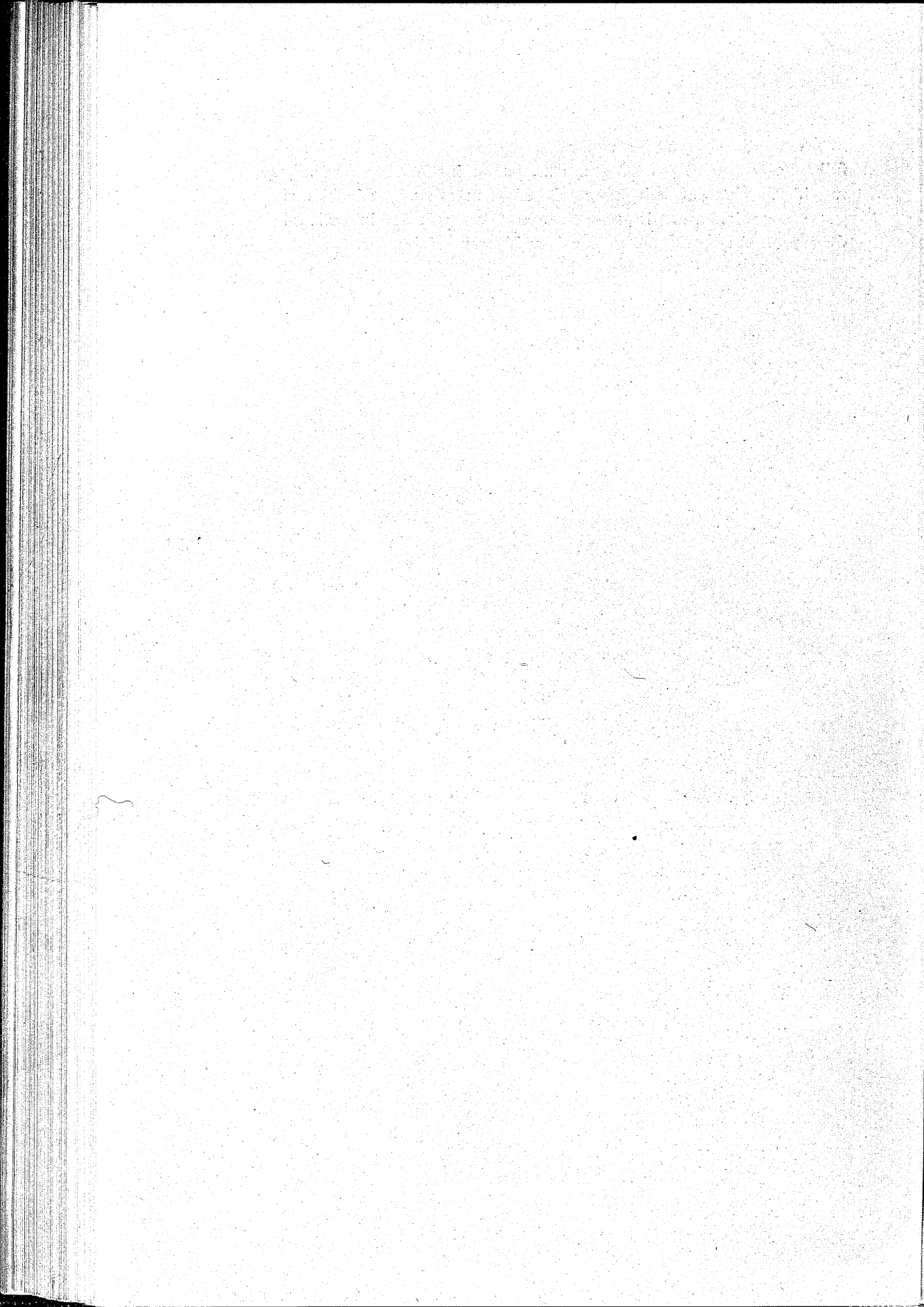
Motsvarigheter inom de nutida naturfolkens ceremonier och festliv äro ju rikligt förhanden. Men tidsavståndet mellan istidens slutskeden och nutiden bjuder oss att fara varsamt fram med likhetstecknen.

Mig synes att det ofantligt komplicerade, av åtskilliga etnologer så noga beskrivna ceremoniväsendet och festlivet bland Australiens urinvånare torde vara allt för »modärnt» i mänsklig-hetshistorisk mening, för att ge den fullt rätta uppfattningen av de urdjupa källsprång inom människosjälen, varom här varit tal. Närmare komma vi kanske den sanna urtiden genom att studera de enklare och naivare ceremonierna och festsederna bland veddas, buschmän, botokuder och dylika mycket primitiva.

»Buschmännens danser», skriver Georg Buschan, »ha alla hänsyftning på djurens könsliv och efterhärma på ett tämligen drastiskt sätt djurens rörelser vid brunsttiden — så t. ex. eland-tjurdansen, duckerbockdansen, piggsvindansen, påfågelsdansen o. s. v. Alla dessa danser ha en religiös betydelse.»

»I det hela synes dansen vara en verklig lidelse hos busch-

männen. Särskilt under vackra månskensnätter urartar den till fullständigt raseri och till orgiasm, icke minst efter mer rikliga måltider. Framför allt pläga de unga männen helt berusa sig genom anblicken av kvinnorna och ge uttryck åt sina vilda lidelser genom språng, tramp och våldsamma åtbörder.»

FORNTIDENS VÄRLDSÅLDRAR

I.

DEN ÄLDRE FORNTIDEN
KLANSAMHÄLLET

1800

1800

GRÄNSERNA MELLAN URTIDENS, FORNTIDENS OCH MEDELTIDENS VÄRLDS-ÅLDRAR

GENOM ARKEOLOGISK, ETNOLOGISK OCH SKRIFTHISTORISK forskning kunna vi hoppas att steg för steg avslöja mänsklighetens typiska sociala och kulturella utvecklingsstadier — möjligen så när som på de allra äldsta, vilka äro för avlägsna i tiden och voro för primitiva till sin andliga typ att ha kunnat lämna oss tillräckligt tydliga spår av sin tillvaro och särart. Men en förutsättning för en i djupare mening framgångsrik dylik typologisk forskning av största omfattning är i varje fall, att vi icke starta med några förutfattade meningar beträffande beskaffenheten och antalet av de historiska utvecklingstyper eller utvecklingsskeden, som kunna upptäckas. I överensstämmelse härmed har jag icke anslutit mig till något tidigare — traditionellt eller nyuppfunnet — periodschema, utan vill låta min egen undersökning giva sitt eget resultat i detta hänseende såväl som i andra.

Vad nu närmast begreppen urtid och forntid beträffar, avviker jag såväl från det äldre, i de vanliga historiska framställningarna tillämpade språkbruket som från t. ex. Kurt Breysigs definitioner — vilka båda, såväl som även andra slag av hithörande begreppsbestämningar, jag diskuterat i det föregående, d. v. s. i del I, kap. II—16.

Jag låter sålunda varken »urtid» eller »forntid» beteckna en världsålder vardera, utan i stället var sin serie av världsåldrar; en tidigaste serie och den närmast därpå följande serien av sociala och kulturella utvecklingsstadier eller historiska utvecklingstyper.

Urtiden får således, som vi sett, omfatta människans begynnelse (eller uppkomst ur och skilsmässa från djurriket) samt de eolitiska, paleolitiska och mesolitiska perioderna.

Uttryckt i den absoluta kronologiens ungefärliga siffror innebär

detta, att urtiden omfattar alla världsåldrar fram till en tidsgräns, som, enligt forskningens nuvarande ståndpunkt, sannolikt ligger mellan år 10000 och år 8000 f. Kr. Detta är naturligtvis icke så att förstå, som saknades det folk levande i någon av urtidens världsåldrar på vår sida om nämnda absoluta tidsgräns. Meningen är blott, att det första framträdandet inom mänskligheten av ett högre samhälls- och kulturstadium, än det högsta urtida, sannolikt äger rum i det tionde eller nionde årtusendet före vår tidsräknings början, och att urtidens kulturtyper intill dess voro de enda existerande.

Den nya serie av världsåldrar, som måste antagas börja i något av de tvenne nämnda årtusendena, kallar jag för forntiden.

För att bestämma dennas hitre tidsgräns är det nödvändigt att definiera den världsålder, som börjar en ny tid efter forntiden, i omedelbar anslutning till denna. Den världsåldern kallar jag, i överensstämmelse med allmänt, äldre och yngre bruk, för medeltiden. För att iakttaga det första framträdandet av ett medeltids-samhälle synas vi böra vända oss till Egypten. Vi stanna där vid året 2475 f. Kr., gränsåret mellan Gamla Riket och Mellersta Riket. Det förra hör Egyptens forntid till. Med det senare börjar den egyptiska medeltiden. Men annorstädes i världen räcker forntiden längre. Mångenstädes är det forntid ännu i dag; liksom rester av urtid ännu äro i behåll uti flygmaskinernas och under-vattensbåtarnas tid.

Forntidens äldsta absoluta tidsgränser, så tillvida som vi för närvarande kunna uppskatta dem, äro sålunda i avrundade årtal 10000 och 2500 f. Kr. Före år 10000 f. Kr. existerar sannolikt ännu intet forntidssamhälle, ingen forntidskultur. Efter år 2500 f. Kr. är forntidssamhället icke längre den yngsta sociala utvecklingsformen, ty en ännu yngre, den medeltida, framträder nu. Under en tidrymd av omkring 7,000 år var forntidskulturen människosläktets högsta prestation av andlig utveckling. Men inom denna, liksom inom dess uråldriga och ojämförligt mer långlivade föregångare, urtidskulturen, rymmas många skilda världsåldrar, följande varandra såsom universellt utvecklingsstadium efter universellt utvecklingsstadium, allmänmänsklig utvecklingstyp efter allmänmänsklig utvecklingstyp.

* * *

Såsom världshistoriskt begrepp är, inom mitt periodsystem, medeltiden icke likvärdig med urtiden och forntiden. »Medeltid» betecknar en enda världsålder eller universell typ av samhällsorganisation och kultur — vilket icke hindrar, att vi eventuellt urskilja mellan äldre och yngre medeltid, t. ex. hos germanerna. »Urtid» och »fortid» däremot äro långa serier av världsåldrar, långa universalhistoriska typserier.

På samma sätt som med »medeltiden» förhåller det sig med de därefter följande tvenne, hitintills yngsta perioderna: »nyare tiden» och »nutiden». Även här är det fråga om blott en enda världsålder eller universaltyp i värdera fallet.

Detaljskildringen längre fram av dessa tvenne världsåldrar skall ange, vad som enligt min mening kännetecknar dessa tvenne kulturtyper, de högsta av mänskligheten hittills uppnådda. För tillfället gäller det blott att framhålla, huruledes det perspektiviska seendets lagar kraftigt göra sig gällande även inom vårt världshistoriska synfält.

Med nödvändighet se vi det i tiden avlägsnaste mycket förminskat och sammanträngt eller förkortat. Denna historieperspektiviska nödvändighet är betingad av såväl yttre som inre förhållanden.

Urkunderna äro självfallet sällsyntare och ofullständigare, ju längre vi tränga tillbaka i mänsklighetens historia. Paleolitiskt forskningsmaterial förekommer sparsammare än medeltida och talar ett mindre tydligt språk än detta. Dessutom står det sämre till med vår psykiska kontakt med en kulturtyp, ju avlägsnare den är från vår egen, ju fler de mellanliggande kulturstadierna äro. Om vi ha mycket svårt att i någon mån sätta oss in i en istida paleolitikers sjäsliv, så beror detta icke enbart på det långa absoluta tidsavståndet eller på studiematerialets bristfälligheter, utan ock på de stora omvandlingar, som människosjälen undergått sedan hans dagar. Vi se honom otydligt med vår själs ögon ej minst därför, att vi ha andra »ögon» än han och även allt annat sjäsligt annorlunda.

Vi blicka tillbaka i vårt släktes historia, såsom en vandrare från höga fjälltoppar skådar tillbaka och ned på de ändlösa slätterna och kullarna nedanför alpkedjan. Vad som i verkligheten är skilt genom långa distanser tränger sig samman för blicken till tunna, otydliga kulisser, uppradade bakom varandra.

Sådana avlägsnaste kulissgrupper på världshistoriens skådebona

äro »urtid» och »fortid». Dock så, att vi ha »fortiden» oändligt mycket närmare, fattligare, klarare artikulerad än »urtiden»; och vi se den yngre fortiden vida tydligare än den äldre. Bland senare forntida världsåldrar finns det redan en och annan, som vi skåda med en klarhet och fullständighet, vilka närma sig vår förmåga att uppfatta och utforska medeltiden.

* * *

I det jag i huvudsak begränsar begreppet urtid till att gälla endast istidens (och eventuellt ännu tidigare) kulturförhållanden samt avböjer att låta det hithörande etnologiska forskningsmaterialet gälla såsom fullgott vittnesbörd om människosläktets verkliga urtid, skyddar jag mig mot de villfarelser beträffande urtidens kultur, vilka kunna ligga däri, att man tillskriver densamma kulturformer, som yisserligen finnas hos våra lägsta nutida naturfolk, men faktiskt ej höra den egentliga urtiden till, utan uppstått, sannolikt ofta efter påverkan från högre kultur, genom en fortsatt, delvis högre utveckling, under årtusendena efter istidens slut. Det är icke blott uti den absoluta tiden, som de lägsta nutidsvildarnas kultur är yngre än istidsvildarnas. Den är utan tvivel yngre även kvalitativt.

Detta kan innebära dels en högre utveckling, dels en urartning, förstelning, förarmning. Icke inom den egentliga urtiden och icke inom den egentliga forntiden, utan mellan dessa ha vi i regel och tillsvidare att placera våra primitivaste nutidsmänniskor.

Ur dessas samhälls- och kulturliv och hushållning har jag därför hittills tagit hänsyn blott till sådana drag, som synas mig väl harmoniera med det istida forskningsmaterialets vittnesbörd om den tidens ekonomiska system, sociala förhållanden och andliga liv.

Möjligen har på detta sätt min bild av urtiden blivit något ofullständigare, än om jag, enligt vanlig metod, tillräknat urtiden allt vi påträffa hos nutidens, helt obestämt såsom »lägre» be-tecknade »vildar». Men jag har genom min förflyttning bakåt i tiden av urtidskulturens rämärken vunnit en fullt klar definition på begreppet urtid, i det den för mig sammanfaller med istidskulturen. Och jag har undgått det principiellt mycket betänkliga felet att ovetande i urtidens begrepp insmuggla företeelser, som i grunden alls ej äro primitiva nog att kunna höra dit. Torftigt

blir mitt urtidsbegrepp dock ingalunda — icke ens på forskningens närvarande ståndpunkt och säkerligen ännu mycket mindre i framtiden, då istidsarkeologien hinner ytterligare vidga och fördjupa sina rön. Vi få ej glömma, att i detsamma ingår hela skildringen av eolitikens, paleolitikens och mesolitikens yttre levnadsförhållanden och materiella kultur såväl som konst.

* * *

Urtiden innesluter således enligt min uppfattning den begynnande mänsklighetens ännu halvt djuriska hushållningsformer samt sam-larens, den primitive jägarens och fiskarens och den primitive jordbrukarens hushållningsmetoder.

Samhällslivet har ännu icke kommit upp över hordens och den primitiva enkelfamiljens stadium. I urtidens helt lilla, ännu mycket enkelt och löst organiserade blodsbandssamhälle existerar ett köns- och familjeliv av obestämda eller växlande typer, vilka falla inom gruppäktenskapets allmänna ram. Temporära, kanske stundom även årslånga förbindelser eller »äktenskap» av monogamisk, polygynisk eller polyandrisk art äro icke helt uteslutna. Men ej heller — åtminstone periodvis inom hela samhället och permanent inom vissa åldersklasser — saknas rent promiskuösa könsförhållanden. Det får dock icke förbises, att det urtida samhället bestod av en helt liten grupp beslätade människor, och att det därför i urtiden faktiskt icke kan ha existerat någon väsentlig skillnad mellan promiskuitet bland de köns mogna individerna utanför åldringarnas klass och ett primitivt anordnat gruppäktenskap mellan desamma.

Urtidens föreställningsvärld och sjäsliv äro övervägande religiösa, i den mening jag tillägger detta ord, samt helt animistiska och animatistiska. Urtidsmänniskans filosofi, logik, vetenskap äro de minst materialistiska, ehuru också de mest primitiva, som existerat. I religionen är det ännu ej »fruktan för döden» eller andra skräckföreställningar, som spela huvudrollen, utan en djup, social känsla, vilken dock omfattar icke uteslutande eller företrädesvis »medmänniskor» (som i urtiden äro endast ganska närstående blodsförvanter), utan allt levande och även allt, som enligt den animistiska filosofien felaktigt uppfattas som levande — således ungefär hela tillvaron.

Urtidsmänniskan är ej materialist nog att frukta döden och ej

humanist nog att ställa sig över djuren eller i andlig motsats till djuren och naturen överhuvud. Om allt, som finns till, vimlar av liv och psykologiskt människolika livskraft, har döden ingen udd, och i naturen står oss allt mänskligt nära. Döden blir ej mer tragisk för den döende och hans efterlevande än en tvungen eller oväntat påkommen långresa. Och i naturen, särskilt bland djuren, finner urtidsmänniskan massor av sina bästa vänner och närmaste blodsförvanter — alldeles som bland medmänniskorna inom horden. Äro en del djur och naturmakter farliga och ondskefulla, så har ju även detta sin motsvarighet bland människorna, nämligen i vår primitives beröring med människor utanför den egna horden.

Den sorgfälliga vård, som enligt en del otvetydiga arkeologiska vittnesbörd redan under istiden ägnades åt de döda, och det intensiva och varma intresse, för vilket djurvärlden då var föremål — så storartat ådagalagt i den istida konstens skapelser — utgöra tvenne grundelementer i den verkliga urtidens kultur.

Med hänsyn till den primitivt religiösa grundstämningen i allt urtidsmänniskans sjäsliv, är det berättigat att kalla denna vård om de döda och det dem ägnade fortsatta intresset för en gravkult, en döds-kult, en begynnande förfäderskult. Och sammaledes ha vi skäl att tala om en djurkult och en även åtskilliga andra förgreningar uppvisande naturkult. Dock må i begreppen »religion» och »kult» här icke inläggas en betydelse, som är hämtad från senare utvecklingsstadier, vilka kännetecknas därav, att den religiösa stämningen icke längre behärskar hela människans sjäsliv. Sedan religionen nått en högre utveckling, ha även andra andliga makter vuxit sig starka. Vid sidan av en specialiserad religion och kult ställer sig efterhand nu efter urtiden, en specialiserad vetenskap, etik, konst, samhällsanda, statsmedvetenhet. Under sådana förhållanden är den religiösa kulten nödvändigtvis något annat, mer specialiserat och mindre allmängiltigt, än den var i urtiden, då religion och religiös kult utgjorde kulturen och kulturformen överhuvud.

Detta för urtiden karaktäristiska inslag av religion i all annan kultur är icke minst märkbart inom det utan tvivel redan nu kraftigt spirande fest- och ceremoniväsendet. Att dansa och sjunga är visserligen icke någon blott för människan kännetecknande yttring av stegrad livskänsla. Men här, såsom i allt annat sjäsligt, går människan snart långt förbi djuret. Det av den paleolitiska konsten intygade faktum, att redan istidsmänniskan

stälde till med gemensamma danser i djurmasker, är i hög grad betydelsefullt för vår utdanning av den sanna urtidens begrepp.

* * *

Det är naturligtvis icke min avsikt i detta inledande kapitel att förutgripa med några utförliga uppgifter om forntidens och medeltidens allmänna sociala och kulturella typkännetecken. Ändamålet är närmast blott att sammanfatta och precisera min uppfattning om själva utgångspunkten för det universella utvecklingsförlopp, som betecknas med termen »forntid».

Denna utgångspunkt är given med fastställandet av det sociala och kulturella läge, som urtidsutvecklingen, med sin begynnelse vid vägskalet mellan djur och människa, slutligen leder fram till. Här — vid den högsta, men dock så primitiva urtida samhällsbildningen och kulturen, sådana dessa existerade fram mot istidens slut inom vissa människogrupper i Sydvästeuropa och sannolikt även annorstädes, särskilt i Nordafrika och Sydvästasien — anknyter den begynnande forntiden.

Vad blir då forntidsutvecklingens universella sociala innehåll?

I det första huvudskedet, den äldre forntiden, äger utvecklingen av det högre organiserade blodsbandssamhället rum. Detta är »högre organiserat», mer omfattande och komplicerat än det äldsta blodsbandssamhället, den primitiva hord, utöver vilken urtidens samhällsutveckling aldrig kommer.

I den äldre forntiden leva människorna icke längre i horder, utan i klaner och stammar. Liksom horderna bestå klanerna och stammarna av blodsförvanter, men dessa äro nu mycket talrikare än inom horden samt leva icke i lokal sammanblandning, såsom i horden var fallet, utan bilda ett flertal lokalt skilda samlivsgrupper. Dessutom är en organisering enligt graden av frändskap genomförd. De personer, som tillhöra samma klan, äro eller anse sig vara närmare blodsförvanter än de som tillhöra olika klaner. Medlemmarna av samma stam äro i regel närmare släkt med varandra än med medlemmarna av andra stammar, ehuru en släktskap mellan vissa stammar erkännes, lika väl som en släktskap mellan vissa klaner.

Ofta är en och samma klan fördelad på eller representerad inom flera stammar. Dessa senare äro således sammansatta av klaner. Flera stammar omfatta stundom lika många och lika

benämnda (d. v. s. identiska) klaner. Inom en och samma stam eller grupp av stammar äro klanerna ej sällan ordnade i »brödraskap» (fratrior). Och det händer, att flera besläktade stammar bilda en organisation (federation).

I det andra huvudskedet, den yngre forntiden, upplöses blodsbandssamhället steg för steg och ersättes genom det äldsta territorialsamhället. Icke längre tillhörigheten till en ätt eller en grupp av ätter eller en blodsbandsgrupp överhuvud, utan den ekonomiska och sociala bundenheten vid ett territorium eller äganderätten till ett sådant samt arbetspecialitet och ämbetsställning äro nu själva grundvalarne för samhällets organisation.

Hövdingmakten och prästmakten växa ut till småkonungamakt, och över denna höjer sig slutligen storkonungen. Den yngre forntidsutvecklingens blomma och avslutning är storkonungadömet, den äldsta storstaten, en i regel (kanske alltid) på erövring och i varje fall på småkonungarnas underkuvande grundad ämbetsmannastat, vars patriarkaliskt och med stor maktfullkomlighet regerande chef storkonungen är.

När detta forntida storkonungadöme politiskt försvagas eller undantränges genom återuppståndelsen eller nybildningen av en mängd smärre territorialvälden med större eller mindre politisk och rättslig självständighet, då är forntiden slut och medeltiden har tagit sin början.

Medeltidssamhället är en adelsstat, en feodalstat, med en politisk och rättslig maktfördelning mellan feodalherrar eller småterritoriella maktinnehavare och konungen. Stundom återstår för denne endast maktens namn och skugga; stundom försvinner han alldeles, och feodalstaten blir republik. En feodalstat kan även uppstå direkt ur ett erövringståg, i det att ledaren blir konung och hans underbefälhavare bli länsgherrar under honom. Detta är dock, utvecklingshistoriskt sett, ett sekundärt fall av feodalstatsbildning.

* * *

Det är sålunda tydligt, att vi inom forntiden ha att räkna med minst tvenne världsåldrar — å ena sidan det högre släktsamhällets eller klansamhällets och å andra sidan territorialsamhällets (småkonungadömet och storkonungadömet). I själva verket är det fråga om fler. Släktsamhällets utvecklingshistoria upp över urtidsstadiet innehåller en serie av varandra följande sociala och

kulturella typer. Med de självständiga folkstaterna, småkonungadömena, äro vi framme vid en gestaltning av samhällslivet, som även den uppvisar olika skeden och typformer. Ej heller är storkonungadömet en typologiskt fullt enhetlig företeelse.

Forntiden är ett övermåttan innehållsrikt och imponerande kapitel i mänsklighetsutvecklingen. Måhända kvalitativt det märkvärdigaste av alla. Nu, i det långa skedet mellan urtid och medeltid, lägger människoanden den djupa, breda grunden för all följande samhällsbildning och kultur. Var urtidens stordåd, att människan steg ut ur naturens rike och grundade ett eget, så består forntidens oförlikneliga bragd däruti, att människan skapar grundformerna för allt högre andligt liv inom sitt eget släkte.

Forntiden är människans hjälteålder och har alltid gällt såsom sådan i folkens sånger och sagor.

Med ungdomsstarka, nyss frigjorda krafter, med det unga geniets obändiga styrka och överströmmande skaparekraft utföras nu Herkulesverk och lösas uppgifter, som för kommande släkten syntes ligga över mänsklig förmåga och höra halvgudar till.

Språken danas till underbart invecklade, känsliga mekanismer för människotankens formgivning. Skriften uppfinnes. Konsten upplever nya storhetstider. Religionens värld befolkas med gudar och slutligen med en övergud — som i sinom tid skall bli den ende och sanne. Vetenskapen får i astronomi, matematik och mekanik sin fasta grundläggning. Staten och rättsordningen uppstå och utformas till en jättebyggnad, där storkonungens rådssal slutligen blir ett allt behärskande centrum. Äktenskap och familj antaga former, som i det väsentliga bestå ännu i dag. Hus-hållningens konst når i den yngre forntiden hos några folk så högt, att den ej kom mycket längre förr än med det moderna maskinindustriella genombrottet halvtannat sekel före våra egna, sena dagar.

DEN ÄLDRE FORNTIDENS ALLMÄNNA KÄNNE- TECKEN

FÖR UTFORMANDET AV EN KLAR FÖRESTÄLL-
ning om den äldre forntidens särställning såsom ett av de
många genomgångsstadierna i mänsklighetens fortskridande,
från den primitiva hordens till den modärna, demokratiska stor-
statens samhällstyp, erfordras framför allt en utredning av det
oss så ytterligt främmande begreppet »klan». Dettas sällsamhet,
så väl fackvetenskapens som de utanför-ståendes svårigheter
att fastställa eller uppfatta, vad slags social verklighet här före-
ligger, må i själva verket tjäna som en lämplig måttstock för
det ofantliga utvecklingsavstånd, som skiljer oss, västerländska
nutidsmänniskor, från de former av samhällsliv och kultur, som
vi nu gå att studera.

Klansamhället är primitivt eller fornåldrigt icke minst i den
meningen, att det tillhör en mänsklighet, som ännu icke känner
våra praktiska och teoretiska distinktioner mellan familj, sam-
hälle, stat, hushållning, religionssamfund; eller mellan moral, sed-
vänja, lag, religion; eller mellan människa och natur, människa
och djur; eller mellan kropp och själ, livlöst och levande.

Den äldre forntiden står ännu andligt och samhälleligt kvar
med ena foten i mänsklighetens urtid. Den äldre forntidens
föreställningssätt och sociala inrättningar äro blott de nästa
omvandlingarna, utvidgningarna och kompliceringsarna av urti-
dens. Från horden och den primitiva enkelfamiljen och hordens
övriga sexualförhållanden samt från hordens åldersklasser och
föreningar (stundom även av kvinnor) leder utvecklingen fram
till klanen. Från urmänniskans oklara »animism» och »fetischism»
är den äldre forntidens »totemism» tydligen ett av det närmaste
utvecklingsstegen.

* * *

Vad som i urtiden höll ihop människorna, så att de bildade en hord eller ett antal sammanhållande grupper inom horden, var, som vi sett, dels hushållningen, del könens behov av varandra, dels bandet mellan moder och barn och dels sällskapligheten eller den allmänna intressegemenskapen mellan kvinnor inbördes eller män inbördes (könsklasser) eller mellan individer av samma åldersstadium (åldersklasser) samt slutligen icke minst den religiösa känslan. Den närmaste sociala utvecklingen — upp över urtidens in i den äldre forntidens tillstånd — bygger vidare utefter alla fyra dessa linjer samtidigt.

Hushållningssamfundet och de på denna grundade social-ekonomiska intressena och inrättningarna vidgas och kompliceras. Det sociala bandet mellan moder och barn stärkes och vidgas, och föräldraskapet börjar i någon mån omfatta även den andra sidan, faderskapet. Könsförbindelserna bliva underkastade en vida mer bindande, äktenskap mellan vissa grupper av individer förbjudande eller påbjudande reglering. Exogamien uppstår senare än totemismen. Den är, som Frazer säger, »en nyhet, som tillfogas till ett redan existerande system av totem-grupper», d. v. s. sociala grupper med var sin totem såsom skiljemärke.

Ur könsklasser och åldersklasser utveckla sig ett klubb- och föreningsväsen och hemlighetsmakeri bland männen, särskilt de äldre, varur i sinom tid den hela samhället behärskande och styrande myndigheten uppstår.

Bland de till denna högre sociala utveckling pådrivande grundkrafterna är utan tvivel främst att räkna folkökningen, vilken utvidgar och spränger de helt små urtida samhällsgrupperna, horderna, och tvingar till ett organiserat samliv i större skala — d. v. s. ett samliv mellan ett större antal människor inom samma primära grupp (en hord, en familjehord, en enkelfamilj, en storfamilj), samt dessutom ett samliv mellan ett flertal sådana primära grupper, vilka härigenom tillsammans bilda en högre och mer komplicerad social enhet, således en grupp av i ena eller andra avseendet samlevande horder, enkelfamiljer, storfamiljer.

Under det att den äkta urtiden icke väsentligt kommer ut över det sociala utvecklingsstadium, som kännetecknas av de isolerat eller nästan isolerat levande primitivaste smågrupperna (horderna), börjar med den äldre forntiden det samhälle, som

består icke enbart av enkla associeringar av individer, utan dessutom av en associering av sociala grupper av högre ordning, o. s. v. i en stigande skala.

En social organisationskala av detta slag är enkelfamiljen, storfamiljen, ätten (eller klanen), klanbrödraskapet (eller fratrian), stammen, stamförbundet (eller federationen eller »folket»).

Det kan vara och är ofta fallet, att en sådan komplicerad samhällsbyggnad faktiskt är helt grundad på blodsbandet, släktskapen, den gemensamma härstamningen. Med nödvändighet behöver det icke vara så allt igenom. Men faktiskt är den äldre forntidens samhälle en på det angivna sättet (ehuru i någon mån även på andra sätt) komplicerad samhällsbyggnad, vilken uppfattar sig själv såsom ett rent släktsamhälle.

Man tror, att alla de till ett folk associerade stammarna — och således även alla de till en stam förenade ätterna, alla de i en ätt enade storfamiljerna och enkelfamiljerna — härstamma från en enda stamfader eller stammoder. Vilket ju blott är ett för forntidsmänniskan egendomligt sätt att i en teori, myt eller saga återgiva en aning om sakförhållandet, att under loppet av årtusenden en urtidens människohord växt och delat sig samt socialt och kulturellt utvecklats sig, så att avkomman nu bildar ett mycket stort antal enkelfamiljer och storfamiljer, vilka äro grupperade i flera ätter och dessa i ett antal stammar samt slutligen dessa i ett eller flera folk.

* * *

Detta är, allmännast sett, innebörden uti påståendet, att den äldre forntidens samhälle är ett släktsamhälle, ett på härstamning grundat och enligt blodsbands-ordning organiserat samhälle. Vad som här håller ihop människomassan, är medvetandet om gemensamt ättlingskap, gemensamt blod. Och man har i viss mån ordnat sig i smärre och större grupper, i enkla grupper och i associationer av grupper samt i associationer av associationer enligt frändskapsgrad. De genom blodets och äktenskapets band närmast förenade individerna bilda en enkelfamilj eller en storfamilj. De därefter nära besläktade bilda ätter. De närmast besläktade ätterna höra till samma stam. De befryndade stammarna bilda ett folk.

Detta är den organisatoriska grundtanken. Bakom densamma ligger nog i regel en verklig blodsgemenskap, ehuru denna ingalunda alltid är så fullständig eller ren, som härstammings-sagan och det sociala medvetandet angiva. Men bildens klarhet och symmetri lida intrång även genom andra företeelser, än det eventuella indragandet av icke blodsfränder uti släktsamhället.

Även om detsamma håller sig rent från »utbördingar», »ras-främlingar», genomföres icke den inre grupperingen eller associeringen av individerna uteslutande enligt graden av släktskap. Icke ens för den äldre forntidens släktsamhälle kan blodsbandet bli den enda associationsprincipen.

Könsurvalet kan hindra detta. Om männen känna sig starkare dragna till kvinnor, som icke stå i närmaste möjliga släktskapsförhållande till dem, blir följden, att de kvinnor, som genom äktenskap upptagas i familjerna, icke hämtas från den närmaste sociala omgivningen, utan från en något avlägsnare social grupp. Genom äktenskapen blanda då vissa sociala grupper blod med varandra. Tillsammans bilda de fortplantningsgrupper. Fortplantningen äger icke rum inom de smärre sociala grupperna, utan mellan dem eller mellan större grupper.

Även medlemmar av samma kön och samma åldersklass kunna inom släktsamhället associera sig på ett sätt, som delvis överkorsar de rämärken, vilka graden av släktskap uppdrager kring grupper av medborgare. Är det t. ex. fråga om stora jakt- eller krigsföretag, måste en hel stams eller flera för ändamålet förenade stammars vapendugliga män rycka ut till samfält värv. Den permanenta organisation eller det stadigvarande samförstånd, varigenom sådan samverkan möjliggöres, binder ju vissa individer inom ett helt folk vid varandra, oberoende av om de äro närmare eller fjärmare fränder. Vilket dock icke utesluter, att härorganisationen tillåter en gruppering i fält enligt stammar, ätter och familjer.

Trots allt detta och mer till, som det ej här är platsen att framdraga, förblir det fullkomligt riktigt att beteckna den äldre forntidens samhällstyp såsom släktsamhällets, ty det helt och hållet avgörande föreningsbandet inom samhället — detta må vara relativt litet och enkelt eller jämförelsevis stort och komplicerat — är blodet, som alla ha eller tro sig ha gemensamt.

* * *

Den radikala motsatsen härtill är territorial-samhället, den yngre forntidens och de närmast följande sociala utvecklingsstadiernas samhällstyp. Vad som främst binder samman individerna uti sociala grupper av enklare eller mer komplicerat slag, av lägre eller högre grad, är nu icke blodsgemenskapen, utan individens bundenhet genom arbete och egendom vid ett visst stycke jord, en viss ort, eller en viss social arbetsuppgift ett »ämbete» av lägre eller högre rang, av ekonomiskt, kulturellt eller socialt slag.

Ofantligt mycket lever naturligtvis kvar av den äldre forntidens släktsamhälle, då den yngre forntidens territorialsamhälle uppstår och utvecklas. Spårlöst försvunnet är släktsamhället icke ens på de senaste, hittills högsta stadierna av samhällsutveckling. Men den härskande organisationsprincipen blir dock i den yngre forntiden ortstillhörighet eller »ämbete» i stället för graden av blodsfrändskap, såsom i den äldre forntiden.

Detta omslag betecknar en oerhört djupgående social revolution. En av de väldigaste i mänsklighetens historia över huvud. Det är därför med all rätt vi skilja mellan en äldre och yngre forntid såsom mellan tvenne stora, väsentligt skilda grupper av världsåldrar.

* * *

Äldst och mycket länge förde människan ett kringflackande liv. Urtidens horder voro ständigt på vandring i urskogarna, på stepperna, på prärierna, uppe i bergen och nere i floddalarna för att »samla», jaga och fiska. Den äldre forntidens släktsamhälle, med sina tusentals samhällsmedlemmar och dess inordning i enkelfamiljer, storfamiljer, ätter, stammar, är intet annat än ett fasthållande under större och mer komplicerade samhällsförhållanden av så väl urtidens blodsbandsprincip som dess vandringsprincip.

Släktsamhället kan icke råka i oordning, därför att fast bostättning saknas eller därför att hela folket, en grupp av stora stammar, förflyttar sin uppehållsort från ena ändan av en världsdel till den andra; ty släktsamhället har uppstått och vuxit och har utvecklat sin komplicerade organisation under ett ständigt

vandringsliv och i anpassning till dettas speciella krav på samhällsbyggnaden. På detta sätt — genom livet självt — blev blodsbandssamhället den samhällstyp, som människan uppfann och använde i sina unga »vandringsår». Därför är blodsbandsorganisationen egentligen en vandringsorganisation. Så länge man ej definitivt överger vandringslivet, är det ingen mening i, och faktiskt ej heller möjligt, att övergiva släktsamhällets typ.

* * *

Vandringsmänniskans livsluft är hög och ren, härdande och själsstärkande. Obundna vid jorden, litande blott på den egna kraften och på den enhet och enighet, som har sitt säte i det gemensamma blodet, äro dessa forntidsmänniskor helt danade för frihet, jämlikhet och broderskap — och för krig. Inom det egna samhället — ätten, stammen — finns det blott bröder och fränder, människor av det egna blodet. De i krig tagna fångarna äro främmande blod, människor med vilka man har intet inre, heligt gemensamt, således egentligen inga »medmänniskor», utan väsen av en annan ordning, från en fientlig, blodsfrämmande värld.

I blodsgemenskapen, blodets enhetlighet hos ättens och stammens medlemmar, äro samhälle, religion, etik, livsåskådning grundfästa. Socialt, religiöst, etiskt har den enskilde alls icke någon existens i och för sig. Han är överklig, livsomöjlig, ofattlig annorledes än såsom en lem, i vilken ättens blod pulserar. Skild från ätten, utstött ur dess blodsgemenskap, är han socialt, religiöst, etiskt livlös. Lika litet som en enskild människa själv kan vara ett samhälle, kan hon hava religiöst eller etiskt liv, då det icke finnes annan religion och etik än ätte-religionen och ätte-etiken.

* * *

I blodshämndens självklara, ofrånkomliga bud samlar sig den äldre forntidens, ättsamhällets, sociala medvetenhet — dess känsla för frihet och broderskap, dess vördnad för tillvarons stora makter, dess villighet att underordna den enskilde för att värna och främja det allmänna. Då en medlem av ätten skym-

fats och dödats, är var och en, i vars ådror samma blod flyter, skymfad och skadad till livet.

Det var icke någon abstrakt moraldogm, som drev forntidsmänniskan att i mördarens blod utkräva vedergällning för en dödad ättemedlem, utan en stark känsla av att det här gällde att värna det egna livet och återställa den egna äran, lyckan, friden. Livets kraft, äran, lyckan funnos blott hos ätten som ett helt, såsom en gemensam fond. Minskades denna, blev varje enskild fattigare. Om man älskat eller hatat den mördade fränden var likgiltigt. Hans över mordet vredgade ande hade på sin sida alla ätteblodets heliga makter, då han krävde, att mördarens ätt skulle vederfaras samma minskning i kraft och heder, som hans egen ätt genom mordet på honom fått lida.

Allt detta bottnar i en djup och stark, förändligad självbevarelsedrift. Före bosättningen äro samhällen och enskilda ännu icke skyddade mot yttre fiender genom fasta, materiella försvarsanordningar — borgar och murar. Man måste lita helt till det levande försvaret. Att alla ättemedlemmar obrottsligt värnade varandra, var det avgörande. En fallen ätteman eller mördad ättekvinna var en bresch i den levande muren. För detta onda måste bot sökas. Betecknande är, att boten stundom kunde få den formen, att en medlem av mördarens ätt inträdde i den mördades — liksom för att fylla den lucka, som mordet upprivit bland de levande. Lika karaktäristisk för blodshämndens innersta väsen är framträdandet av moderns plikt att hämnas på sin egen make, då denne mördat deras vuxna barn — såsom i Aiskylos' »Agamemnon». Ätteblodet förpliktar gentemot det egna barnet, ej gentemot den ättefrämmande maken. Det var främst »dotterns aldrig sonade hämndeande» (rad 1,433) som drev Klytimestra till mordet på Agamemnon.

Ättesamhällets enkla, vitala organisationsprincip förlänar det dess barbariskt heroiska anda — en anda av frihetskärlek och broderskap så väl som av mordlust och släkthet. I varje fall något stort och skönt mänskligt på gott och ont; en mänsklighetstyp av säreget patos, som förlorade sin urgrund, då vandringslivet upphörde. Visserligen fortlevde efter bosättningen, under hela den yngre forntiden, ja in i medeltiden, allehanda institutioner och föreställningar, som tagits i arv från ättssamhället. Men nya samhällstider ha brutit in och kräva nya seder och en ny religion.

Även därom bär en diktareskapelse som Aiskylos' »Oresti» tydligt vittnesbörd. Släktsamhällets etik och religion ställa Orestes inför en olöslig konflikt — att på sin moder utkräva blodshämnd för dennas mord på Orestes' egen fader. »Din dom är avkunnad genom min faders död», är Orestes' sista ord till sin moder, innan han dödar henne. Men hennes hämndear andar göra honom vansinnig. Löst från den mördade moderns förbannelse blir Orestes först genom en revolution inom gudavärlden, religionen.

Sålunda framstår denna omdiktning av urgamla grekiska legender såsom ett väldigt monument vid vägskälet mellan forntidens tvenne stora sociala och kulturella huvudskeden.

KLAN OCH TOTEM. ÄTTEN OCH NATURENS GODA MAKTER

I NOM DEN SERIE AV ENKLARE OCH MER KOMPLICERADE organisationer, som den äldre forntidens typiska släktsamhälle uppvisar — enkfamiljen, storfamiljen, ätten, fratrian, stammen, federationen, folket — är det särskilt en, som kan betecknas som framför de andra utmärkande för denna egendomliga, universella samhällstyp. Detta är ätten.

Dock är väl att märka, att ordet »ätt» här betecknar en helt annan social grupp eller organisation, än den som i senare världsåldrar och således även i våra dagar bär detta namn. På grund av denna tvetydighet och emedan det över huvud synes lämpligt, att en så egenartad och betydelsefull samhällsföreteelse inom vetenskapen får en klar särbeteckning, har man föreslagit andra namn, som äro lånade från folk, hos vilka man varit i tillfälle att särdeles noga studera den ifrågavarande organisationstypen. Sådana namn äro det gälisk-skottiska *klan* (*clann*), det latinska *gens* (grekiska *genos*), det algonkin-indianska *totem* (*otem*). De äro att föredraga framför sådana ur modärna språk och samhällsförhållanden tagna namn som »släkt», »ätt», »*Geschlecht*», »*Sippe*», »*Sippschaft*»; och avgjort oriktigt är att här använda ord som »stam», »*Stamm*», »*tribe*», »*tribus*» eller »familj», »*family*», »*familia*».

Ordet »klan» har bland sociologer och etnologer slutligen vunnit den allmännaste anslutningen. Till ursprunget är *clan* eller *clann* keltiskt och finns så väl i de gamla irländarnas som i de gamla skottarnas språk och betecknar i bådadera ursprungligen helt allmänt »avkomma», »barn», »säd» i ordets bibliska mening. Senare har termen hos de nordkeltiska folken fått specialbetydelsen av en grupp av familjer, som bära samma familjenamn eller egentligen samma gruppnamn och anse sig härstamma från en gemensam stamfader, vilken för tillfället representeras

av gruppens huvudman eller chef. Klanchefen är sålunda symbolen för klanens blodsband och sociala samhörighet samt utövar därför ett ledareskap, liknande på en gång en faders och en ärftlig monarks. Historiskt framträder det skottska klansystemet fullt klart först i början av 1,000-talet e. Kr. men är utan tvivel i en eller annan form urgammalt både i Skottland och i Irland.

Morgan använder ordet »klan» i en allmän sociologisk bemärkelse redan i sina tidigare arbeten, »följande sina föregångare»; men i *Ancient Society* övergick han helt till att bruka ordet *gens* och dess derivater (»*gentile society*», »*gentile organization*» o. s. v.). Denna omkastning av terminologien hos Morgan är naturligtvis icke i sig något fel. Däremot är det utan tvivel felaktigt att, såsom Morgan gör, beteckna alla på grundvalen av gemensam härstamning och blodsband organiserade samhällstyper såsom »*gentile society*». Termen, eller dess motsvarighet »klan-samhället» bör reserveras för den särskilda typ av blodsbandssamhälle, inom vilken klanen eller gensen utgör en underavdelning eller ett led — nämligen ett led mellan enkelfamiljen (stundom även storfamiljen) å ena sidan och stammen å den andra.

»En klan är en grupp av släktingar, vilken är större än ett hushåll och mindre än en stam och räknar släktskap blott ensidigt, på faderssidan eller på moderssidan, aldrig samtidigt genom båda», skriver T. H. Giddings i Baldwins *Dictionary of Philosophy*. Här framträder således icke blott klanens egenskap av att vara en särgrupp eller särorganisation inom det totala samhället; detta må utgöras av en stam (d. v. s. en grupp av klaner) eller av ett folk (d. v. s. en grupp av stammar). Definitionen framhåller dessutom klanens eller klanorganisationens andra kännetecken: att det erkända blodsbandet, den socialt bindande släktskapen aldrig räknas på så väl kvinnolinjen som manslinjen, utan städse blott på endera — ursprungligen alltid på kvinnolinjen eller genom mödernet, menar Morgan och en mängd yngre sociologer med honom, samt först under loppet av en senare, »modersföljden» undanträngande utveckling enbart på manssidan, genom fädernet. En stundom tillämpad, men icke lämplig idé är, att splittra terminologien, i det man med ordet »*gens*» benämner varje klansystem med fadersföljd och med ordet »klan» alla klansystemer med modersföljd.

* * *

Klansystemet kännetecknas emellertid av ytterligare tvenne egendomligheter — utom den, att klanen är en blodsbandsgrupp, »större än ett hushåll och mindre än en stam», samt den, att släktskapen, som förenar klanmedlemmarna, räknas blott ensidigt på antingen faders- eller moderssidan. Klanen är dessutom ofta »totemistisk» och även ofta »exogam».

Dessa senare tvenne kännetecken äro således icke för närvarande eller i senare tider universella. Det finns och har i historisk tid funnits klanorganisation utan totemism och utan exogami. Men de faktiska förhållandena äro sådana, att man med viss rätt kan uppställa hypotesen, att alla klanorganisationer ursprungligen eller uti ett relativt tidigt stadium av sin utveckling varit totemistiska och exogama. De klansystemer, som ej uppvisa dessa drag, skulle då vara yngre, i upplösning stadda typer.

I detta sammanhang framträder naturligtvis frågan, huruvida klansystemet över huvud kan bevisas vara ett fullt universellt socialt utvecklingsstadium. Det vill med andra ord säga: huruvida alla raser och folk, som över huvud stigit upp över urtidsstadiet, verkligen genomgått eller stannat i en samhällsform, för vilken klanorganisationen är ett kännetecken.

Dessa frågor skola i det följande bli föremål för prövning. Först är det dock nödvändigt att preliminärt antyda vad de mystiska uttrycken »exogami» och »totemism» innebära.

Termen »exogami» är uppfunnen av J. F. Mc' Lennan. I sitt verk *Primitive Marriage* (1865) använder han den för att beteckna »det förbud mot äktenskap mellan medlemmar av samma klan», vilket han bevisar existera tillsammans med seden att verkligen röva eller att låtsas röva bruden. Brudrovets utbredning och mening är nämligen utgångspunkten för Mc' Lennans epokgörande sociologiska forskningar. Med exogami i allmänhet mena vi således det faktum, att äktenskap mellan medlemmar av en viss social grupp är förbjudet samt att följaktligen ett tvång existerar att knyta äktenskapsbanden med medlemmar av andra sociala grupper. Frågan, huruvida det finns en rätt eller ett tvång att söka den äktenskapliga förbindelsen inom en viss annan social grupp, kan för tillfället lämnas därhän såsom mindre väsentlig, ehuru ej utan sin betydelse ur vissa synpunkter.

Den motsatta sedvänjan — att äktenskap ingås eller få in-

gås endast mellan medlemmar av samma sociala grupp — kallas »endogami».

Redan förbudet för äktenskap mellan föräldrar och barn eller mellan syskon är således ett fall av exogami. Denna har tydligen ett visst samband med begreppet »incest», »blodskam» — d. v. s. vidrigheten, faran och brottsligheten av könsförbindelse mellan personer av vissa, mycket nära släktskapsgrader. Klanexogamien — äktenskapsförbudet för medlemmarna av en och samma klan — är således blott ett specialfall av exogami och kan misstänkas stå i nå-

got samband med en föreställning om, att äktenskap eller könsförbindelser över huvud mellan medlemmar av samma klan äro farliga eller att betrakta som osedliga, brottsliga. Bekräftas denna uppfattning om klanexogamiens inre mening, kan den förväntas sprida något ljus över klanorganisationens uppkomst och utveckling.

Varken klanen eller exogamien ha vi definierat såsom lokala utan endast såsom sociala företeelser. En klan är således en grupp av människor, som anse sig höra samman i vissa avseenden — genom samhällsband, blodsband, religiösa band o. s. v. — men de behöva icke bo och leva i varandras närhet eller på ett enhetligt geografiskt område. En klan kan vara skingrad över ett helt land och socialt blandad med andra klaner. Ett klansamhälle kan bilda en social mosaik. Om varje klan symboliseras med en stensort av viss färg, kunna visserligen större enfärgade ytor förekomma, men även talrika brokiga ställen. Klanexogamien innebär således icke alltid, att man ej

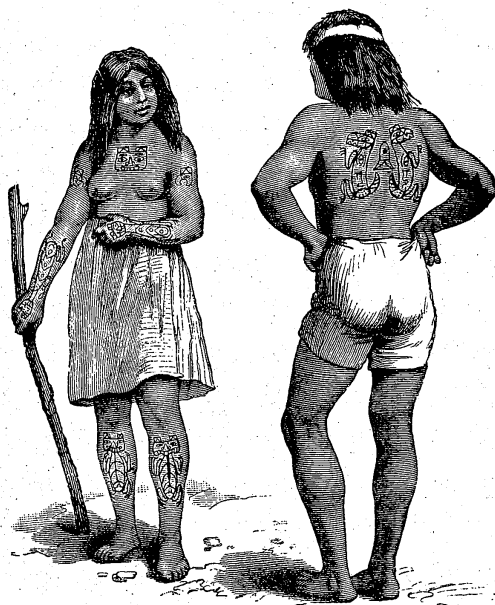
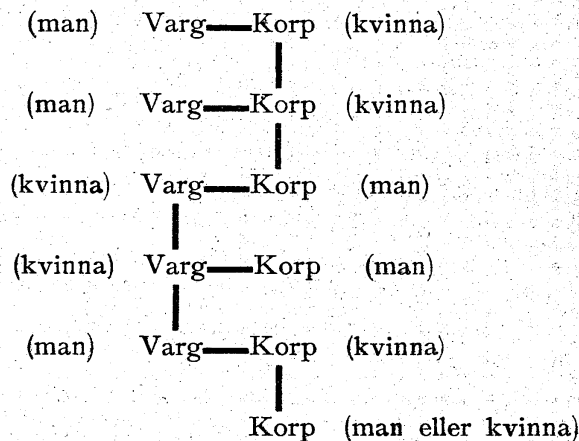

FIG. 35. NORDAMERIKANSKA INDIANER
(man och kvinna) tatuerade med olika klanmärken (totembilder). Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

får gifta sig med sin granne eller måste hämta brud långväga ifrån. Överraskande kan det icke heller vara, om vi finna, att medlemmar av samma klan ofta bära ett gemensamt, iögonfallande yttre känneärke — en tatuering eller en särskild färg eller teckning på ett allmänt brukligt klädesplagg. Ett dylikt personligt igenkänningstecken klan tillhöriga emellan kan vara nödvändigt, då klanerna ej äro slutna lokala organisationer, men vissa seder inom och mellan klanerna, t. ex. exogamiska bruk, skola upprätthållas.

Såsom ett förtydligande av det exogama klansystemets begrepp kan här följande, från Schurtz lånade exempel anföras. Vi antaga, att det är fråga om klaner med moderslinje, samt, för enkelhetens skull, att det finns blott tvenne klaner inom den i frågavarande stammen. Dessa tvenne klaner antaga vi vara benämnda »Varg» och »Korp». En man i Varg-klanen får således icke gifta sig med någon kvinna i samma klan, utan endast med en kvinna i Korp-klanen. Barnen av detta äktenskap tillhöra alla moderns klan, således Korp-klanen. De kunna nu icke gifta sig med någon medlem av denna senare, utan måste söka hustru eller man i Varg-klanen. Är det en man, som sålunda gifter in sig i Varg-klanen, bli hans barn alla »Vargar». Är det fråga om en kvinna, behålla barnen hennes egen klan tillhörighet, d. v. s. bli »Korpar» o. s. v.

Schematiskt tar sig saken ut på följande sätt, då de vågräta bindestrecken beteckna äktenskapsbandet och de lodräta symbolisera blodsbandet mellan föräldrar och barn.

O. s. v.

Slutligen må i detta sammanhang tillfogas, att icke blott antalet exogama klaner inom samma stam ofta kan vara relativt stort, utan att även exogama grupper av klaner inom samma stam förekomma. En sådan grupp av klaner, inom vilken intet äktenskap får ingås ens mellan medlemmar av olika klaner, kallar Frazer i överensstämmelse med Morgan för en *phratry* efter det grekiska *fratria*, som betecknade en underavdelning inom en stam eller *fyle* hos det atenska folket. Den vanliga uppfattningen är, att fratrian uppkommit genom en klans tillväxt och sönderfallande i flera klaner, som bibehållit minnet av den nära frändskapen, stundom särskilt genom att utsträcka äktenskapsförbudet till medlemmarna av fratrians samtliga klaner.

* * *

Det »totemistiska» klansamhället kännetecknas därav, att varje klan är ett särskilt totemsamhälle eller har sin egen exklusiva »totem» eller sin egen speciella grupp av totemar. Ett särskiljande yttre och inre kännemärke klanerna emellan föreligger således i detta fall. Men vad är då en »totem»?

Ordet *totem* är nordamerikanskt-indianiskt och skrives stundom även *otem*, *odem*, *dodem* eller på andra sätt. Det förklaras av Tylor i hans *Primitive Culture* vara den allmänna »beteckningen eller symbolen för ett klandjur bland algonkin-indianerna». Etnologerna och sociologerna ha således här, såsom så ofta eljes, generaliserat betydelsen av ett visst naturfolks språkbruk.

»Totemismen», säger J. G. Frazer i sitt stora verk *Totemism and Exogamy*, »är ett intimt förhållande, som anses existera mellan å ena sidan en grupp besläktade män-

FIG. 36. DETALJ AV UTSMYCKNINGEN I ETT KLUBBHUS (NYA MECKLENBURG).

Efter Meyer o. Parkinson, *Schnitzereien und Masken vom Bismarck Archipel und Neu Guinea*.

niskor och å andra sidan en klass av naturliga eller artificiella föremål, vilka kallas för människogrupperns totemar.»

I de flesta fall är totemen en djurart. Och totemismen består ofta däri, att samtliga medlemmar av en social grupp, t. ex. en klan, anse sig genom sin härstamning hava en kroppslig och själslig, social och religiös gemenskap med de djur, som tillhöra arten i fråga. Björnklanen och vargklanen skilja sig således från varandra därigenom, att den förras medlemmar anser sig vara köttsliga bröder eller kusiner med alla björnar av viss art och den senare klanens medlemmar tro sig stå i samma intima blodsbandsförhållande till alla vargar. Den ena klanens »totemdjur» är björnen, den andras vargen. Totemdjuret är ofta även klanens »vapendjur» eller igenkänningstecken. Dess bild tatueras på män och kvinnor och snidas på hyddornas dörrstolpar — o. s. v.

Det vore dock oriktigt att föreställa sig, att totemismen alltid har en så klar gestaltning. Med all rätt säger Frazer, att »det knappast är möjligt att med exakthet definiera det förhållande, i vilket totemistiska människor stå till sina totemar», alldenstund »människans tankeliv i det totemistiska stadiet är oklart, förvirrat, motsägelsefullt». »Den totemistiska människan betraktar de djur eller växter eller andra föremål, som hon gjort till sina totemar, såsom sina vänner och släktingar, såsom sina fäder, bröder o. s. v. Hon jämnställer dem så mycket som möjligt med sig själv och med sina kamrater inom den totemistiska klan hon tillhör. Hon anser dem i allt väsentligt vara sina jämlikar, sina egna och de andra klanmedlemmarnas artlikar. Kort sagt: hon identifierar sig själv och sina klankamrater så vitt möjligt är med sin totem.» »Totemismen är ett identifierande av människan med hennes totemdjur, totemväxt eller vad som över huvud blivit utkorat till totem i det givna fallet.»

»Det är ett misstag», säger Frazer, »att tala om totemen som en gud och totemismen som en religion.» Frazer utgår nämligen från, att »religionen alltid innebär, att tillbedjaren erkänner det tillbedda såsom överordnat honom själv» — en sats, som visserligen kan bestridas. Religionen bottnar nog djupare än i begreppen »tillbedjan» och »överordnad». Om, såsom jag tror, det centrala i all religion är den enskildes djupaste känsla av livsgemenskap och livsförbindelse med tillvaron över huvud

eller något visst i tillvaron, blir nog även totemismen i någon mån indragen i det religiösa livets sfär.

Ett särmärke för den egentliga totemismen är utan tvivel det av Frazer betonade demokratiska förhållandet mellan människan och hennes totem, vilket har sin motsvarighet i det demokratiska förhållandet mellan klanens medlemmar. Denna jämlikhet, detta broderskap mellan människa och totem tillhör dock endast »totemismen i sin renaste form, sådan den existerar hos de lägsta vildarna». Hos folk, »som gjort betydande framsteg i kultur», iakttaga vi, att »totemismen under gynnsamma omständigheter kan utveckla sig till en dyrkan av djur eller växter, av sol eller måne, av havet eller floderna eller vad eljes som varit totem,» således en utveckling till »egentlig religion». Oavsett det felaktiga eller vilseledande i de typiskt totemistiska folkens beteckning såsom »*lowest savages*», är sålunda att observera, hur totemismen växlar gestalt under loppet av ett folks allmänna sociala och kulturella utveckling, då en sådan över huvud äger rum, samt att sannolikheten är stor, att de högre stadiernas djurdyrkan har sina rötter i de lägre stadiernas totemism.

* * *

Om totemismen sålunda stundom är ett gemytligt och »demokratiskt» förstadium till en religion med skräckfylld underkastelse under djurgudar och liknande »högre» väsen, synas icke mindre goda skäl föreligga att betrakta totemismen såsom äldre än klansystemet och den med detta ofta förknippade exogamien. Innan ett folk utvecklade ett klansystem med exogami, var seden att fraternisera med vissa djur eller växter eller andra föremål redan gammal. Den överfördes till klansystemet enligt principen: för varje särskild klan en särskild totem eller särskild grupp av totemar. Det torde dock, som Frazer påpekar, finnas folk med exogamt klansystem, men utan totemism. Att tolka sådant, blir väl en uppgift för sig. I en del fall kan totemismens frånvaro nog otvunget förklaras med dess bortfallande på en högre kulturnivå, vilken var oförenlig med totemismens primitiva religiositet, men icke med klansystemet och exogamien såsom sociala institutioner.

Är totemismen, vad dess religiösa sida beträffar, primitivare än t. ex. djurkulten av fornegyptisk typ, så synes den dock

kunna betecknas såsom ett högre religiöst stadium än t. ex. fetischismen. Denna senare innebär tron, att »makter» eller »magiska krafter» bo i individuella naturföremål — i den eller den särskilda stenen eller träbiten o. s. v. Totemismen däremot tar en hel art av naturföremål eller konstföremål i ögonsikte — förutsätter således en högre abstraktionsförmåga och en mer omfattande religiös och social känsla, än som synes nödig för fetischismen.

Dock är det intet tvivel underkastat, att totemen gäller såsom »mäktig», »kraftig», »magisk», praktiskt nyttigt eller hjälpande vid fara, sjukdom och allehanda äventyrliga företag — alldeles som fetischen å ena sidan och den fullt utvecklade djurguden eller »avguden» över huvud å den andra sidan. Totemen hedras och anlitas vid allehanda kritiska tillfällen under högtidliga ceremonier, just därför att det bor »makt» och »lycka» i den, eller därför att människans egen »makt» och »lycka» bo i totemen och kunna bevaras eller åtkommas blott genom upprätthållandet av ett gott förhållande till totemdjuret eller totemföremålet. Men då ett helt samhälle — en klan, en ätt — har sin livsmakt och livslycka deponerad i en viss totemdjurart, blir saken naturligtvis betydligt viktigare, än om det gäller blott en enskild individ och ett enskilt naturföremål, såsom fallet är med fetischen. Förekomsten av totemar, som tillhöra blott enskilda personer, torde böra betraktas som en mellanform mellan äkta fetischism och äkta totemism.

En djupgående olikhet mellan fetischism och totemism är dessutom den, att totemen är ärftlig, under det att fetischen tillverkas, hittas eller förvärfvas av den enskilde ägaren. Ärftligheten i vanlig mening är kanske icke ursprungligen förknippad med totemismen, men i så fall är förvärvandet av en totem tidigast förbundet med föreställningen, att moderns havandeskap uppstod genom totemdjurets inträngande i henne. I denna bemärkelse är således totemen alltid, även ursprungligen, ett arv — från modern nämligen. Sedermera hör ärftligheten alltid till det centrala i totemismens idé, vilken i regel pekar på ett blodsband mellan människan och hennes totem och mellan människor med samma totem.

Då, såsom i det exogama klansystemet är fallet, män och kvinnor med samma totem icke få gifta sig med varandra, ha således föräldrarna alltid olika totemar. Deras barn ärva icke

bådas, utan blott den enas — antingen blott moderns eller blott faderns, allt efter som klansystemet i fråga är ett sådant med kvinnolinje eller modersföljd eller ett sådant med manslinje eller fadersföljd.

* * *

När totemen är en djurart, hör det vanligen till totemförhållandet mellan klanen och denna djurart, att klanens medlemmar icke få döda och förtära något exemplar av arten. Djuret behandlas även i detta avseende som en broder och klanmedlem, vilken bör skyddas och behandlas med hänsyn eller hedras och icke får utsättas för fientligheter.

Det är farligt, olycksbringande eller ett brott, en försyndelse mot det heliga att skada eller döda totemdjuret. De »makter», som bo i detsamma, äro goda makter, men de kräva att bli behandlade med vänskap och aktning, eljes bli de mycket farliga — liksom en mänsklig släkting eller samhällskamrat, om man kränker honom eller gör honom till fiende genom att trakta efter hans liv.

En undantagslös regel är dock icke förbudet att döda och äta totemdjuret, och det just därför att detta ej sällan anses vara utrustat med särdeles värdefulla »krafter». För att bli delaktig av dessa kan det vara nödvändigt att äta djuret. Detta sker då vid stora festligheter; och så väl dödandet som förtärandet av totemdjuret har karaktär av ett sakrament — ett offer och en offermåltid av egendomlig art.

Vi stå här i närheten av en egendomlig, religiös företeelse, vars allmänna kännetecken är, att människan dödar eller offerar och förtär en »gud» eller ett med goda magiska krafter synnerligen rikt utrustat naturväsen, för att genom denna heliga måltid komma i åtnjutande av eller med sig själv införliva dessa magiska krafter. Totemdjuret är visserligen ingen »gud» i egentlig mening, men kan vara mer eller mindre »kraft»-utrustat. Och gränserna äro ju här flytande. Totemdjuret blir stundom senare en verklig gud med en särskild, komplicerad kult.

Att det finns även en annan grund för den besynnerliga seden att årligen vid en viss fest slakta en gud eller dennes representant är ju bekant — icke minst tack vare Frazers vid-

lyftiga undersökningar — men hör ej till detta sammanhang. Man dödar guden för att han skall födas på nytt och sålunda uppstå igen till nytt, ungt liv, i stället för att åldras och förlora i livskraft. Grundtanken är då den, att naturens cirkulationsprocesser, livets undergång och förnyelse i växt- och djurvärlden, måste av människan understödjas eller vidmakthållas genom det avtynande livets utsläckande och genom påskyndandet av den nya livsprocessens begynnelse eller det unga livets återuppståndelse.

Den primitiva människan känner sig så fullständigt såsom ett med naturen, att hon tror sig böra spela med i naturskådespelet, för att detta ej skall avstanna. Om växtligheten, som dör vid vinterns början, ej av människan förhjälpes att återfödas nästa vår, finns det fara, att döden blir definitiv och vårgrönskan aldrig mer kommer.

Att den unga växten uppstår av den döende växtens frö, vet icke den primitiva människan. Men hon »vet», att vissa hennes »magiska» handlingar äro nödvändiga, för att nya växter skola komma upp om våren. Ed. Hahn tror, att jordbrukets äldsta teknik delvis uppstått ur sådana »magiska», religiöst motiverade konstgrepp.

Totemismen har utan tvivel sin särskilda plats i detta sammanhang, i det att totemdjuret eller totemväxten uppfattas såsom en del av naturen, vilken till sitt innersta väsen, genom sin livshemlighet och livskraft, är identisk med en del av mänskligheten.

Denna föreställda identitet tar sig uttryck bland annat däruti, att klanen benämner sig efter totemdjuret. Redan häri ligger »magi», »kraft»-gemenskap, livsidentitet. Att bära ett namn är för den primitiva människan att vara vad detta namn betecknar. Att heta Björn är att vara en björn, en verklig björn i egentlig, i magisk bemärkelse. Ty det »magiska», det »animistiska» är här det egentliga, det reala. Det är ej fråga om det materiella eller naturvetenskapligt reala, som vi modärna människor tro vara det verkliga. Alla medlemmar av björnklanen heta Björn. Det är deras ättnamn, liksom Bärgröm, Müller eller Smith äro familjenamn bland oss. Men alla medlemmar av björnklanen ha ursprungligen trott sig vara björnar — under det att våra Bärgrömar, Müllrar och Smithar alldeles tappat bort tanken på något samband mellan sig själva

och det som deras namn betecknar i allmänna språkbruket.

* * *

En av teorierna om totemismens ursprung och grundmening anknyter till det faktum, att primitiva människor — varmed jag nu menar människor på det äldre forntidsstadiet — ofta ganska skarpt skilja mellan sin kropp och sin själ samt föreställa sig, att själen kan temporärt skilja sig från kroppen och vistas eller bo annorstädes än i denna. Så är ju fallet, menar man, då den sovande drömmer, att han är långt borta från den plats, där hans kropp ligger och vilar. Döden är ett mer varaktigt bortvandrande av själen eller anden, »kraften», livet i människan. Den dödes själ kan taga boning i ett föremål vilket som helst — i ett djur, ett träd, en sten. Så kan också den levandes själ. Även då denna är vaken. En levande, vaken människa kan ha flera själar. En av dem är hemma i kroppen. De andra äro ute och bo på annat håll. Vilket innebär vissa fördelar, i det de sålunda äro skyddade mot de faror, för vilka en i kroppen kvarboende själ oundvikligen är utsatt tillsammans med kroppen. Att deponera sin själ eller en av sina själar i något yttre föremål är en säkerhetsåtgärd mot de många faror, som dess värre på denna planet hota alla själar, åtminstone alla människosjälar.

Totemismen har uppstått, menar Frazer, därigenom att människor vant sig vid att tänka sig sina själar deponerade för säkerhets skull hos vissa djurarter eller i växter eller andra föremål. Totemen är, ursprungligen åtminstone, »ett förvaringsrum, i vilket en människa deponerat sin själ eller en av sina själar».

Totemdjuret blir då en förvarare och beskyddare av totemkla-

FIG. 37. TRÄPELARE

snidad med totembilder och bilder av förfäder. Haida-indianerna i Nordamerika.

nens själar eller släktsjäl. Att döda eller kränka en klanmedlem eller ett totemdjur är att skada ens egen själ, ens egen innersta livsprincip, den värsta tänkbara form av självtillfogad skada eller självmord.

Enligt en avart av denna teori, är det egentligen blott förädernas själar, som bo i totemdjuren. De fungera som ett slags skyddsandar för klanen eller för var och en av dennas medlemmar.

Tanken har även framkastats, att totemismen, delvis åtminstone, har sin rot i den bland primitiva människor mycket vanliga jägaremagien, vilken består däruti, att jägaren genom att inrikta sina besvärjelser och trollkonster på en viss djurart förmar dels främja artens förökelse och dels befordra sin egen lycka på jakten. Om nu klanerna specialisera sig i sådan jägaremagi, så att den ena klanen ägnar sig åt den ena djurarten och den andra klanen åt den andra, uppstår ett sådant varaktigt band mellan enskilda klaner och enskilda djurarter, som kännetecknar det totemistiska klansystemet.

Under det att Frazer anser denna teori väl »rationalistisk», är han benägen att tillskriva större betydelse åt ytterligare en annan, enligt vilken totemismen har sin grund uti den primitiva människans okunnighet om faderskapet och om havandeskapets längd. Den blivande modern vet icke av att hon är havande, förr än hon märker de första fosterrörelserna, och hon tror att befruktningen först då äger rum. Hur blir hon då befruktad? Därigenom att ett djur eller en djursjäl eller växtsjäl eller en i något annat naturföremål boende själ kryper in i hennes kropp vid just det tillfälle, då hon först märker fostrets rörelser. Är hennes uppmärksamhet då händelsevis riktad på något djur eller ett visst annat föremål ute i skog och mark, eller råkar hon hemma eller ute tänka på eller längta efter något visst ätbart, så blir hon naturligtvis övertygad om, att det är just detta djur eller ting, vars ande intränger i henne och ger hennes barn dess själ.

Det synes dock svårt att förstå, hur en så löst grundad totemism kunnat bli så strängt systematiserad, som varje med klansystem förbunden totemism faktiskt är. Sannolikt är väl att totemismen har flerahanda ursprung, olika hos olika folk, men att föreställningen om människans artlikhet eller artidentitet med vissa djur eller andra naturföremål utgör en allmän och

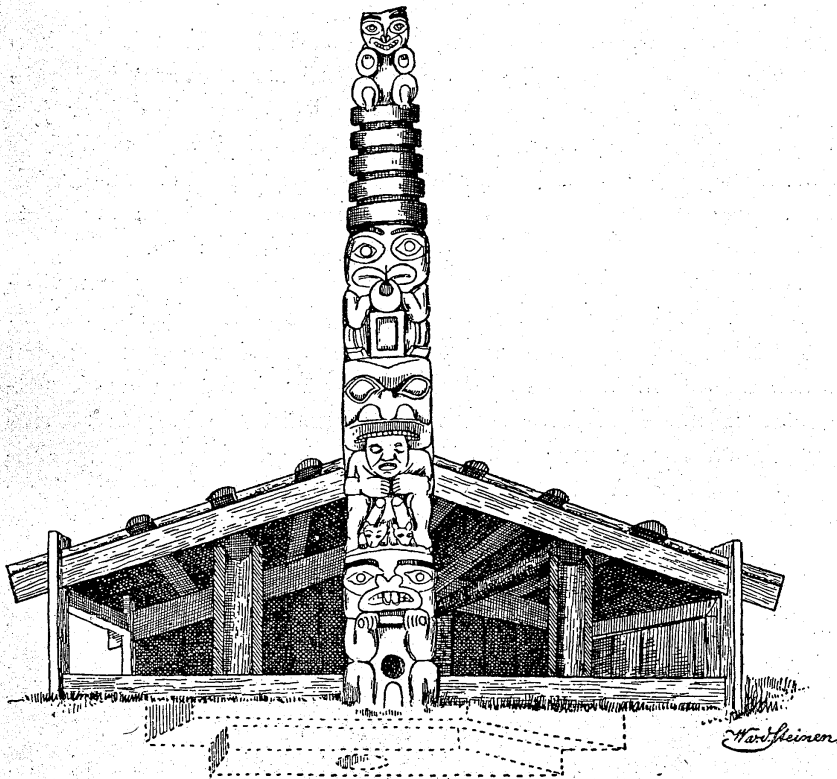

FIG. 38. TOTEMPÅLE

framför ett nordamerikanskt indianhus. Teckning av W. v. d. Steinen.

gemensam grundval. Sin största praktiska betydelse har totemismen fått genom att förbindas med samhällets uppdelning i förvantskapsgrupper, så att varje ätt eller klan ställt sig uti ett särskilt intimt socialt och religiöst förhållande till en eller flera djurarter eller andra naturföreteelser. Att människorna redan innan detta ägde rum, trott sig hava högviktiga mystiska förbindelser med naturen, särskilt med djuren, är intet tvivel underkastat. Uppkomsten av en samhällsordning med anslutning till människans inbillade djur- eller naturförbindelser var således en given sak, så snart tiden över huvud började mogna för mer omfattande och invecklade, stabila sociala organisationer.

* * *

Totemismens grundtanke — att ett samhälle såsom sådant (t. ex. en klan eller ätt) genom blodsband är förenat med något

i naturen (t. ex. en djurart) samt att samhället självt hålles ihop genom detta mystiska naturband — är för närvarande representerad av blott en ringa och relativt lågt stående del av jordens befolkning. Var den en gång en primitiv mänsklighets universella egendom, så har den, i enlighet med någon grundlag för sjäslivets utveckling, städse övergivits, så snart ett mognare stadium av samhällsliv och kultur uppnåtts.

Alla den australiska kontinentens urinvånare synas vara totemister. Likaså sydöstra Nya Guineas samt Melanesiens (även Fijiöarnas) urbefolkningar. Även i Polynesian och Indonesien anträffas totemismen. I Främre Indien är den ännu mycket utbredd inom Dravida-folken, vilka sannolikt äro landets urinvånare, och torde en gång ha varit universell bland dessa. Detsamma gäller Afrikas Bantu-folk. Även bland Sudan-negrer och negerblandade hamiter samt hottentotter är totemismen starkt utbredd. Däremot saknas den för närvarande bland Afrikas rena hamiter och semiter så väl som bland Europas och Asiens indoeuropeer och semiter och bland de gula eller mongoloida folken i inre, östra och norra Asien. Vad det västra halvklotet beträffar, var totemismen mycket utbredd inom Nordamerikas indianbefolkning och saknades icke heller inom Sydamerikas. Man får särskilt här det intrycket, att totemismen ej bör sökas bland mycket primitiva folk och ej heller hos dem som redan överskridit ett visst odlingsstadium. Eller med andra ord: totemismen tillhör företrädesvis den äldre forntiden. I urtiden har den ännu icke hunnit till full utveckling. I den yngre forntiden dör den bort.

»Totemismen hör samman med demokrati och magi, icke med despotism och religion», skriver Frazer. Han åsyftar här med »demokrati» det högre blodsbandssamhälle, för vilket klan-systemet är kännetecknande, samt med »magi» en lägre form av religion och med »religion» ett högre religiöst utvecklingsstadium. »Det primitiva samhället fortskrider samtidigt från demokrati och magi till despotism och religion, och i samma proportion som despotism och religion växa, går totemismen tillbaks.»

Undantagen från den angivna regeln synas huvudsakligen bestå däri, att en del folk — särskilt i Afrika och i Nordamerika — bibehållit totemismen ett stycke in uti sin yngre forntid eller åtminstone under övergången till denna. I Aschantis,

Dahomeys och Ugandas despotiskt styrda negerstater blomstrar totemismen fortfarande. Att naturförhållandena och de med dessa sammanhängande dragen i folkens själsliga läggning hava åtskilligt att göra med totemismens gestaltning och varaktighet förefaller mycket sannolikt. Ett erkännande härav behöves dock icke strida mot uppfattningen, att totemismens grundföreteelser äro universellt mänskliga.

För indoeuropeernas, semiternas och hamiternas samt mongolernas del ha icke försök sagnats att tolka vissa av deras naturmyter samt deras vidskepliga föreställningar och seder i samband med vissa djur och växter och naturprocesser såsom kvarlevor av en försvunnen typisk totemism. Sålunda har W. Robertson Smith sökt påvisa totemism i det gamla Arabien, Salomon Reinach bland forntidens greker och kelter, G. L. Gomme hos kelterna på de Brittiska öarna.

KLANEN OCH ÄKTENSKA- PET. EXOGAMIEN

OM VI BEGRÄNSA »ÄTTENS» ELLER »KLANENS» kännetecken till att vara »en blodsbandsgrupp, som är större än ett hushåll och mindre än en stam» och »räknar släktskap blott på moderssidan eller blott på faderssidan», så är det intet tvivel underkastat, att klanen är ett universellt stadium i mänsklighetens sociala utveckling — vilket ju icke motsäges därav, att den saknas bland de primitivare utdöda och ännu levande folken, i det den är en icke uppnådd gestaltning av samhällslivet hos dessa.

Alla auktoriteter — arkeologiska, etnologiska, historiska — intyga enigt det sålunda definierade klansamhällets förekomst i samtliga världsdelar och hos alla människosläktets huvudraser, samt undantagslöst bland de folk, vilkas odling nått ut över de lägsta stadierna. Bland indoeuropeer, semiter och hamiter, bland mongoler och malajer, bland Afrikas negrer, Amerikas indianer och Australiens urinvånare anträffa vi klanen — ena gången i ett numera övertunnet forntidsstadium av deras sociala utveckling, andra gången uti gårdagens eller nutidens samhällsliv. Greker och romare, kelter och germaner levde en gång i klansamhällen. Likaså de gamla iranerna, inderna, kineserna och japanerna. I Kina äro spåren av denna samhällsordning ännu mycket väl konserverade. Araber å ena sidan och nordamerikanska indianer å den andra ha tjänat sociologerna såsom klassiska exempel på klanorganiserade folk. Om uraustralierna är man ense, att de, trots en låg kulturnivå, drivit klansystemet till sin spets genom komplicering och pedanteri.

Att även totemism och exogami haft och ha en ofantlig utbredning inom mänskligheten, är icke mindre visst. Är det ännu icke möjligt att strängt bevisa dessa tvenne, klansystemet så ofta beledsagande företeelsers universalitet, så är denna dock, såsom saken nu ligger, mycket sannolik. Totemism och exogami synas vara uråldriga drag, som allmänt kännetecknade klansystemets tidigare utvecklingsfaser, men bortfölo vid upp-

stigandet till högre kultur. Totemismen är ju över huvud en kulturell primitivitet, nedärvd direkt från urtiden. Mer komplicerad och svårhanterlig är utan tvivel frågan om exogamiens uppkomst, mening och upphörande.

Sedvänjan, att strängt förbjuda och bestraffa äktenskap inom en människogrupp, som ej sällan är både talrik, vitt spridd och till stor del består av föga intimt befryndade personer, måste förefalla synnerligen egendomlig och angeläget uppfordra vetenskapen till en någorlunda tillfyllestgörande förklaring.

Att relativt primitiva, ännu starkt nomadiserande människor hållas socialt samman genom blodsbandet, härstamningen, synes lättfattligt och fullt överensstämmande med psykologiska grundfakta. Likaså är den i totemismen liggande känslan av samhörighet med yttre ting, särskilt djuren, alls icke oväntad eller underlig för den, som satt sig något in i urmänniskans animistiska själsliv. Vad som inom klanväsendet kräver särskild förklaring är således å ena sidan exogamien och å andra sidan seden att räkna arv och släkt, d. v. s. social tillhörighet, blott på ena föräldrasidan — moderns eller faderns.

Ett spørsmål för sig, slutligen, blir det om klanens förhållande till hushållningens organisation. I sig själv är klanen icke nödvändigtvis och allmänt en hushållningsorganisation, en ekonomisk enhet. Den är primärt en blodsgemenskapsgrupp, och en sådan är ingalunda alltid också en hushållningsgrupp. Men utan tvivel förekommer det bland nu levande naturfolk, att klanen (eller vad som av etnologerna i dessa fall stundom uppfattas som en klan) även är en ekonomisk organisation. Frågan är då, huruvida icke här föreligga exceptionella specialföreteelser eller sociala organisationer, som egentligen ej böra betecknas såsom klaner, utan snarare såsom storfamiljer eller på blodsband grundade storhushåll. En urartning, förkrympning, särutveckling av det typiska klanväsendet får naturligtvis icke uppställas såsom allmän norm för dettas kännetecken. Finna vi, att äkta klaner i vissa fall även uppvisa drag av ekonomisk gemenskap bland medlemmarna, så bör ett sådant faktum naturligtvis tillskrivas den betydelse för klanens begrepp, som dess utbredning påfordrar.

* * *

Den vetenskapliga fejden om klanens uppkomst och väsen har icke varit mindre hetsig och förvirrad än den om äktenskapets.

En stark frändskap mellan dessa tvenne sociologiska problem förefinnes ju också. I klanen antaga äktenskapet och könslivet säregna gestaltningar. Klanen är (eller tror sig vara) en organisation av ättlingar från samma moder eller fader, liksom barnen i en enkelfamilj eller storfamilj. Såsom inom enkelfamiljen i regel är fallet, tillåtes inom klanen ofta ingen sexuell beblandelse mellan avkomlingarna från samma stamfader eller stammoder. Både inom klanen och enkelfamiljen hålla religiösa bruk medlemmarna samman, och dessa bruk ha i båda fallen med härstammingsideer att skaffa.

I själva verket befinna sig spörsmålen om äktenskapets och om klanens ursprung och utveckling för närvarande i ungefär samma trassliga läge. Dock, vill det synas mig, mindre på grund av materialets ofullständighet eller hopplöst motsägelsefulla beskaffenhet, än snarare i följd av oklara frågeställningar och sakliga misstag samt en viss allmän benägenhet att fasthålla vid förutfattade meningar beträffande frågor, som beröra könslivets gestaltning.

Då jag i det föregående redan något uppehållit mig vid totemismen inom klanväsendet, återstår nu i huvudsak att diskutera exogamiens former och mening samt innebörden i och utvecklingsförhållandet mellan klansystemet med moderslinje och klansystemet med faderslinje. Någon särskild uppmärksamhet kräver även förhållandet mellan klanen och hushållningsformerna.

Att utförligt redogöra för dogmstriden om klanen synes mig däremot överflödigt i det föreliggande sammanhanget. För den intresserade finns ju alltid möjligheten att i detta fall, liksom då det gällde frågan om äktenskapets ursprung, jämföra mina uppfattningar med andra sociologers, till vilka mina litteraturhänvisningar delvis vägleda.

* * *

Mc'Lennan sökte förklara klanexogamien genom antagandet, att kvinnobrist inom den primitiva mänskligheten nödgade männen i ett samhälle att stjäla eller röva hustrur från ett annat

samhälle. Detta system att åtkomma hustrur blev slutligen en så inrotad vana, att det fordbestod oberoende av sin ursprungliga orsak och dess bortfallande. Nödens lag förvandlades till en sedvänja och seden till ett moralbud.

Vad orsaken till kvinnobristen beträffar, såg Mc' Lennan densamma uti seden att döda en stor del av flickebarnen strax efter födelsen. Denna sed existerar visserligen bland en del naturfolk och förklaras vanligen med svårigheten att livnära en talrik barnskara. Men frågan, huruvida fler flickebarn än gossebarn dödas av sådana ekonomiska skäl, beror uppenbarligen på den roll, som det härskande hushållningssystemet anvisar åt kvinnan relativt till mannen. Är kvinnan genom sitt arbete mycket värdefull för hela samhället, blir det nog icke fler flickor än gossar, som dödas såsom nyfödda. Med rätt framhåller också Frazer efter en längre undersökning, att Mc' Lennans orsaksteori icke tillräckligt nära ansluter sig till bevisliga fakta, och att den, även så till vida som den finner stöd i verkligheten, näppeligen kan anföras såsom en allmän grund för exogamiens uppkomst. Så t. ex. kan kvinnobrist hos primitiva folk lika väl ha polyandri eller ungarliv och prostitution som kvinnoröveri till följd.

Därnäst granskar Frazer professor Westermarcks teori, att exogamien har sitt ursprung i en instinktiv motvilja mot köns- umgänge bland människor, som växt upp i omedelbar beröring med varandra. Som det är de närmaste blodsfränderna, vilka från barndomen leva samman, överflyttades, menar Westermarck, denna sexuella kontakt-antipati till nära släktingar i allmänhet, även oberoende av individernas uppväxt eller samlivs-förhållanden. Då, enligt Westermarck, äktenskap mellan nära besläktade ge upphov till en mindre livskraftig avkomma, sörjer det naturliga urvalet för, att sådan endogami blir instinkt- och lagförbjuden.

Mot denna teori kan invändas, att den ej förklarar den märkvärdiga »överflyttningen» av den sexuella antipatien från omgivningen i hemmet till hela släkten utanför hemmet, samt att den påstådda instinkten i själva verket gör en yttre reglering genom sed eller lag överflödig. För övrigt må påpekas, att det för Westermarck, då han tror på människans ursprungliga monogami och patriarkaliska familjeliv, måste bli en synnerligen besvärlig, om ej olöslig, uppgift att förklara uppkomsten av ett

klansystem med exogami och eventuellt även med moderslinje. Hur kunde dessa besynnerliga komplikationer över huvud uppstå, då den slutgiltiga formen för äktenskapet och familjelivet, den patriarkaliska monogamien, enligt Westermarck fanns redan från början?

*
*
*

Vi fasthålla såsom ett faktum, att den patriarkaliska monogamien är en slutpunkt, hitintills, i det mänskliga äktenskapets, den mänskliga familjens och det mänskliga blodsbandssamhällets utveckling, samt vidhålla även att dessas begynnelse sannolikt är att söka i urtida människohorder med lösa, oklara, flergestaltade sexualförbindelser, hushållningsformer och samlivsordningar. Det blir då fullt begripligt, att samhället var organiserat i blodsbandsgrupper, innan det fick en organisering på andra grundvalar, territoriella och politiska, samt att samhällsordningen i huvudsak var byggd på större blodsbandsgrupper — storfamiljer, klaner, stammar — innan den patriarkaliska familjen av polygynisk eller monogynisk art kunde få den mer fundamentala betydelse, som den senare ägt och ännu äger.

Innan den territoriella statens lokala och legala band hunnit smidas kring medborgarna måste dessa sammanhållas av blodsband, som omsluta grupper av tillräcklig storlek för att vara livsdugliga i kampen för tillvaron. En sådan grupp är i urtiden horden och i den äldre forntiden ätten, men ännu icke den isolerade, patriarkaliska familjen. Inom hordens, ättens och stammens sköte mognar den patriarkaliska familjen så småningom till allt större självständighet. Men samtidigt närma vi oss skedet för den statliga organisationsformens framträdande — detta ofta i samband med övergången från vandringsliv till en fast bosättning. Samhällets tvenne samtidigt existerande grundelementer bli således slutligen (d. v. s. hitintills) den patriarkaliska enkelfamiljen å ena sidan och staten å den andra.

Familjen är nu verkligen »cellen» i samhällskroppen, men har sannolikt icke alltid varit det. Staten är nu samhällskroppens hjärna, nervsystem och skyddande hud; men staten har icke alltid funnits. Inom urtidens hordliv fanns icke det fullt utvecklade familjelivet och ej heller statslivet. Under den äldre forn-

tiden hann familjen längre i utveckling, men i stället för staten funnos ännu blott ätter eller stammar såsom större skyddsorganisationer.

Samhällsutvecklingen skulle så till vida ha fortskridit ungefär i enlighet med Herbert Spencers formel — d. v. s. från ett hordlikt urtillstånd av löslighet och ofullständig organdifferentering inom helt små självständiga grupper, till allt högre former av fast sammanslutning och inre organisering uti självständiga grupper av tilltagande omfång, ända fram till de moderna staterna med sina många millioner medborgare.

*
*
*

Det blir då Morgans teori, som, med tillbörlig kritik, närmast kan tjäna till utgångspunkt för forskningen uti exogamiens och klansystemets ursprung. Anslutning erhålles sedan otvunget till talrika nyare etnologers forskningar, särskilt Spencers, Gillens, Howitts, Fisons och andras i Australien, samt till Frazer och andra moderna forskare i samhällslivets och kulturens urhistoria.

Vi behöva icke antaga, att ansatser till fastare band mellan individuella makar alldeles saknades i urhorderna; men det är i hög grad sannolikt, att dessutom promiskuitet eller gruppäkenskap voro rådande och att vissa andra samhällsband än de sexuella voro särdeles starka och delvis spelade en vida större roll — nämligen blodsbandet mellan mor och barn samt ekonomiska intressegemenskaper och dessutom sällskapligheten inom grupper tillhörande samma kön och samma åldersstadier. De sociala grupperna inom horden äro således dels de olika mödrarna med sina småbarn och dels ekonomiskt samverkande grupper samt för övrigt diverse »klasser» — ynglingar, unga flickor, mogna män, mogna kvinnor, gubbar, gamla mödrar.

Denna »klass»indelning inom det mycket primitiva människosamhället synes vara ett sociologiskt grundfaktum av största betydelse — varförutom det är ett för oss, moderna människor, tämligen oväntat och svårbegripligt faktum.

Vid »klass»indelningen synes hava anknyttits de tidigaste strävandena att uppnå viss ordning uti de i medlemsantal växande hordernas inre sexualförhållanden — d. v. s. en ordning av högre eller bättre art än den, som var given genom mer eller mindre flyktiga »äktenskap» och en starkt utbredd pro-

miskuitet därjämte. De vuxna hordmedlemmarna uppdelas uti »klasser», inom vilka könsumgänget är förbjudet och strängt bestraffas, men mellan vilka intet sådant förbud finnes och »lagliga» förbindelser eller äktenskap äro möjliga.

Denna primitiva form av exogami — en »klass»exogami inom stora horder — innebär intet annat än organiseringen av »grupp-äktenskap», så länge promiskuitet i övrigt är rådande. Vissa former av promiskuitet avskaffas, andra legaliseras — nämligen mellan bestämda grupper av män och kvinnor. Under en senare utveckling kan denna begränsade promiskuitet försvinna, således gruppäktenskapet upphöra, men de exogama »äktenskapsklasserna» fortbestå.

Vi iakttaga, att uraustraliska samhällen äro uppdelade stundom i två, stundom i fyra, stundom i åtta sådana »äktenskapsklasser». Tvåklasssystemet hindrar bäblandelse mellan bröder och systrar och mellan mödrar och söner, men icke mellan far och dotter eller svärson och svärmor, om härstamningen räknas på kvinnolinjen enbart. Fyrklasssystemet uppstår, då vardera av de två exogama klasserna uppdelas i tvenne exogama underklasser, och då det påbjudes, att medlemmar av tvenne varandra följande släktled aldrig få höra till samma underklass. På detta sätt kommer fyrklasssystemet att förbjuda äktenskap icke blott över huvud mellan föräldrar och barn, utan även mellan vissa kusiner — av det ena eller andra slaget, beroende på om man har kvinnolinje eller manslinje vid släkträkningen. Åttaklasssystemet, slutligen, går ännu ett steg längre, nämligen i fejden mot kusin-äktenskapen och bestraffar sexuella förbindelser även mellan det slags kusiner, som gingo fria enligt fyrklasssystemet.

På detta underliga sätt bli »lagliga äktenskap» omöjliggjorda mellan närskylda av olika grader. Om det förefaller besynnerligt, att uraustralierna synbarligen motarbetat äktenskap mellan syskon tidigare än mellan föräldrar och barn, så kan med Frazer svaras, att behovet sannolikt var mindre trängande i senare fallet, och att det för detta gällande fyrklasssystemet väl egentligen erfordrades huvudsakligen för att bortarbeta vissa kusin-äktenskap (nämligen mellan barn av två bröder eller mellan barn av två systrar).

Ett bevis för, att särskilt uraustralierna utomordentligt länge stått relativt stilla på ett lågt kulturstadium, kan man finna däri,

att de i princip bibehållit detta primitiva, mångenstädes förekommande exogama klass-system samt uppdrivit det till en inom intet annat folk iakttagen grad av komplicering. Den uraustraliska socialkulturen är på en gång barnlig och gubbaktig, primitiv och barockt inkrånglad. Särskilt förefaller exogamiens för Australien egendomliga utsträckning till att förbjuda kusin-äktenskap och i vissa fall även äktenskap mellan ännu avlägsnare släktingar vara ett bevis för en viss oförmåga att skilja mellan det nödvändiga och det överflödiga, det sunda och det meningslösa på ifrågavarande livsområde.

* * *

Det finns tvenne, i äldre och nyare tider över mycket stora delar av mänskligheten utbredda sedvänjor, som kunna tolkas såsom kvarlevor av ett visst slags »klass»-exogami och grupp-äktenskap. Det skulle då vara fråga om äktenskapet mellan en grupp av bröder och en grupp av systrar, vilket Morgan kallade för punalua-äktenskapet.

Den ena av dessa sedvänjor bjuder eller tillåter en man att gifta sig med sin avlidne äldre broders änka. Den andra sedvänjan i fråga befäller eller tillstodjer, att en man gifter sig med sin ännu levande eller avlidna hustrus yngre systrar. Betrakta vi saken från kvinnans synpunkt, innebär den förra sedvänjan, att en änka har rätt eller skyldighet att gifta om sig med sin avlidne mans broder, och den senare seden, att hon får eller måste gifta sig med sin ännu levande eller avlidna systems man.

Den förstnämnda sedvänjan har ju länge varit känd under benämningen »leviratet». Ordet härledes från latinets *levir*, en makes broder, sväger. För den andra seden föreslår Frazer termen »sororat», av latinets *soror*, syster. Båda sedvänjorna exemplifieras och diskuteras med stor utförlighet av Frazer i hans *Totemism and Exogamy*.

Genom bibeln är ju den gammalraelitiska formen av leviratet välbekant. Mindre känt är dock detta svägeräktenskaps stora utbredning i forntiden och hos nutida naturfolk och halvkulturfolk. Sororatet påvisar Frazer bland Nordamerikas indianer, i Australien, Afrika, Oceanien, Asien.

* * *

För att förklara uppkomsten av systemet med exogama »klasser» inom ett samhälle, ha många forskare utgått från antagandet om tillvaron av en ursprunglig promiskuitet och den senare uppkomsten av en »instinktiv» motvilja mot eller en uti animism (religion) grundad fruktan för följderna för samhället av könsförbindelser mellan vissa närskylda personer. Möjligen, menar man, ha totemistiska eller snarlika föreställningar härvid spelat en avgörande roll.

Mig synes tämligen klart framgå av fakta, att någon fullt pålitlig allmän instinktiv motvilja av sexuell art mellan mycket närskylda personer i regel icke förefinnes hos verkligt primitiva folk — och ofta icke heller hos högre utvecklade. Just därför kan det socialt genomdrivna förbudet mot sådan beblandelse bli nödvändigt; ty om den individuella instinkten vore tillräckligt hinder, behövde samhället ju icke träda emellan. Det egentliga problemet är då att förklara, hur människan såsom samhällslivets ordnare kunnat vara mäktig av en viljeriktning, som stred mot hennes begärelse som enskild person.

Den enskilde »vildens» djupa känsla av livsgemenskap med sin omgivning, den primitives grunduppfattning av samhället som det primära och den enskilde som det sekundära kan tillfyllestgörande förklara fenomenet i föreliggande fall. Särskilt om vi beakta, att det alls icke kan vara eller är fråga om någon långt gående överensstämmelse mellan å ena sidan de faror för samhället, som naturmänniskan föreställer sig såsom följd av sexuell beblandelse mellan mycket närskylda, och å andra sidan de verkliga kroppsliga och andliga skador, vilka på detta sätt kunna uppstå.

Den moderna vetenskapen har ju ännu i dag på intet sätt kommit till slutgiltig klarhet beträffande graden och arten av skada, som tillfogas släktet genom äktenskap mellan personer av närmaste möjliga skyldskap. En orsak härtill är väl, att problemet numera saknar större aktualitet, i följd varav något omfattande iakttagelsematerial ej heller är att tillgå. Om fallen av incest i huvudsak äro begränsade till fysiskt och psykiskt vanlottade personer i eländiga levnadsförhållanden, bevisar deras avkommas livsoduglighet ju rakt intet beträffande följderna för barnen av incest i allmänhet eller bland särdeles kraftiga och sunt levande människor. Några tecken till, att de i det gamla Egypten särskilt inom de högre samhällsklasserna och inom

konungadynastierna rätt vanliga syskonäkterskapen haft skadliga följder, synas icke föreligga — för att nu anföra blott detta exempel.

Vid tolkningen av det exogama klass-systemet hos uraustralier och andra mycket primitiva folk få vi nog erkänna vår oförmåga att med säkerhet angiva den egentliga praktiska grunden för anordningens uppkomst och dess fasthållande genom sedvänjan och »strafflagen». Typiskt är emellertid, att den primitiva människan inför sig själv förklarar en sådan sedvänja genom att påstå densamma vara nödvändig, för att ej vissa hemska olyckor skola komma över hela samhället så väl som den enskilde lagbrytaren. Man tror att de förbjudna handlingarna ställa till en farlig oreda eller disharmoni i förhållandet mellan människorna (samhället) och vissa »makter» i naturen så väl som inom samhället självt. Det diktas ihop en »vidskeplig» förklaring beträffande förbudets nödvändighet.

Man tror t. ex. icke blott, att könsförbindelser mellan personer av viss förväntningsgrad eventuellt måste skada dessa eller göra dem ofruktsamma eller skada deras avkomma; utan, vad vida betydelsefullare är, sådana sexuella förhållanden anses allmänt göra växter och djur ofruktsamma eller hindra nederbörd och förstöra jordens fruktbarhet eller framkalla förhärjande naturkatastrofer eller farliga farsoter. Det blir en livsfråga för ett på fruktplockning, jakt, fiske, jordbruk levande samhälle, som kanske under alla förhållanden har det knappt med födan och kämpar med en viss sjuklighet bland sina medlemmar, att förebygga sådana extra olyckor. Av »vidskeplig» fruktan för skadliga följder, som alls icke existera i verkligheten, skapar man en ordning för samhällslivet, vilken i verkligheten är gagnelig eller nödvändig — ehuru på annat sätt än man tror.

I denna bemärkelse måste vi skilja mellan å ena sidan en »social instinkt», som ger upphov till mer eller mindre förnuf-tiga och nödvändiga sociala anordningar, och å andra sidan den »vidskeplighet», som uppdyktar helt falska teorier om dessa sociala anordningars orsaker, nödvändighet, verkningar. Man gör det någorlunda rätta, av »instinkt» men under falska föreställningar, med en alldeles fantastisk motivering.

* * *

Utgår man från ett urtida hordsamhälle med starkt inslag av promiskuitet och en därefter införd uppdelning av den i medlemstal växande horden uti exogama klasser, blir det en otvungen slutsats, att de företeelser, vilka kunna tydas såsom spår av vissa slags gruppäktenskap och av släktledning utslutande på kvinnosidan, hava sin rot just i den ursprungliga promiskuiteten eller lösliga, föga organiserade anordningen av könsförhållandena. Som jag redan framhållit, kan skillnaden mellan promiskuitet och gruppäktenskap ej ha varit stor inom horder med ett fåtal medlemmar. Först då dessa blevo många, behövdes mer komplicerade och fasta former av gruppäktenskap för att i verkligheten bibehålla ungefär samma typ av sexualförhållanden, som rådde inom de små urhorderna.

I båda fallen blev faderskapet i viss mån osäkert eller okänt; och blodsförvantskapsbegreppet kom därför att knytas till moderskapet allena eller ock till en social grupp såsom sådan. En viss grupp av män kunde veta sig stå i faderskapsförhållande till en viss grupp av barn, ehuru det individuella faderskapet ofta var omöjligt att säkert bestämma. Det fanns således inom gruppäktenskapet ett visst utrymme även för faderslinjen — ehuru icke en rent personlig sådan, motsvarande moderslinjen, utan snarare en faderslinje enligt gruppprincipen, ett räknande av släktskap och arv genom en grupp av fäder eller genom en »klass», då exogama klasser börjat uppstå.

På detta sätt kan det måhända förklaras, att även faderslinjen framträder hos ganska primitiva folk. Den är icke i alla former omöjliggjord genom promiskuitet och gruppäktenskap. Men naturligt är, att då den enskilde mannen får ett reallt ekonomiskt eller socialt intresse av att vara exklusiv ägare av vissa kvinnor och att veta sig vara far till vissa barn, uppstår lätt en tendens att undantränga moderslinjen och grupp-faderslinjen samt att ersätta dem med den egentliga, personliga faderslinjen. Detta så mycket hellre, som systemet med moderslinje icke behövde innebära någon ekonomiskt eller socialt privilegierad ställning för kvinnokönet såsom sådant.

Visserligen är det tydligt nog, att kvinnans ställning varit friare eller ofriare, bättre eller sämre, högre eller lägre under loppet av samhällets och kulturens utveckling hos varje folk. Men något jämnt fortskridande från det sämre till det bättre

eller tvärt om kan det icke vara tal om. Ej heller förefinnes något enkelt avhängighetsförhållande mellan äktenskapsformer-
nas eller familjeorganisationens utveckling och kvinnans sociala
rangställning. Starkast torde på det hela taget de olika ge-
staltningarna av det ekonomiska livet, arbetet för uppehållet
inom samhällena, hava verkat i avseende så väl särskilt på
kvinns ställning som i allmänhet på samhälls- och familjelivets
organisation och mannens maktutövning över hustru, barn
och tjänare.

* * *

Lika litet i urtid och forntid som i nutid är den sexuella böjel-
sen enda grunden för att en man utväljer en viss kvinna till
sin maka eller en kvinna föredrar en viss man som make. Då
hushållnings- och samhällsförhållandena över huvud äro sådana,
att mannen eller kvinnan kan vänta sig ekonomiska fördelar
eller en bättre och lättare försörjning, om han eller hon gifter
sig med en särdeles arbetsduglig eller med produktivegendom
rikt utrustad person, kommer en sådan ofta att föredragas fram-
för en ur rent sexuell synpunkt mer tilldragande motpart.

Att göra en »affär» av äktenskapet är ett universellt mänsk-
ligt drag, framträdande på alla socialekonomiska utvecklings-
stadier, som kännetecknas av en produktionsteknik och produk-
tionsorganisation, vilka möjliggöra att den ene av makarna
på ett eller annat sätt, genom arbete eller egendom, främjar
den andres välstånd.

Är produktionssystemet sådant, att mannen med fördel kan
göra sin hustru till produktionsmedel, kommer han i regel att
söka skaffa sig många hustrur och att behandla dem som ar-
betsdjur. Är det möjligt att på liknande sätt draga nytta av
barnen, då de bli stora, skall den stora barnskaran gälla som
synnerligen eftersträfvansvärd. I motsats härtill finna vi hos
många primitiva folk, att monogami och familjens reducering
genom barnamord samt liv i mycket små sociala grupper sam-
manfalla med ett hushållningstillstånd — det må nu bero på
naturens karghet eller vildhet eller på människans slöhet — vil-
ket icke möjliggör något välstånd för mannen vare sig genom
kvinnoslaveri eller barnslaveri.

Att djupt liggande lynesolikheter — vilka icke kunna fram-
deduceras ur de yttre levnadsförhållandena, utan snarare få be-

traktas som ursprungliga rasmärken — härvid kunna spela en stor roll, d. v. s. betinga en bättre eller sämre ställning för kvinnan, får naturligtvis icke förgätas. All ensidighet i argumenteringen är ju av ondo inom sociologien, vars forskningsföremål, människan i samhällslivet, städse kännetecknas genom en ofantlig komplicering av så väl inre som yttre faktorer.

IROKESINDIANERNAS KLANSAMHÄLLEN EN- LIGT MORGAN

BLAND KONKRETA SKILDNINGAR AV DET ÄLDRE
forntidsstadiets ättsamhälle intages ett av de främsta rum-
men av Lewis Henry Morgans utförliga, på mångåriga person-
liga erfarenheter grundade beskrivning av de nordamerikanska
irokesindianernas klaner, klanbrödraskap, stammar och samman-
slutning av stammar. Denna del av Morgans stora livsverk är,
såsom rent deskriptiv, i allt väsentligt oavhängig av hans teo-
rier om äktenskapets, privategendomens och statens uppkomst
och utveckling — varmed vi i detta sammanhang ha intet att
göra.

Irokesindianerna voro organiserade i exogama klaner med
moderslinje. »En sådan klan», skriver Morgan, »innesluter
blott hälften av dem, som äro förenade genom blodets band»,
d. v. s. anse sig härstamma från samma urfader och ur-
moder. Endast barnen av de kvinnliga avkomlingarna från
dessa föregivna eller verkliga urföräldrar räknas, släktled efter
släktled, såsom tillhörande klanen. Barnen av de manliga av-
komlingarna från samma urföräldrar tillräknas aldrig fädernas
klan, utan sina mödrars klan eller klaner. Var och en av dessa
mödrar tillhör alltid en annan klan än barnets fader — detta på
grund av klanexogamien eller påbudet, att inga äktenskap få
ingås mellan medlemmar av samma klan. Att få räkna sina
barn såsom tillhörande ens egen ätt var bland irokesindianerna
kvinnans, moderns privilegium — icke faderns.

»Då irokesindianerna upptäcktes, stodo de på det lägre sta-
diet av barbariet», fortsätter Morgan. Det vill säga, att »de
begagnade verktyg av flinta, sten och ben, buro kläder av hu-
dar och voro skickliga jägare och fiskare. De byggde lång-
sträckta bostadshus för fem, tio, ända till tjugo familjer, och i
varje sådant hus levde man på kommunistiskt sätt. Att bygga

med sten eller tegel eller att använda metaller, förstod man dock icke. Majs, bönor, kurbits och tobak odlades i trädgårds-sängar.» Irokeserna voro således »hackbrukare». Till det högre jordbruket, åkerbruket i egentlig mening, hade de ännu icke nått fram. »Majsen sönderstöttes och kokades i lerkrukor samt bakades utan jäst till stora, tumstjocka kakor. Utom ler-godstillverkning förekom vävning av bastbälten samt garvning för tillverkning av benskydd och skor (mockasiner). De viktiga vapnen voro pil och båge och stridsklubban.»

I intellektuellt avseende och allmän kultur stodo irokeserna i främsta ledet bland indianerna norr om New Mexiko. Som krigare voro de allmänt fruktade av sina egna landsmän.

Irokesfolket var delat i sex stammar — benämnda: seneka, kajuga, onondaga, oneida, mohak och tuskarora. Inom fyra av dessa funnos åtta klaner, men inom två stammar blott tre klaner. Morgan betraktar tydligen som det normala, att alla stammar uppvisa lika många och lika benämnda klaner. Varje klan förekom således ursprungligen fördelad på alla sex stammarna. Men genom ödets skickelser dogo en del klaner ut inom vissa stammar, under det att andra klaner växte, så att de måste delas. Schemat över irokesfolkets stammar och klaner hade sålunda på Morgans tid fått följande utseende.

I verkligheten fanns det således icke två stammar med alldeles lika klanindelning. Men tendensen till likhet var dock iögonfallande och genomgående. Björnklanen var den enda, som fanns oförändrad i alla sex stammarna. Varg- och sköldpaddklanerna förekommo i sin ursprungliga form i fem stammar samt bäver- och beckasinklanerna i fyra stammar, men hjort och ål blott i tre och hök endast i två samt häger i en.

För att rätt förstå klanens väsen och betydelse böra vi noga beakta de rättigheter och skyldigheter, vilka kännetecknade dess medlemmar såsom sådana — vad Morgan kallar *jus gentilitium*, tillgripande romersk terminologi. Hit höra följande institutioner.

1. Rätten att välja klanens fredshövding och krigshövding.
- 2. Rätten att avsätta dessa klanhövdingar.
- 3. Skyldigheten att icke ingå äktenskap inom klanen.
- 4. Ömsesidig arvsrätt till avlidna klanmedlemmars egendom.
- 5. Ömsesidig förpliktelse till hjälp, försvar och hämnd.
- 6. Rätten att ge namn åt klanmedlemmar.
- 7. Rätten att i klanen adoptera främ-

FIG. 39. NORDAMERIKANSK INDIANHÖVDING.

Efter Buschan, *Sitten der Völker*, III.

Irokesfolket.

STAMMAR	KLANER							
Seneka.	Varg.	Björn.	Sköldpadda.	Bäver.	Hjort.	Beckasin.	Häger.	Hök.
Kajuga.	Varg.	Björn.	Sköldpadda.	Bäver.	Hjort.	Beckasin.	Ål.	Hök.
Onondaga.	Varg.	Björn.	Sköldpadda.	Bäver.	Hjort.	Beckasin.	Ål.	Boll. (?)
Oneida.	Varg.	Björn.	Sköldpadda.	—	—	—	—	—
Mohak.	Varg.	Björn.	Sköldpadda.	—	—	—	—	—
Tuskarora.	Grå Varg.	Björn.	Stor Sköldpadda.	Bäver.	Gul Varg.	Beckasin.	Ål.	Liten Sköldpadda.

lingar. — 8. Gemensam religiös kult (?). — 9. Gemensam begravningsplats. — 10. En för klanen gemensam rådsförsamling.

* * *

Vi gå nu att litet närmare granska var och en av dessa tio klaninstitutioner hos irokesindianerna.

1 och 2. Rätten att välja och avsätta klanens hövdingar.

I varje klan fanns ett flertal hövdingar; fler eller färre allt efter klanens storlek. De voro i huvudsak av tvenne slag. Den större myndigheten vilade hos »fredshövdingen». Det andra slaget kunde tjänstgöra även i krig, ehuru de icke synas ha utsetts enbart för denna uppgift. Vi kunna med detta förbehåll beteckna dem som klanens »krigshövdingar». I varje fall gällde fredshövdingenskapet främst klanens inre angelägenheter, under det att krigshövdingarna förnämligast hade med klanens förhållande till stammen att skaffa, i det de voro medlemmar av denna rådsförsamling samt även av de förbundna stammarnas rådsförsamling. Dock hade även klanens fredshövding eller patriark, *sachem*, som han benämnes av Morgan, säte inom dessa rådsförsamlingar.

Fredshövdingenskapet var den mer permanenta och outhärliga och tydliga även äldre institutionen. Morgan anser fredshövdingen vara äldre än klanorganisationen själv, i det han förekommer på tidigare utvecklingsstadier av samhällslivet — redan i den primitiva horden. Ämbetet som klanhövding var icke ärftligt, utan tillsattes genom val inom klanen, och detta val måste godkännas av de övriga klanerna. Valet gällde nominellt för livstid; men klanen hade åt sig reserverat rätten att avsätta varje klanhövding samt utövade även denna rätt. Samma avsättningsrätt tillkom stammens rådsförsamling — oberoende av den ifrågavarande klanens eget samtycke.

3, 4 och 5. Exogamiplikten, arvsrätten och hjälpförpliktelsen.

»Det var», skriver Morgan, »uppenbarligen en av klanens fundamentala och ursprungliga uppgifter att, ur det allt för nära frändskapsförhållandets synpunkt, isolera de tvenne hälfterna av vissa, föregivna urföräldrars avkomlingar och att hindra äkten-skap inom vardera hälften». Alla som voro släkt på kvinno-

sidan voro »isolerade» och »hindrade» att ingå äktenskap. »Irokeserna», tillägger Morgan, »fasthålla ännu oryggligt vid regeln att icke ingå äktenskap inom den klan man själv tillhör.»

Vad arvsföljden beträffar hade irokeserna den huvudregeln, att den avlidnes ägodelar, så till vida som de icke begravdes med honom, skulle stanna kvar inom hans egen klan samt fördelas bland samtliga klanmedlemmar. I praktiken blev det dock endast den avlidnes närmaste släktingar inom klanen, som delade hans kvarlåtenskap. Sålunda ärvdes en man av sina bröder och systrar och morbröder, men ej av sina barn. En kvinna ärvdes av sina barn och systrar, men ej av sina bröder. En man ärvde aldrig sin hustru och en hustru aldrig sin man, ty de tillhörde ju olika klaner, liksom fadern och hans barn.

Egendomen bland irokeserna bestod uti lösören samt andelar uti bostad och trädgårdsland. Dessa andelar kunde aldrig överlåtas till personer utanför klanen. En bortvandrande klanmedlem måste utan ersättning åt de kvarvarande överlämna de fastigheter han innehafte.

Plikten att straffa den klanfrämmande mördaren av en klanmedlem erkändes och efterlevdes med största stränghet inom de irokesiska klanerna. Det var dock de båda klanernas, mördarens och den mördades, skyldighet att försöka göra upp saken på ett oblodigt sätt — d. v. s. genom avbön och värdefulla gåvor. Förelågo förmildrande omständigheter, lyckades detta vanligen. I motsatt fall utsåg den genom mordet kränkta klanen en eller flera hämnare, som måste söka och förfölja mördaren, tills han dödats. Dennes klan hade nu ingen klagogrund. Saken var utagerad. Liv för liv.

6 och 7. Namngivnings- och adoptionsrätten.

I det vanliga umgänget använde irokesindianerna icke varandras namn vid tilltal, utan endast släktskapsbeteckningarna eller, då släktskap ej förelåg, uttrycket »vän», »min vän». Att begagna en persons namn som tilltalsord eller att fråga honom om hans namn ansågs som en förolämpning. Namnet var någonting mystiskt och heligt. Namngivning och namnval voro därför också högst allvarliga offentliga angelägenheter.

Andra namn än förnamn eller rent personliga namn förekommo icke. Men varje klan hade monopol på en viss grupp eller art av sådana namn. Då man kände sedvänjan i detta avseende, kunde man sålunda, ehuru det för alla klanmedlem-

mar gemensamma ättnamnet saknades, mycket väl igenkänna personens klantillhörighet. Vanligt synes ha varit, att de inom en klan exklusivt brukliga namnen hänsyftade på det djur, vars namn klanen bar. Ett slags förberedelse för uppkomsten av ett gemensamt ättnamn existerade således.

En levande persons namn fick icke givas åt den nyfödde. Även en avlidens namn fick icke användas utan iakttagande av vissa regler. Modern hade att välja sitt nyfödda barns namn, men stammens rådsförsamling skulle bekräfta valet.

Namnobyte var regel. Som barn hade irokesen ett namn; som vuxen ett annat. Det senare gavs åt honom eller henne vid fullbordad könsnognad. En klanhövding var då namngivare; och stammens rådsförsamling måste bekräfta även denna namngivning. Ynglingarna hade i samband härmed att avlägga mandoms- och tapperhetsprov. Men även efter sjukdom och vid mycket hög ålder förekom namnobyte. Likaså för den som utsågs till klanhövding. Den enskilde hade i alla dessa fall ingen godtycklig makt över sin egen benämning. Saken behandlades städse som ett hela klanens intresse.

Liksom namngivning var även adoption klanens rättighet. Slaveri var okänt bland irokeserna. Krigsfångarna antingen dödades eller upptogos såsom fullt berättigade medlemmar i klanen och därmed i stammen. Motivet härtill synes ofta ha varit en önskan att öka klanens medlemsantal. I krig fallna klanmedlemmar ersattes stundom genom adoption av fångna fiender. Då en klan var i utdöende, kunde massadoption av medlemmar från en annan klan förekomma. Den adopterade blev förklarad såsom bror eller syster till den adopterande, om denne var en man eller en ogift kvinna; samt såsom son eller dotter, om den adopterande var en gift kvinna.

Undantagsvis kunde i senare tider rasfrämlingar av hövlighet adopteras i indianklaner. Sålunda blev Morgan själv adopterad av hög-klanen i irokesernas seneka-stam och kunde härigenom på ett enastående grundligt sätt bedriva sina studier uti dessa stenålders- och ättsamhällesmänniskors sociala och kulturella förhållanden.

8 och 9. Kult- och begravningsgemenskap.

»Man kan knappast påstå», säger Morgan, »att någon indianklan hade sin särskilda religiösa kult. Likväl stod religionsövningen i en mer eller mindre direkt förbindelse med klanerna

såsom sådana. Det var inom dessa som de religiösa idéerna spirade och utvecklades till kulter. Men dessa utbreddes sig över hela stammen, i stället för att stanna inom klanerna såsom deras religiösa säregendom. Sålunda finna vi bland irokeserna sex årliga religiösa fester — nämligen lönnens, planteringens, bärplockningens, sädesbroddens, skördens och nyårets — vilka voro gemensamma för alla klaner inom samma stam samt firades på bestämda tider av året.

Varje klan hade ett antal manliga och kvinnliga »religionsvårdare», som hade att organisera dessa fester och att tillsammans med hövdingarna, vilka genom sina ämbeten alltid även voro »religionsvårdare», utföra ceremonierna. Alla dessa religiösa funktionärer voro likställda. Dock kan nämnas, att det särskilt ålåg de kvinnliga »vårdarna» att tillreda den gemensamma festmåltiden. Själva kulturen bestod i ett åkallande av den »Stora Anden» och de »Mindre Andarna», »på det att de måtte skänka samhället alla livets goda gåvor.»

»Den äldsta och ännu vanliga begravningsmetoden bland indianerna bestod däruti, att liket först utlades på en ställning, tills endast det torra skelettet fanns kvar, varefter detta förvarades uti en barkkista, som inställdes i ett för ändamålet särskilt uppfört hus. Vanligen begravdes alla medlemmar av samma klan i samma dödshus.» Dock anmärker Morgan, att irokeserna ofta behöllo kistorna med de dödas ben i boningshusen samt även brukade nedgräva dem på bestämda begravningsplatser. Såsom sörjande vid begravningen uppträdde så vitt möjligt hela den avlidnes klan, under det att medlemmar av andra klaner inom stammen utförde gravsättningen och höllo liktalen.

10. Klanens rådsförsamling.

Den irokesiska klanens samtliga vuxna medlemmar, manliga och kvinnliga, sammanträdde vid givna tillfällen och bildade klanens rådsförsamling, uti vilken alla hade lika talan och rösträtt i alla frågor. Församlingen valde och avsatte alla klanens hövdingar, utsåg »religionsvårdare» och sörjde för bot eller hämnd, då en klanmedlem mördats, samt adopterade främlingar. Gentemot stammens och stamförbundets rådsförsamling förhöll sig klanens rådsförsamling som valorganisation, i det att de tvenne överordnade rådsförsamlingarna voro sammansatta utslutande av hövdingar såsom klanernas representanter.

»Alla medlemmar av en irokesisk klan», skriver Morgan, »voro fria och förpliktade att försvara varandras frihet. De hade alla lika förmåner och rättigheter. Hövdingarna hade i detta avseende intet företräde. Hela klanen var ett brödraskap på blodsbandets grund. Ehuru aldrig uttalade voro frihet, jämlikhet och broderskap klanens sociala grundprinciper. Och detta betyder så mycket mer, som klanen var enheten i samhällsbyggnaden och styrelsesystemet, cellen i indiansamhället över huvud. En byggnad, som var uppförd av sådana murstenar, fick nödvändigtvis sitt grundlyne bestämt av dessa. Genom att studera klanen, lära vi förstå den känsla av oberoende och värdighet, som allmänt utmärkte indianerna.»

* * *

»En sådan betydelse inom samhällssystemet hade klanen, sådan den av gammalt existerade hos de nordamerikanska indianerna — — —. Då Amerika upptäcktes voro indianstammarna allmänt organiserade i klaner med moderslinje. Men oregelmsigheter förekommo. Bland dakotaindianerna hade klanerna upphört att existera. Bland ojibveindianerna, omakaindianerna och Jukatans majaindianer hade kvinnolinjen ersatts med manslinjen inom klanerna.

»Bland alla indianfolk benämnde sig klanerna efter något djur eller annat naturföremål, aldrig efter en person. De enskilda gingo upp i klanen. — — — Hos somliga indianfolk — — — ansågo sig klanmedlemmarna härstamma från det djur, vars namn klanen bar. Dennas stamföräldrar hade av den Stora Anden blivit förvandlade från djuren i fråga till människor. — — — Bland en del indianer ville klanmedlemmarna icke förtära det djur, vars namn klanen bar, tydligen emedan de ansågo sig stå i ett särskilt förhållande till detta djur.

»Vad beträffar personantalet inom klanerna, växlade detta med antalet klaner inom samma stam samt med dennas blomstring eller nedgång i allmänhet. Den irokesiska senekastammen hade 3,000 medlemmar, vilket gör i genomsnitt 375 medlemmar inom var och en av stammens åtta klaner. Ojibvestammens 15,000 medlemmar voro fördelade på 23 klaner eller i medeltal 650 personer inom varje klan. Inom kerokisstammen kom mer än 1,000 personer i genomsnitt per klan. För närvarande

(1870-talet) torde inom de förnämsta indianstammarna räknas mellan 100 och 1,000 personer på varje klan.»

* * *

Den närmast högre organisationen, över klanen, hos irokes-indianerna var icke stammen, utan ett brödraskap, en »fratria», mellan klaner. Detta brödraskap utgjorde en »organisk association för gemensamma ändamål av två eller flera klaner; vanligen av sådana, som uppstått genom delning av en och samma ursprungliga klan». Klanbrödraskapet var dock icke utrustat med samma socialt fundamentala uppgifter som klanen, stammen och föreningen (»federationen») av stammar.

Vi ha sett, att irokesernas senekastam bestod av åtta klaner. Dessa voro förenade till tvenne brödraskap med fyra klaner i varje (Björn, Varg, Bäver och Sköldpadda i det ena och Hjort, Beckasin, Häger och Hök i det andra). Även tuskarorastammens åtta klaner voro delade i lika antal mellan två brödraskap. Däremot förekom en olika fördelning inom kajuga- och onondagastammarna, nämligen med fem klaner i det ena och tre i det andra brödraskapet.

Enligt Morgan var äktenskap ursprungligen förbjudet mellan medlemmar av samma klanbrödraskap, och ser han däri ett bevis för, att klanerna inom fratrian uppstått genom delning av en äldre klan. På Morgans egen tid kunde en irokes söka maka inom varje klan utom sin egen.

Klanbrödraskapets uppgifter voro främst av religiös, rättslig och sällskaplig art, och i dessa avseenden fungerade detsamma på samma sätt som den enskilda klanen, men med den ökade auktoritet som en större organisation har framför en mindre. På detta sätt kunde fratrian bli en särskilt stark vårdare av den högre religiösa kulten och av de med blodshämnden sammanhängande förhållandena. Någon särskild hövding eller ledare hade fratrian såsom sådan icke, utan hade sin myndighet i de samlade klanhövdingarna eller i de förbrödrade klanernas förenade folkförsamlingar.

* * *

Kännetecknen på en irokesisk stam voro följande. — 1. Stammen ägde ett särskilt territorium och hade ett eget namn. — 2.

Dess medlemmar talade en dialekt, som icke förekom annorstädes. — 3 och 4. Stammen måste bekräfta och hade rätt att ogiltigförklara klanernas val av hövdingar. — 5. Stammen hade sin egen religiösa kult. — 6. Stammen styrdes av en rådsförsamling av klanhövdingar. — 7. I vissa fall hade stammen en särskild överhövding; stamhövdingen i motsats till klanhövdingarna.

Stammen är icke att förväxla med ett folk eller en nation. Bland de nordamerikanska indianerna hade nationen ännu icke nått fram till sin typiska utvecklingsform, men dess förstadium fanns — nämligen i federationen av närmast besläktade stammar. Då nationalsamhället mognar genom en vidare utveckling av stamfederationens organisation, träda vi ut ur den äldre och in i den yngre forntiden. Så länge vi stanna inom den förra av dessa sociala utvecklingsperioder, ha vi att göra med klan-och-stam-samhället. Dess kännetecken är en ofantligt mycket större inre rörlighet, föränderlighet, löslighet, än som utmärker det till typisk gestaltning utmognade nationalsamhället.

För klansamhället, så väl som för dess ännu primitivare föregångare i den sociala utvecklingen, urtidens enklare organiserade hord- och blodsbandsamhälle, var, som Morgan säger, utmärkande »en ofrånkomlig tendens till splittring och nybildning» av så väl social som språklig art. »Nya klaner och stammar bildades ständigt såsom en följd av folkökning» och utflyttning till ännu icke ockuperade trakter. Nybyggarna förlorade visserligen aldrig allt medvetande om blodsbånd med moderklanerna eller moderstammen, men deras liv i varaktig avskildhet från fränderna framtvingade självständiga samhällsbildningar och gynnade uppkomsten av språkliga avvikelser. Då flera stammar sålunda uppstått genom delning och spridning av en moderstam, visade sig den ursprungliga samhörigheten däruti, att åtskilliga klaner inom dessa stammar buro samma namn, samt däruti att de för stammarna kännetecknande dialekterna tydligt voro nära besläktade. Även religiösa, rättsliga och politiska överensstämmelser och gemensamheter pekade ofta i samma riktning.

Av de sex irokesiska stammarna med sina olika dialekter hade, som vi sett, fem stammar på Morgans tid tre klaner gemensamma — Varg, Björn och Sköldpadda — och den sjätte stammen ägde trenne snarlika klannamn: Grå Varg, Björn och Stor Sköldpadda. Vid Missouri bodde åtta stammar, som tyd-

ligt måste uppstått genom delning av trenne och dessa, i ännu äldre tider, genom förgrening av en enda. Liknande förhållanden kunna påvisas över hela Nordamerika.

* * *

En sådan befolkningstillväxt och utbredning ägde sannolikt i den avlägsna urtiden oftast rum från några få ursprungliga centra och kom slutligen, d. v. s. redan i den äldre forntiden, att omfatta större delen av en hel världsdel — i föreliggande fall Nordamerika med undantag av dess nordligaste, av eskimåer bebodda områden. Resultatet blev, såsom den nyare etnologiska forskningen med allt större grundlighet bevisat, att kontinenten delades mellan grupper av besläktade stammar samt att dessa »stamgrupper» eller »stamfamiljer» i sin ordning visade en delvis närmare och delvis fjärrare samhörighet. De närmast besläktade och sammanhörande stamgrupperna bildade då, vad den modärne etnologen och sociologen pläga kalla för en »folkgrupp» eller »folkfamilj». De genom härstamning närmast sammanhörande folkgrupperna bildade vad vi i brist på bättre benämning kunna kalla för en »rasgren», d. v. s. en förgrening inom en av människosläktets huvudraser.

Denna tankegång och terminologi, som för ögonblicket avlägsnar oss något från Morgan och hans irokeser, förutsätta att vi provisoriskt låta ordet »folk» beteckna en grupp av den äldre forntidens besläktade stammar; en stamfamilj således. Men vi få ej glömma, att »folket» i fortsättningen — i den yngre forntiden och senare — blir helt annorlunda socialt, ekonomiskt, kulturellt och geografiskt sammangjutet till en enhet, än fallet var i den äldre forntiden, för vilken klanen var samhällslivets egentliga kärnorganisation. Ordet »folk» får således i viss mån en dubbel betydelse genom att användas om så väl den äldre forntidens löst sammanhållna grupp av stammar som för senare utvecklingsskedens enhetliga organisering av ett helt folk såsom ett samhälle.

Den nyare etnologien urskiljer inom Nordamerikas indianska urbefolkning fyra folkgrupper. — 1. Nordvästindianerna eller deneeindianerna kring Yukon- och Mackenziefloderna och i övrigt från Alaskas till Hudsons Bay's västkust. — 2. Kolumbiaindianerna mellan 60:de och 40:de breddgraderna vid Stilla Havet och ett stycke in i landet. — 3. Aztek-toltekindianerna ungefär från 40:de bredd-

graden söderut till Panama, där Sydamerika kan ur dessa synpunkter anses börja. Åt öster utbredde sig denna folkgrupp till ett stycke öster om Rio Grande del Norte. — 4. Återstoden av Nordamerika, således det väldiga området mellan Klippiga Bergen och Atlanten samt mellan Mexikanska Viken och Hudsons Bay, ockuperades av de s. k. östindianerna.

Inom dessas folkgrupp iakttaga vi fyra folk eller grupper av stammar — nämligen algonkingruppen i norr, irokesgruppen i nordost, siouxgruppen i väster och panigruppen i söder. Vid den nordliga Atlantkusten så väl som kring de stora sjöarna funnos således algonkinfolkets stammar, bland dem mohikanerna och delawarerna något innanför den linje, som nu förbinder Boston och Philadelphia. Irokesfolket hade sina stammar vid Erie- och Ontariosjöarna samt ett stycke söder tvärs över Alleghanybergen. Övre Mississippi bildade ungefärligt gränsen mellan algonkinfolkets och siouxfolkets stamområden. Delvis var Arkansasfloden gräns mellan siouxland och paniland. Detta senare omfattade icke blott nedre Mississippi utan även Florida.

Varje stam, varje folk eller grupp av stammar och varje grupp av närbesläktade folk hade sitt eget, slutna geografiska område eller »land». Det förekom dock, att en stam genom utvandring blivit spridd till olika trakter, skilda åt genom andra stammars områden. Stundom kunde olika folk, ja olika folkgrupper, på detta sätt få sina områden blandade med varandras. För klanerna, däremot, var den geografiska förskingringen det normala, i det att de flesta klaner voro fördelade på flera stammar. Ännu mindre än stammen var klanen ursprungligen bunden vid ett visst territorium. Bosättningen förberedes däri- genom, att stammen begränsar sina vandringar till en viss trakt, inom vilken klanerna länge enligt vissa regler fortsätta med det urgamla vandrandet och flyttandet. Klanen behöll alltid starka spår av sin ursprungliga och egentliga sociala karaktär — den att vara ett blodsbandssamhälle, utan lokala band, utan avseende på territoriella förhållanden eller inriktning på fast egendom.

* * *

De irokesiska stammarnas sammanslutning till en federation ägde enligt Morgan rum i förra hälften av det 15:de århundradet e. Kr., d. v. s. 150 till 200 år innan de kommo i beröring

med europeiska invandrare, år 1608 e. Kr. Federationens ursprungliga huvuduppgift var synbarligen att ordna och genomföra en gemensam »utrikespolitik» och krigföring, i vissa trängande fall åtminstone, för samtliga federerade stammar. Dessutom hade federationens rådsförsamling även vissa religiösa uppgifter, vilka dock icke här skola närmare sysselsätta oss.

Tydligen var behovet av samverkan uti försvaret mot gemensamma fiender sammanslutningens ursprungliga uppgift, ehuru den under tidernas lopp kom till användning även för angrepps-krig i större skala. Då irokesernas stamgebit på tre sidor — i väster, norr och öster — var omgivet av de talrika algonkinstammarnas väldiga område, måste irokeserna föra sin kamp för tillvaron främst mot dessa.

Någon enligt modärna begrepp ansenlig krigsmakt kunde den irokesiska federationen aldrig ställa i fält, då hela den irokesiska befolkningen enligt Morgans uppskattning aldrig lär ha överstigit 20,000 själar. Men fienderna, så länge de bestodo blott av andra indianstammar, voro icke heller överväldigande manstarka. En överlägsen organisation, utnyttjad med klokhet och kraft, kunde då få stor betydelse, och synes, att döma av irokesernas rykte som ett fruktansvärt krigarfolk, också i verkligheten ha varit synnerligen effektiv i enlighet med den primitiva standard, som här kan komma i fråga.

Benägenheten och förmågan att samverka och de till sammanhållning fostrande och tvingande sociala institutionerna äro på den äldre forntidens utvecklingsstadium ännu mycket svaga och outvecklade. Starkast sammanhåller det intima blodsbandet medlemmarna inom samma klan. Men varje klan är i regel lokalt och socialt splittrad genom att vara fördelad på ett flertal olika stammar. Att åstadkomma ett gemensamt företag, uti vilket flera klaner, fratrior och stammar någorlunda manstarkt skola medverka, blir städse ett vanskligt problem.

Det är därför icke överraskande att i Morgans irokesskildring läsa, att »de krigiska företagen vanligen voro överlämnade åt det enskilda initiativet och frivilligheten», ehuru »som allmän regel varje stam betraktade sig såsom levande på krigsfot med varje annan stam, så framt icke ett formligt fredsfördrag kommit till stånd. Varje enskild hade rätt att organisera ett krigarband och att leda en krigsexpedition varthän han behagade. Han tillkännagav sin avsikt genom att inbjuda till en

krigsdans och värva frivilliga. Härigenom kunde han få klarhet om sina planers popularitet. Lyckades han få ihop en skara — som då bestod av dem, vilka förenade sig med honom i krigsdansen — så tågade man genast i väg, under det att krigslusten ännu var varm. Blev en stam hotad med anfall utifrån, organiserades försvarsstyrkorna på ungefär samma enkla sätt. Skulle dessa trupper samverka, fingo de en gemensam ledare, blott om någon krigshövding med stadgat anseende fanns bland dem. Eljes stod varje trupp under eget befäl, och hela styrkan dirigerades av dessa truppledare gemensamt, förenade i en rådsförsamling.»

Systemet var demokratiskt, men »indianernas stammar, ja även deras stamfederationer voro svaga organisationer ur militäriska synpunkter». Att så mycket grymt krigiskt »arbete» likväl uträttades bland indianerna berodde därpå, att deras »små frivilliga krigarskaror ständigt nyorganiserades och företogo strövtåg till avlägsna trakter. — — — Dessa krigsexpeditioners avtåg och offentliga mottagande vid återkomsten hörde till indianlivets mest framträdande drag. Att inhämta tillåtelse hos stammens rådsförsamling för dessa privata krigsföretag var icke nödvändigt och brukades icke heller.» Icke dess mindre »hade stammens rådsförsamling makt att förklara krig och sluta fred, att utsända och mottaga beskickningar och att avsluta fördrag».

* * *

Krigföringen var hos detta äldre forntidsfolk således till hälften ännu en privatsak och till hälften en offentlig angelägenhet, för vars skötande med största möjliga enighet och effektivitet federationen mellan de närbesläktade stammarna bildades. Men även denna organisation förblev demokratisk och upphävde ej de enskilda klanmedlemmarnas rätt till krigföring på egen hand mot federationens fiender. Och »fiender» voro ju alla klaner och stammar med vilka man ej var omedelbart bunden genom blodsband (klanband) eller genom verkliga freds- och förbundsöverenskommelser.

Den irokesiska federationen hade ingen egen chef eller hövding, utan styrdes av en rådsförsamling av femtio likställda hövdingar, representerande de federerade stammarna. Vid slutlig votering hade varje representerad stam blott en röst, och

för besluts giltighet erfordrades, att alla stammarna voro eniga. Som erfarenheten dock visade, att något slags enhetlig personlig ledning var av nöden, då hela federationen beslutat och genomförde ett krigsföretag, kom man verkligen därhän att inrätta en federationens översta krigsledning. Men denna bestod av tvenne likställda, likaberättigade högsta krigshövdingar.

Detta är ett för den äldre forntidens principfasta demokrati i hög grad utmärkande drag, till vilket, jämte mycket annat i den irokesiska samhällsorganisationen, vi skola finna slående motsvarigheter hos andra raser och folk — t. ex. bland indoeuropeerna — på samma sociala utvecklingsstadium. Då krigets bjudande krav framtvinga en stororganisation av väpnade styrkor, en militärisk samverkan icke blott av klaner och fratrior, utan även av ett flertal stammar, och då utnämmandet av en högste kommenderande sålunda blev oundvikligt, tillgrep man utvägen att göra honom tvåhövdad. Man fruktade att få en diktator och litade på, att tvenne likställda överbefälhavare, om valda ur olika stammar och klaner, icke så lätt skulle enas om en taktik eller politik, som kunde bli farlig för folkfriheten.

Naturligtvis blev den tvåhövdade arméledningen icke så effektiv, som i bästa fall enmanskommandot hade varit. Men det gällde såsom en ännu större olägenhet att göra härföraren allt för mäktig. Icke organisationens militära värde, utan den enskilde, frie mannens krigiska initiativ och duglighet voro det viktigaste — ännu alltjämt i den äldre forntiden liksom i urtiden.

* * *

Denna trohet mot frihetens, jämlikhetens och broderskapets principer, denna instinktiva och verkligt konsekventa demokrati förlänade ett drag av oförliknelig skönhet åt den äldre forntidens klansamhälle och klanmänniska. Men denna tidiga, rent andliga forntidshärlighet var oupplösligt förknippad med en ekonomisk, social och kulturell primitivitet, vid vilken allra minst de rikast begåvade raserna och folken kunde stanna. Irokeserna hade organiserat klansamhället så pass fullkomligt som var möjligt, utan att bryta sönder dess fundament — nämligen medborgarnes organisering enligt graden av blodsfrändskap samt hushållningens begränsning till jakt, fiske och

hackbruk och kulturens tillbakablivenhet inom den totemistiska avarten av animism. Skulle denna sociala organisationsprincip, detta hushållningssystem och denna kulturtyp överträffas, måste klansamhällets demokrati, dess säregna skönhet och storhet offras.

De folk — och till dem synas många nordamerikanska indianer — ha hört — i vilkas oföränderliga skaplynne det låg att älska klansamhällets barbarisk-heroiska frihet, jämlikhet och broderlighet mer än all fortsatt social och kulturell kraft- och maktutveckling, voro av denna sin orubbliga demokrati dömda att stå stilla — och att gå under, då sammanstötningen med ett folk på högre utvecklingsstadium slutligen kom.

Men underligt är det, att en sådan oändlighet av slaveri, krass olikställighet, omänsklig förnedring av hela samhällsklasser, hatfylld klasskamp och annat smutsigt socialt elände, som vi ännu i denna dag hjälplöst brottas med, måste undantränga klansamhällets stolta demokratiska frihet, på det att hushållningssystemet måtte få vidare utvecklas och den andliga odlingen fortsätta att växa. Någon annan väg fanns väl ej — sådan människans psyke nu en gång är inom alla raser och i alla världsdelar.

* * *

Att här till slut notera återstår blott en anmärkning — nämligen den, hur nära det ligger att förväxla ett folks och en världsålders kynne.

Alla raser och folk äro heroiskt frihetskära och leva inom sina samhällen i demokratisk broderlighet, då de hunnit ut ur sin urtids hordliv in i sin äldre forntids klanorganisation. Detta gäller Afrikas svarta och Asiens gula människor lika mycket som Amerikas röda och Europas vita. Men satsen har naturligtvis ingen tillämpning på dem, som ännu ej arbetat sig upp ur sin urtid eller gått under i denna. Däremot kunna alla folk, som stigit upp över klansamhällets stadium med beundran och stolthet blicka tillbaka på en heroisk frihetstid, en gyllne ålder, friborna förfäder med ett ädelt sinne för broderlighet, den enskildes värdighet och den enskildes förpliktelser mot sitt samhälle.

Förr såg man icke i denna förfädernas ädla hållning ett allmänmänskligt utvecklingsstadium, utan ett det egna folket en-

samt utmärkande adelsdrag. Likväl ligger någon sanning i denna villfarelse. Alla folk, som mäktat bryta fram ur det universella urtidsdunklet, ha haft en heroisk tid, men icke alla ha i sin själsliga särart lika starkt harmonierat med just denna, klansamhällets demokratiska livsform. För somliga, kanske egypterna höra till dem, var det synbarligen mycket lätt att utbyta den äldre forntidens demokratism mot den yngre forntidens despotism. För andra, dit vi väl få räkna de flesta nordamerikanska indianer, var bytet hart när en psykisk omöjlighet. De älskade friheten mer än framåtskridandet.

Ett tredje människoslag träffa vi bland några av de vitas många folk. Här offras den forntida frihetens samhällsordning, och hårda tider av ofrihet och sociala brödrastrider genomlevas. Men det finns kraft att växa ifrån även detta stadium och att steg för steg sträva fram mot en ny demokratism — en frihet och ett broderskap på högre ekonomiskt och kulturellt plan än den äldre forntidens.

KLANSAMHÄLLET BLAND INDOEUROPEERNA

FÖR MORGAN ÄR KLANSAMHÄLLET, SÅDANT det i typisk gestaltning framstod hos irokeserna, när dessa först anträffades av europeerna, utan allt tvivel ett universellt stadium i mänsklighetens sociala utveckling. Talrika sociologer hava anslutit sig till denna uppfattning och funnit den bekräftad genom egna forskningar så väl som genom etnologiens, arkeologiens, kultur- och språkforskningens och historiens vittnesbörd. De levande eller utdöda folk vi känna, vad deras samhällsinrättningar beträffa, ha visat sig antingen fortfarande leva i klansamhällen (såsom en del indianer) eller ännu icke ha nått så högt i social utveckling (såsom t. ex. Sumatras kubufolk och Ceylons veddafolk) eller ock redan ha passerat igenom detta stadium, vilket senare då skulle gälla om t. ex. de semitiska, indoeuropeiska och östasiatiska kulturfolken.

På vetenskapens närvarande ståndpunkt synes denna uppfattning vara den enda, vilken otvunget ansluter sig till en fördomsfri tolkning av samtliga kända fakta. Självklart är dock, att ofantliga hithörande områden ännu äro otillräckligt utforskade och att materialet i många fall är och kanske alltid skall förbli allt för ofullständigt. Detta senare gäller framför allt de folk, som för mycket länge sedan lämnat klanstadiet bakom sig.

Forskningen i grekernas, romarnes, semiternas, iranernas, germanernas äldre samhällshistoria är ju relativt gammal. Den bedrevs redan på en tid, då man ännu icke hade minsta tanke på att i t. ex. grekers och romares äldsta kända samhällsförhållanden spåra kvarlevor av ett förgånget klansamhälle. Det blev inom den klassiska filologien och historieforskningen traditionellt, att tolka sådana forntidsinstitutioner på ett helt annat sätt. Tanken, att »klassisk» fornkunskap kunde befruktas genom modärn »etnografi», att något så simpelt som indianstudier kunde sprida nytt ljus över något så förnämt som gre-

kers och romares forntid, föreföll mången av våra »greker» och »latinare» såsom en hädelse och en galenskap. Och så är det väl i flera fall ännu.

Vad det här gäller är dock något mer än den obestridda rangskillnaden mellan indianforskning och grekforskning. Frågan är ju ytterst den, huruvida det finnes eller icke finnes sociala utvecklingsformer, vilka i det väsentliga äro gemensamma för alla raser och folk — så till vida som dessa över huvud hunnit upp över de allra lägsta, såsom gemensamt mänskliga allmänt erkända gestaltningarna av samhällslivet.

* * *

Morgan anser att klansamhället, i allmänhet liksom bland de östliga indianerna i Nordamerika, tillhör det ekonomiska utvecklingsstadium, vilket kännetecknas genom jakt, fiske, hackbruk och en begynnande lergodstillverkning samt stenteknik och pilbåge, men ännu är främmande för husdjursavel, åkerbruket och plogen. Då vi icke noga känna semiter och indoeuropeer så långt tillbaks i deras historia, utan först sedan de fått boskapskötsel och plogbruk och nästan lämnat klansamhällets stadium, är naturligt, att de icke kunna ge oss fullt klara begrepp om detta senare. Men spåren finnas likväl.

Något liknande gäller även de mexikanska, centralamerikanska och peruanska indianfolk, vilka vid Amerikas upptäckande hade stigit upp över jägare-fiskare-hackbrukarstadiet så väl som det typiska klanstadiet. De voro dock, enligt Morgans uppfattning, icke så långt hunna som de äldsta av oss kända grekerna, romarne och germanerna, utan levde på ett mellanstadium mellan irokesernas och dessa senares.

Då vi finna, menar Morgan, att det atenska folket var organiserat i fyra stammar, vardera delad i tre fratrior och var och en av dessa i trettio klaner, således hela folket indelat i 360 klaner, så ha vi därmed ett bevis för att bland atenarne i tider före alla historiska traditioner existerade ett klansamhälle av alldeles samma typ som det av Morgan skildrade irokesiska.

Visserligen är det tydligt, att klanernas och fratriornas antal inom stammarna i senare tider ändrats, för att i militära och administrativa syften en schematisk likmässighet skulle uppnås.

Vi veta, att var och en av Atens 360 klaner var förpliktad att uppställa 30 män — »sannolikt för hären», skriver Wilamowitz-Möllendorff. Det attiska folket skulle således kunnat föra i fält en armé på 10,800 man, hämtade ur klanerna och ordnad efter klaner, fratrior och stammar (eller fyler).

Grundfaktum — befolkningens äldre organisering i klaner, klanbrödraskap och stammar — beröres dock icke av mer schematiska organisationsformer. Liksom medlemmarna av en atensk klan trodde sig ha en gemensam stamfader, ansågo sig klanerna inom samma fratria ha uppstått genom delning av en enda urklan; och samtliga fratrior inom en stam ansågo sig likaledes nära besläktade. Då Nestor i Iliadens andra sång (rad 362) erinrar Agamemnon därom, att ett grekiskt folk icke gick ut i striden såsom en oordnad hop, utan »delad i stammar och fratrior, så att fratria må bistå fratria och stam må stå vid sidan av stam», är härmed hos Homeros en fik lyftad av den slöja, som för historieforskaren döljer de grekiska eller helleniska folkgruppernas — dorernas, ionernas, eolernas och andras — äldre, »förhistoriska» sociala organisation.

Inom varje sådan folkgrupp finna vi flera folk eller grupper av besläktade stammar. Inom den ioniska folkgruppen var det atenska eller attiska folket en undergrupp av nära besläktade stammar. Inom den doriska finna vi det spartanska eller lakoniska folket.

Naturligtvis har här terminologien vållat stor oreda och gör det fortfarande. Bland mycket framstående klassiska filologer synes det allt jämt rent av gälla som god ton, att ignorera de från etnologiskt och sociologiskt håll framförda kraven på en redig terminologi eller en fullt klar och konsekvent bestämning av åtminstone sådana fundamentala begrepp som t. ex. »ätt», »stam» och »folk». Att dorer och ioner kallas för tvenne helleniska »stammar» är ännu i dag alls icke ovanligt, ehuru radikalt missledande.

Ett fullt stadigt fotfäste för begreppen »folk», »stam», »klan» (eller »ätt») är uti enbart de grekiska eller latinska språken ej heller möjligt att vinna, emedan vi känna dessa språk blott från tidsåldrår, som äro mycket senare än klansamhället och därför redan tappat bort dettas terminologi. Närmast motsvarar väl det grekiska *ethnos*, vad vi här mena med »folk», och *phyle* vårt stam samt *phratría* begreppet brödraskap av klaner eller

ätter och *genos* vårt ätt eller klan. De latinska motsvarigheterna äro *populus* (folk), *tribus* (stam) *curia* (klanbrödraskap) och *gens* (ätt, klan).

De stammar, som ursprungligen bildade det romerska folket, antagas ha varit tre: ramnes, luceres, tities. Inom var och en av dessa stammar fanns i senare tid tio kurior motsvarande grekernas fratrior eller brödraskap av ätter. Varje kuria bestod av tio ätter eller *gentes*. Klanernas antal inom det romerska folket skulle således ha varit 300, då systemet nått full utveckling. Här, liksom i Grekland, hade hela denna indelning tydligt starkt schematiserats under tidernas lopp för att bättre motsvara de yngre samhällsförhållandenas militäriska och administrativa krav.

Liksom i Grekland kom även i Rom den mellan klanen och stammen inskjutna organisationen — brödraskapet av klaner, fratrian eller kurian — att i senare tider, efter klansamhällets upplösning, spela en synnerligen framträdande roll så väl i det borgerliga livet som religiöst, politiskt och militäriskt. Då de romerska klanerna utövade sin politiska makt såsom det romerska folkets högsta myndighet, voro de organiserade i kurior, och varje kuria hade en röst. Klanernas rådsförsamling i Rom fick därför benämningen *comitia curiata*.

* * *

Om Roms »ursprungliga författning» skriver Theodor Mommsen i sin *Römische Geschichte* följande. »Denna författning är varken tillverkad eller lånad, utan framvuxen i och med det romerska folket. Det är självklart, att densamma vilar på den äldre italiska, grekisk-italiska och indoeuropeiska samhällsorganisationen. Men det ligger en överskådligt lång kedja av statliga utvecklingsfaser mellan å ena sidan de organisationssystemer, som antydast av de homeriska dikterna och av Tacitus i hans skildring av Germanien, samt å andra sidan det romerska samhällets äldsta kända förhållanden.»

Då Roms störste modärne historiker här talar om »en överskådligt lång kedja av statliga» (eller låt oss hellre mer allmänt säga samhälleliga) »utvecklingsfaser» mellan det äldsta kända Rom och det äldsta kända Grekland och Germanien, bekänner han sig klart och tydligt till uppfattningen, att de romerska, grekiska och germanska samt över huvud indoeuro-

peiska folkens sociala utvecklingslopp uppvisat en serie av analoga »faser», och att svårigheten att infoga Roms historia i ett allmänt indoeuropeiskt sociologiskt periodschema framför allt beror därpå, att hela den äldre italiska socialhistorien redan är tilländalupen, då vi börja få någon kunskap om det romerska folket.

»Hur torftigt vårt vetande än är beträffande det romerska folket» fortsätter Mommsen, »och ehuru det är ännu sämre vad de sabelliska och etruskiska folken angår, så skall dock det magra och av luckor fyllda materialet kunna ge läsaren en bild eller åtminstone en aning och icke blott en rad intetsägende namn. Huvudresultatet av en sådan sammanfattning låter sig formuleras i satsen, att hos italikerna och särskilt hos romarne bevarats vida mindre av urtidförhållandena än hos något annat indoeuropeiskt folk. Pil och båge, stridsvagn, kvinnornas brist på arvsrätt, äktenskap genom köp, primitiva begravningsformer, blodshämnd, ett ättsamhälle, som kämpar med territorialsamhället, en levande natursymbolism — allt detta och mycket mer av liknande slag måste väl förutsättas såsom grundval för den italiska kulturen. Men då denna först möter oss, är allt detta redan spårlöst försvunnet, och endast genom jämförelser med besläktade folk få vi veta, att det en gång existerat. Så till vida börjar den italiska historien i ett vida senare civilisationsstadium än t. ex. den grekiska och germanska och bär från begynnelsen en relativt modärn prägel.»

Ehuru Mommsens arbete ligger relativt långt tillbaks i tiden, han skrev sin »Historia» i mitten av det 19:de århundradet, är hans vittnesmål om det »sena civilisationsstadium» och den »relativt modärna prägel», varmed Rom först presenterar sig för historieforskaren, ännu i hög grad aktuellt. Ty det skulle skapa en hejdlös förvirring i allt vad sociologisk historieforskning heter, om detta Rom, som framträder ur de äldsta sociologiskt användbara dokumenternas dimma, finge gälla såsom någonting sagolikt, mystiskt, primitivt, »vildarna» närstående. I själva verket är det, helt nyktert, fråga om en »jordbrukare- och köpmansstad» såsom centrum i en liten, men redan gammal stat, vilken då vi lära känna den juridiskt och politiskt står på övergången mellan yngre forntid och medeltid.

»Kasta vi en blick tillbaks på totaliteten av dessa institutio-

ner, som i det väsentliga äro tagna från den äldsta uppteckning av den romerska sedvanerätten, vilken ägde rum omkring ett halvt århundrade efter konungadömets avskaffande och gällde förhållanden, som i det hela, om ock ej i alla enskildheter, måste ha ägt bestånd redan på konungadömets tid, så igenkänna vi rättsordningen för en långt framskriden, lika liberalt som följdriktigt organiserad jordbrukar- och köpmansstad.»

* * *

Det är då icke underligt, att spåren av klansamhället äro så svaga i det »äldsta» Rom, utan snarare må synas märkligt, att de över huvud låta sig påvisas — i vissa fall närmelsevis lika tydligt som i Grekland.

Hit må räknas det romerska namnskicket, vilket i vissa fall var det samma bland romare och greker.

»Varje grek», skriver den franske historikern Fustel de Coulanges, »åtminstone varje grek, som tillhörde en gammal och regelrätt ordnad familj, hade tre namn liksom den romerske patriern. Ett av dessa namn tillhörde honom personligen. Det andra namnet var hans faders. Dessa två namn bibehölls och växlade plats» (såsom förnamn och familjenamn) »släktled efter släktled. Tillsammans bildade de därför en motsvarighet till det ärftliga familjenamn, vilket i Rom bars av en gren eller familj inom ätten (*gensen*). Det tredje namnet, slutligen, var ätt- eller *gens*namnet, kännetecknande för ätten som ett helt.

»Sålunda sade man», i Grekland, »Miltiades, Kimons son, Lakiaden. I nästa släktled hette det: Kimon, Miltiades' son, Lakiaden. Lakiaderna i Grekland bildade en *gens* liksom Cornelierna i Rom. Andra grekiska ätter voro Butaderna, Phytaliderna, Brytiderna, Amyndriderna. Pindaros lovsjunger aldrig sina hjältar utan att nämna deras *genos*. Namnet på denna slutade vanligen på *ides* eller *ades* och hade således adjektivform, alldeles som *gens*namnet hos romarne städse slutade på *ius*. Detsamma var icke desto mindre ett verkligt namn.

»I dagliga livet kunde man beteckna en man med hans förnamn. Men i officiellt tilltal och i samband med politikens eller religionens förhållanden var det nödvändigt att ange hans fulla namn och att framför allt icke glömma *gens*namnet.»

Redan hos Homeros finnas bevis för tillvaron av ett gammalgrekiskt trenamnsystem. Då Akillevs kallas vid sitt familjenamn, Peliden, betecknas han som Peleos' son. Men därjämte bär han ätt- eller klannamnet Aiakiden — efter sin klans mytiske urfader Aiakos.

Exempel på trenamnsystemet bland romarne äro: Publius Cornelius Scipio, Lucius Cornelius Sulla, Cajus Julius Cäsar, Marcus Aurelius Antoninus. Förnamnen äro här: Publius, Lucius, Cajus, Marcus. Familjenamnen äro Scipio, Sulla, Cäsar, Antoninus. *Gens*namnen äro Cornelius, Julius, Aurelius.

*Gens*namnet hade således hos romarne sin plats mellan förnamn och familjenamn, icke efter dem som hos grekerna. Möjligen betecknar det romerska bruket ett ålderdomligare förhållande och en större konservatism. Sannolikt är *gens*namnet absolut vida äldre än familjenamnet, i det ätten fick ett eget namn tidigare än familjen. Det romerska namnskicket markerar då, att familjenamnet blott är ett tillägg till det äldsta, egentliga släktskapsnamnet, *gens*namnet, till skillnad från det rena personnamnet, förnamnet.

Inom *gens* Claudia känna vi flera familjer: Scipio, Sulla, Lentulus, Cossus. Likaså äro flera familjer kända inom andra romerska ätter. En del av dessa synas dock ha bestått av en enda familj under de sena tider, från vilka vi ha någon under rättelse om dem, vilket ju icke utesluter att även dessa ätter tidigare omfattat flera befreundade familjer.

* * *

Varje grekisk och romersk klan hade sedan urminnes sina särskilda och gemensamma religionsövningar. Plutarkos nämner, varest den lykomediska klanen offrade, och Eskines talar om den butadiska klanens altare. Inom de romerska klanerna fick ännu i sena tider intet hindra, att klanens särskilda religionsfest firades på given dag och given plats. Härmed sammanhänger, att varje grekisk och romersk klan ursprungligen hade en särskild begravningsplats eller gravbyggnad.

Både i Grekland och Rom höra vi talas om en klanchef, en ättens huvudman, som förestod klankulten och representerade klanens enhet och myndighet, dess rättigheter och plikter såväl inåt som utåt.

På samma sätt förhöll det sig med den av klaner samman-

satta grekiska fratrian och romerska kurian. Även i detta fall har den urgamla blodsbandsorganisationen sitt eget altare, sin egen skyddsgudomlighet, sin egen kult samt sin särskilda chef — fratriarken eller kurionen. Och detsamma upprepade sig inom stammen. Dess skyddsgud var en *heros*, en i gudavärlden upptagen hjälte. Stamhövdingen kallas i Rom för *tribunus*, i Grekland för *phylobasileus*. »Av vad som återstod av stammens institutioner», skriver Fustel de Coulanges, »kunna vi se, att den ursprungligen varit organiserad som ett självständigt samhälle, utan någon som helst makt eller myndighet över densamma.»

Hos grekerna så väl som romarne och de med dem besläktade italiska folken hade de olika blodsbandsorganisationerna utan tvivel ursprungligen vissa former av egendomsgemenskap — ett spörsmål vartill jag återkommer. Spår av en äldre forntida exogami saknas ej heller. De finnas visserligen icke i lagarna, men väl i sederna, som långt fram i tiden bjödo, att man och hustru skulle tillhöra olika *gentes*.

Då vi lära känna greker och romare, ha fadersväldet inom familjen och faderslinjen, vad namnsystemet och arvsföljden beträffar, tydligen länge varit klart utpräglade. Att icke tecken saknas, vilka tyda på ett därbakom liggande »matriarkat», har påvisats av Bachofen och många senare forskare, såsom Kohler och Kovalevsky.

»Då vi studera de antika folken», skriver denne senare, »iakttaga vi, att grekerna uti sina forndikter, tragedier och historiska verk lämnat oss talrika spår av en samhällsordning, som var av helt annan typ än den patriarkaliska familjen och mycket väl harmonierar med tillvaron av ett urtida matriarkat.» »Enligt Varro, Strabo, Plutarkos och Pausanias är det tydligt», skriver Kovalevsky, »att bland grekerna i äldre tider varit brukligt, att barnen burit moderns ättnamn, icke faderns, och att man betecknat sin födelseort såsom »modersland», icke »fadersland». »Hos Homeros är härstamningen på mödernet heligare än den på fädernet. Likaon tror sig kunna beveka Akillevs till skonamhet, då denne vill hämnas Patroklos' död, genom att framhålla att han, Likaon, icke är Hektors broder på moderssidan. Och Helena förklarar frånvaron av Zevssönerna Kastor och Pollux från Atridernas», d. v. s. de Troja belägrande grekernas, »läger därmed, att deras moder, Leda, var även hennes, Helenas. Den största olycka, som kan drabba en man, säger Homeros, är för-

lusten av en broder, som är son till ens egen moder.» En broder på faderssidan är mindre viktig, och »till och med förlusten av en egen son väger mindre tungt».

I sagan om Meleagros, förbannar dennes moder honom, därför att han dödat hennes bröder. I Aiskylos' Oresti, göra Erynierna, den av Orestes mördade moderns hämdeandar, gällande att blodsbandet mellan moder och son är heligare än mellan fader och son. Då framkommer Apollon med den nya, för patriarkatet kännetecknande teorien, att fadern ensam är upphovet till det barn som födes.

I detta sammanhang kan nämnas den atenska rättsregel, som förbjöd varje äktenskaplig förbindelse mellan broder och syster, vilka voro födda av samma moder, men icke kände något sådant förbud mot äktenskap, då kontrahenterna hade blott fadern gemensam.

»Bland indoeuropeiska folk är det endast romarne och inderna, som knappast bevarat tydliga spår av matriarkatet» eller moderslinjen. Möjligen kunna vi dock såsom sådana tolka t. ex. att Tarkvinus, då han fruktar att förlora tronen, anser det nödvändigt att förfölja sina systersöner, samt att Lukretias vanära hämnas av hennes broder, Brutus, icke av hennes make. Och vad de gamla inderna beträffar, har Kohler påpekat, att en bramansk rättsurkund gör morbrodern till uppfostrare samt uttryckligen förbjuder äktenskap mellan dem som äro släkt på moderssidan. Det är förbjudet att adoptera systersöner, men tillåtet att adoptera brorsöner.

Har man en gång fått upp ögonen för möjligheten eller sannolikheten, att faderslinjen och den patriarkaliska familjen hos de äldre indoeuropeerna icke höra till dessas äldsta och ursprungligaste sociala inrättningar, utan tillkommit efter ett skede med moderslinje eller, oegentligt, s. k. matriarkat, så är det ingalunda längre svårt, att hos dem alla upptäcka legender och bruk, som otvunget finna sin tolkning på detta sätt, men eljes bli oförklarliga.

Sådana spår av klansamhällets stadium saknas icke ens hos de östliga indoeuropeiska folken, iraner och inder. Märkligt är bland annat, att en sanskritbeteckning för begreppet kast eller befolkningens kastindelning, *jati*, av språkforskningen kunnat bringas i samband med det grekisk-latinska *genos*, *gens*, och att Schrader på grund härav inrymmer möjligheten, att »de indiska

kasterna i sista hand hava sin rot uti urindogermanska klan- och familjeorganisationer».

Vända vi oss nu från de tidigast i »historiens» ljus inträdande indoeuropeiska folken eller folkgrupperna till de »historiskt» yngre folkgrenarna — kelterna, germanerna och slaverna — möter inga svårigheter att för mycket sena tider bevisa tillvaron av klansamhället och tydliga minnen av ett enligt moderslinje ordnat familjeliv åtminstone hos en del keltiska, germanska och slaviska folk, ehuru även bland dem familjelivet hunnit bli ordnat helt och hållet enligt det patriarkaliska systemet.

Den patriarkaliska familjens organisation och ställning inom samhällsutvecklingens allmänna typserie skola i det följande bli föremål för en särskild undersökning — nämligen i det sammanhang dit denna fråga rätteligen hör: spørsmålet om övergången från äldre till yngre forntid och den yngre forntidens förberedelser. Här, i detta kapitel, gäller det ännu att hålla uppmärksamheten fästad vid den äldre forntidens typiska samhällsbildning, klanen.

»Den sociala organisation», skriver Schrader, »som hos sydslaverna intar mellanställningen mellan storfamiljen (*sadruga*) och stammen (*pleme*) är brödraskapet (*bratstvo*). — — — Varje *bratstvo* har en härstamningssaga, som förhårligar urfadern, samt ett namn, som är härlett från stamfaderns och tillfogas varje medlems för- och familjenamn. Antalet medlemmar i en *bratstvo* växlar mellan 30 och 800 vapendugliga män, som i krig strida tillsammans.» Varje *bratstvo* bebod ett särskilt byområde eller en sluten grupp av sådana områden och har en del jord i gemenskap, förutom begravningsplats och kyrka. Den sydslaviska *bratstvon* är en klan med dennas kännetecken såsom en blödsbandsgrupp, inskjuten mellan familjen och stammen, samt en religiös, ekonomisk och juridisk-politisk organisation. »Medlemmarna betrakta sig som i varje avseende sammanhörande. Icke minst vid utövandet av blodshämnden. Äktenskap inom *bratstvon* synes i äldre tider icke ha varit brukliga.»

»Det låter sig nu utan svårighet bevisas», fortsätter Schrader, »att de hos sydslavernas *bratstvo* ännu i dag levande sociala institutionerna återfinnas i lämningar från flydda tider inom

övriga indoeuropeiska folk — närmast den germanska ätten (*Sippe*, gotiskt *sibja*, gammalhögtyskt *fara*).» Liksom sydslavernas *bratstvo* var västgermanernas *Sippe* ett ekonomiskt, politiskt, religiöst, rättsligt, på blodsförvantskap grundat »brödraskap» mellan vissa familjer inom en viss stam.

Enligt Tacitus hade västgermanerna »uråldriga sånger, som ensamma hos dem fylla arvsägnens och hävdernas plats, och i vilka de fira Tuisto, den jordfödde guden, och hans son Mannus såsom sina folks upphov och grundare. Mannus låta de ha tre söner, efter vilkas namn de närmast oceanen boende stammarna kallas ingävoner, de i mitten boende herminoner och de övriga istävoner. Somliga uppgiva med den godtycklighet, som plägar råda i gamla sägner, flera söner av guden och flera från dem härledda folknamn, såsom marser, gambrivier, sveber och vandilier, och dessa skulle då vara de gamla äkta namnen. Ordet Germanien åter, skulle vara ett färskt och nyligen givet namn — — —.»

Om Tacitus på detta sätt låter skymta några rykten om de olika germanska folken i århundradet e. Kr., ger han på ett annat ställe, i sjunde kapitlet av sin *Germania*, en på klanväsendet syftande upplysning. Det är, säger han på tal om germanernas härväsen, »icke sluppen eller ett tillfälligt sammanförande, som avgör hur deras ryttartrupper eller fylkingar bli sammansatta, utan dessa ordnas efter familjer och ätter.»

* * *

Om det gamla iriska samhällets organisation skriver P. W. Joyce i sin *Social History of Ancient Ireland* följande.

»Folket var delat i stammar och klaner — — —. Det var ordnat i grupper av olika storlek, från den minsta, familjen, uppåt. Familjen utgjorde den grupp, som bestod av de levande föräldrarna och alla deras avkomlingar. *The sept* var en större grupp, som härstammade från gemensamma föräldrar, vilka voro döda sedan långt tillbaks i tiden. Ordet *sept* är emellertid hämtat utifrån och kommet i bruk relativt nyligen. Alla medlemmar av en *sept* voro nära släkt. I nyare tider buro de samma tillnamn. En ännu mer omfattande social grupp var *the clan*. Ordet *clann* betyder »barn» och betecknar därför härstamning från en gemensam stamfader. Ordet *fine* (*finna*) avsåg vanligen en grupp närbesläktade personer, som bodde i

samma trakt, men användes ofta i en mer vidsträckt betydelse.

»Stammen (*tribe, tuath*) var sammansatt av flera *septs* och klaner (*clans*) och ansåg sig vanligen, liksom de mindre grupperna, ha en gemensam stamfader till upphov. Det var vanligt att adoptera främlingar — enskilda personer eller hela grupper på en gång — uti familjen eller i klanen. Men härtill erfordrades formligt bifall av »finnan» eller kretsen av nära släktingar. Det är sålunda tydligt, att befolkningen inom en stam var starkt blandad och att teorien om härkomsten från en gemensam stamfader saknade grund — utom vad beträffar de förnämligaste familjerna, som med stor omsorg höllo reda på sina släkttavlor.»

Liksom Schrader utgår Joyce från uppfattningen, att ätten eller klanen »uppväxt ur familjen» genom dennas förökelse och delning i ett växande flertal familjer. Denna åskådning är naturligtvis i grund felaktig, allra hälst som dessa forskare med »familjen» mena den patriarkaliskt organiserade familjen, vilken vi på starka skäl måste anse vara vida yngre än klanen och klansamhället. Schrader och Joyce och så många andra filologer och historiker inrymma för mycken plats i sina åskådningar eller teorier åt de i dokumenterna förekommande legenderna om hur det, vid tidpunkten för dessa legenders bildande redan i upplösning varande klansamhället, tillkommit genom härstamning från heroer och patriarker och deras patriarkaliska familjer.

Då klan och stam bildades i den äldsta forntiden, långt borta i en tidig del av den yngre stenåldern, fanns det ännu varken »stamfäder» eller »familjer» av sådan fast organisationstyp, som den utgående äldre forntidens och begynnande yngre forntidens patriarkaliska storfamilj.

Av Joyces analys framgår dock med stor tydlighet, att hans »*ancient Ireland*» alltigenom är ett släktsamhälle organiserat i familjer, klaner, klanbrödraskap och stammar. Rent terminologiskt är att märka, att ordet *sept* här betecknar, vad vi allmänt kalla för klan (*gens, genos, Sippe*); under det att Joyce använder ordet *clan* (eller *clann*) i en bemärkelse, som torde närmast motsvara grekernas och romarnes *fratria* eller *curia*, d. v. s. det organisatoriska mellanledet mellan klanen och stammen.

Det gamla Irlands territoriella indelning pekar i samma rikt-

ning. Landet var delat i 184 *tuaths* på i genomsnitt 460 kvadratkilometers yta. Varje *tuath* hade sin hövding, och det säges att en sådan hövding eller »kung» i regel förde befäl över 700 väpnade män. Tre, fyra eller fler *tuaths* voro förenade till ett *mor-tuath* eller *stor-tuath*. Ett flertal sådana bildade vart och ett av de fem äldsta konungarikena: Leinster, östra Munster, västra Munster, Connaught och Ulster. Dessa voro slutligen löst förenade under en överkonung, som senare i tiden fick ett särskilt residensland mitt inne på ön. »Det fanns sålunda», skriver Joyce, »fyra klasser av konungar i det gamla Irland, och varje högre klass hade ett slags myndighet över de lägre klasserna ända ned till *tuath*-hövdingarna.»

Dessa senare ha vi att uppfatta såsom stamhövdingar, deras land således som stammens territorium, inom vilket en grupp klaner, varje klan bestående av många storfamiljer, levde. Ett *stor-tuath* var alltså området för en grupp av besläktade stammar, en stamfederation. Flera sådana bildade ett folkland sådant som Leinster, Munster, Connaught, Ulster. Hela Irland var delat uti fem sådana folkländer — även i senare tider, då överkonungens land, Meath mitt inne på ön, kom till, men Munster enades till ett enda folkland.

Någon absolut myndighet hade hövdingarna och konungarna i äldre tider icke. De voro hänvisade till att i alla viktiga frågor inhämta de myndiga männens mening, sådan den kom till uttryck i klanernas och stammarnas rådsförsamlingar.

Om jordegendomen i det gamla Irland säger Joyce, att den var gemensam inom varje stam och nyfördelades mellan klanerna och familjerna allt efter befolkningens tillväxt.

* * *

De äldsta, på de brittiska öarna bosatta indoeuropeerna betraktas allmänt såsom invandrare, vilka förefunnit och blandat sig med en förindoeuropeisk befolkning med lägre kulturnivå och svagare kulturkraft. Den utomordentliga seghet, varmed i Skottland så väl som i Irland rester av klansamhället bibehållit sig långt fram i vår egen tid, kan möjligen delvis sammanhånga med en sådan blodblandning åtminstone inom vissa lager av de båda ländernas befolkning. De äldsta skottiska indoeuropeerna voro kelter och anses för övrigt ha kommit från Irland och sålunda därifrån medfört det gammalkeltiska klan-

samhällets institutioner, av vilka ännu i dag rätt tydliga spår finnas kvar i vissa av Skottlands bergs- och kusttrakter samt på de omkringliggande öarna — Hebriderna i väster samt Orkney och Shetland i norr och nordost.

Liksom i Irland har i Skottland namnskicket i långt högre grad än hos de allra flesta andra europeiska folk bevarat minnen av klansamhället. Det är här fråga om de talrika skottiska namn, vilka börja med *Mac* och motsvara de iriska namnen med begynnelsestavelserna *O* samt de walesiska med *Ap* eller *Ab*. Alla dessa keltiska prefixer betyda »son av» eller snarare »avkomling av» och beteckna klantillhörighet, ehuru de i senare tider tolkats såsom angivande härstamning från en viss stamfader. Det namn, framför vilket *Mac*, *O* eller *Ap* står, torde i de flesta fullt typiska fall vara ett klannamn, icke ett personnamn eller egentligt familjenamn; ehuru i senare tider även sådana namn kommit i bruk uti förbindelse med *Mac*, *O* och *Ap*. Så till vida som detta skett, kunna dessa namn jämnställas med de romanska *Fitz*-namnen och de germanska familjenamn, som sluta på *son* eller motsvarande stavelse. *Fitz* är det normandisk-franska *fites*, nyfranska *fil*s, latinska *filius* (son) och förekommer i adliga engelsk-normandiska familjenamn, såsom Fitzwilliam, Fitzherbert, Fitzgerald, vilka i germansk form skulle heta Vilhelmson, Herbertson, Geraldson. Ofta är det fråga om konungaavkomlingar på sidolinjen.

Exempel på gammaliriska *O*-namn äro: O'Conor, O'Rourke, O'Reitty, O'Dowd, O'Shaughnessy, O'Melaghlin, O'Sullivan, O'Keefe, O'Callaghan, O'Brian, O'Quin, O'Dea, O'Carroll, O'Dempsey, O'Dunn, O'Toole, O'Ryan, O'More.

Bland skottiska *Mac*-namn, som sannolikt äro härledda från urgamla klan-namn, må nämnas: MacKay, MacLeod, MacKenzie, MacKinnon, MacDonnald, MacNeil, MacLeon, MacRae, MacIntosh, MacPherson, MacThona, MacLaren, MacNab, MacAlister, MacFie, MacLaughlan, MacDouglas, MacFarlane. Namn sådana som MacDuff och MacBeth höra väl också hit.

Bland äldre och nutida iriska och skottiska familjenamn utan *Mac* eller *O* samt gamla ortnamn finnas tydligen ävenledes en mängd forntida klan-namn.

Vad vi närmast veta om de skottiska klanerna är, att de ännu existerade i mer eller mindre modifierade eller modärniserade, patriarkaliska organisationsformer intill 1715 och 1745,

vilka år den engelska regeringen med vapenmakt och lagstiftning för alltid gjorde slut på det skottiska klanväsendet. Hännyttande på århundradet närmast före denna tid och godtagande den modärniserade »patriarkaliska» teorien om klanens uppkomst, skriver en nyare skottsk auktoritet, att »den skottiska klanen var begränsad till högländerna och var sammansatt av avkomlingarna från samma stamfader. Hövding var vanligen en av de äldsta medlemmarna. Han representerade stamfadern och utövade en patriarkalisk myndighet över samtliga klanmedlemmar. Klanens namn utgjordes ofta av stamfaderns med prefixet Mac — — —. I teorien var sålunda varje skotte med t. ex. namnet MacDonald avkomling av den ursprunglige Donald och broder till varje annan MacDonald. Klanhövdingen regerade således med förstfödsrätt samt vördades och åtlyddes av sina klanmän. Varje klan i Skottland hade sitt eget geografiska område. Ej sällan förde de olika klanerna bittra fejder med varandra.»

Klanen själv, icke klanhövdingen, var ägare av klanens territorium. Hur detta var delat mellan de olika familjerna inom klanen och av vad art besittningsrätten var, synes icke vara klart uttrönt. Då boskapsskötsel tydligen spelade huvudrollen, bestod väl jordegendomen främst av gemensamma betesmarker — kanske gemensamma för hela klanen såsom sådan. Med klanförfattningens definitiva undergång efter 1745 sammanhängde, att engelska jordegendomsprinciper blevo tillämpade. Detta innebar, att klanhövdingen av de engelska myndigheterna gjordes till absolut ägare av klanens hela jordområde, och att hans klanmän förvandlades till hans arrendatorer eller till egendomslösa lantarbetare. Denna fruktansvärda modärnisering av ett urgammalt samhällsskick blev icke mindre ödesdiger för befolkningen i de fall, då den gamle klanhövdingen och hans familj utrotades eller dreys i landsflykt, såsom straff för »uppror» mot engelsmännen eller utebliven underkastelse, och en engelsk adelsfamilj insattes i stället som absolut jordägare över hela klanterritoriet. Det skottiska klansamhället — besjunget av MacPherson och i klar erinring ännu hos Walter Scott — slutade sålunda med en social tragedi, en brådstörtad övergång från forntid till nutid, i senare hälften av 1700-talet, ett äkta modärnt sorgespel, om vilket en stor svensk diktare, Fröding, skrivit gripande ord.

»Men landet, som förr i det forna
den bortsprängda klanen bebodde
med ängarna, skogarna, kärren
och insjön, där flickorna rodde
att mjölka de betande korna
till föda åt lekande barn,
hyrts ut av den främmande herren
från London till jaktmark åt klubben.
Vid insjön fabrikerna torna
sig skyhögt, av skogen är stubben
det enda som finns av det forna;
och borgen där hövdingen bodde,
gjorts om till en papperskvarn.»

KLANEN HOS SEMITER OCH ÖSTASIATER

MAN FINNER OFTA, ATT KLANEN BETECKNAS såsom en »frivillig» eller »fri» sammanslutning.

Meningen härmed är stundom den fullständigt orimliga, att klanen skulle vara en artificiell, godtyckligt bildad organisation. I själva verket är klanen i högsta grad motsatsen härtill, nämligen ett helt och hållet på fortplantningens och härstamningens naturnödvändighet grundat samhälle. Staten är alltid vida mer artificiell än klanen, i och förty att makt och lag äro »konstgjorda», men blodsbandet är »naturligt».

Ibland innebär talet om klanen såsom en »fri» organisation ett framhållande av ättsamhällets frihet från en styrande tvångsmakt av statlig eller politisk art och sålunda klansamhällets motsättning till det »politiskt», genom statens tvångsmakt organiserade samhället. Men i sig är termen »frivillig» eller »fri» naturligtvis synnerligen olämplig för att beteckna ett helt och hållet på härstamning och blodsband grundat samhälle, i vilket man i regel ej frivilligt, utan genom födelsen blir medlem, och inom vilket medlemmarna från vaggan till gravan äro underkastade det starkaste tvång — visserligen ej föreskrivet av »stat» eller »lag» utan av sedvänjan, traditionen och den allmänna meningen.

Lika tvetydigt eller missledande, som talet om klanen såsom en »fri» sammanslutning, är naturligtvis, såsom av det föregående ju tydligt framgår och även särskilt betonats, varje försök att identifiera klanen med familjen eller att rent av beteckna klanen såsom »familjen» — så vida man ej med detta senare ord helt löst menar intet annat än en grupp av genom härstamning eller blodsband sammanknutna människor över huvud. Därigenom blir dock ordet familj borttaget från sin enda egentliga och alldeles outhärliga sociologiska betydelse — vilken är: ett hushåll, en ekonomisk grupp, som är sammansluten kring ett genom äktenskap förenat människor eller över huvud kring

vissa genom äktenskap av vad slag det vara må förenade människor och deras ogifta eller gifta närmaste avkomlingar och anförvanter.

Klanen är ingen fri sammanslutning och ej heller en stat samt alls icke en familj, utan tillhör en samhällstyp, vilken står självständig vid sidan av den fria föreningens och statens samt familjens. Varmed naturligtvis icke skall vara sagt, att det ej finns såväl »frihet» som »tvång» och »styrelse» samt gemensam hushållning inom klanen. Denna är kännetecknande för den samhällstyp, som i den universella utvecklingen föregick staten och den uti staten inorganiserade patriarkaliska familjen.

* * *

Dessa, för en rätt uppfattning av den äldre forntidens samhällsskick avgörande insikter framträda med välgörande klarhet hos en del forskare uti de semitiska folkens äldsta sociala förhållanden. Såsom exempel i denna riktning förtjänar särskilt framhållas W. Robertson Smith i hans verk *Kinship and Marriage in Early Arabia*. Nu är det visserligen fallet, att Robertson Smith lägger särskild vikt vid sitt försök, att bevisa tillvaron av totemism inom det gammalsemitiska (särskilt gammalarabiska) klansamhället, och att den frågan föga intresserar oss i detta sammanhang. Huvudsaken är den klarhet, varmed Smith fattar och genomför uppgiften att bevisa tillvaron av ett, sannolikt exogamt, klansystem med moderslinje (»matriarkat») hos araberna, innan dessa hunnit utveckla den patriarkaliska familjen. Sedan detta skett, kvarstod klansystemet. Det var på det patriarkaliska klansystemets utvecklingsstadium, som arabernas samhälle blev föremål för den stora, av Mohammed igångsatta sociala revolutionen.

Intill Mohammeds framträdande »voro araberna över hela halvön organiserade i en massa lokala grupper, som icke sammanhöllos av någon egentlig politisk organisation, utan av en tradition om blodsgemenskap — — —». Den ifrågavarande »lokala blodsbandsgruppen», vilken utgjorde själva grundvalen uti allt fornarabiskt och, enligt Robertson Smiths mening, över huvud fornsemitiskt samhällsliv, benämnes *hany*. Den är intet annat än en klan, som ursprungligen räknat härstamning och arv på moderslinjen (»matriarkat»), men, då vi lära närmare känna den genom direkta kunskapskällor, redan övergått till

FIG. 40. BEDUINHÖVDING I MAROCKO.

Efter Buschan, *Sitten der Völker*, II.

faderslinjen (»patriarkatet», vartill hör systemet att räkna härstamning och arv uteslutande på fädernet).

Ett ofelbart kännemärke på den arabiska klanen är gruppmedlemmarnas ömsesidiga förpliktelse till blodshämnd, om mordet på en gruppmedlem begås av någon som icke tillhör gruppen. Det är då på gruppen såsom sådan, som plikten att döda mördaren faller. »En klan är en grupp, inom vilken icke blodshämndens lag gäller» — vilket dock icke innebär att mördaren av den egna klanfränden blir ostraffad. Han dödas av sina närmaste, eller utstötes ur klanen och har då ingen annan livsmöjlighet än genom att bli adopterad i en främmande klan.

Ordagrant betyder det arabiska ordet *hayy* »liv» eller »levande». Klanen är ett liv, ett blod, en levande organism. Blodshämnden är blott klanens elementära självbevarelsehandling.

Det märkliga är, att klansystemet existerade i det förmohammedanska Arabien i städerna och bland dessäs hantverkare och köpmän, lika väl som bland ökentrakternas herdenomader (beduiner) och oasernas jordbrukare. Vi iakttaga sålunda ett klan-samhälle, som innesluter vitt skilda hushållningssystemer och därmed sammanhängande olikheter i kultur.

I de större städerna levde flera klaner inom samma stadsmurar och i viss mån uti kommunal gemenskap, men varje klan hade likväl sitt eget kvarter eller stadsområde med särskilda borgar eller försvarsverk samt egna anförare och strävanden. Klanandan var starkare än kommunalandan; och blodiga fejder mellan klanerna inne i samma stad voro ingen sällsynthet. Och på samma sätt som klanerna i en stad voro på en gång sammanslutna och självständiga, förhöll det sig med klanerna bland herdenomaderna och jordbrukarna. De voro enligt släktskap gruppvis förenade — i »fratrior», »stammar» och »federationer» eller liknande större blodsbandsförbund — men höllo i vardagslag endast löst samman och lågo ofta i blodshämndsfejder med varandra, generationer igenom, tills utmattning eller förintelse hotade den ena klanen efter den andra.

Den samhällsanda, som fanns, var stark, men den var till alldeles övervägande del en klananda, vilken söndrade klanerna gentemot varandra lika avgjort som den höll ihop varje klan inom sig själv. Då, såsom bland herdenomaderna var fallet,

federationer mellan klaner eller stammar kommo till stånd, voro även dessa av mycket löslig natur och upprevos genom stridigheter klanerna eller klangrupperna emellan.

De familjer eller hushåll, som tillsammans bildade en klan, *hayy*, voro patriarkaliskt organiserade, »men det gives intet större misstag än att tro, att det arabiska samhället är grundat på faderns patriarkaliska myndighet över sin son. Tvärtom finns det näppeligen någon del av världen, varest den faderliga myndigheten är svagare än i den arabiska öknen. Den okontrollerade individualismen stävjas blott av det ofrånkomliga behovet av ömsesidig hjälp mot gemensamma fiender. Men detta hjälpbehov sammanbinder icke de enskilda fränderna av viss förväntningsgrad och icke de enskilda familjerna inom sig själva, utan sammanhåller hela klanen (*hayy*), hela blodsbandsgruppen. Den enda permanenta sociala enheten är en sådan *hayy*, vilken är stark och tapper nog att skydda sin existens utan att anlita hjälp utifrån.»

Denna inom klanen koncentrerade ömsesidiga hjälpplikt eller försvarsplikt gav åt den arabiska klanen en viss lokal sammanhållning, även då nomadlivet och varje familjs eller rättare vuxen manlig familjemedlems självrådighet verkade lokalt förskingrande. Utan att hålla sig tillräckligt i närheten av de andra klanfamiljerna eller klanmedlemmarna, kan beduinen ej påräkna det skydd, som klanen såsom sådan känner sig förpliktad att giva honom. »Vi måste därför föreställa oss klanen som en kärna av familjer, vilka vanligen levde i varandras närhet, men med en del medlemmar temporärt borta i andra klaner eller ute på strövtåg.» Blev klanen för stor att under nomadiska förhållanden kunna hålla ihop på detta sätt, delade den sig uti tvenne klaner — en moderklan och en dotterklan eller tvenne systerklaner. Den lokala sammanhållningen av klanen förklarar, hur ordet *hayy* senare kunde få betydelsen boplats, »hus» — stället där en klan höll till med sitt nomadliv eller slutligen övergått till bofast levnadssätt.

Den arabiska klanen var icke blott »ett blod», utan också i viss mån en egendomsgemenskap — åtminstone vad beträffar arv och krigsbyte så väl som jord (betesmarker och källor) bland nomaderna. Här igen var det icke familjerna var för sig inom klanen, utan denna senare som ett helt, vilken utgjorde den egentliga organisationsenheten, bäraren av rättighe-

ter och förpliktelser — i de äldre tiderna nämligen. Vid Mohammeds framträdande hade klanen redan börjat starkt förlora och familjen att vinna i sådan fundamental social betydelse.

* * *

»Längst tillbaka i forntiden kände man inom folket blott sin moder, icke sin fader. Förvantskapsgrader och förbud mot blandelse mellan närskylda voro lika okända som furstar och herrar. Man bodde tillsammans med husdjuren; ja, människor och djur bildade en familj. Hus funnos icke. Om vintern bodde man i hålor, som man grävt i marken, och om sommaren flätade man sig hyddor av löv och kvistar. Eldens användning var ännu okänd. Man förtärde trädens och plantornas frukter råa och desslikes fåglarnas och de fyrfota djurens kött och drack deras blod. Lin och silke förstod man ej att använda, utan klädde sig i fallar och fjädrar.»

På detta sätt citerar A. Conrady ur den kinesiska ritualboken *Li-Ki* några brottstycken av kinesernas äldsta tradition om sin urtids och äldre forntids samhällsliv och kultur. Vad särskilt beträffar den i citatet otvetydigt givna hänvisningen till ett urkinesiskt samhällsskick med »matriarkat», anser Conrady densamma klart bekräftad genom kineserna »äldsta sagor» om sina urstammar och dessas uppkomst. Alla dessa sagor hava det gemensamma och för senare patriarkaliska tiders kinesiska lärde oförklarliga draget, att de »känna blott stammödrar, aldrig mänskliga stamfäder». Enligt, den äldsta bevarade, i mitten av det andra årtusendet f. Kr. utformade härstammings-sagan, vilken anger hur dynastien Shang kom till, hade »himmelen» befallt en »mörk fågel» att med en jordisk kvinna avla dynastiens manlige grundare. Enligt en senare formulering, hade stammodern sväljt en förbiflygande svalas ägg och på det sättet blivit moder till den förste Shang-konungen. »Nästan alla den kinesiska traditionens heroer hava en angiven mänsklig moder, under det att fadern är en drake, en sten, en pärla, en stjärnbild, en jätte eller en gud, men aldrig en människa som modern själv. Och denna tradition är så fast rotad i den kinesiska fantasien, att den överföres till och med på historiska personligheter, såsom grundaren av Han-dynastien.»

Conrady tillfogar, att de kinesiska historieskrivarna söka om-
tolka dessa legender i överensstämmelse med det senare och

nutida kinesiska samhällsskicket, vilket är grundat på den patriarkaliska familjen och systemet att räkna härkomst och arv blott på faderssidan eller genom manslinjen. Man förstår helt enkelt icke mer den försvunna »matriarkaliska» samhällsordningen och skulle, om man förstode den, sannolikt icke vilja erkänna att något så »barbariskt» existerat bland ens egna, såsom särskilt upphöjda och märkvärdiga betraktade förfäder. I själva verket förhålla sig en del modärna europeiska kulturforskare på samma sätt, då de t. ex. fullständigt förneka, att det kan finnas något inre samband mellan ett gammalt och sedan länge försvunnet »matriarkat» och de grekiska heroernas födelsesagor, vilka alltid känna en mänsklig moder, men aldrig en mänsklig, utan blott en rent »gudomlig» fader.

Som ett stöd för den »matriarkaliska» tolkningen av hithörande fakta anför Conrady vidare E. Chavannes' uppfattning, att de gamla kinesiska klan-namnen »synas föra oss tillbaks till ett avlägset skede, då familjen var grundad på systemet att räkna härkomst och arv genom modern allena». Även de äldsta kända kinesiska skrivtecknen peka enligt Conrady i samma riktning, i det att tecknet för begreppet klan är sammansatt av tecknet för »kvinna» och tecknet för »framföda avkomma», så att »klan» för kinesen ursprungligen synes ha betytt den grupp av människor, som härstammade från samma kvinna eller voro blodsfränder på kvinnolinjen. Härtill kommer, att de allra äldsta åtta kinesiska klan-namnen i skrift äro försedda med tecknet för »kvinna» och sålunda synas ange, att klanen är en blodsbandsgrupp på kvinnosidan. Även spår av arvsföljd på moderssidan kunna påvisas i de gamla dynastilegendederna. Det finns kinesiska forntidskonungar, som berättas ha ärvt sina mödrars land — absolut i motsats till de senare kinesiska förhållandena.

Conrady sammanfattar sin mening därhän, att »tillvaron av matriarkatet i det äldsta Kina icke kan betvivlas» samt att det samma lämnat tydliga märken efter sig i »hushållningssystemet, religionen, sederna, rättsordningen». Det kinesiska folket har genomlevat ett utvecklingsstadium med exogama, sannolikt även totemistiska klaner, vilka voro grupperade i stammar och stamfederationer, ur vilka sedermera, då den patriarkaliska familjen hade ersatt den matriarkaliska, de statsbildningar uppstodo, med vilkas framträdande de äldsta kinesiska legenderna syssla.

Såsom kanske mest iögonfallande, ännu i dag existerande minne av den »förhistoriska» klantiden i Kina kan erinras om att det därstädes icke existerar mer än fyra hundra ättnamn, och att det, åtminstone bland »bättre folk», är en orubblig sedvänja att icke gifta sig med någon som bär samma ättnamn som en själv. Om klan-namn och klan i detta fall någorlunda täcka varandra, skulle de kinesiska klanerna, som enligt äldsta traditioner varit blott hundra eller ännu färre, slutligen ha växt ut till att omfatta vardera flera hundra tusen själar. En schematisering av förhållandena genom senare tiders statliga administration har väl dock ägt rum i Kina liksom, såsom vi sett, i det gamla Europa.

Över huvud är i Kina den forntida storstaten absolut taget så gammal och har med sina till fram mot vår egen tid troget bevarade institutioner så djupt påverkat folkmedvetandet, att klansamhället, ehuru utvecklingshistoriskt en relativt nära föregångare till den äldsta storstaten, hunnit att fullständigt sjunka i glömska. Den kinesiska historiefilosofien har, i ännu högre grad än den europeiska, varit behärskad av teorien, att stat och samhälle äro och alltid varit ett, samt att de båda ha sin begynnelse med den patriarkaliska familjen och någon vis och kraftig konung, vilken av intet eller ur en rent djurisk vildhet skapade samhälle, stat och kultur och sålunda blev sitt folks i sanning underbare välgörare.

* * *

Trots sin enorma talrikhet i våra dagar och inblandningen av erövrare i Nordkina samt underkuvade i Sydkina, utgöra kineserna dock i det stora hela en relativt homogen förgrening av den mongolisk-gula människorasen. Och nyare forskningar visa, att det bördiga slättlandet omkring Hoanghos nord-sydliga och nedre väst-östliga lopp med all sannolikhet är både det kinesiska folkets och den kinesiska kulturens urhem. Spridningen ägde sedan rum söderut till de fruktbara slätterna kring Jangtsekiang. Den besynnerliga fixa idéen, att ett folk och en kultur alltid måste vara invandrade, således alltid måste ha uppstått någon annanstädes, än där de av forskningen verkligen anträffats, har spökat ganska livligt även i Kina-forskningen, men synes nu vara tämligen allmänt övergiven.

I motsats till kineserna äro japanerna ett utpräglat blandfolk

och invandringsfolk — närmast kanske uppkommet därigenom, att malajiska folk efter ankomsten söderifrån till de japanska öarna sammanflöt med en västerifrån dit anländ mandschurisk-koreansk folkblandning. Öarnas äldre invånare, de europeerlika, kulturellt mycket primitiva ainerna, anses ha lämnat blott ringa bidrag till blodblandningen, som sålunda i det stora hela är mongolisk-malajisk.

Att det äldsta, söder om det nuvarande Tokio uppväxande Japan var ett ättsamhälle framgår med stor tydlighet av traditionerna och de äldsta skrivna urkunderna. Blodsbandet var den avgörande sammanhållande faktorn. Syskonäktenskap voro icke ovanliga, men begränsade till bror och syster med blott gemensam fader. Detta tyder på, att släktskapen icke räknades på faderssidan, utan blott inom kvinnolinjen. Vi anträffa således även här »matriarkatet» så väl som klanen — vilket också var att vänta med hänsyn till japanernas delvis mongoliska härkomst och dessa institutioners förekomst i den äldre mongoliska forntiden. Men i Japan är allting absolut yngre än i Kina. Under det att någorlunda sannolika och tydliga kinesiska traditioner gå tillbaks åtminstone till mitten av det andra förkristna årtusendet — vilket ju likväl är mycket »ungt» relativt till så väl utvecklingen i Egypten och Sinear som den yppiga kinesiska historiefantasiens egna mångtusenåriga serier av kejsardynastier — komma vi genom den japanska riksgrundarlegenden icke längre tillbaks i tiden än till året 660 f. Kr. Då skall den ännu regerande dynastiens stamfader, Immu, en avkomling av solgudinnan, genom invasion och erövring ha grundat den japanska staten. Vilket, om kejsar- och erövringssagan icke alldeles missvisar i kronologiskt avseende, skulle betyda, att övergången från klansamhälle till storstatligt organiserat territorialsamhälle äger rum i Japan omkring mitten av det första årtusendet f. Kr., således ungefär ett årtusen senare än i Kina.

Den sociala enheten i det äldsta Japan benämnes *uji*, vilket ord betyder »ätt, hus, familj i dessa ords vidsträcktaste bemärkelse». Dessa japanska klaner voro, liksom de kinesiska, redan patriarkaliskt organiserade, då de först komma inom vår synkrets. Dessutom voro de ordnade i fem huvudgrupper med olika rang — i själva verket bildande sociala klasser med olika ekonomiska och sociala uppgifter. Lägst i rang stodo *tomonotsuko*, hantverkarna, och *kunitsuko* eller *miyakko*, jordbrukarna. Över

dem höjde sig ett slags adel i tvenne grupper med något olika härstamning — *muraji* och *orni*. De senare gällde som närmaste blodsfränder till den kejserliga klanen, »Immus avkomlingar», vilka ensamma bildade den femte och högsta sociala gruppen.

Ursprungligen äro dessa klaner, eller åtminstone de senare i tiden förnämligaste av dem, organiserade såsom skeppslag och grupper av skeppslag. Vilket åter understryker det faktum, att det japanska ättsamhället, i den säkert långvariga period då vi först lära känna detsamma, är i färd med att flytta över till och sätta sig i besittning av de öar, som nu utgöra den japanska statens kärnland. Men å andra sidan är det klart, att bland de erövrade och inflyttande klanerna tidigt uppstod en betydelsefull social olikställighet samt att en klan, Immus, fick ledningen över alla andra och slutligen skapade enhetsstaten. Den vanliga och sannolikt riktiga uppfattningen gör de söderifrån, över Formosa kommande malajerna, eller blodblandningar mellan dessa och redan anlända mongoliska folkelementer, till de egentliga statsbildarna.

Någon uppenbarelse om ett klansamhälle i sin äldre, fullt typiska gestaltning, ger oss den japanska traditionen nästan lika litet som den kinesiska. Traditionen, som själv tror sig vara ute i all tings begynnelse, anknyter i själva verket mycket för sent uti det sociala utvecklingsförloppet för att kunna avslöja något primitivare än övergången mellan äldre och yngre forntid eller egentligen denna senares tidigare stadier.

* * *

I Kina och Japan upprepas således vår hos indoeuropeer och semiter gjorda erfarenhet, att klansamhällets utvecklingsstadium visserligen låter sig påvisas, men dock endast med sådana svårigheter och ofullständigheter, som betingas därav, att det är fråga om folk, vilka sedan lång tid, i flera fall sedan årtusenden, höjt sig över denna relativt primitiva form av samhällsorganisation. Härmed harmonierar fullkomligt, att vi litet längre fram i vår undersökning skola finna spåren av klansamhället ännu svagare, ehuru ingalunda alldeles utplånade, i de tvenne länder — Sinear och Egypten — där, så vitt man för närvarande kan döma, den högre samhällsutvecklingen är absolut äldre än någon annanstädes på vårt världsklot. De kinesiska anspråken på att äga »kejsardynastier» långt äldre än Egyptens

tidigaste faraoner och Sinears stadsstater sakna nämligen hittills fullständigt vetenskaplig grund, under det att fakta och sannolikheter i själva verket ganska tydligt vittna i den motsatta riktningen.

Det bör dock i detta sammanhang framhållas, att vår kunskap om kinesernas äldsta kultur och samhällsliv är vida torftigare och mera ensidigt fotad på senare tiders historiemytologi, än som behövde vara fallet, om Kina vore närmelsevis lika grundligt utforskat i arkeologiskt avseende som Sydvästasien, Egypten, stora delar av Europa och t. o. m. några trakter av Amerika. Den kinesiska förfäders- och gravkulten lär emellertid ännu lägga oöverstigliga hinder i vägen för arkeologiska grävningar och forskningar i slättländerna kring Hoangho och Jangtsekiang. Möjligen äro också de äldsta kulturlagren oåtkomligt begravna under höga bäddar av flodslam — liksom fallet är i Nilens delta.

Vida bättre är läget i detta hänseende vad Japan beträffar. Detta lands paleolitiska och neolitiska kultur samt delvis också bronsålder hava under de sista årtiondena varit föremål för framgångsrika forskningar. Dessa ha på ett mycket slående sätt ådagalagt en genomgående typöverensstämmelse mellan vapen, verktyg, prydnader, ornamentik, bostäder, hushållning, gravar, religiösa föreställningar o. s. v. inom å ena sidan Japans och å andra sidan Sydvästasiens, Nordafrikas och Europas paleolitik och neolitik. Även Japan har sina äldre och yngre flintsaker av i Europa kända typer, sina kökkenmöddingar, sina megalitiska gravar, sin primitiva keramik, sina tidiga människobilder i sten och lera o. s. v. En genom ett rikt illustrationsmaterial intressant belysning av dessa ting ger N. G. Munros *Prehistoric Japan* (1911), om ock verket i övrigt torde vittna om att författaren ej alltid i tillräcklig grad är fackman på det arkeologiska området.

KLANSAMHÄLLETS UT- BREDNING INOM MÄNSK- LIGHETEN.

DE DRAG AV KLANSAMHÄLLETS GESTALTNING särskilt bland vissa indianer, indoeuropeer, semiter, kineser och japaner, som här kunnat återgivas, må vara nog för att möjliggöra en föreställning om arten och betydelsen av denna mycket märkvärdiga sociala utvecklingsform. Kapitlen om totemismen och exogamien hava kompletterat bildens allmänna drag.

Härvid är dock att märka, att totemismen är den äldre och exogamien den yngre företeelsen, samt att klanen — blodsbandsgruppen mellan familjen och stammen — stundom är varken totemistisk eller exogam. Tidigast är den sannolikt alltid totemistisk, därefter även exogam, slutligen, i sitt yngsta utvecklingsstadium, varken totemistisk eller exogam. Vad klanens förhållande till systemet för räknandet av härstamning eller släktskap beträffar, är klanen med kvinnolinje eller »matriarkat» det ursprungliga, under det att klanen med mans- eller faderslinje, »patriarkat», kommer senare såsom »nyheten» i detta fall.

Det återstår nu att ytterligare något beröra frågan om klan-samhällets utbredning inom mänskligheten eller universalitet såsom socialt utvecklingsstadium betraktat

Vad Asien beträffar, är att tala om de övriga mongoliska folken, utom kineser och japaner; och från dessa senare går tanken närmast vidare till deras stamförvanter malajerna. Då Australien behandlats i samband med frågorna om totemismen och exogamien, återstår Afrika och slutligen de delar av de amerikanska kontinenterna, varom ännu icke varit tal.

Naturligtvis ligger det dock icke inom ramen för en systematiserande utvecklingshistorisk överblick att eftersträva en likmässig behandling av alla jordens folk. Mättet av vår kun-

skap avviker ofantligt för olika folk. Etnologi och sociologi äro ännu mycket unga vetenskaper med väldiga olösta uppgifter även av rent deskriptiv art. Särskilt måste ur sociologisk synpunkt beklagas, att etnologerna hittills i regel icke ägnat nog uppmärksamhet och tillräckligt systematisk forskning åt naturfolkens sociala förhållanden. Det är ofta omöjligt att ur deras skildringar inhämta, t. ex. huruvida ett blott hordsamhälle eller ett egentligt klansamhälle föreligger i ett givet fall.

Dessutom finns det ju stora avvikelser i de olika rasernas och folkens betydelse för de senaste årtusendenas, till en allt större gemenskap för hela mänskligheten tenderande samhälls- och kulturutveckling. Och oavsett detta, äro vi, i viss mån åtminstone, även i detta fall »oss själva närmast». Indoeuropeernas och semiternas samhälls- och kulturhistoria berör oss intimare än kinesernas, indianernas eller negerernas. En viss gradering av vår framställnings intensitet är otvivelaktigt berättigad.

Må vi ur dessa synpunkter dela den nu existerande mänskligheten etnologiskt i fem huvudgrupper; »vita», »gula», »röda», »svarta», och »bruna» människor eller »medelhavsfolk», »mongoler», »indianer», »negrer» och »de övriga». Vi få då in indoeuropeer, semiter, hamiter och närstående kaukasier i den första »vita» gruppen, som geografiskt omfattar Europa, Nordafrika och Sydvästasien. Det övriga Afrika är lämnat huvudsakligen åt de »svarta», negererna, och det övriga Asien huvudsakligen åt de »gula», mongolerna.

Om vi, såsom sakligt riktigast och logiskt redigast torde vara, låta de äkta (Sudan- och Bantu-) negererna i Afrika och annorstädes, dit de exporterats, utgöra mänsklighetens egentliga »svarta» grupp, återstår intet annat än att kalla alla övriga mer eller mindre mörkhyade (men avgjort varken europeiskt »vita», asiatiskt »gula» eller amerikanskt »röda») människor för »bruna».

Australien är då »brunt», men Amerika »rött». Polarfolken hänga närmast samman med de »gula».

Inom den stora asiatisk-australiska övärlden stå, som vi sett, Nya Guineas och Melanesiens, trots detta senare namn, »bruna» folk Australiens »bruna» urinvånare närmast. Återstå då huvudsakligen blott Sydafrikas »bruna» människor, hottentotter, dvärgfolk och buschmän, samt Sydasiens »bruna» dravidafolk och den stora kärnan i hela den »bruna» mänskligheten, nämligen malajerna.

Jag skall här, till ytterligare belysning av klansamhällets utbredning, något uppehålla mig vid mongoler, polarfolk, malajer och negrer. Bland indianerna finnas ju så väl typiska klansamhällen som ock både lägre och högre sociala utvecklingsstadier. Då indianska urtids- (hord-) och klansamhällen redan beskrivits, återstår blott att i det följande studera deras yngre forntidssamhällen — främst aztek- och inka-staterna.

* * *

Den i västra Centralasien (Turkestan) levande, såsom turkfolk betecknade grenen av mongoler uppvisar till en del ganska tidiga utvecklingsformer av klansamhället. Vi stå här, bland dessa i smärre grupper nomadiserande, kirgiser benämnda herdefolk, på gränsen mellan nutidens hordsamhälle och den äldre forntidens klansamhälle. Den vanliga kirgisiska vandringsgruppen utgöres av några få enkelfamiljer eller en enda storfamilj. Men en grupp av storfamiljer, högst på ett tjugotal, bevarar ett på medvetandet om blodsband grundat samliv, till vars kännetecken hör förbudet mot äktenskap inom gruppen, vilken sålunda utgör en typisk exogam klan. Utöver klanen synes dock samhällsbandet i regel icke sträcka sig. Kara-kirgiserna höra till undantagen från denna regel, i det deras klaner äro förenade till stammar och stamfederationer.

Ett talrikt folk, uppskattat till en halv million eller mer, utgöra de söder och sydost om Kaspiska havet levande turkmenerna. De bestå av sju stora stammar, vardera sönderfallande i ett flertal klaner.

Mycket förvirrande verkar det i terminologiskt avseende, att dessa turkfolks stammar och stamfederationer i anslutning till det persiska ordet *ordu*, läger, bära benämningen horder, under det att dessas överhövdingar kallas khaner. Felet är ju, att sociologien har lagt beslag på ordet »hord» för att beteckna den primitivaste av alla kända samhällsorganisationer, vilken existerar innan klaner, stammar och hövdingar uppstått. Då detta språkbruk icke lämpligen kan ändras, återstår intet annat än att behålla i minnet den egendomliga dubbelbetydelsen av ordet »hord».

Med Dschengis-khans erövrande »horder» komma vi i beröring först i den yngre forntiden.

* * *

Bland Nordasiens och Nordamerikas polarfolk står klansamhället i det stora hela på samma relativt låga utvecklingsståndpunkt som hos västra Centralasiens turkmener och kirgiser. Eskimåer, samojeder, tschuktscher, aleuter, uppvisa föga sammanhållning i annat än helt små grupper och hava även då de samlevande grupperna äro större, blott ringa genomförd social organisation. En viss individualism och personlig självständighet befordras genom de egendomliga levnadsförhållandena i den höga Norden.

Undantag härifrån bilda tunguser och jakuter, som på grundval av patriarkaliska familjeförhållanden uppbyggt och åtminstone en gång i tiden ägt en tämligen fast organisation i klaner och stammar med myndiga hövdingar.

Exogama klaner iakttaga vi hos eskimåer, ostjaker, aleuter, samojeder och andra polarfolk.

Bland eskimåer aleuter och itälmer härska ännu matriarkaliska seder och bruk. Vid äktenskapets ingående flyttar mannen till hustruns föräldrar och får ej bilda eget hushåll förrän efter svärmoderns död. Dör mannen, flyttar hustrun med barnen tillbaks till sina släktingar. Bland aleuterna är icke fadern, utan morbrodern, barnens naturlige beskyddare. Syskon med samma moder, men olika fäder, äro närskylda och få ej ingå äktenskap. Däremot finns intet äktenskapshinder för syskon med olika mödrar, fastän de ha gemensam fader. De räknas då ej som tillhörande samma klan. Äktenskap mellan svärfar och svärdotter, samt mellan svärmor och svärson äro tillåtna, men man söker hos en del folk undvika dessa förbindelser genom sådana seder, som att ifrågavarande personer icke få umgås med varandra.

De flesta polarfolk ha dock lämnat matriarkatets stadium och leva i patriarkaliska familjer — i många fall likväl icke utan en del sedvänjor, som tydligt peka tillbaks på matriarkatet. Hos lapparna förekommer seden, att de nygifta ett år måste leva hos hustruns föräldrar. Bland samojederna äro upprepade och långvariga besök av de nygifta hos hustruns föräldrar brukliga.

* * *

Genom sin ytterst märkvärdiga, i sitt slag enastående geografiska utbredning och den därmed sammanhängande mångfalden

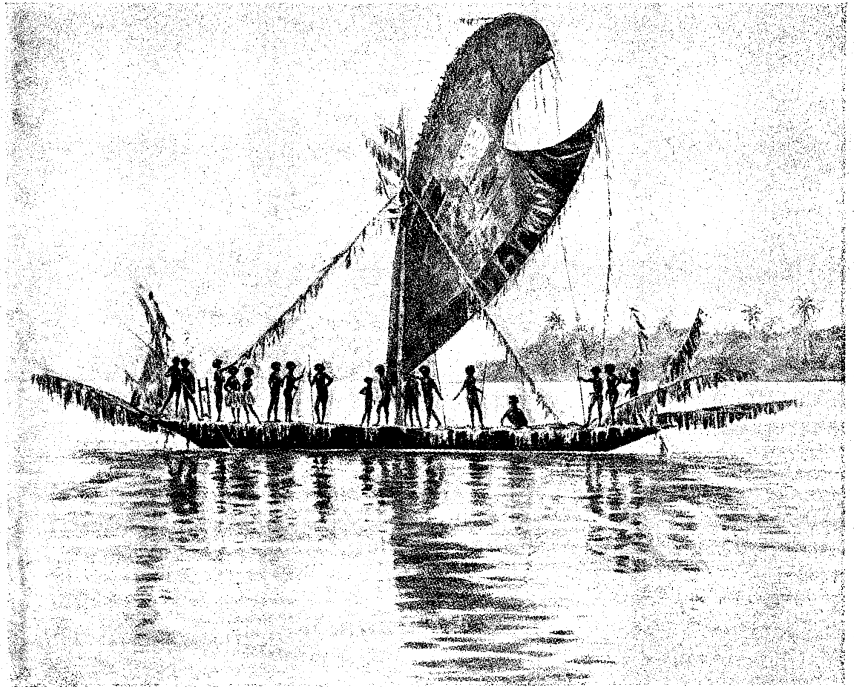

FIG. 41. MELANESISK SEGELBÅT,
festsmyckad. Brittiska Nya Guinea. Efter M. Mac Gregor.

av blodblandningar och kulturformer samt osäkerheten beträffande många fundamentala fakta erbjuder den malajiska mänskogrenen ovanligt stora svårigheter för en översiktlig sociologisk behandling. Vanligen ställas malajerna numera i ett visst, ehuru avlägset genetiskt sammanhang med den gula rasen, allt under det att man betonar de mycket skarpt framträdande malajiska särdragen, icke minst på det själsliga området.

Vi finna de folk, som med mer eller mindre goda skäl pläga betecknas såsom relativt rent och klart malajiska, spridda från Madagaskar i väster tvärs över Sundaöarna, Philippinerna och Formosa samt Mikronesien och Polynesien ända till Påskön ute i Stilla Oceanen. Således från 45:te till 250:de breddgraden öster om Greenwich över idel öar i ändlösa oceaner. Heinrich Schurtz anser det sannolikt, att denna i största stil sjöfarande eller rättare sjövandrande och underbart havskringspridda människostam satt sina märken i den afrikanska kontinentens öst-

kust så väl som i den nordamerikanska västkust. Varförutom den i Asien nått upp till det sydliga Japan och i söder, såsom maorier, kommit ned ända till Nya Zeeland.

Dessa sagolikt vidsträckta havsvandringar måste ha varit avslutade redan före vår tidräknings början och dessförinnan ha omfattat långa tidrymder, väl minst ett eller annat årtusende. Sannolikt ha vi dock delvis att räkna med rent geologiska perioder, under vilka land- och havsförbindelserna på sträckan Madagaskar—Påskön hunnit att väsentligt förvandlas, nämligen genom stora landområdets nedsjunkande under havsytan.

Urhem och spridningscentrum äro utan tvivel Sundaöarna, där särskilt javanerna samt Sumatras battaker och Borneos dajakar synas representera urgamla malajiska stammar. Samtliga asiatiska malajer uppskattas av Volz till icke mindre än 45 millioner, av vilka den stora massan naturligtvis bebor Sundaöarna, bland vilka Java ensamt beräknas hysa vida mer än hälften.

Inom denna vittspridda ras anträffas en stor mångfald sociala utvecklingsstadier, som dock alla gruppera sig inom klansamhällets ram eller i de flesta fall nära detta, vid dess undre eller övre gränser i evolutionen från urtidens hordsamhälle till den yngre forntidens primitivare statsbildningar. Såsom typiskt för den malajiska kulturens medelläge beteckna etnologerna bland annat ett exogamt klansystem med kvinnolinje («matriarkat»). Detsamma förekommer t. o. m. hos de malajiska folk, som övergått till mohammedanismen och därigenom gjort den av starkaste patriarkaliska anda besjälade koranen till sitt sedliga rättesnöre. Mannens egna barn taga sålunda icke arv efter honom, utan efter modern, och hans systerbarn äro hans arvtagare — »ty man är alltid säker på, vem som är ett barns mor, under det att faderskapet är övisst».

I västra Sumatra tillhör jorden ensamt kvinnorna, och kulten är ägnad åt förfäderna på kvinnosidan. Till och med de prästerliga funktionerna vila huvudsakligen i kvinnokönets händer. Bland dajakerna på Borneo äro »trollkarlarna» till en del kvinnor. Likväl är kvinnan i det stora hela mannens arbetsdjur. Bland de malajfolk, som kommit så långt i ekonomisk utveckling som till ett primitivt plog- och åkerbruk, sköter dock mannen det tyngsta fältarbetet.

Hos de jordbrukande malajerna bilda klanerna bykommuner, som ofta föra ett mycket självständigt liv och mest ligga i blo-

dig fejd med varandra. Stora stammar och stamfederationer med väl utvecklat hövdingkap förekomma inom de av främmande, asiatiska och europeiska, erövrare oberörda malajfolken. Och i sammanhang härmed har ett slags ståndsskillnad utvecklats sig, i det att hövdingkapet inom stammen blivit ärftligt i en viss klan, vilken, tack vare hövdingens maktställning, slagit under sig en myckenhet jord och annan egendom. Hövdingklanens medlemmar benämns »de rika» och utgöra en »adel» vid sidan av stammens stora massa, vilken betecknas såsom »de många».

Särskilt i Mikronesien och Polynesien är denna egendomliga, av etnologerna oriktigt såsom »feodal» betecknade sociala organisation högt utvecklad. Starkt utpräglad är den ifrågavarande rangskillnaden mellan olika klaner eller grupper av klaner på Samoaöarna. På Nya Zeeland har hövdingmakten nått en hög utveckling. På Madagaskar hava de invandrande malajerna, hovafolket, bildat en på det exogama klanväsendet grundad statlig organisation av ansevärt omfång och stor varaktighet.

Under indiskt och mohammedanskt inflytande hava stora malajstater upprättats, »sultanater», särskilt på Java. De hava, såsom dylika samhällsbildningar i Asien över huvud, haft mycket växlande öden, vilka i regel slutat med nedgång och upplösning. Portugiserna och holländarna förde sjökrig mot malajkonungarnas på Sumatra flottor, vilka stundom voro starka nog att behålla övertaget i striden. Många malajiska folk utmärka sig över huvud för krigiska seder och talanger och erinna i dessa avseenden, så väl som vad hövdingkapet beträffar, i icke ringa mån om en del nordamerikanska indianfolk på ungefär samma utvecklingsnivå. Mot indianernas skalpjakt svarar malajernas huvudjakt, d. v. s. ärelystnad att samla dödade fienders avskurna huvuden.

Liksom de i klansamhällen levande indianerna stå de på detta kulturstadium kvarblivna, av högre asiatiska kulturer oberörda malajerna ännu kvar i sin yngre stenålder. Och i samband med denna teknikens utvecklingsgrad iakttaga vi bland malajerna en religiös kultur, som uppvisar olika lägre, och högre, former av animism. Spår av totemism synas säkert vara för handen. En bland malajerna mycket utvecklad halvt religiös, halvt social inrättning är tabuet, varom strax ytterligare skall bli tal.

* * *

Breysig har givit uttryck åt uppfattningen, att inom hela mänskligheten det enda stora undantaget från regeln, att klan-samhället eller ock ansatser till eller kvarlevor av detta med lätthet låta påvisa sig, möjligen skulle utgöras av Afrikas egentliga negerbefolkning.

Dennas område ligger ju i huvudsak mellan den 20:de nordliga och den 20:de sydliga breddgraden samt begränsas av hamiternas i norr, och delvis även i öster, samt av hottentotternas och buschmännens i söder. Det väldiga gebitet delas genom en oregelmässig linje några grader norr om ekvatorn uti tvenne huvudområden: sudan-negrernas i norr och bantunegrernas i söder. Någon större rasolikhet mellan dessa folkgronar föreligger icke. Tillsammans bilda de den antropologiskt väl markerade äkta negerrasen, som förtjänar sitt namn, därför att den bland alla stora grenar av mänskligheten utmärker sig genom den svartaste hudfärgen. Hottentotter och buschmän äro ljusare. Likaså i allmänhet uraustralierna, de mycket olämpligt så kallade »australnegrerna», och deras släktingar, de melanesiska papuanerna. Malajerna äro gulaktigt bruna. Och den gulbruna hudfärgen återkommer ju hos de med orätt såsom »röda» betecknade indianerna (uramerikanerna).

Breysigs förmodan, att Afrikas »svarta» skulle utgöra ett undantag från regeln om klansamhället såsom ett universellt socialt utvecklingsstadium, är alldeles säkert oriktig, vad bantunegrerna beträffar, och sannolikt lika litet grundad även för sudan-negrernas räkning.

Hos de förra, bantufolken, särskilt deras kaffer-, zulu- och hererostammar, känna vi ganska väl till så väl klaner som exogamien och matriarkatet och även totemismen. Dessutom förekomma bland dem visserligen även primitivare sociala inrättningar såsom »åldersklasser», »hemliga föreningar», särskilt bland männen, samt »ungkarls-» eller »klubbhus». Men dessa institutioner äro icke heller främmande för sudan-negrerna och hava, såsom Schurtz påvisat, sin starkaste utbredning bland malajerna — särskilt de mikronesiska, melanesiska och polynesiska — och de nordamerikanska indianerna, således inom raser, som även uppvisa klansamhället i typiska former.

Då den sociologiska utforskningen av negrerna ännu lämnar ofantligt mycket övrigt att önska, detta icke minst beträffande sudan-negrerna, är svårigheten hitintills att påvisa drag av klan-

samhället hos dessa senare ingalunda avgörande i negativ riktning. Härtill kommer, att särskilt bland sudan-negrerna flera folk — t. ex. Dahomé och Aschanti — äga statlika samhällen, vilka vid närmare undersökning kunna visa sig vara normalt utvecklade ur tidigare klansamhällen. Att sudannegrerna länge stått under socialt inflytande från hamitiskt och semitiskt håll är en annan faktor att räkna med, då det gäller att förklara en eventuellt påvisad brist på lämningar av klansamhället. Om påverkningen börjat mycket långt tillbaks i tiden, kan den på ett tidigt stadium möjligen ha verkat nedbrytande på sudannegrernas klanförfattning.

DEN ÄLDRE FORNTIDENS HUSHÅLLNINGSSYSTEM OCH EGENDOMS RÄTT

MELLAN HUSHÅLLNINGSSYSTEM, SAMHÄLLSORDNING och kulturtyp finns alltid ett intimt ömsesidigt avhängighetsförhållande. Men visserligen är detta icke alltid av samma art, utan växlar under världsåldrarnas lopp. För hushållningssystemets gestaltning är den materiella teknikens utvecklingsläge alltid betydelsefullt, men icke alltid absolut avgörande.

Såsom vi se i det äldsta, oss nogare bekanta Sinear och Egypten, kan en primitiv teknik, vilken ej känner metallerna eller på sin höjd blott kopparn, tjäna som grundval för ett underbart högt utvecklat hushållningssystem samt en så mogen samhällsordning och kultur, att vi blott med stor svårighet vänja oss vid tanken på deras tillhörighet till en stenålder. Men visserligen erfordras för detta »underverk» ett lyckligt sammanträffande av särdeles gynnsamma naturförhållanden med utomordentlig begåvning hos folken, som skola utnyttja den.

Det duger således absolut icke, att utgå från en teknisk utvecklingskedja — t. ex. stenålder, bronsålder, järnålder — med den förutfattade meningen, att vi såsom överbyggnader på dessa tekniska utvecklingsstadier alltid och överallt skola finna ungefär samma serier av sociala och kulturella evolutionsformer. En bronsålder eller t. o. m. en järnålder i Norden, inne i Afrika eller på det västra halvklotet har visat sig vara förknippad med former för samhällsliv och kultur, vilka voro (eller äro) ofantligt mycket primitivare, »tidigare» i den relativa kronologien, än den yngsta stenålderns samhälle och andliga odling vid Eufrat och Nilen.

Uttrycket »en bronsålderskultur» utsäger eller antyder i sig självt alls ingenting om det sociala och kulturella utvecklingsstadiet.

Det existerar en parallelism, men icke någon absolut enhetlig eller undantagslös sådan, mellan social och kulturell utveckling och teknisk och ekonomisk utveckling. Eller med andra ord: mot samhällsformernas och kulturlivets historiska typserie svarar visserligen i stort sett en typserie inom hushållningen och den materiella tekniken; men de båda serierna sammanfalla icke i tiden på samma sätt hos alla folk.

Så t. ex. är i stort sett det högre utvecklade släktsamhälle, vilket jag betecknar såsom klansamhälle och »äldre forntid», kännetecknat genom neolitisk teknik. Till den yngre stenåldern — såsom dennas sista huvudskede — räknar jag då även »kopparåldern», d. v. s. den tekniska utvecklingsperiod, under vilken stenen visserligen fortfarande var ett huvudsakligt råämne för verktyg och vapen, men kopparn dock börjat komma i bruk. Den yngre stenåldern är icke slut, förr än konsten att härda kopparn genom en lämplig tenntillsats, varigenom bronzen uppstår, blivit uppfunnen och börjat att allmänt användas. Därmed äro vi inne i bronsåldern.

I Egypten och Sinear och även annorstädes når samhället redan under den yngre stenåldern (inklusive kopparåldern) långt in uti de territoriella småstaternas, småkonungadömenas, stadsstaternas, ja kanske storstaternas, och därmed uti den »yngre forntidens» utvecklingsskede. Starka drag av »äldre» forntid ha inom samhällslivet stannat kvar hos vissa folk, t. ex. en del kelter, icke blott under brons- och järnåldrarna, utan även under ännu yngre, helt moderna skeden av den materiella teknikkens historia.

Det egyptiska samhällets »medeltid» börjar sannolikt ungefär samtidigt med den egyptiska bronsåldern. Men den grekiska medeltiden inträffar först i järnåldern och den kontinentalgermanska medeltiden först omkring 1800 år efter järnålderns början. I Sverige ligga omkring 1500 år mellan järnålderns och medeltidens begynnelse.

* * *

Det kan således icke vara lämpligt att i en studie över samhällets och kulturens allmänna utveckling lämna oklart, huruvida man vill låta den sociala eller den tekniska periodserien gälla som den fundamentala och i stort normgivande. För min del

anser jag, att den sociala typserien är den enda, som kan ifrågakomma såsom allmänt rättesnöre för en världshistorisk framställning.

Ännu bättre i detta avseende vore utan tvivel den rent själsliga eller kulturella serien av utvecklingsstadier — om vi vore i stånd att utforska densamma med lika stor exakthet och skildra den med lika stor åskådlighet, som då fråga är om samhällsorganisationen och de materiella kulturföremålen. Något sådant är dock icke möjligt — icke ännu åtminstone. Vi få hålla oss till det andliga liv, som »materialiserats» antingen i de fasta samhällsbyggnaderna eller i verktygens, vapnens, smyckenas former. Och då komma vi tydligt mänsklighetsutvecklingens centrala företeelser närmast genom att behandla samhällsutvecklingen såsom grundläggande faktum. Däremot förbinder oss denna princip naturligtvis icke nödvändigtvis till att iakttaga någon stelt oföränderlig ordning uti den yttre anordningen av stoffet inom varje särskild grupp av världsåldrar som skildras.

Ofta visar det sig vara en god regel, att utgå från det ekonomiska livets tekniska och organisatoriska omgestaltning, då man vill skildra övergången från ett samhälls- och kulturstadium till ett annat.

Någon bekännelse till den »materialistiska» eller rättare ekonomistiska historie- eller samhällsuppfattningen innebär detta icke med nödvändighet. Här gäller det närmast intet annat än att få fatt i den ända av den historiska härvan, som tillåter en möjligast klar och redig framställning av ett ofantligt invecklat händelseförlopp. Att hushållningens förändring så ofta lämpar sig såsom historikerns ariadnetråd må ha en djupare betydelse. Det vore dock för tidigt att här diskutera densamma.

Ehuru uti den föregående utförliga behandlingen av klansamhällets organisation och utbredning med nödvändighet kommit att inflyta en mängd antydningar om rent ekonomiska och kulturella institutioner, vilka mer eller mindre allmänt känneteckna detsamma, kunna dock icke några kompletterande iakttagelser beträffande dessa senare här undvaras.

* * *

Med rätt har Ernst Grosse i sin bok *Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft* uppfattat det såsom en särskild och betydelsefull uppgift att utforska, hur hord, enkelfamilj,

storfamilj och klan eller ätt förhålla sig till de ekonomiska intressena och gestalta sig inom ramen av olika ekonomiska produktionsformer.

»Sin största fasthet och kraft», säger han, »erhåller klanen, så väl som familjen, genom ekonomiska intressen. Klanen uppnår den högsta punkten av makt, då den utvecklar sig till en hushållnings- och egendomsgemenskap. Denna utveckling har dock icke försiggått överallt, utan blott under alldeles bestämda ekonomiska förhållanden, vilka gjorde en produktions- och egendomsgemenskap icke blott möjlig, utan även fördelaktig för klanmedlemmarna. Där dessa förutsättningar förekomma, skola vi finna klanen i besittning av en maktfullkomlighet, som ger den herraväldet över alla övriga, samtidigt existerande sociala organisationer.»

De ekonomiska förhållanden, vilka åt klanen förläna betingelserna för denna högsta »maktfullkomlighet», finner Grosse hos de »lägre jordbrukarna». Han menar med »lägre jordbrukare» sådana folk, hos vilka »jordbruket bedrivs av alla arbetsdugliga och arbetspliktiga samhällsmedlemmar», under det att bland de »högre jordbrukarna» en yrkes- och ståndsindelning förefinnes, i följd varav endast en del av befolkningen har med jordbruket att göra. Genom denna begreppsbestämning komma Grosses »lägre jordbrukare» (*niedere Ackerbauer* kallar han dem) tydligt att i det närmaste sammanfalla med »hackbrukarna» och hans »högre jordbrukare» (*höhere Ackerbauer*) med »plogbrukarna», »åkerbrukarna» i egentlig mening.

Grosse skriver om de »lägre jordbrukarnas» klanförfattning följande.

»Hos de lägre jordbrukarna förekommer en på monogynth eller polygynth äktenskap grundad särfamilj lika allmänt som hos jägarna och boskapsnomaderna. Men särfamiljen är av mindre betydelse än klanen hos de lägre jordbrukarna, under det att förhållandet är omvänt bland jägare och boskapsnomader. Klanen hos de lägre jordbrukarna framträder som en särdeles fast organiserad, rik och mäktig samhällsbildning. Den utgör en lokal, ekonomisk, social och politisk enhet. Roten till denna klanmakt ha vi funnit i jordbruket, den förhärskande agrariska produktionsformen. Härav förklarar det sig, att den genom modersföljd kännetecknade klanförfattningen i början är den förhärskande, men senare får vika för klanen med faders-

FIG. 42. MELANESISKT GEMENSAMHETSHUS

för personer med samma totem. Brittiska Nya Guinea. Efter Hörnes, *Natur- und Urgeschichte des Menschen, II.*

följd. De flesta lägre jordbrukares klaner äro exogama. Och även denna sedvänja tjänar, delvis åtminstone, deras ekonomiska intressen. Blott inom jordbruket förekommer den verkligt matriarkaliska klanen» (d. v. s. med moderslinje i allmänhet och med ett visst modersvälde inom familjen), »men även här endast relativt sällsynt. Vanligen ligger ledningen av klanen med moderslinje i händerna på de äldsta eller anseddaste manliga medlemmarna.»

* * *

För den exogama klanen med moderslinje och med modersvälde inom familjen är ju kännetecknande, att kvinnan och hennes barn stanna kvar, stundom lokalt och alltid socialt, inom kvinnans klan, även sedan hon gift sig. Det förekommer, som vi sett, att mannen måste flytta till kvinnans by och leva där, då han gifter sig med henne, eller att det äktenskapliga samlivet består blott i mannens besök då och då hos kvinnan.

Sålunda, för att anföra ytterligare ett exempel, berättar Wilken om urinvånarna på Södra Sumatra, att kvinnan, då hon gifter sig, stannar kvar i sitt hem, hos sin mor och sina syskon och således i själva verket aldrig, icke ens som maka och mor, lämnar det hus, där hon föddes och växte upp. »Likaså

stannar mannen å sin sida kvar i sin familj och bor hos den också efter giftermålet. Han besöker dagligen sin hustru, hjälper henne med arbetet på risfältet och delar hennes aftonmåltid. Det vill säga åtminstone så länge smekmånaden räcker. Längre fram bli de dagliga visiterna mer sällsynta. Mannen kommer i stället då och då någon afton och stannar till morgonen. Någon egendomsgemenskap mellan man och hustru existerar alls icke. Barnen ärva sin mor och hennes bröder, och de tillhöra hennes klan. Faderns egendom går i arv icke till hans barn, utan till hans systerbarn, som tillhöra hans egen klan.»

I varje fall, även då mannen får taga kvinnan till sig, stannar hon och hennes barn under hennes klans myndighet och beskydd. Icke den äkta mannen, utan hustruns broder är hennes främste beskyddare. Icke fadern, utan morbrodern är barnens egentlige förmyndare. Hustruns broder och barnens morbroder representerar väl härvid endast den klan, som han och kvinnan ifråga (hustrun, modern) tillhöra. Det är klanen som sådan, vilken behåller sin sociala makt, i grunden en egendoms- makt, över sina »infödda» kvinnor, även sedan dessa gift sig med män tillhörande andra klaner.

Under dessa förhållanden framträder vanligen ganska skarpt, att klanens intresse av ått behålla sina kvinnor och deras barn hos sig eller att behålla sin myndighet över dessa till stor del är av ekonomisk art. Och icke nog härmed. Klanens ekonomiska intresse kräver ofta under de föreliggande produktionsförhållandena, att kvinnornas och deras barns arbetskraft ständigt blir bevarad ått klanen. Detta beror då på det »lägre jordbrukets» tekniska natur. »Hos folk, som stå på denna ståndpunkt — — — — existerar över huvud ingen förmögenhet av sådan art, att den kan givas i ersättning för en kvinna. Här är sålunda i regel uteslutet, att man kan förvärva en kvinna genom köp.» Och då klanen sålunda icke kan sälja sina kvinnor till deras blivande äkta män, behåller den kvinnorna kvar hos sig och låter t. o. m. stundom den klanfrämmande äkta mannen genom arbete betala för rätten att spela rollen av en till och från vandrande äkta make. Denne får äganderätt varken över sin hustru eller sina barn. »Ägare» ha dessa likväl, och ägaren är kvinnans klan såsom sådan. Då denna, som vanligen är fallet, regeras av de äldre och mer an-

sedda männen, står kvinnan, även som gift, likväl under manligt välde, ehuru ej under sin makes.

* * *

Ehuru blodsbandssamhället utan tvivel såsom ingen annan social organisationsform lämpar sig för att sammanhålla människor med ett nomadiskt levnadssätt, blir detsamma ingalunda oanvändbart under den tidigare, mer primitiva gestaltningen av en fast bosättning — t. ex. en sådan som hackbruket innebär på sina högre utvecklingsstadier.

Det finns därför ingen motsättning mellan klansamhället och bykommunen. Denna senare är i sin tidigaste form ett led uti klansamhället — en lokal organisationsenhet uti detta senare. Och bykommunen fortfar att vara ett organ i släktsamhället, även sedan plogbruket och patriarkatet börjat att ekonomiskt och socialt upplösa klanförfattningen samt förbereda det egentliga territorialsamhället och staten.

I bykommunens historia äro därför tvenne stora skeden att urskilja: släktsamhällets och territorialsamhällets. Då bykommunen i sig själv närmast förefaller som en territoriell organisation och i senare tider också helt och hållet är detta, blir det därför av stor vikt för sociologen att beakta och påvisa bykommunens ursprungliga dubbelnatur — såsom på en gång en del av ett släktsamhälle, en blodsbandsgrupp, och en del av ett territorialsamhälle, en territoriellt bestämd grupp av människor eller medborgare. I denna sista egenskap blir bykommunen slutligen intet annat än en samling lokalt samboende medborgare, utan något nödvändigt släktband dem emellan.

»Klanen är», skriver Grosse, »enheten i de lägre jordbrukarnas politiska samhällsliv, i det den hos dem bildar självständiga bykommuner och grupper av bykommuner, såsom ännu kan iakttagas i den malajiska övärlden och i Afrika. Om ett sådant klansamhälle snabbt ökar sitt medlemsantal i följd av gynnsamma ekonomiska förhållanden, uppnås slutligen en punkt, vid vilken en delning av klanen måste äga rum. En mängd klanmedlemmar lämna det gamla bosättningsområdet och grunda nya kommuner, vilka i sinom tid börja känna sig som en självständig klan och väl även ofta antaga ett särskilt klan-namn.

»Dessa nya dotterklaner förlora dock i regel icke medvetandet

om samhörighet med moderklanen. De känna sig, tvärt om, ofta avhängiga av henne, underordnade under henne, och erkänna därför de äldsta inom moderklanen i viss mån såsom sina överordnade eller ledare. På detta sätt uppstå, såsom vi iakttaga på Karolinerna, hela grupper av »bofasta, i bykommuner levande »klaner, 'klanfamiljer', under ledning av den äldsta, förnämligaste klanen.»

»Andra sammanhållande grupper av klaner uppstodo därigenom, att äktenskapliga förbindelser regelmässigt, på grund av exogama sedvänjor, knötos mellan flera, ursprungligen självständiga klaner. Dessa blodsbandsförhållanden förplikta till ömsesidig hjälp. På detta sätt kan ett försvars- och krigsförbund utveckla sig ur den mellan klanerna existerande äktenskapstrafiken. Sådana klanförbund äro mycket vanliga bland de lägre jordbrukarna. Det bekantaste exemplet är väl det av Morgan skildrade förbundet bland Nordamerikas irokesindianer.

»Man får dock icke föreställa sig, att dessa stora klanförbunds sammanhållning eller samverkan under vanliga förhållanden är synnerligen mångsidig och stark. — — — I fredstider sköter varje klan sig själv. Blott kriget tvingar till gemensamt handlande. Men under det att kriget främjar förbundsorganisationens utveckling och fasthet, verkar det nedrivande på de enskilda klanernas egenheter och självständighetskänsla. Särklanerna förlora sin självständighet, i det de förenas till en stam.»

* * *

På detta sätt framväxer steg för steg territorialsamhället, med sin centralisering av den sociala makten och förlusten av social självständighet för bykommunerna, de lokala enheterna. Blodsbandssamhällets personliga likställighet, frihet och allmänna broderlighet förbytas samtidigt uti territorialsamhällets personliga olikställighet, ofrihet samt rangskillnad och arbetsdelning mellan sociala klasser, stånd eller kaster. Egendomen i materiella produktionsmedel — särskilt jord — är i den äldre forntidens blodsbandssamhälle ännu väsentligen samhällelig, men blir i den yngre forntidens territorialsamhälle allt mera konsekvent personlig och därmed ett det mäktigaste medlet för åstadkommandet och fasthållandet av individernas och klassernas olikställighet inom samhället.

Det blir därför från och med den äldre forntiden en viktig uppgift för den sociologiske historikern att anteckna vad som låter sig iakttagas beträffande egendomens utveckling från en form eller typ till en annan.

Rent begreppsmässigt är på denna punkt först att fastslå, att »egendom» betyder en viss persons eller persongrupps rätt att använda eller icke använda ett ting under uteslutande av alla andra personers eller grupper rätt i detta avseende. Kärnan i egendomsbegreppet är rätten och utestängandet av andra. En logiskt sekundär, om ock historiskt och socialt ytterst betydelsefull fråga är den, huruvida egendomsrätten tillkommer den enskilde (»privategendom») eller grupper (»samhällelig egendom», »gemensamhetsegendom»). I senare fallet äro visserligen också enskilda personer innehavare av den exklusiva egendomsrätten, men var och en av dessa delar den med de andra. Rätten är då icke exklusiv inom gruppen, men väl mellan gruppen och hela den övriga mänskligheten.

Vi ha här talat om »rätt», icke blott om makt att exklusivt förfoga över ting. I begreppet »rätt» ligger innesluten förutsetningen, att ägaren, han må vara en enskild eller en grupp,

FIG. 43. MELANESISKT HUS I TOPPEN AV ETT TRÅD, synbarligen i försvars- och utkikssyfte. Brittiska Nya Guinea.

står i social förbindelse med andra enskilda eller grupper och i sammanhang med detta sitt samhällsliv erkännes och skyddas uti sina egendomsrättigheter. Ingen »rätt» utan ett samhälle, som godtager och värnar rättsanspråket och sålunda gör detta till sin egen vilja. En »rätt» är ett samhälles mening och vilja med samhällets makt bakom. För övrigt kunna samhällets »mening», »vilja», »makt» vara ytterligt oklara och svaga eller i högsta grad klara och starka. Därigenom avgöres »rättens» effektivitet eller kvalitet, men ej dess tillvaro.

Egendomsrätten är rätten att helt efter eget godtycke använda ett ting och rätten att lika godtyckligt låta tinget vara oanvänt. Ägaren utesluter således andra från tingets användning, vare sig han själv använder tinget eller icke gör detta. Denna rätt att utesluta andra från tingets användning kan vara minst lika värdefull ur ekonomiska synpunkter, då ägaren icke själv vill eller kan använda tinget, som då han vill och kan detta. Detta inträffar, då andra ha ett stort ekonomiskt behov att använda tinget. När »rätten» vid högt straff hindrar dem härifrån, äro de nödvändigtvis villiga att giva viss ekonomisk ersättning åt ägaren för tillåtelsen att använda tinget.

Egendomsrätten innebär alltid en möjlighet till rätten att erhålla ekonomiska fördelar, utan att arbeta eller offra något för dessa — nämligen då det ägda tinget alls ej kostat arbete eller offer eller kostat mindre, än andra bjuda för att få använda det. Då människan ursprungligen eller av naturen allmänt är så beskaffad, att hon icke utför ekonomiskt arbete, om hon utan arbete kan åtnjuta vad detta skulle inbringa, blir eigendomsrätten alltid en uppmuntran för sina innehavare (dessa må vara enskilda eller grupper) att söka leva utan arbete eller åtminstone med mindre arbete eller annat slags arbete, än som vore möjligt utan eigendomsrätten.

Å andra sidan är eigendomsrätten tydligen ett nödvändigt skydd för det egna arbetets såväl möjlighet som frukter. Man kan ej arbeta, utan att exklusivt förfoga över vissa materiella ting; och arbetsmotivet försvagas eller dödas, om man ej vet sig få äga sitt arbetes frukter.

Under det att privategendomen skyddar den enskilde som arbetare, men också kan göra honom till arbetsfri inkomsttagare, innebär gemensamhetsegendomen samma möjligheter, vad de sociala grupperna eller samhällena beträffar. En familj, klan,

stam eller nationalstat kan vara den genom egendomsrätt privilegierade mottagaren av arbetsfri inkomst lika väl som en enskild person.

Med egendomsrätten sammanhänger på det intimaste kontrakträtten och testalrätten, d. v. s. rätten att i samma anda, som den rådande egendomsrättens, fritt uppgöra ekonomiska avtal och genom testamente fritt förfoga över egendom. Den testalrätten helt eller delvis överkorsande arvsrätten innebär, att en viss gemensamhetsegendom göres gällande i strid mot en samtidigt gällande individualäganderätt — t. ex. då arvsrätten hindrar en familjefader att genom testamente lämna sin egendom helt och hållet till andra än efterlevande maka och barn och andra närskylda.

* * *

Vid en undersökning av egendomens allmänna utveckling, dess gestaltning från ett skede till ett annat i hushållningens, samhällets och kulturens historia, är främst av vikt att beakta, dels hur det förhåller sig med samhällsmakten och dels vilka föremålen för egendomsrätten äro. I båda dessa avseenden, iakttaga vi betydelsefulla olikheter mellan urtiden och den äldre forntiden. Utvecklingen från den typiska urtidens smärre eller större horder fram till den äldre forntidens fullt utbildade klansamhälle — med sina enkelfamiljer, storfamiljer, klaner, klanbrödraskap (fratrrior), stammar och stamfederationer — innebär en ofantlig förstärkning och komplicering av samhällets makt gentemot enskilda och smärre grupper. En klan, en stam, en stamfederation är en fast och väldig social byggnad i jämförelse med en lös och obetydlig urtidshord. Mellan dessa utvecklingspolar ligga naturligtvis många mellanstadier. Den sociala kraft och myndighet, som står bakom egendomsrätten, är oändligt svag långt borta i urtiden, därför att samhället som sådant är embryoniskt. Likväl återstår ofantligt mycket av samhällsmyndighetens utveckling ännu, då klansamhället nått sin fulla mognad. Jämföra vi dettas rättsliga auktoritet med en modärn stats, blir skillnaden ännu större än mellan horden och klansamhället. Eller — för att stanna vid det föreliggande spörsmålet — egendomsrätten, såsom socialt befästad rätt och makt betraktad,

gör ännu väldigare framsteg efter klansamhället än före detta och under dess tillvaro.

* * *

Hur självklart detta sista påstående än kan synas vara, då vi jämföra den modärna statens rättsordning, lagstiftningsmetoder, regeringssystem, rättskipning, polis och militär med klansamhällets motsvarande institutioner eller brist på sådana, måste dock ett förbehåll göras mot en underskattning av hord- eller klansamhällets rättsmakt över sina medlemmar. Denna rättsauktoritet hade visserligen blott svaga yttre maktmedel, men desto starkare inre. Vad samhället i verkligheten ej förmådde åstadkomma i form av bestraffning, då gällande rättsregler överträdades, det åstadkom den mer eller mindre starka religiöst färgade tron på »övernaturliga makter» bakom samhällets rättsordning eller hos samhällets myndigheter.

Vi få ej glömma, att, liksom urtidsmänniskan, var även den äldre forntidens samhällsmänniska, animist och arvtagare till all urtidens tro på hemlighetsfulla, farliga eller välgörande »makter» i naturen och samhället, hos levande och livlösa naturföremål och hos levande och döda medmänniskor. Då samhället i urtiden och den äldre forntiden ännu är för maktlöst och för litet organiserat, att kunna med våld effektivt skydda egendomsrätten, sker detta ofta mycket effektivt genom tabu-institutionen. Egendomstabuet är sannolikt en lika allmän som i vissa fall bevisligt mäktig stödjepelare för egendomsrätten i de relativt tidiga världsåldrar, varom alltjämt är fråga.

Den företeelse det här gäller består ytterst däruti, att ett ting — ett naturföremål ute på fältet eller i skogen, lika väl som ett vapen eller verktyg hemma i stugan — av den person, som vill gälla såsom dess ägare, kan utrustas med en magisk »kraft», vilken blir farlig för alla andra människor, som söka tillägna sig tinget, det med »tabu» belagda eller utrustade föremålet. Rätten att utesluta andra från att förfoga över tinget stödjdes sålunda av en till tinget självt från ägaren överflyttad »kraft», som skadar varje kränkare av ägarens egendomsrätt.

Ett tydligt märke — inristat eller vidhängt — tillkännager vanligen, att ett föremål är »tabuerat». Egendomsmärket är således här, i urtiden och den äldre forntiden, en varning —

dock icke enbart en varning för ägarens eller samhällets straffåtgärder, utan främst en varning att ej komma för nära en farlig magisk »kraft», som med ödesdigra följder urladdar sig på den, som orättmätigt söker behandla föremålet som sin egendom. Har varningen önskad verkan, uppnås målet med varje egendomsrätt — att utesluta alla andra än ägaren från att förfoga över egendomsföremålet.

Hithörande märkvärdiga företeelser skola närmare belysas dels i samband med den äldre forntidens kultur (i nästa kapitel) och dels längre fram då fråga blir om privategendomens tidigare utvecklingsstadier.

* * *

Redan i urtiden, åtminstone under dess senare stadier, var, som vi sett, egendomstabet uppfunnet. På denna punkt bragte således den äldre forntiden icke något nytt, utan blott en utveckling av ett arv. På liknande sätt förhåller det sig med föremålen för äganderätten. Dessa voro i urtiden dels arbetsprodukter (verktyg, vapen, smycken, kläder, boningar, konsumtionsartiklar), dels husdjur och dels landområden (jaktmarker och fiskeplatser samt röjningar för hackbruket).

Den äldre forntiden bragte inga stora tekniska nyheter, men dock mycket betydande förbättringar av den senaste urtidens stenslipning, verktygs- och vapentillverkning i trä och ben, så väl som sten, samt krukmakeri, flätning och vävning, husbyggnadskonst o. s. v. Ett undantag från denna regel om ett relativt tekniskt stillastående utgör metallernas användning, då detta framsteg äger rum redan i ett folks äldre forntid. Så har dock ingalunda alltid varit fallet. De folk, sumerer och egypter, som före alla andra stego upp ur den äldre forntidens kultur, kände då säkerligen endast kopparn. Och åtskilliga folk torde ha förblivit obekanta även med kopparn under hela sin äldre forntid.

Ofantligt mycket betydelsefullare är att, i vissa världstrakter åtminstone, den äldre forntiden åstadkommer stora framsteg så väl på husdjursskötselns som hackbrukets område. Dock är åter att märka, att sumerer och egypter sannolikt först vid övergången till sin yngre forntid kommo fram till den avgörande uppfinning, ur vilken våra världstracters boskapskötsel och åkerbruk utvecklats — nämligen plogbruket. I stort sett få vi

på det agrariska gebitet betrakta den äldre forntiden såsom den långa övergångstid, under vilken urtidens metoder att hantera jorden och att tämja djur förbättras och ledes fram till den punkt, där plogbruket och de mognare formerna av herdenomadism bli möjliga, men ännu ej framträda.

Den äldre forntiden är ingen storhetstid ur den tekniska och ekonomiska utvecklingens synpunkter. Sina själskrafter samlade människan i detta skede på samhällslivet. Det är skillnaden mellan hord- och klansamhälle, som markerar vad mänskligheten främst utträttat i sin äldre forntid.

* * *

Ur synpunkten, huruvida egendomen inom ett samhälle består uti privategendom eller gemensamhetsegendom eller utgöres mer av det ena eller andra, betecknar den äldre forntidens klansamhälle en mycket stor landvinning för gemensamhetsegendomen. Med skäl kan den äldre forntiden betecknas som gemensamhetsegendomens eller egendomskommunismens klassiska skede.

Visserligen är det tydligt, att jaktmarker och fiskeplatser blevo hordens gemensamma egendom redan i urtiden, i det att hela det område, inom vilket en urtidshord förde sitt kringströvande samlare-, jägare-, fiskare- och hackbrukarliv, utgjorde hela hordens egendom, som denna utnyttjade gemensamt och försvarade gemensamt mot andra horder. Dock är urtidshorden stundom mycket liten och alltid relativt löst organiserad, vadan även hordegendomen vanligen blir föga klart utpräglad relativt till de motsvarande kommunistiska egendomsinstitutionerna i klanen och stammen.

Om dessa egendomsanordningars fasthet och kraft vittna alla senare världsåldrar, i det de i större eller mindre utsträckning behållit rester av den gemensamhetsegendom i jorden, vilken utgör ett av den äldre forntidens obestridligaste ekonomiska kännetecken. Jorden var dels klanens, dels fratrians, dels stammens. Den enskilde var aldrig jordägare. Enkelfamiljer och storfamiljer hade, såsom grupper eller samhällen, en nyttjanderätt i givna jordstycken och områden. Ägare var det överordnade storsamhälle, som fördelade nyttjanderätten och skyddade jordegendomen mot andra storsamhällen (klaner, fratrior

eller stammar). En enskild man eller kvinna kunde, som temporär chef för sin familj, vara närmaste ansvarige bärare av nyttjanderätten till viss jord, men ägare var han eller hon aldrig.

Annorlunda förhöll det sig med äganderätten till boskap, hus, vapen, verktyg, andra personliga bruksartiklar samt konsumtionsförnödenheter.

Här spelar det personliga arbetet en roll för äganderätten — nämligen såtillvida som den enskilde ensam är tillverkare, fångstman, eller vårdare, och såtillvida som andras behov att använda eller konsumera icke är viktigare och starkare än hans önskan att, utöver sitt eget omedelbara behov, disponera över tinget. I ett nedlagt jaktbyte eller en bärgad fiskfångst har den framgångsrike jägaren eller fiskaren ofta närmast rätt fylla sitt personliga behov (eller sin familjs), men åtminstone överskottet tillkommer det allmänna, det samhälle, som jägaren eller fiskaren tillhör.

Privategendomen saknas icke i klansamhället, men är relativt svag och står i skuggan av den då starkaste egendomsinstitutionen: den kommunistiska.

* * *

Den äldre forntiden är således det skede, under vilket jordbruket förbättras, utan att nå fram från hackbruket till plogbruket, och under vilket husdjursskötseln gör framsteg, utan att komma upp till den nivå av boskapsskötsel, vilken möjliggör boskapsnomadism. Jämsides härmed gör tekniken framsteg, utan att, i de mest typiska fallen, höja sig upp från neolitisk nivå till bronsens eller järnets.

Egendomliga former av arbetsdelning, handel och samfärdsel framträda dock och bidra att på det rent ekonomiska området öka utvecklingsavståndet mellan urtiden och den äldre forntiden. Men, karaktäristiskt nog, äro vi härmed också delvis inne mera på den sociala än den tekniska sidan av det ekonomiska livet.

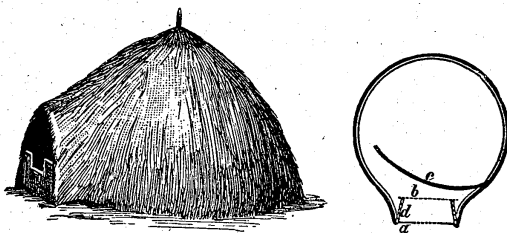

FIG. 44. HYDDA HOS WAWIRA-FOLKET I KONGO-STATEN (AFRIKA.)

a främre halvdörr; *b* dörr; *c* skiljevägg; *d* ingången flankerande stolpar. Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

Under den äldre forntiden förhärskar ännu behovshushållning och naturalhushållning — d. v. s. produktion blott för producentens eget behov och, vid undantag från denna regel, ett byte av vilken vara som hälst mot vilken annan vara som hälst, utan något mellanstadium, varvid varan först utbytes (eller säljes) mot ett allmänt bytesmedel (»pengar»). Varje familj och klan producerar således, liksom i urtiden, vanligen blott för det egna behovet. Dock förekomma iögonfallande undantag från denna regel, i det att hela klaner eller stammar, hela byar eller distrikter uppvisa en specialiserad överskottsproduktion utöver det egna behovet av vissa råstoffer eller tillverkade artiklar. Dessa bortbytas då genom en mer eller mindre högt organiserad handel och t. o. m. stundom med tillhjälp av bytesmedel eller »pengar». Man avstår något av sitt relativa överflöd på vissa nyttigheter, för att i utbyte slutligen erhålla ting, som man alldeles saknar eller ej har nog av.

På detta sätt blir det redan bland urtidens samlare, jägare och fiskare förekommande »stumma» bytet mellan fientliga horder utvecklat till en tämligen regelmässig och fredlig handel mellan olika klaner och olika stammar. Grundvalen för denna arbetsdelning och handel är naturförhållandenas avvikande beskaffenhet inom de av skilda klaner och stammar bebodda områdena. Med tiden uppstå också hos de sålunda lokaliserade befolkningarna olikheter i teknisk begåvning och tradition. Arbetsdelningen blir djupare grundad, än den var i urtiden.

Marknadsplatser, för varuutbytets verkställande vid vissa tider årligen, komma till stånd. Som naturligt är, ligga dessa marknader ofta på gränsen mellan olika stammars områden och utveckla sig ej sällan till betydelsefulla centra för ekonomiskt liv och samfärdsel. Grunden lägges här och där redan nu för en kommande världsålders handelsstad.

Särskilt i Afrika kan denna, den äldre forntiden tillhörande ekonomiska utveckling studeras på ett synnerligen rikt och mångsidigt material. Men å andra sidan bör beaktas, särskilt vad Afrika och Asien beträffar, att påverkningar från högre kulturstadier göra sig gällande och inom den äldre forntidens samhällsliv framdriva tekniska, ekonomiska och sociala utvecklingsformer, som egentligen icke höra dit, utan känneteckna ett senare stadium. Det blir ingen »ren» eller »typisk» äldre forntid, som uppstår på detta sätt; snarare en hybrid, som stundom

bidrar att försvåra utforskandet av de olika utvecklingsstadiernas sanna kännetecken.

Såsom utmärkande för den äldre forntiden kunna slutligen även nämnas de ganska stora framsteg i konsten att bygga bostäder och båtar, som iakttagas hos många folk. Åt grundragen av bostadsutvecklingen skall uppmärksamhet ägnas, då vi hunnit så långt fram i världsåldrarnas rad, att fullständiga serier av utvecklingsformer kunna överblickas.

Bland båtbyggare på den äldre forntidens stadium intaga malajerna ett framstående rum. Detta är ju att vänta i anseende till den stora betydelse, som sjöförbindelser och sjöfart, icke minst i vandrings-, krigs- och erövringssyfte, sedan årtusenden måste ha spelat i de talrika, över Oceaniens stora och små övärldar kringspredda malajfolkens historia. De långsmala malajiska rodd- och segelbåtarna med väldiga »uteliggare», stundom på båda sidor, för stabilitetens skull, utgöra en typ, som numera ofta är representerad i de större etnografiska museerna. Ett mycket lösnande studium är utan tvivel att utforska båtens historia hos de olika människoraserna och i anslutning till serien av allmänna sociala och kulturella utvecklingsskeden, liksom man börjat göra med bostaden, huset, borgen, byn, staden. Det finns ju fall, såsom i Kina på de stora floderna, då båt eller flotte och hus sammansmälta till en blandtyp, båthuset eller flotthuset. I detta samband är det intressant att iakttaga, att problemet att förlägga boningshuset ute på vattnet i många skilda delar av världen framträtt och lösts även på ett annat sätt — nämligen genom påbyggnader. Dessa äro dock, som vi skola se, ingalunda begränsade till träsk och sjöstränder. De förekomma även uppe på torra landet.

ÄLDRE FORNTIDSRELI- GION. "MAKTERNA" OCH "TABUET"

DEN ÄLDRE FORNTIDENS ANDLIGA TEKNIK ÄR, liksom dess materiella teknik, ett arv från urtiden, vilket visserligen förkovras genom en myckenhet finarbete och komplicerering, men dock icke riktas genom revolutionerande nyuppfinningar.

Vi möta i den äldre forntiden en förbryllande mångfald av oss främmande vordna religiösa och sociala begrepp och ytterligt sällsamma föreställningar och bruk — totemism, exogami, tabu; magiska krafter i människor, djur, växter, stenar, eld, luft; magiska konstgrepp; människor såsom gudar och gudar såsom människor; tron på människosjälens förmåga att taga bostad i djur och växter och andra yttre ting; heliga djur- och växtsjälar eller andar; eldens helighet; renhet och orenhet, goda och onda krafter uti människans könsliv; seden att offra, icke blott åt gudarna, utan även gudarna själva; tron att allt ont och skadligt kan flyttas från människorna i gemen till ett ting, ett djur eller en enstaka människa, och kan borttagas från samhället, därigenom att »syndabocken» utdrives eller dödas; tron att vissa av naturens välgörande och skadliga krafter eller företeelser äro personliga väsen; tron på nödvändigheten av att människan underhåller eller förnyar, föryngrar dessa naturens personliga livskrafter genom att döda samhällets egna värdefullaste liv, ena gången de förstfödda sönerna, andra gången en överstepräst eller konung; tron att tillvaron är eller lätteligen förvandlar sig till ett laglöst kaos, om människan icke underhåller och stödjer ordningen i naturen genom heliga, rituella handlingar av dunkel innebörd och enligt uråldrigt bruk.

Av detta och annat liknande består den äldre forntidens tro och kult, kulturella tankevana och sedvänja. Allt variationer på animistiska temata från urtiden. Men i ont och gott lyftade upp på ett högre andligt plan. Vilket, märkvärdigt nog, sna-

rare synes öka än minska avståndet mellan vårt sjäsliv, vår kultur, och denna forntidsandens mystiska värld, som blivit till en yppig urskog av fantastier om osynliga »makter», deras onda och goda verksamheter och rätta sätten för människan att behärska dem.

Under det den äldre forntiden är en storhetstid för samhällsutvecklingen, så tillvida som denna kunde drivas vidare på den i urtiden givna blodsbandsprincipens grund, är denna serie av världsåldrar i icke mindre grad en kulturutvecklingens storhetstid, troget följande dunkla urtidslinjer ut i dessas yttersta konsekvenser.

Vad människoanden förmår få fram ur sina urtidsidéer om alltillvarons sjäslighet, de sjäsliga krafternas och sammanhangens allestädes närvaro samt sina urtidsföreställningar om den universella användbarheten av de speciella metoderna för den ena människans sjäsliga inverkan på den andra — det uppenbarar för oss forskningen i urtidens kultur, sådan densamma nu senast bedrivits i stor stil av t. ex. Frazer. Dennes elva volymer *Golden Bough* och fyra volymer *Totemism and Exogamy* bilda en skattkammare av samlade fakta huvudsakligen från den äldre forntidens kulturvärld. Vad som är äldre eller yngre hos Frazer finner alltid sin betydelsefullaste anknytning och förklaring inom den äldre forntidens ramar.

* * *

Då summan av den äldre forntidskulturen är tron på dels opersonliga och dels personliga »makter» och tron på en konst att behärska dem eller att förvärva deras gunst, avvärja deras fientligheter, hålla god ordning i deras verksamheter, bli totemism, tabu, magiska besvärjelsekonster, offer och rituella ceremonier med magiska och religiösa verkningar själva kvintessensen av denna kulturtyp. Densamma utgör övergången mellan å den ena sidan urtidens primitivt formlösa, ännu av »tankens kranka blekhet» föga berörda animism och animatism och, å den andra, den yngre forntidens polyteism och mytologi, redan starkt rationaliserade religiösa liv, i vilket dock så mycket av urtidsanimism och äldre forntidsmagi ännu fortlever.

Om vi i religionslivets utveckling skilja mellan trenne stadier — animismens, magiens och den högre, vanligen såsom »religion»

betecknade religiositetens — bli dessa historiskt (men icke mekaniskt!) fördelade på urtid, äldre forntid och yngre forntid.

Den andliga livsprocessen genomlöper här en förvandling. Denna börjar med en oklar, allmän känsla av, att själslivet i människan har sin motsvarighet överallt i tillvaron. Detta är urtidens animism. Sedan växa sig tanke och vilja allt starkare hos människan. Hon urskiljer makter, krafter, själar, andar, personligheter av många slag i naturen såväl som i samhället. Och hon vill ordna, leda, behärska denna andevärld. Så långt kommer den äldre forntiden. Därefter börjar människans personlighetsmedvetande mogna och kasta sin skugga ut i den inbillade och verkliga andevärlden. Denna synes nu bli »befolkad», bebodd av en mängd personliga, alla i grunden mycket människolika väsen — människolika även då de äro iklädda djurhamn och ha djuranor! Polyteismens uppkomst fyller den äldre forntidens sista och den yngre forntidens tidigare världsåldrar. Med polyteismens blomstring och förberedelsen till dess plötsliga omslag uti monoteism eller uti ateism äro vi framme vid den yngre forntidens senare skede och utgång.

Alltigenom är den andliga kulturens förvandling och växande under forntiden, liksom i urtiden, en väsentligen religiös utveckling. Ännu i medeltiden synes detta kulturhistoriens grunddrag äga bestånd. Men senare blir det måhända annorlunda — i verkligheten ännu mer än i den officiella teorien.

*
*
*

Totemismen är, jämte exogamien, det karaktäristiska religiösa draget i den äldre forntidens samhällsliv; och därför ha totemism och exogami fått sin plats i skildringen av klassamhällets organisation. Om tabuet har varit tal i samband med urtidens och forntidens egendomsinstitutioner. Men tabuet har ingalunda samband ensamt med egendomens utveckling. Här är nu platsen att giya en fullständigare bild av denna underliga och inom den tidigare mänskligheten hårt när ofattbart betydelsefulla krets av trosföreställningar och sedvänjor.

Ordet tabu (eller franskt stavat *tabou*, engelskt *taboo*) är, som vi sett, av polynesiskt ursprung; liksom ock institutionen, särskilt egendomstabuet, blivit grundligast studerad hos polynesierna i de många och vitt skilda världstrakter, som bebos av dem.

I det polynesiska språket synes ordet tabu betyda, att en sak är »försedd med ett märke» och därigenom förklarad vara »helig» eller skyddad genom en farlig magisk eller gudomlig kraft och sålunda lagligen undandragen dagligt bruk och beröring eller användning och vidröring av andra än vissa privilegierade personer. Ett med tabu försett föremål, ord eller vad det vara må, har en undantagsställning inom de på tabuet troendes medvetande. Tabuet står förbjudande, avvärjande, mystiskt befallande, heligt bjudande mellan den enskildes begärelse och den tabuerade saken.

Det är tron som verkar. Och tron består här uti övertygelsen, att i det tabuerade föremålet bor en makt eller kraft, vilken blir farlig för den, som ej behandlar föremålet i enlighet med vissa regler. Tron på »makter» är tabutrons grundval. Denna senare är en för den äldre forntiden speciellt utmärkande högre utveckling av den i urtiden framträdande tron på »makter» av oräkneliga slag — vilken tro i sin ordning har sin grund i den primitivaste människans oförmåga att skilja mellan levande och livlöst och mellan sitt eget inre liv och tillvaron utanför henne själv, vadan hela världen uppfattas »animistiskt» som en mångfald av mänskligt själsliga företeelser eller krafter, »makter».

Då forntidsmänniskan »visste», att en »makt» av bestämd art, gagnelig eller farlig, bodde i ett givet föremål, och att detta därför måste behandlas enligt bestämda regler för att ej bringa fördärv, då var föremålet »tabu» för denna människa.

* * *

Det obestriddliga intima sambandet mellan tabu och religion har kommit den franske religionshistorikern Salomon Reinach att definiera religionen som »en samling tabuhänsyn». Han menar, att ordet »*religio*» kommer av *relegere*, som står i motsats till *neglegere*, på samma sätt som den vakande omsorgen — — — till försumlighet och låt-gå-system. Religion skulle då vara »ett troget iakttagande av riterna» eller »en samling av betänkligheter (skrupler), som utgöra ett hinder för det fria utövandet av våra förmågheter».

Säkerligen är detta en långt driven ensidighet, men icke utan ett betydelsefullt drag av sanning. Vad det latinska *religio* beträffar, är att beakta, att romarna visserligen i högsta grad

gjorde religionen till »ett troget iakttagande av riterna» samt att deras religiösa liv i övrigt hör till det torftigaste vi känna inom den högre kulturvärlden. Men därmed är givet, att romarnas speciella, torrt formalistiska religiositet icke lämpar sig såsom utgångspunkt för en allmän, allsidig uppfattning av religionens väsen. I detta finnes, åtminstone på vissa tidigare utvecklingsstadier, en hel del tabu; men det väsentliga är alltid något annat, nämligen känslan av samhörighet med livet i allt.

Om tabu ej är alldeles detsamma som religion, så ingå dock vissa religiösa eller därmed besläktade stämningar i all tabuskräck. Ty denna är icke såsom sådan en fruktan för straff från myndigheternas eller de andra samhällsmedlemmarnas sida. Det är icke så, att tabumärket på ett föremål blott helt enkelt tillkännager, att den, som tillägnar sig eller använder föremålet, hemfaller åt straffåtgärder från ägarens eller samhällets sida. Saken förhåller sig helt annorlunda. Det tabuerade föremålet är, genom att vara tabu, laddat med en mystisk kraft. Och det är denna, som ovillkorligen urladdar sig på de personer, vilka, genom att beröra föremålet, bryta tabuet eller beröringsförbudet.

Sak samma, då det är fråga om ett tabuerat ord eller namn, som man således icke får uttala. Namntabuet är mycket vanligt på den äldre forntidens stadium — så väl då det gäller enskilda personers namn som gudars eller makters namn. Ofta ha »vildar» tvenne namn; d. v. s. dels ett verkligt namn, som är tabu och därför ej kan användas, och dels ett ersättningsnamn eller öknamn, som får tjänstgöra i stället. Namntabuet har utan tvivel sin grund i den primitiva människans oförmåga att klart skilja mellan namn och person, ord och sak, begrepp och realitet. Att ha ett namn är för naturmänniskan att vara vad namnet utsäger eller betyder. Tillhör nu namnet ursprungligen ett heligt djur eller en betydande person, kan det ej vara lämpligt att den, som fått ett sådant namn, slarvar med det hur som helst i vardagslivet. Därtill är det namnet i sig självt för betydelsefullt, mäktigt, heligt.

Stundom är en guds namn tabu. T. ex. hos hebreerna, som gjorde en djup hemlighet av sin guds namn. Meningen var, att gudens namn är laddat med helig kraft och att det därför ej utan våda eller försyndelse kan »missbrukas».

Tabuet kan bestå uti förbud mot att se på en person eller sak. Anblicken av det tabuerade dödar eller bländar eller bringar

andra skador och olyckor. Den tabuerade person, vars anblick eller vars namns uttalande har denna hemiska verkan, kan icke själv ändra något i det mystiska förhållandet.

»Begreppet tabu», säger Reinach, »är ett av de fruktbaraste, som det nittonde århundradets etnologiska vetenskap skänkt oss. Övergången från tabu till ett motiverat, övertänkt, förnuftigt förbud är nästan detsamma som människoandens högre utveckling. Tabuen äro icke blott gemensamma för alla människor och förekomma hos alla jordens folk; man kan t. o. m. iakttaga något motsvarande hos djuren» — särskilt de högre djuren.

* * *

För Frazer ter sig tabuet likaledes såsom ett förberedande utvecklingsstadium, ledande fram till förståndets herravälde bland människorna. Han räknar tabuet till vidskepelsen eller övertron (*superstition*), men påpekar också, att det är inom samhällslivet som tabuet spelat sin avgörande roll. Nämligen en roll av reglerande kraft, innan samhället självt i verkligheten förfogade över tillräckliga maktmedel för att framtvinga åttlydnad för sina påbud och anordningar.

Icke blott egendomen, utan även regeringsmakten, äktenskapet och den enskildes trygghet till liv och lem ha i forna tider åtnjutit en helgd och ett skydd genom tabu, varförutan deras effektivitet såsom samhällsinstitutioner skulle ha varit vida mindre än nu faktiskt var fallet. »Vidskepelsen», säger Frazer, »har stärkt vördnaden för regeringsmakten, särskilt dess monarkiska form, och har därigenom bidragit att grunda och upprätthålla laglig ordning i samhället.» »Vidskepelsen» har dessliques »stärkt vördnaden» för äktenskapet, privategendomen, den enskildes rätt till personlig okränkbarhet, och har »därigenom bidragit till», att människorna bättre avhållit sig från äktenskapsbrott, tjuvnad och mord, än de eljes, på grund av moralisk kraft och det blotta straffhotet från samhällets sida, skulle ha gjort.

Vidskepelsen, åtminstone då den har formen av tabu, är således, menar Frazer, ingalunda ett oblandat ont. »Ty det är helt visst bättre, att människan gör rätt på grund av falska bevekelsegrunder, än att hon gör orätt med de bästa avsikter i världen», — »Ju mer tiden går, säger Frazer, »flyttar moralen

sitt grundfäste från vidskepelsens flygsand till förståndets klippa, från det inbillade till det verkliga, från det övernaturliga till det naturliga.»

Det är naturligtvis icke min avsikt att här diskutera värdet av denna Frazers typiskt anglosaksiska moralfilosofi eller att över huvud ingående kritisera den historiefilosofiska rationalismen hos honom och Reinach. I tabuet finnes visserligen vidskepelse uti rikt mått, men säkerligen också någon djupare kraft, som icke är så förgänglig som vidskepelsen, trots sin vidunderliga seghet, dock måste sägas vara. Detta »djupare» är det religiösa, sociala och etiska motivet bakom vidskepligheten i tabuföreställningarna. Tabuets makt lever alltjämt, sedan dess vidskepliga elementer försvunnit och i trots av, att dessa icke i allt blivit ersatta genom rationella bevekelsegrunder för våra handlingar. Lag och myndighet, äktenskapet, andras egendom och liv äro, oavsett lagens straffhot, även för oss modärna människor »tabu» — mer eller mindre, visserligen! — ehuru vi tappat bort nästan all våra förfäders vidskepliga tabutro och i många fall alls icke äro beredda att såsom i allo rationella erkänna dessa sociala institutioner.

* * *

Bland de av Frazer särskilt studerade tabuföreställningarna — de politiska, ekonomiska, sexuella, etiska och religiösa — äro måhända de politiska äldre än åtminstone det ekonomiska och etiska tabuet. De bestå däruti, att socialt underordnade samhällsmedlemmar, »undersåtar» således av ett eller annat slag, föreställa sig, att de överordnade, »överheten», på något mystiskt sätt utrustats med långt större makt att gagna eller skada sina medmänniskor var för sig och samhället i allmänhet, än som verkligen är fallet. Tron på hövdingars och trollkarlars »helighet», värde för samhället och makt att fördärva sina fiender överträffar verkligheten.

På Nya Zeeland trodde infödingarna, det malajiska maorifolket, sina hövdingar vara ett slags gudar, levande i mänsklig gestalt. Maorihövdingen talade på ett annat sätt än sina undersåtar. Han hade möjligast litet personlig beröring med dem, i det han t. ex. alltid intog sina måltider ensam. Hans person var helig, och han stod i särskild personlig förbindelse med gudarna. Hans kropp var så helig, att det var olagligt att vidröra honom, t. o. m.

då det gällde att rädda hans liv. Det berättas, att en maori-hövding var nära att kvävas och led svåra smärtor, därför att ett fiskben fastnat i halsen på honom, men att ingen av hans undersåtar, som stodo klagande runt omkring, vågade vidröra honom, ty i följd därav skulle de fått sätta livet till själva. En missionär räddade hövdingens liv genom att draga ut fiskbenet med tillhjälp av några kirurgiska instrumenter. Då hövdingen en halv timme efter operationen kryat till sig tillräckligt för att kunna tala, var hans första bruk av talförmågan att avfordra missionären hans instrumenter såsom bot för det helgerån, som denne begått genom att vidröra hövdingens huvud och gjuta hans blod.

Icke blott maorihövdingens person, utan allt han vidrörde var heligt och därigenom livsfarligt att komma i beröring med för andra människor. Det berättas, att medlemmar av en maoristam dött av förskräckelse, då de fått reda på, att de ovetande ätit resterna av sin hövdings måltid eller haft i sina händer något honom tillhörande föremål. Så t. ex. skall en kvinna, som ätit några persikor ur en korg och sedan fått veta, att de kommo från ett hövdingen tillhörande träd, genast hava släppt korgen och i förfäran jämrat sig över, att hövdingens gudsmakt, som hon kränkt, skulle döda henne. Detta hände på eftermiddagen, och följande förmiddag dog hon. En hövdings elddon, som några krigare använt för att tända sina pipor med, utan att veta vem det tillhörde, blev på liknande sätt, genom ren förskräckelse, orsak till dessa mäns död.

Hänsynsfulla hövdingar brukade därför på oåtkomliga ställen gömma saker, som de ej längre hade användning för — på det att ingen av deras undersåtar skulle komma i olycka genom att vidröra dem. Av samma skäl brukade en hövding aldrig liva upp en eld genom att blåsa på den, ty hans heliga andedräkt skulle överflyttat sin övernaturliga kraft till det kött, som man rostade på elden, och de undersåtar, som förtärde detta kött, skulle ofelbart dödats av den övernaturliga kraften.

»Sålunda var maori-hövdingens gudomlighet en förtärande eld, som tillintetgjorde allt den kom i beröring med. Det är därför icke underligt, att en sådan hövding kunde påräkna lydnad och underkastelse av sitt folk», tillfogar Frazer, från vilken jag lånar dessa och närmast följande exempel.

Förhållandena voro liknande i Polynesien. Infödingarna på

Tonga-öarna trodde, att den som förde födan till munnen med sina egna händer, sedan dessa berört en hövdingens kropp, måste svälla upp och dö — så vida icke den olycklige först »desinfekterat» sina av hövdingens underbara kraft förgiftade händer genom att på ett särskilt sätt vidröra hövdingens fötter. På Tahiti voro konungens och drottningens personer så heliga och meddelade denna egenskap så starkt åt allt vad de kommo i beröring med — kläder, byggnader, kanoter o. s. v. — att dessa ting aldrig sedan kunde användas av vanliga dödliga. Till och med de bärare, som burit dem vid deras landresor, och den mark, som de satte foten på, blevo för heliga för annat bruk. De fingo därför icke vidröra marken annat än på sina egna arvegods och fingo icke inträda i andra byggnader, än dem som särskilt voro ämnade för deras användning.

Jag använder här ordet »helig» i överensstämmelse med Frazer för att beteckna den magiska »kraft», vilken gjorde överheten personligen tabu och meddelade detta åt de ting, som dessa personer kommo i beröring med.

* * *

Egendomstabuet har, som vi nu sett, sannolikt sitt ursprung i tron på hövdingarnas, trollkarlarnas och andra socialt överordnades personliga tabukraft. Till sina personliga tillhörigheter eller till vilka föremål de behagade, ansågos de kunna överföra den personliga trollkraft, som gjorde det så farligt att komma dem för nära eller att vägra dem lydnad. Deras privategendom var således skyddad genom deras tabukraft. Men då även andra medborgare ansågos äga sådan kraft, om än i mindre grad, hade även dessa möjligheten att använda tabuet som egendomsskydd — utöver det skydd, som lag och rätt och deras egen vaksamhet och bestraffningsförmåga kunde innebära.

En maoris fruktan att förgripa sig på tabuerad egendom, säger Frazer, var lika stark som fruktan att förgripa sig på den person, från vilken tabu-kraften utgick. Skördar på fältet, bostäder, lösören under ägarens långvariga frånvaro voro fullt skyddade mot tjuvnad och röveri genom uthängda märken, som tillkännagåvo att de voro tabuerade. En maori, som önskade använda ett visst träd inne i skogen till material för en kanot,

behövde blott binda en vippa gräs vid stammen. Vilde han reservera en tuva med säv ute i ett träsk; behövde han blott sätta ned en stång med en gräsvippa bredvid tuvan. Ingen vågade utmana den övernaturliga makt, som ett sådant märke tillkännagav såsom privategendomens skyddare.

I Polynesien finnas föreställningar och institutioner av alldeles samma art. På Marquesas-öarna iakttago de första europeerna, att tabuetskapade en klass av ärftliga jordbrukare, som levde i välstånd, under det att den jordlösa delen av befolkningen var fattig och måste arbeta hårt för uppehållet. »Tabuets uppgift var uppenbarligen här att göra privategendomen till hela samhälls-

ordningens grundsten», säger en fransk iakttagare från 1840-talet.

På Samoa-öarna hade i sammanhang med egendoms-tabuet utvecklats edgång och besvärjelse. Den för stölden misstänkte kunde med handen på ett knippe gräs svärja sig fri inför hövdingen. Svor han falskt, blev han straffad till livet av de övernaturliga makter, som troddes vara associerade med gräsknippet och den officiella fetisch, som användes vid tillfället. Den som blivit bestulen kunde emellertid avkorta proceduren genom att helt enkelt på det ställe, där stölden förövats, med hög röst upprepade gånger frambesvärja något fruktansvärt straff över den skyldige. Ett ännu bekvämare och på Samoa-öarna uppenbarligen mycket vanligt egendomsskydd bestod uti uthängande

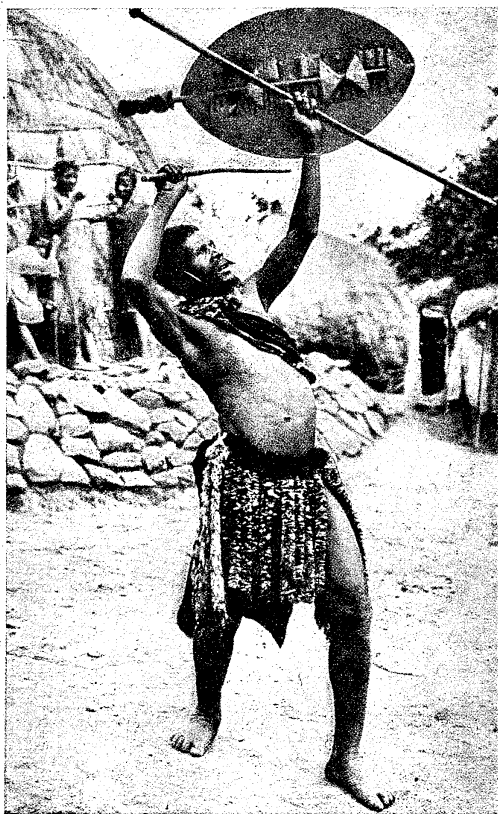

FIG. 45. — »MEDICINMAN» HOS ZULU-FOLKET, utförande besvärjelse mot en hotande hagelskur. Efter Buschan, *Sitten der Völker*, II.

av vissa symboliska föremål på de brödfruktrån, som man ville tabuera. Det synes nämligen huvudsakligen ha gällt upprätthållandet av privategendom i dessa träns värdefulla frukter. En forskare omnämner fem olika sådana egendomstabusmärken. Man flätade ihop några stora blad, så att de fingo form av en näbbgädda eller en haj, och hängde bilden på det tabuerade trädet. Den som stal från detta skulle, nästa gång han begav sig ut på havet för att fiska, bliva sårad av en näbbgädda eller uppslukad av en haj. Andra på trädet uthängda eller i marken under det nedgrävda symboler hade den verkan, att tjuven fick sårnader eller bölder över hela kroppen eller träffades av blixten.

* * *

Vad könslivet beträffar, har tabuet sin utgångspunkt uti tron, att människans sexuella organer, funktioner eller handlingar utöva kraftiga mystiska verkningar såväl på medmänniskor som på naturen, särskilt på fruktsamheten bland människor, djur och växter samt denna fruktsamhets yttre betingelser. Den primitiva människan tillskriver således könslivet och dess organer även andra krafter och verkningar än en modern vetenskap konstaterar. Övertron, tendensen att tro på mer än som verkligen finns, framträder således även här — liksom då det gäller samhällets överhet.

Bland karenera i Birma anses äktenskapsbrott och otukt ha ett i hög grad skadligt inflytande på skördarna. Om ett bysamhälle haft missväxt ett eller annat år och det fortfarande är brist på regn, tror man att orsaken till olyckan är att söka uti hemlighållna sexuella oregelmässigheter inom befolkningen, som göra att gudomen vredgas och kräver ett försoningsoffer, vilket hela samhället då måste erbjuda honom. Då ett fall av äktenskapsbrott eller otukt blivit upptäckt, tvingas de skyldiga parterna att offra ett svin och att utgjuta dess blod uti fåror i jorden samt att framsäga en lång bön eller besvärjelseformel, av vilken tydligt framgår, att man föreställer sig, att brotten mot de sociala reglerna för samhällsmedlemmarnas sexuella förbindelser utöva ett förstörande fysiskt inflytande på berg och kullar, slätter och floder och jordens fruktbarhet. Det offer, som de skyldiga bringa, »läker jordens sår», återställer ordningen i naturen och återgiver skördarna deras växtkraft.

Även i norra delen av västra indiska halvön förekomma liknande föreställningar. Men här tror sig samhället vara särskilt hotat av de människoätande tigrarna, om olagliga sexuella förbindelser äga rum inom samhället. Samma tigerfruktan, kombinerad med sexuell moral, finna vi hos Batta-folket på Sumatra. En gift kvinnas äktenskapsbrott, en ogift barnaföderska och en äktenskapsförbindelse i förbjudet led draga över samhället missväxt, farsoter och manspillan genom krokodiler och rovdjur.

Bland dyakerna på Borneo är denna art av social övertro synnerligen fylligt utvecklad. Här är det ett alltför ymnigt regnande som man fruktar, och en dylik samhällsolycka anses bero på förekomsten inom samhället av sexuell lösaktighet. I äldre tider straffades de skyldiga till livet eller med slaveri, men numera nöjer man sig med att utgjuta svinblod på den av oupphörligt regn genomblötta marken. De ogifta flickorna övervakas på det noggrannaste, så att de icke genom okyskhet skola bringa olyckor över sina närmaste och hela klanen. Inom somliga dyakstammar är äktenskap mellan kusiner förbjudet, såsom olycksbringande för det allmänna. Inom andra stammar få kusiner gifta sig, men endast efter att hava verkställt en del offer och gått igenom en viss reningsceremoni, »på det att icke riskördarna i hela landet skola slå fel i följd av ett kusinäktenskap». Hos bahau-stammen i det inre av Borneo underkastas äktenskapsbrytare en temporär isolering — ute på en sandbank eller flotte mitt i en flod — ett bruk, som visar att de anses besmitta jorden som de vidröra, samt häntyder på att man fordom dränkte dem såsom i hög grad samhällsfarliga. Visst är att en del dyakstammar genom dränkning i korgar brukat straffa blodskam — dit de räkna sexuella förbindelser icke blott mellan föräldrar och barn och mellan syskon, utan även mellan farbror och brorsdotter o. s. v.

En icke ovanlig föreställning bland urinvånarna i såväl Afrika som Sydamerika är den, att en äkta man måste ha otur på jakt eller löpa fara att skadas av vilda djur, om hustrun är honom otrogen under hans frånvaro. I följd härav får hustrun hon må vara skyldig eller ej, genom misshandling umgälla mannens jaktmissöden. Men å andra sidan torde denna övertro utöva ett visst inflytande i »moralisk» riktning på de gifta kvinnorna.

Sexuell avhållsamhet för tillfället tros mångenstädes, särskilt

i Afrika, vara nödvändig för att vissa handlingar, t. ex. jakt och krig, skola lyckas eller för att beröringen med överheten eller gudomen ej skall bringa skada i stället för nytta. För medicinmäns trollkraft och offerande prästers rituella renhet, anses det ofta nödvändigt, att vederbörande någon tid avhåller sig från könsumgänge. Vad som i senare tider härvid tolkas såsom en mans »orenhet» i följd av beröringen med en kvinna, torde ursprungligen ha varit en tro på intet annat än en viss, farlig magisk makt hos kvinnan som könsvarelse eller uti könsumganget såsom sådant.

Att denna sexuella tabutro fanns hos de gamla hebreerna framgår med stor tydlighet av flera bibelställen — icke minst dem, som skildra hur Abraham, genom att låna ut sin hustru och halvsyster Sara åt Egyptens farao och åt konung Abimelek, drar ned olyckor av alldeles egendomlig art över dessa potenter och deras riken. Sålunda läsa vi i första Mosebokens 20:de kapitel, att konung Abimelek i Gerar, då Abraham vistades där, uti okunnighet om att Sara var Abrahams hustru, »lätit hämta Sara till sig». »Men Gud kom till Abimelek i en dröm om natten och sade till honom: 'Se, du måste dö för den kvinnas skull, som du tagit till dig, fastän hon är en annan mans äkta hustru'. Sedan Abraham fått tillbaks sin Sara, »bad han till Gud, och Gud botade Abimelek och hans hustru och hans tjänstekvinnor, så att de åter kunde föda barn. Herren hade nämligen gjort alla kvinnor i Abimeleks hus ofruktsamma, för Sara, Abrahams hustrus, skull.» Följden av delaktighet i äktenskapsbrott troddes således vara ofruktsamhet bland äktenskapsbrytarens kvinnor — sannolikt även bland hans boskap. Saken bör icke uppfattas som Guds »straff», utan som en oundviklig följd av äktenskapsbrottet — ehuru senare tiders ändrade religiösa åskådningar äro inflätade i den gamla sagan och delvis förvirra dennas mening.

* * *

En särskild art av tabuföreställningar grupperar sig kring en äldre mänsklighets egendömliga övertro beträffande främlingar och dessas rent magiska förmåga att bringa lycka eller olycka över det hem, som de gästa. I följd härav är en främling såsom gäst »tabu», d. v. s. fullt skyddad mot misshandling och

tillförsäkrad god behandling — alldeles oavsett de rationella sociala motivena för en viss grad av pålitlig gästfrihet och ävenledes oberoende av värdens eventuella benägenhet eller tvång att i gästen se en farlig fiende eller en straffvärd brottsling.

Den hos nästan alla primitiva folk påvisade, utomordentligt långt gåendé och absolut pålitliga gästfriheten är sålunda bevisligen grundad i tron, att en främling är laddad med allehanda goda och onda magiska krafter, och det således för värden är nödvändigt att behandla honom så, att de förra bli tillgodogjorda och de senare oskadliga. I regnfattiga länder, såsom Nordafrika, tros gästens välvilja kunna bringa nederbörd. Stundom anses gästens tacksägelser och välsignelse ha goda magiska verkningar, icke minst i riktning av ökad fruktsamhet eller fruktbarhet inom det gästade hushållet.

Den vittutbredda tron på »det onda ögat» spelar här en viktig roll — åtminstone i negativ riktning. Man vågar icke skada främlingen eller göra honom annat än gott, därför att man fruktar, att han blott genom att se på värden, hans familj och ägodelar kan bringa fördärv över dem. Det finns beduinstammar, som knappt leva av annat än röveri, men aldrig angripa en karavan, då denna har beduinlägret inom synhåll, ty de förörättade främlingarnas onda blickar skulle bringa svåra olyckor över lägret. Hit hör även seden, att man erbjuder åt främlingen sådana av sina ägodelar, som han uppmärksam eller begärligt betraktar; likaså seden att man, för att icke bliva förgiftad, ej äter själv, förrän främlingen bjudits att taga del av måltiden.

Enligt Westermarcks uppfattning är det i vissa fall främlingens förbannelser eller onda önsknningar, som man fruktar, under det man tror, att den rent fysiska kontakten mellan främlingen och värden eller dennes tillhörigheter är ett medel för överförandet av »förbannelsekraften» från främlingen till värden och dennes hushåll. Gästen är således en potentiell fara, vilken måste behandlas »med högaktning», för att man ej skall råka i olycka. Grundtanken i tron på denna »kontakt-magi» är den, att en människa har makt att »förtrolla» allt som hon vidrört. Omvänt kan man genom trollmakt komma åt en människa, om man får i sina händer ett föremål som denna människa vidrört.

Den etiskt i regel så tilltalande primitiva gästfriheten är således ursprungligen icke etiskt motiverad, utan har sin grund i tron på »makter»; och gästfriheten är blott ett system av konst-

grepp att draga nytta av och avvärja skada från just de »makter», som särskilt främlingen är bärare av.

* * *

Vid studiet av tabutron och tabuinstitutionerna är det av stor vikt att icke blanda samman skilda studier i människans andliga utveckling. Tabuet hör i sitt ursprung till det skede, i vilket mänskligheten tror på »makter», utan att klart föreställa sig dessa såsom personliga egenskaper eller såsom krafter hos människolika personliga väsen eller ens hos djurindivider eller det levande över huvud. Om vi som egentlig, mogen »religion» betrakta blott tron på »övernaturliga» personliga väsen — alltid mer eller mindre människolika i själsligt avseende, ehuru ofta iklädda djurhamn eller annan materiell naturgestalt — då måste vi, så vitt möjligt, skilja mellan tabuets världsåldrar och religionens. Skillnaden blir således i stort sett den mellan tron på »makter» och tron på »gudar».

»Makterna» äro mänskliga själskrafter (verkliga och inbillade sådana), vilka man tänker sig fristående, lösgjorda ur sitt samband med det enhetligt personliga hos människoindividen. De få därför, ehuru animistiskt tänkta, en viss likhet med vad den modärna vetenskapen kallar för »naturkrafter». Hos »gudarna» är den personliga enhetligheten, viljan, bevarad.

Likväl duger det icke att i detta och liknande fall draga åt den logiska skruven allt för hårt — ty den primitiva människans tänkande är icke särdeles »logiskt». Redan i tron på »makter» ligger ett frö till tron på personliga gudar, ty ytterst är ju den primitiva människans föreställning om »makter» härledd ur hennes medvetande om sina egna själsliga krafter, i analogi med vilka hon tänker sig naturens levande och livlösa krafter.

Betänkligt blir det emellertid att, såsom S. Reinach gör, tala om verkligt tabu inom religioner av den art vi anträffa i Bibeln bland de gamla hebreerna. Men det är intet tvivel underkastat, att vi hos dessa anträffa tydliga kvarlevor av äldre tiders tabutro. Se här några exempel.

»Och Herren Gud bjöd mannen och sade: 'Av alla andra träd i lustgården må du fritt äta, men av kunskapens träd på gott och ont skall du icke äta, ty, när du äter därav, skall du döden dö».

»Kunskapens träd» var en gång tabu. Varför? Det är ett heligt mysterium i den hebreiska skapelsesagan. Vi kunna ej fatta, varför Gud skulle så obevekligt vilja, att »mannen» icke finge bliva »såsom en av oss, så att han förstår vad gott och ont är». Den etiska kunskapen var tabu. Ävenså detta »livets träd», vilket kom den som åt därav att »leva evinnerligen».

»Och Herren Gud förvisade honom ur Edens lustgård, för att han skulle bruka jorden, varav han var tagen. Och han drev ut mannen, och satte öster om Edens lustgård keruberna jämte det ljungande svärdets lågor, för att bevaka vägen till livets träd.» Tabubrottet medförde landsförvisning; och livsträdets tabu upprätthölls för framtiden genom »det ljungande svärdets lågor».

Hos hebreerna var »förbundsarken» tabu, såsom innehållande kultens heligaste ting. Den fick vidröras blott av medlemmarna av en viss klan. Varje person av annan ätt, som vidrörde den, om det ock skedde i allra bästa avsikt eller av ren obetänksamhet, föll död till marken, såsom en oundviklig följd av tabuets kränkande. »Så förde de Guds ark bort ifrån Abinadabs hus på höjden och följde själva med. — — — Men när de kommo till Nakons-logen, räckte Ussa ut sin hand mot Guds ark och fattade i den, ty oxarna snavade. Då upptändes Herrens vrede mot Ussa, och Gud slog honom där för hans förseelse, så att han föll ned död där vid Guds ark.» Israels furste, David, blir skräckslagen vid denna anblick. »Därför ville David icke låta flytta in Herrens ark till sig i Davids stad.» Tabukraften i arken syntes konung David väl riskabel att ha i närmare grannskap.

* * *

I denna senare berättelse om förbundsarken är blandningen mellan en äldre tids rena tabutro och senare dagars gudstro mycket tydlig. »Gud slog» den beskedlige och oskyldige Ussa, »så att han föll ned död där vid Guds ark», blott därför att han (Ussa) med sin hand helt automatiskt sökt skydda arken från att ramla ned från vagnen, då »oxarna snavade». Sagan gör på samma sätt här som så ofta i Gamla Testamentet, i det den pådyvlar Gud etiskt orimliga stämningar och handlingar. Dessa voro ursprungligen icke några egentliga personliga stämningar eller handlingar alls, utan blotta urladdningar av magi-

ska krafter av nästan rent opersonlig art. Då det personliga gudsbegreppet uppstod, inflyttades i detsamma till en början en massa lån från den äldre »makttrons», etiskt mycket barbariska värld. »Gud» blir blott steg för steg etiskt renad från dessa urtidskvarlevor.

Den äldre forntiden är ännu i det väsentliga »makternas» tid. I övergången mellan äldre och yngre forntid — mellan klan-samhället och den tidigare territorialstaten — iakttaga vi övergångsformer mellan »makter» och någorlunda klart personliga gudar. Dessa mellanformer har Herman Usener betecknat dels som »ögonblicksgudar» och dels som »särgudar». Först efter dessa senare framträda de fullödiga gudagestalterna, ur vilkas massa slutligen en grupp av övergudar höjer sig för att i sin ordning hos vissa folk äntligen ge plats åt den ende guden, den absolute storguden. Men allt detta hör senare världsåldrar till, som ha sin givna plats i den följande framställningen.

VETENSKAP, KONST OCH MORAL I DEN ÄLDRE FORNTIDEN.

EHURU DET ICKE SAKNATS BEMÖDANDEN INOM etnologien att urskilja olika grader av primitivitet bland naturfolken, har denna strävan hittills icke kännetecknats av synnerlig energi och har icke heller lämnat många klara och säkra resultat. Det saknas därför en hel del specialarbete, som sociologen skulle behöva för en någorlunda fyllig karaktäristik av den äldre forntidens kultur, d. v. s. klansamhällets typiska andliga livsformer, så tillvida som dessa ej äro sociala. Det religiösa utvecklingsläget framgår dock, som vi sett, på ett fullt otvetydigt sätt — helt enkelt därför att detsamma på det intimaste sammanhänger med det sociala. Den äldre forntidens samhällsliv är i sina huvuddrag och enskildheter grundat på religiösa föreställningar, och dessa senare äro väsentligen av social natur.

Vår ganska omfattande, om ock utvecklingshistoriskt osystematiserade kunskap om naturfolkens vetenskap, konst och moral sätter dock sociologen i stånd att angiva åtminstone några av de mer väsentliga hithörande kulturella kännetecknen för klansamhället. Vi äro i stånd att här — liksom på samhällslivets, religionens och hushållningens områden — konstatera vissa övergångsformer mellan urtidens och den yngre forntidens i allo så skarpt skilda kulturtyper.

Minst är detta nog märkbart på det egentliga vetandets gebit. Vetenskap i egentlig mening börjar först i den yngre forntiden, som i det stora hela betecknar ett det mest avgörande framsteg av människans förmåga att iakttaga med exakt-
het, att tänka logiskt och att handla empiriskt-rationellt. I den äldre forntiden är människan ännu egentligen blott en magiker med ytterligt ofullständiga insikter i verkliga orsaker och verkningar och dessas »lagenliga» sammanhang. Man förstår t. ex. ej, hur sjukdomar uppstå, och i regel ej håller, hur de böra

behandlas, utan skriver dem på onda makters och andars konto. »Medicinmannen», »schamanen» är profet, spåman, regnmakare, läkare, trollkarl i allmänhet och gör samhället oersättliga tjänster huvudsakligen genom att med mystiska ceremonier, sånger, besvärjelser och andra åtgärder av magisk art bekämpa, lura eller övertala de skadliga makterna eller förstörande andarna. Någon klar gräns mellan denna magiska läkarevetenskap och en religion, som ännu står kvar på magiens ståndpunkt, existerar naturligtvis icke. Å andra sidan finns ett element av vetenskap om djur, växter, jord och himmel i alla primitivare religiösa föreställningar om dessa. Naturmänniskan är icke blott en animistisk fantast, utan även inom givna områden mycket solid naturvetare. Redan hennes hushållningsverksamhet bär vittne härom — liksom hungern nog också är främsta drivfjädern för den primitives naturforskning. Och redan i hennes verktygs-, vapen- och jordbruksteknik samt allmänna födoämnesberedningskonst ligger ju tydligen en hel del naturvetande förborgat.

Vid sidan av en inbillad eller blott psykiskt verkande läkarekonst existera ansatser även till en verklig, grundad på ett noggrant vetande om en del i naturen förekommande läkedomsmedel och gifter. Icke minst har det väckt etnologernas förvåning, att en mängd utomordentligt kraftiga pilgifter äro så väl kända och med sådan skicklighet använda av många naturfolk, delvis mycket lågt stående sådana, i Afrika, Asien, Amerika och Oceanien. Louis Lewin har framhållit, att särskilt vissa, en snabb och fullständig hjärtförlamning framkallande pilgifter hava mycket stor utbredning. Å andra sidan förstår naturmänniskan, ofta på ett beundransvärt sätt, att befria vissa matnyttiga växter, t. ex. mandiokan, från deras giftiga beståndsdelar genom utpressning eller utlakning av saften eller genom jäsning eller rostning. Och icke nog härmed. »Vilden» är i allmänhet stor kännare och liebhaver av allehanda lindrigare och starkare berusningsmedel. Då dessa i naturtillståndet icke utöva sina narrotiska verkningar, har man lärt sig att bereda dem. Den modärne kemistens konst, att med ett alkali »frigöra» en alkaloid, är känd av t. ex. de sydamerikanska indianer, som hittat på att tugga växtaska tillsammans med kokablad. De kunna sålunda njuta kokain i kemiskt »fritt» tillstånd.

Sådant är redan en begynnelse till äkta, empirisk vetenskap. I detta sammanhang böra också åtskilliga naturfolks förträffliga

kunskaper av topografisk-geografisk art räknas. Bland vissa av Oceaniens folk förekomma ett slags sjökort så väl som ansatser till landkartor.

Vad som på oss verkar så intellektuellt primitivt hos den äldre forntidens människa är kanske mindre dennas olust att låta det gryende, sakligt iakttagande förståndet komma möjligast till sin rätt vid sidan av den barnsligt lekande fantasien. Svagheten ligger snarast i den djupa omedvetenheten om skillnaden mellan känslöbehärskad, viljeledd fantasi och nyktert objektiv förståndsverksamhet, skillnaden mellan framönskade fantasikonstruktioner och de verklighetsbilder, som klara sinnen och ett kallt förstånd förmå åstadkomma.

Djupast skulle vi utan tvivel kunna intränga i den äldre forntidens intellektuella kynne genom att grundligt analysera den språkutveckling, som hos olika raser kännetecknar detta stadium. Sannolikt äro åtminstone en del indian- och negerspråk numera tillräckligt utforskade för att giva nödigt material för hithörande studier. Av nordamerikanska etnologers studier uti indianspråken vill det synas, att den grammatikaliska kompliceringen redan hunnit förvånande långt hos folk, som ej kommit ut över klansamhällets ursprungliga utvecklingsnivå. Den språkliga apparaten för en högre intellektuell verksamhet är redan i sina grunddrag förberedd. Vad som återstår för kommande utvecklingsstadier är närmast ett komplicerat finarbete, innebärande språkets anpassning för ett rikare erfarenhetsinnehåll och ett klarare iakttagande, urskiljande och tänkande.

* * *

Liksom religion och vetenskap ursprungligen och långt fram i mänsklighetsutvecklingen äro oupplösligt sammanflätade, gäller detta även en del primära yttringar av de etiska och estetiska drifternas. Frågan är då närmast om sambandet mellan kroppsbeklädnaden och känslan av skam eller blygsel för att blotta vissa kroppsdelar inför andra människor. Denna blygsel är visserligen icke — varken i allmänhet eller speciellt med avseende på sexuella ting — liktydig med moral, men har dock icke så litet med moralens utveckling att göra.

Den mänskliga individens själsliga hållning — i vilja, känsla, tankar — gentemot den sociala omgivningen är reglerad på

åtskilliga olika sätt, bland vilka sedvänjan, moralen, lagen och modet främst kräva sociologens uppmärksamhet. Lagen förutsätter en världslig eller religiös myndighet, som lagstiftar och straffar. Moralén innebär, att det i den enskildes eget medvetande existerar en självständig »myndighet», som bjuder vad rätt och orätt är och kräver budets efterlevande — eventuellt i trots av mänsklig och gudomlig lag. Sedvänjan är den allmänna vanan att göra som andra och är hos de primitiva blandad med en religiöst eller vidskepligt motiverad fruktan för att handla annorlunda, d. v. s. godtyckligt, självständigt, utefter nya linjer. Modet är godtycket, självständigheten, nyhetsmakeriet, då de utövas av vissa sociala grupper för att »distingera» dessa från det övriga samhället; således en sedvänja inom den allmänna sedvänjan och delvis i opposition mot denna.

Sedvänjan är äldre än lagen, liksom blodsbandssamhället är äldre än staten. Seden binder ursprungligen minst lika starkt som lagen, men upplöses av modet och förlorar sin talan, då moralen är av annan mening. Modet är urgammalt. Det finns redan hos de primitivaste, som leva enligt sed, men icke känna någon lag och knappast håller någon moral.

* * *

Bland de äldsta mänskliga sederna är den att icke som ett djur gå klädd precis så som naturen föreskrivit — d. v. s. med en naken och osmyckad eller obehängd kropp. Människan lägger sig mycket tidigt till med en dräkt, även om denna består blott av ett kring höfterna knutet bastsnöre, vilket ingenting döljer och har lika litet med blygsamhet eller moral som med skyddet mot värme eller köld att skaffa.

Vi må sålunda, enligt Heinrich Schurtz' exempel, skilja mellan de klimatiskt betingade »kläderna» och de estetiskt motiverade »smyckena» samt sammanfatta kläder och smycken eller prydnader under begreppet »dräkt». Jag vill för min del i detta senare begrepp inlägga ännu ett tredje element, till vilket jag räknar allt, som människan målar eller bär på sig av andra hänsyn än skyddets mot klimatet och prydlighetens. Hit höra sociala igenkänningstecken av alla slag, vapen och verktyg, väskor eller påsar samt magiska förmål (»amuletter» och liknande), vilka skydda mot farliga »makter» och

andar, samt slutligen också skyddsanordningar mot djur, som kunna intränga genom de naturliga kroppsöppningarna.

Till en »naken» vildes »dräkt» kan sålunda höra en »beklädnad» bestående av en påsmetning av lera för att skydda mot nattkyla och insektbett, en brokig tatuering som socialt igenkänningstecken och en halskedja av djurtänder för prydlighetens skull samt en träplugg genom näsbrosket för att skrämja bort farliga makter eller ett fodral över könsdelarna för att skydda mot krypdyr. Frågan är nu närmast den, hur dessa »kläder», »igenkänningstecken» »prydnader» och »skyddsmedel» (eller nyttiga påhäng) förhålla sig till vederbörandes estetiska och etiska sinnelag.

Att människan är naknare än något henne biologiskt närliggande djur är mycket märkligt och hänger sannolikt fysiologiskt samman med hennes enastående utveckling av hjärna och nervliv. Otvivelaktigt är dock, att denna hennes exceptionella nakenhet icke får betraktas som den egentliga eller omedelbara orsaken vare sig till uppfinnandet av kläderna eller smyckena eller de andra nyttiga påhängen eller till blygseln över nakenheten. I sig själv gjorde nakenheten, människokroppens relativa hårlöshet, varken kläder, smycken, höljen eller skyddsanordningar absolut nödvändiga — så vida ej möjligen övergången från tropiskt till arktiskt levnadssätt i vissa fall framkallade en beklädnad. Vi ha i stort sett att leta efter rent själsliga motiver, ej materiellt tvång, såsom orsak till att människan aldrig saknar någon slags dräkt, ehuru hon ofta går utan kläder och ej det minsta generas av sin sexuella nakenhet.

* * *

Människans lekfulla, uppfinningsrika lust att bearbeta och behänga sin hud är en estetisk urinstinkt, som hon tog i arv från sina djurförfäder. Under det djuren äro smyckade så väl som klädda och beväpnade av naturen, d. v. s. organiskt, blev det människan allena givet att fritt uppfinna och verktygstekniskt utföra sin kroppsliga utsmyckning så väl som sin beklädnad och beväpning. Och det ser ut som prydligheten kommit tidigast i åtanke — närmast såsom uttryck för ett gryende själsliv, en tidig drift att »göra sig vacker och märkvärdig» för sakens egen skull, men icke minst för att imponera på de kära med-

människorna, vilkas uppmärksamhet, åtrå eller avund man icke ville försaka. Könens koketteri för varandra och behovet att markera den sociala åtskillnaden mellan åldersklasser, totemgrupper, exogama grupper, klaner o. s. v. framdrevo systemer av målade, tatuerade, påhängda dräkter, uti vilkas gestaltning människans estetiska förmåga sannolikt fick sin allra första skolning — långt innan det blev tal om, att dräkten skulle vara »ej blot til lyst», utan även nyttig ur ekonomiska och mer eller mindre inbillat hygieniska eller magiska synpunkter.

Utilismen är här, som så ofta för sociologen, en falsk utgångsteori. Människan uppfinner en dräkt åt sig, främst därför att hon ej kan låta bli att syssla med sin, av naturen i halvfärdigt skick lämnade exteriör. Något driver henne, inifrån henne själv, att fortsätta naturens verk. Skapa organer kan hon ej. Men skapa en teknik kan hon. Dräkten är alltid ett uttryck för människans själsliga oro och verksamhetslust.

* * *

Sedan människan länge och väl laborerat med sina prydnader och utmärkelsetecken och därjämte hittat på en del magiska dräktdetaljer till skydd mot onda makter och väl stundom även mekaniska anordningar till könsdelarnas skydd mot krypdyr, inställde sig här och där, då klimatet försämrades, behovet att förbättra den allmänna tropiska och arktiska smuts- och lerjordsbeklädnaden till något enkelt system av påhängda kläder, som kunde skydda mot köld och väta både dag och natt. Allra sist, sedan smycken, kläder och andra påhäng länge varit vanliga, uppstod ett fastare samband mellan kroppshöljen och blygsel för nakenhet.

Egendomligt nog, såsom vi skulle mena, kan nämligen, enligt omfattande etnologisk erfarenhet, en tydlig blygsel för vissa former av nakenhet existera, i trots av att denna nakenhet fortfarande är det vanliga, det av seden tillåtna eller helgade skicket. Att hos ett naturfolk män och kvinnor gå med könsdelarna obetäckta eller blott försedda med en föga eller alls ej döljande skyddsanordning mot krypdyr eller »makter», det innebär icke med nödvändighet, att blygsel med avseende å dessa organer alldeles saknas, ehuru väl denna ej är av precis samma slag som vi äro vana vid.

Skamkänslan inför nakenheten har ett dubbelt ursprung. Den uppkommer och når en viss, om ock ej stark, utveckling före de ifrågavarande kroppsdelarnas fullständiga döljande genom dräkten. Men sedan en döljande dräkt blivit sedvanlig, av vad orsak det än må vara, ökas skamkänslan och fastnar i regel vid de kroppsdelar, som sålunda vanligen döljas, eller företrädesvis vid vissa sådana kroppsdelar. Stundom bli då icke de primära eller sekundära könsorganerna, ehuru vanligen betäckta, föremål för blygseln, utan så »oskyldiga» kroppsdelar som ansiktet eller fötterna. I vissa delar av Orienten är det så skamligt för en kvinna att visa ansiktet för en man, som ej är hennes make, att hon, för att dölja ansiktet, om nödigt hellre blottar hela den övriga delen av kroppen.

* * *

Blygseln i allmänhet är sålunda ofta delvis intet annat än skräck för det ovanliga, för det enligt sedvänjan icke tillståndiga eller en vidskeplig rädsla för att blotta eller beskåda vissa kroppsdelar, som av dräkten eller enligt seden vanligen döljas. Men å andra sidan vore det säkert falskt att, såsom vissa etnologer göra, av en del naturfolks frimodiga nakenhet draga den slutsatsen, att det inom människosläktet alls icke förekommer någon spontan, av döljande kläder oavhängig utveckling av en blygsel speciellt med avseende å de yttre könsorganen. Det sexuella livet har dock en särskild intensitet och blir, oberoende av blygseln, tidigt underkastat allehanda restriktion och reglering. Då det sexuella umgänget mellan könen genom sedvänjan mer och mer ordnas och i vanliga fall undandrages offentligheten, är det väl oundvikligt, att man också vänjer sig vid att ej uppegga samt att tillbakahålla de sexuella impulserna under yttre förhållanden, som enligt seden skulle göra deras framträdande »opassande» eller rent av straffbelagt.

Den sexuella blygseln blir då närmast en följd av sexualförhållandenas sociala reglering. Djupare sett finnas dock även i könslivet självt grunder för blygselns uppkomst, åtminstone hos folk med hetare erotiskt temperament och på högre utvecklingsstadier. Sätter man värde på att bevara de sexuella impulsernas och urladdningarnas intensitet, så följer därav en benägenhet att behandla de sexuella tingen med en viss yttre återhållsamhet

och att omge dem med en del inre och yttre hinder samt en slöja av mystik. För övrigt få vi i detta sammanhang icke glömma den primitives djuprotade tro, att just könsorganerna och könsprocesserna äro rika på magiska verkningar i gott och ont.

Då vilden aktar sig för att bära sig sexuellt oanständigt åt, enligt sitt folks standard, regeras han icke blott av en stark social känsla, som skulle pina honom, om han utpekades såsom den där, vilken bröte mot »god ton», utan behärskas också ofta av en synnerligen djup respekt för de sexuella tingens mystiska makt och majestät. Just därför blir hans orgiastiska yra vid stora, erotiskt färgade festligheter så häpnadsväckande stark. Det är religion med i spelet.

Det slags dräkt, vars ändamål är att dölja, börjar som slöja för könsdelarna. Men innan människan kommit så långt, hade hon prydnader och skyddsanordningar — oftast också kring eller på könsorganerna.

Höftsnöret är utan tvivel ett urelement i den mänskliga dräktens evolution. Från det fram och bak med lövruskor, snäckor, fällar, flätverk eller vävnader behängda höftsnöret härstammar skörtet framför underlivet och den kring höfterna nedfallande kjolen.

Äro skört och kjol framför allt sexuellt och socialt betingade dräktformer med en klimatisk motivering först i andra hand, har det andra urelementet i den mänskliga beklädnaden sannolikt mer uteslutande sin grund i behovet av skydd mot kyla, vind och fukt. Detta är fällen, bastmattan eller vävstycket, som kastas över skuldrorna eller åtminstone ena skuldran och skyddar ryggen, men eventuellt kan räcka till för att svepas om hela kroppen. Hos vissa raser och folk har detta skynke ett hål i mitten, genom vilket huvudet trädes, så att rygg och bröst betäckas, men armarna lämnas fria. Plagget ifråga vill jag ge den allmänna beteckningen manteln eller kappan.

Vad klädernas skapelse beträffar, skulle det således heta: i begynnelsen var skörtet eller kjolen, och sedan kom manteln eller kappan till. Plagg med armar och byxhållkar bilda ett tredje och i utvecklingen ännu senare urelement, helt visst i regel betingat såväl av en särdeles stark köld som av en icke ringa uppfinningsförmåga. Dessa, fodraltypen sig mer eller mindre klart närmande klädesplagg vilja vi beteckna som tröjor

(eller rockar) och byxor (eller benkläder). Tröjan härstammar väl från manteln, under det att benkläderna kunna ha självständigt ursprung i seden att omlinda benen till skydd mot revor och stötar såväl som mot kyla.

* * *

Ehuru dräkten hos alla folk tjänar en mångfald skilda ändamål och är sammansatt av mycket olika elementer — prydnader, igenkänningstecken, utmärkelsetecken, magiska ting (amuletter), mekaniska medel mot krypdyr, höljen till skydd mot köld, väta, vind, insekter samt höljen för rena blygsamhetsändamål — är det sålunda av stort intresse att kunna iakttaga, att likväl vissa fasta beklädnadstyper av stor allmängiltighet förekomma.

De av klimatolikheter framkallade beklädnadstyperna anses vanligen vara tre: de tropiska, subtropiska och boreala. Då man i tropikerna icke går alldeles utan kläder (d. v. s. klimatiskt betingade höljen), bestå desamma vanligen av ett skört eller en halvlång, kjolliknande anordning kring höfterna. Stundom användes denna kjol endast eller företrädesvis av de gifta kvinnorna; och då kan blygsamheten, svartsjukan eller behovet att markera en viss social grupp vara medverkande beklädnadsmotiv. Den boreala eller arktiska dräkten höljer kroppen i ett antal tätt åtsittande plagg, vilka slutligen utveckla sig till skjorta, tröja, rock, byxor, strumpor samt skor och huva eller mössa. Materialet är nu företrädesvis fällar, till dess konsten att väva kompletterar särskilt underklädnaden. En mellanform utgör den subtropiska eller för varmtempererade luftstreck anpassade beklädnaden. Den lämnar gärna armar, bröst och benen från knäna nedåt nakna samt känner icke de fodralika byxorna. En fäll eller tygmantel (kappa) svepes kring axlarna och sammanhålles framtill eller på ena skuldran eller vid den ena, öppna sidan av nålar eller spännen (fibulor). Till den subtropiska dräkten hör även en kombination av skörtet eller kjolen, såsom underklädnad, med manteln eller kappan såsom överklädnad.

Enligt istidsarkeologiens senaste rön har kjolen en svindlande hög ålder i mänsklighetens historia. Paleolitiska konstverk från Nordspaniens renjägartid visa oss talrika »kjolklädda kvinnliga figurer» i dans och sannolikt religiösa ceremonier. Kjolorna beskrivas som tätt tillslutande kring livet och i övrigt veckrika.

I några fall räcka de ända från bröstet ned till anklarna. De lära t. o. m. vara smyckade med »fladdrande skärp».

Vid sidan av sådana dokumenter verkar det onekligen tillnyktrande, då vi på monumenterna finna de äldsta hittills kända sumeriska konungarna, t. ex. Urnina i Lagasch omkring år 3000 f. Kr., iklädda tjocka, vertikalrandiga, i nedre kanten flikiga kjolar, synbarligen av stickat ullgarn. Överkropp och fötter äro nakna. Men även manteln synes ha varit känd bland sumererna, särskilt som kvinnoplagg. Lagaschkungen Gudea (omkr. 2450 f. Kr.) bär en över vänstra skuldran kastad, tätt kring kroppen slutande, fotsid mantel på den staty, där han stiftar ett tempel åt den främste statsguden. På Naramsins segermonument (omkr. 2600 f. Kr.) äro konungen och hans krigare synbarligen iklädda endast skört eller kjolar. Samma urenkla typer av kostymering möta oss på de äldsta hittill kända konstverken i Egypten, Kreta och det mykeniska Grekland. Skörtet eller kjolen är här, särskilt för männen, länge det dominerande plagget — icke minst bland egypterna, som, gynnade av sitt lands klimat, med stor seghet fasthöllo vid den gamla goda principen att kläda sig möjligast litet, men detta lilla med finess och smak.

* * *

Ett genomgående drag redan inom dessa tidiga beklädnadstyper och oftast i de mänskliga dräktsystemerna över huvud är en strävan att göra mansdräkt och kvinnodräkt olika.

Minst är naturligtvis detta behov, ju fullständigare nakenheten är — ty vad som avses är tydligen i grunden intet annat än fasthållandet och stegrandet i möjligaste mån av könets naturbetingade yttre olikheter, eventuellt i trots av att kläder och blygsamhetshöljen alldeles dölja de primära och sekundära könsorganerna.

I den boreala dräkten får, som är att vänta, denna strävan sitt mest markanta uttryck — särskilt på högre kulturstadier. Mannen anlägger eller bibehåller den hos vissa polarfolk för båda könen i huvudsak lika arktiska fodralbeklädnaden, under det att kvinnan mer eller mindre konsekvent kvarstannar vid eller övergår till den primitiva tropiska typen — kjolen — som av klimatiska skäl kombineras med vissa elementer ur den boreala utrustningen (tröja, kappa, byxor, strumpor, skor, mössa o. s. v.).

På detta sätt kommer slutligen den högre utvecklade boreala dräkten därhän, att den starkare markerar könsskillnaden än någon annan dräkttyp — utom den mer eller mindre kompletta nakenheten. Och det är ju denna dräkttyp — byxor för mannen och kjol för kvinnan — som slutligen blivit ett av den modärna europeiska civilisationens mest iögonfallande yttre kännetecken.

Så länge kjol och mantel ännu voro de enda klädesplaggen, markerades könsskillnaden regelmässigt därigenom, att kvinnodräkten gjordes mer skylande eller döljande än mansdräkten. Olikheten kunde redan på detta sätt bli mycket stor — såsom de äldsta kända egyptiska kostymbilderna tydligt visa. Kvinno-kjolen förlänges uppåt såväl som nedåt, så att den slutligen bildar en ärmlös, tätt åtsittande skjorta, under det att mannens kjol bibehåller den primitivare skörttypen, som lämnar överkroppen och benen nakna.

Märkvärdiga äro den kretiska bronsålderns kvinnodräkter med tvenne mycket avvikande typer: ena gången nakenhet ovanför midjan och en vid, fotsid kjol, som på ett byxlikt sätt åtdragits mellan benen; andra gången lång, klockformig kjol med urringat ärmliv. Man får intrycket, att de goda kreterna redan i det andra årtusendet f. Kr. hade nått fram till en högst egenartad och utomordentligt långt driven förkonstling av sina förnämligare kvinnodräkter.

* * *

I detta avseende göra greker och romare länge ett vida primitivare intryck. De äldsta grekiska och romerska klädesplaggen för män voro skört och mantel, Denna senare — grekernas *klaina* (senare *klamys*), romarnas *toga* — lades av vid arbete och sportövningar samt i strid. Skörtet, grekernas *soma*, ersattes senare av ett skjortlikt underplagg, på grekiska kallat *kiton*, på latin *tunica*. Skjorta och mantel utgöra slutligen även kvinnodräkten, men ursprungligen och ännu hos Homeros är manteln (*peplos*) kvinnans enda plagg (stundom jämte skörtet?) hos grekerna liksom hos romarne, vilka kalla det *palla*. Kvinnorna började vida senare än männen använda *kiton* eller *tunica*. Över sin *peplos* bar den grekiska kvinnan stundom en slöja för att vid lämpliga tillfällen kunna betäcka huvudet och eventuellt dölja ansiktet.

Om de kontinentala germanernas kläder berättar Tacitus i sin år 98 e. Kr. skrivna bok följande (kap. 17): »Ett ytterplagg, som de alla bära, är en kappa, vilken hopfästes med ett spänne eller i brist på sådant med en busktorn (nål?). I övrigt utan kläder tillbringa de hela dagen vid elden på härden. De rikaste känner man igen på, att de ha en underklädnad, som dock icke flyter i vida veck såsom hos sarmater och parter, utan är snäv och sluter sig tätt efter lemmarna. Man bär även pälsverk — — —. Kvinnorna ha ingen annan dräkt än männen, utom att kvinnorna oftare bära överkläder av linne, vilka de pryda med mönster i rött. Ej heller låta de dräktens övre del löpa ut i några ärmor, och hava således såväl överarmen som underarmen bar och till och med den översta delen av bröstet naken.»

Beskrivningen slutar, som vanligt i denna Tacitus' germanbok, med några utpräglade jollriga, »moralfilosofiska» anmärkningar. »Trots detta» (de helnakna armarna och halvnakna barmarna!) »är äktenskapet hos dem mycket strängt hållet — — —». Ja, den tendentiöst ärbare romaren går i god för att de snälla germanerna, då de någon gång hålla sig med mer än en hustru, »ingalunda göra detta av sinnlighet», utan av något slags plikt känsla eller hygglighet mot de stackars giftaslystna germandamerna.

Till de äldsta hittills kända bevisen för nordbornas beklädnadsätt höra tvenne danska gravfynd, det ena manligt; i Trindhöi, och det andra kvinnligt i Borum-Eshöi. Båda dateras av Montelius till »en ganska tidig del av bronsåldern, en tid som ligger mer än tre tusen år före vår tid». Båda liken voro iklädda kjol och mantel, men kvinnoliket dessutom en kort tröja med ärmor, som torde ha räckt till armbågen. Kvinnokjolen är tydligen betydligt längre och vidare än manskjolen, som mer närmar sig ett skört, samt var lika vid upptill som nertill. Kring livet sammanhölls kjolen i båda fallen genom ett långt, två gånger lindat bälte. För övrigt förekom »ett slags schal» (ytterligare en mantel?) och mössa, men inga byxor — lika litet här som hos de 1000 år yngre, av Tacitus beskrivna sydligare germanerna. Bitar av läder kunna tolkas som spår av skodon.

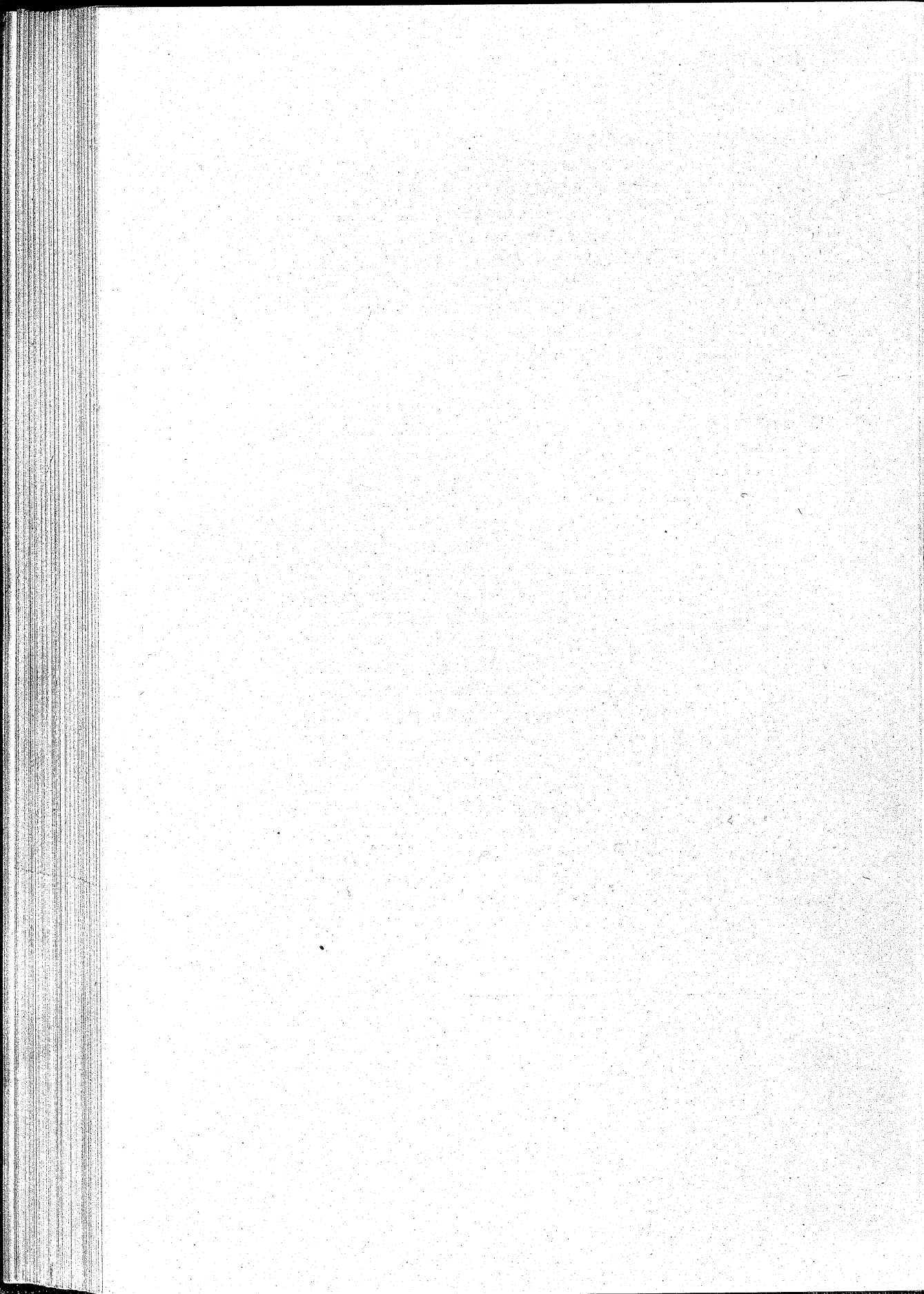
* * *

Något tvivel kan således näppeligen råda därom, att vi uti skörtet, eller kjolen, och manteln ha att se urelementerna i den

vita, europeisk-nordafrikansk-sydvästasiatiska människostammens beklädnadssystem, samt att även den övriga mänsklighetens dräktevolutioner i huvudsak uppvisat eller ännu uppvisa samma urtyper. I varje fall förefaller det mycket sannolikt, att skört och mantel eller kjol och mantel utgöra det för den äldre forntiden, klansamhällets tid, kännetecknande beklädnadssystemet inom hela mänskligheten — så till vida som ifrågavarande sociala utvecklingsstadium över huvud uppnåtts eller överskridits och så framåt icke rent polara klimatförhållanden framtvingat en övergång till den hos eskimåerna så skarpt utpräglade fodralbeklädnaden för hela kroppen.

Åtskilligt återstår visserligen nu att säga om den äldre forntidens såväl materiella som andliga kultur — icke minst dess konst och etik samt hemliv och bostadstyper. Dessa drag torde dock, för vinnandet av ökad insikt i utvecklingssammanhanget, lämpligen kunna beröras i den kommande framställningen.

Där skall även spörsmålet om modets förhållande till seden komma till sin rätt. För tillfället må blott framhållas, att en vidgad etnologisk och historisk erfarenhet lär, att sedvänjans stabilitet icke får överskattas. Det vill säga, att modet ständigt fräter på seden, även bland naturfolken, icke minst vad dräktförhållandena beträffar. »Folkdräkter» äro aldrig så gamla och oföränderliga, som man på senare tider stundom inbillat sig. Det är tydligt, att vildarna hängiva sig åt varjehanda individuella nycker och sociala modepåfund i de icke ringa omsorger, som de, trots vildheten, ägna åt toalett och dräkt. Alla försök att tolka människan såsom en stabil och oföränderligt allvarlig varelse äro dömda att misslyckas inför de växande vittnesbörderna om hennes fundamentala föränderlighet, obeständighet, nyhetslusta, lekfullhet på gott och ont. De i dessa avseenden trögaste människostammarna representeras nog till god del av våra ännu existerande naturfolk, eftersläntarna i den allmänna mänsklighetsutvecklingen. Men, som sagt, icke ens de stå så radikalt stilla, som man stundom trott.

FORNTIDENS VÄRLDSÅLDRAR

II.

DEN YNGRE FORNTIDENS
FÖRBEREDELSE. PLOGEN,
PATRIARKATET OCH PRI-
VATEGENDOMEN

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

FRÅN HACKAN TILL PLOGEN

I NOM DEN ÄLDRE FORNTIDEN ÄR DET HÖGRE jordbrukets — plogbrukets — uppkomst den avgörande ekonomiska företeelsen. Från urtid till yngre forntid betyder i ekonomiskt avseende: från hackan till plogen.

Med spørsmålet om plogbrukets tidigaste historia ha vi visserligen ännu icke nått fram till kontakten med historiska (skriftliga och liknande) urkunder. Vi äro dock redan så långt komna i mänsklighetsutvecklingens annaler, att vi ej längre behöva lita till det arkeologiska och etnologiska materialet ensamt, utan kunna söka och finna stöd i språkforskningen — närmast den indoeuropeiska.

De indoeuropeiska (eller mer oegentligt så kallade indogermanska) språkens tvenne huvudgrenar — den europeiska och den asiatiska — äro ju delade i många bigrenar. Bland de europeiska av dessa märka vi grekiskan och latinet och deras nära anförvanter samt talrika äldre och yngre germanska, keltiska, slaviska språk. Den asiatiska huvudgrenen, den ariska benämnd, har tvenne bigrenar: en östlig, den indiska, och en västlig, den iraniska.

På den europeiska sidan föreligga helt otvetydiga språkliga bevis för plogbrukets tillvaro uti en tid, vilken föregick denna europeiska människostams klyvning uti greker, italiker, germaner, kelter, slaver o. s. v. Sålunda märkes, att ord, som genom sin ljudform eller sin betydelse sammanhånga med vårt »åker», »plöja», »plog», »så», »säd», »korn», »meja», »mala», »tröska», »halm», »fåra», samt en del växtnamn, såsom »vete», »havre», »lin», »böna», »ärta», »rova», äro identiska till sina rötter eller sitt ursprung uti talrika av de äldsta kända europeiska indogermanspråken. Så t. ex. heter »åker» på grekiska *agros*, på latin *ager*, på gotiska *akrs*; »plog» på grekiska *arotron*, på latin *aratrum*, på iriska *arathar*, på gammalslaviska *oralo*, på litauiska *arklas*, på gammalnordiska *arðr*, på nysvenska *årder*; »så» på

latin *sero*, på iriska *sil*, på gotiska *saian*, på gammalaviska *seja*, på litauiska *seti*; det svenska »meja» (skörda samt begreppet skörd) motsvaras av det grekiska *amao* och *ametos*, det latinska *meto*, det gammalhögtyska *majan*, *maen* och *mad*, det iriska *meithel* och *methel*, det gammalkymriskiska *medel*; »mala» heter på grekiska *myle*, på latin *molere*, på irländska *melin*, på gotiska *malan*, på gammalaviska *melja*, litauiska *malti*.

Under det att den terminologi, som syftar på det med åker och plog samt sädesodling bedrivna jordbruket, sålunda starkt framträder i den för de europeiska indogermanspråken gemensamma ords-katten, är det iögonfallande, att en dylik gemenskap i mindre utpräglad grad låter sig påvisas, då den europeiska huvudgrenen som sådan jämföres med den asiatiska (således med de indiska och iraniska indogermanspråken). Däremot äro namnen på de äldsta husdjur, som här komma i fråga, samt andra med boskapsskötseln sammanhängande termer i lika hög grad gemensamma för europeiska och asiatiska indogermanspråk, som de agrariska termerna äro för de språk, vilka tillhöra enbart den europeiska grenen.

Vårt ord »oxe» heter på gotiska *auhsa*, och motsvarar det gammalindiska *ukshan*; »tjur» heter på gotiska *stjur* och har på gammaliraniska *staora* till motsvarighet; »ko», på gammalhögtyska *chuo*, motsvaras i latinet av *bos* och i grekiskan av *bous* eller *bus* samt gammalindiskan av *go*; »får», på gammalhögtyska *ou*, på latin *ovis*, på grekiska *ois* och gammalindiska *avi*; »bock», gammalhögtyska *boc*, gammaliraniska *buza*; »so» och »svin», gammalhögtyska *su* och *swin*, latin *sus*, grekiska *sys*, *hys*, gammaliraniska *hu*; »häst», gammalsaxiska *ehu*, latin *equus*, grekiska *hippos*, gammalindiska *açva*, gammaliraniska *aspa*; »fä», gotiska *faihu*, latin *pecus*, gammalindiska *paçu*.

Namnet på den urgamla läckerheten, vårt »märg», nytyska *Mark*, heter på gammalhögtyska *marg*, på gammalindiska *majjan* och på gammaliraniska *mazga*. De ur mjölk vunna produkterna, smör och ost eller deras motsvarigheter i en primitiv hushållning, betecknas med beslätade ord i europeiska och asiatiska indogermanspråk. Det nytyska (alemanniska) ordet för smör, *Anke*, motsvaras av latinets *unguen*, *salva*, och av det gammalindiska *ajya*, offersmör. Vårt »salva» motsvaras av det grekiska *elphos*, som i den kypriska dialekten betyder smör, samt av det gammalindiska *sarpis*, som betecknar smält smör. Det förefaller som

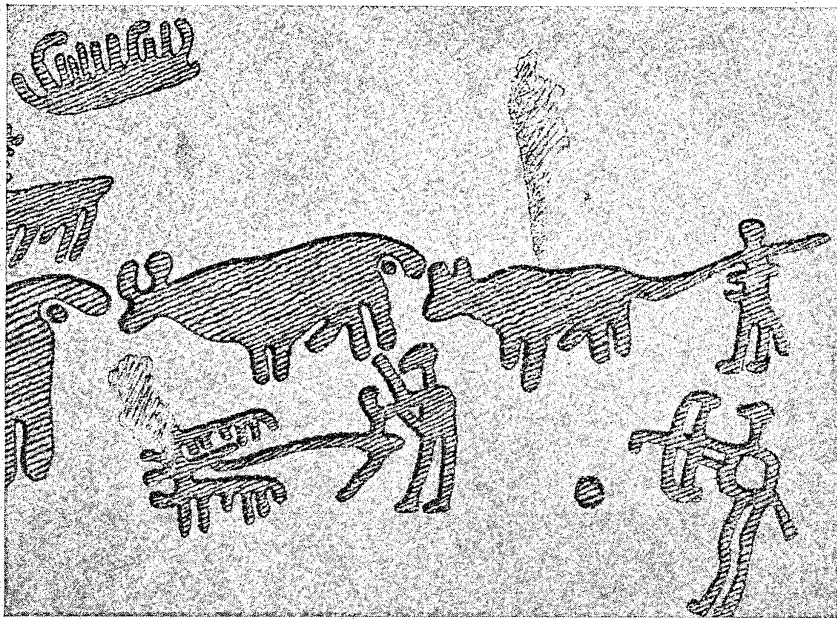

FIG. 46. PLOGSPANN
från Sveriges bronsålder. Bohuslänsk hällristning. Efter Baltzer, *Hällristningar från Bohuslän*.

smöret i den avlägsna indogermanska forntiden använts snarare såsom gudaoffer och salva än som födoämne eller åtminstone lika mycket på båda sätten.

Vårt »ull», nytyska *Wolle*, gotiska *wulla*, motsvarar latinets *vellus* och det gammalindiska *urna*; vårt »väva», det gammalhögtyska *weban*, motsvarar det grekiska *hyphaino* och det gammalindiska *vabhi* i sammansättningen *urna-vabhi*, som ordagrant betyder ullväverska, men överfört betecknar spindeln.

Intressant är slutligen att jämföra det tyska *Rad* (hjul) med latinets *rota* och det gammalindiska *ratha*, som betyder vagn. Vårt »axel», latinets *axis*, heter på gammalindiska *aksha*; vårt »nav», nytyska *Nabe*, heter på gammalindiska *nabhi*; vårt »ok», nytyska *Fock*, latinets *jugum*, grekiskans *zygon*, heter på gammalindiska *yuga*.

* * *

Bilden av den urindoeuropeiska hushållningen blir genom sådana språkjämförelser ganska åskådlig och typologiskt klarläggande.

Åker och plog, sådd och skörd, boskapsdjuren (tjuren, oxen och kon, fåret, geten och svinet) och hästen äro karaktäristiska drag i ett redan långt ifrån primitivt jordbruk, vilket väsentligen stödes av en relativt intensivt bedriven boskapskötsel. Smörberedningen är känd.

Även brödet dateras av språkforskningen och arkeologien till den urindoeuropeiska gemensamhetstiden. Men detta forntidsbröd bakades ännu i askan på härden och bereddes utan vare sig surdeg eller jäst. Härmed harmonierar ju fullständigt, att senare tidens »heliga» bröd, som användes i gudakulten eller vid religiösa fester, måste vara »osyrat» eller ojäst — ty eljest hade det ej motsvarat sin verkliga forntida urbild.

Ullväverskan övar sin konst redan hos urindoeuropeerna. Hjulet, som rullar kring vagnsaxeln, är icke blott uppfunnet, utan har hunnit att få en nav — detta genomborrade mittstycke, från vilket ekrarna utstråla och i vilket axeln vilar. Eller skulle måhända hjulet med fyra ekrar vara äldre än det hjul, som består av en kompakt, rund träskiva med hål i mitten?

Även oket är urindoeuropeiskt. Möjligen fanns det redan i lättare form, innan det lades på oxen, som drog någon vagn i en religiös procession och senare fick draga plogen. Spörsmålet om denna senares uppkomst och tidigaste gestaltning är dock det centrala, då vi treva oss fram genom den äldsta forntidens dunkel — från hackans till plogens världsålder.

Nu har visserligen vårt svenska »plog» (det tyska *Pflug*, det engelska *plough* o. s. v.) ännu icke givit vika för språkforskarnas tydnings- och härledningsförsök. Sannolikt är det dock fråga om en relativt sen, förbättrad typ — »kanske med hjul», säger Hoops — och hör då icke hit, i det närvarande sammanhanget, I detta passar däremot vårt urgamla »årder» — ordet såväl som saken — så mycket bättre. Men, under det att detta ord har sin tydliga motsvarighet i alla de europeiska huvudgränarna från det indoeuropeiska urspråket, synes härledningen vara svårare, då det gäller de asiatiska. Dock synas, enligt R. Meringer, hithörande ordformer ge vid handen, att även den gammalindiska plogen var en enkel »trästock» med »knä», liksom vårt årder.

* * *

Vi återkomma således, just vad plog-begreppet beträffar, till iakttagelsen, att det urindoeuropeiska åkerbruket icke framstår, åt-

minstone ej i alla enskildheter, fullt lika tydligt som den urindoeuropeiska boskapsskötseln.

Denna företeelse har tidigare tolkats därhän, att det indoeuropeiska urfolket, före skilsmässan mellan en asiatisk och en europeisk gren, ännu skulle ha befunnit sig på hackbrukets utvecklingsstadium. Numera är dock den tydningen övergiven; även av dess främste forne anhängare Schrader. Hoops skriver: »det är sålunda icke längre möjligt att betvivla, att indoeuropeernas jordbruk redan före den asiatiska grenens skilsmässa från den europeiska övertunnit hackbrukets stadium och bedrevs såsom plogbruk».

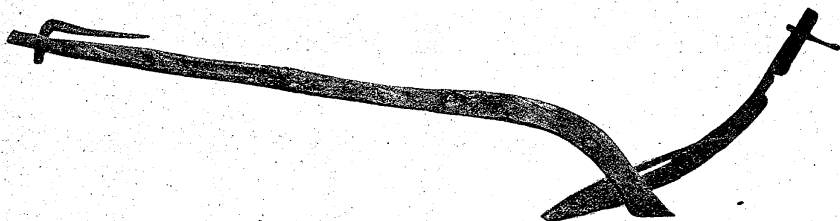

FIG. 47. PLOG AV FORNTIDSTYP

från Danmark (Dostrup på Jutland). Efter Obermaier, *Der Mensch der Vorzeit*.

Ett, om än indirekt, stöd för en sådan uppfattning vill man dessutom finna i fynden av jordbruksredskap, handkvarnar och sädeskorn från Europas yngre stenålder — möjligen från ganska tidiga skeden av denna, vad Syd-, Sydväst- och Västeuropa beträffar, ehuru det i Nordeuropa är fråga endast om det sista neolitiska årtusendet, stengravarnas tid, eller med andra ord det tredje årtusendet f. Kr.

Den urindoeuropeiska gemensamhetstiden skulle då ha räckt in i det fjärde förkristna årtusendet. Vi skulle ha att i detta söka den senaste sannolika tiden för plogbrukets uppkomst inom vår folkstam. Härmed föreligger naturligtvis icke något skäl att förneka möjligheten av, att det indoeuropeiska plogbruket kan vara betydligt äldre — visserligen icke i Västeuropa, men väl i Sydösteuropa och angränsande trakter av Sydvästasien samt även i de numera förtorkade och endast av nomader bebodda delar av mellersta Asien, vilka en gång i tiden (mer än sju eller åtta årtusen före våra dagar) varit välbevattnade, för plogbruket högeligen lämpliga nejder.

* * *

Urindoeuropeernas plog torde mycket nära ha liknat just det redskap, som vi i Sverige ännu kalla ett årder och som de tyska arkeologerna benämna *ein hölzerner Hakenpflug* (en »hake») eller *das Knieholz* (»krumträet»).

Den äldsta plogen skulle då sannolikt ha bestått av en ej allt för lång, smal trädstam, i tjockändan försedd med en »hake», d. v. s. en kort bit av en sidogren, vilken tillspetsats och tjänade på en gång såsom plogbill och plogrist — d. v. s. såväl för att skära jordskorpan horisontalt (vilket är »billens» uppgift) som för att skära den vertikalt (vilket »risten eller »kniven» gör). Även den urgamla hackan är intet annat än en späd trädstam med en i vinkelläge fastsittande bit av en gren, en hake.

Vi ha då uti urplogen att göra med en stor och tung, spetsvinklig »hacka» eller »hake», som släpades genom jordskorpan för att horisontalt och i raka fåror skära och upprista denna. Den äkta hackan, däremot, hamras ju ned i jordskorpan, slag efter slag, för att vertikalt uppluckra densamma. Urplogen skulle således ha ärfvt sin form från hackan. Men det nya — själva uppfinningen i plogbruket — är ideen att horisontalt skära och rista jorden i stället för att vertikalt hugga upp den. Denna uppfinning har för övrigt sannolikt gjorts åtminstone delvis redan med den ursprungliga hackan, i det densamma ofta användes även för att rista fåror i jorden — då denna av naturen eller efter föregående bearbetning är lucker nog för att ett sådant arbetsätt skall vara möjligt med ett så lätt handverktyg.

Såsom för plogens arbetsätt nytt och egendomligt återstår då »billens» uppgift att horisontalt skära ut strimlor (»tiltor») ur jordskorpan och att samtidigt vika dessa åt sidan, varigenom en fåra med tämligen bred, platt botten kan uppstå. I själva verket äga vissa av de äldsta hittills kända plogformerna en mycket lång, framtill spetsig, i botten platt, upptill kupig »bill», som arbetar i fullkomligt horisontalt läge under jordskorpan's yta.

En särutveckling av det primitiva årdrät — den stora, släpade hackan — gör sig sålunda tidigt gällande, och det uppstår tvenne primitiva plogtyper; den horisontalt skärande billplogen och den vertikalt skärande knivplogen eller ristplogen. Den senare behåller utan tvivel de största likheterna med den gemensamma urformen, den släpade hackan. Men i fortsättningen samman-smälta de två härledda formerna till en ny, högre typ — nämligen därigenom att billplogen utrustas med en rist eller kniv framför

eller strax över billen, samt därigenom att ristploget får en bill under kniven.

Endast i en av naturen mycket lös jord är det möjligt att plöja med en billplog utan rist; under det att en blott med rist försedd plog i sådan jord endast kan åstadkomma smala fåror. Skall en hårdare jordskorpa plöjas upp i breda fåror, är en plog, som på en gång vertikalt klyver och horisontalt skär och lyfter jordskorpan mest ändamålsenlig.

En möjlighet, som icke helt får förbigås, är också, att en mycket primitiv plogkonstruktion kan ha den nästan lodrätt, i bakåtlutat läge hållna, stora och grova grävkäppen till urfader. Då käppen uti detta läge nedpressas i jorden, kan en ristad fåra erhållas, om någon annan, än den som håller i grävkäppen, drar denna efter sig. Detta är dock möjligt endast, om den dragande kan hålla i en käpp eller stång, som är fästad nära grävkäppens nedre ända. Dessutom kräves, att grävkäppen nedtill fått både en förtjockning och böjning (framåt) eller förändrats till ett slags smal spade, vars blad bildar en icke alltför trubbig, helst nästan rät vinkel med skaftet.

Nu är det visserligen sant, att spaden ofta tydligt har utvecklats ur grävkäppen. Men bladets böjning mot skaftet och fästandet av en dragstång nere vid eller på bladet, då detta skall spela rollen av bill eller rist, utgöra dock ganska avsevärda nya uppfinningar, som vi ej få föreställa oss allt för lätta. Denna sista teori om konstruktionen eller utvecklingen av ett ristverktyg för åkern förefaller, ehuru den ansluter sig till något så primitivt som grävkäppen och kan stödjas genom vissa primitiva plogtyper, något mindre allmängiltig än teorien om den släpade hackan, vilken blott behövde förstöras och tyngas för att bli en effektiv plog.

* * *

Sedan vi sålunda klargjort den sannolika utvecklingen av ploget såsom ett jordskorpan skärande, ristan, fårande verktyg, återstår problemet om ploget såsom ett draget eller släpat verktyg.

Vid billen eller risten måste finnas en dragstång och helst även en lyftstång eller styrstång.

Dragstången är given på förhand, om ploget uppstått ur hackan och ursprungligen blott är en släpad hacka. Vad som

då behövdes, var fästandet av en vertikal lyft- eller styrstång nere vid knäet eller strax ovanför detta — en mekaniskt icke allt för enkel sak uti tekniskt mycket primitiva tider. Var där- emot grävkäppen eller spaden plogens fader, så skulle konststycket bestått uti att nertill på denna fästa en dragstång, vilket kanske var en icke mindre kinkig uppgift.

Då vi hunnit så långt — i det plogens utrustning med bill, rist, dragstång och lyft- eller styrstång är klar — återstår dragareproblemet.

Att med handkraft släpa »haken» eller årdret fram över fälten för att få de önskade fårorna att så uti, var väl den äldsta metoden. En särskild person måste slutligen tagas till hjälp för att nedpressa årdrets hake eller bill i jorden och för att hålla den i rätt läge med ristspetsen nedåt eller med billens botten horisontal. Minst två man voro då av nöden — en för att draga och en för att rikta och lyfta. Hur pass tungt arbete dragaren hade, berodde naturligtvis på jordytans beskaffenhet och plogens därmed sammanhängande tyngd och storlek. Att dragareuppgiften lätt kunde nå gränsen av en eller två eller även flera mans prestationsförmåga ligger nära till hands.

Då den visserligen tämligen enkla, men oändligt betydelsefulla apparaten på ena eller andra sättet hunnit så långt i sin utveckling, återstår blott ännu ett steg, för att det fullt typiska plogbrukets stadium skulle vara uppnått. Den mänskliga dragaren ersattes med ett dragdjur — en tjur, oxe eller ko, eller möjligen en åsna, mula eller häst, i varje fall ett större husdjur med den nödiga styrkan och helst också sedigheten för ett så tungt och på samma gång försiktighet och noggrannhet krävande arbete.

* * *

Det är för oss allt för lätt att underskatta svårigheten av dragareproblemets lösning i den avlägsna forntiden. Och fres- telsen ligger oss också mycket nära att konstruera upp en all- deles falsk, men mycket plausibel lösning. I bägge fallen är det nog så, att vi tänka oss forntidens människa, för omkring sju tusen år sedan eller mer, allt för lik oss själva i sin själsliga läggning. Vi föreställa oss henne som genomtänkande och lösande ett mekaniskt problem enligt samma rationalistiska eller logiskt naturvetenskapliga tänkemeter som en modärn meka-

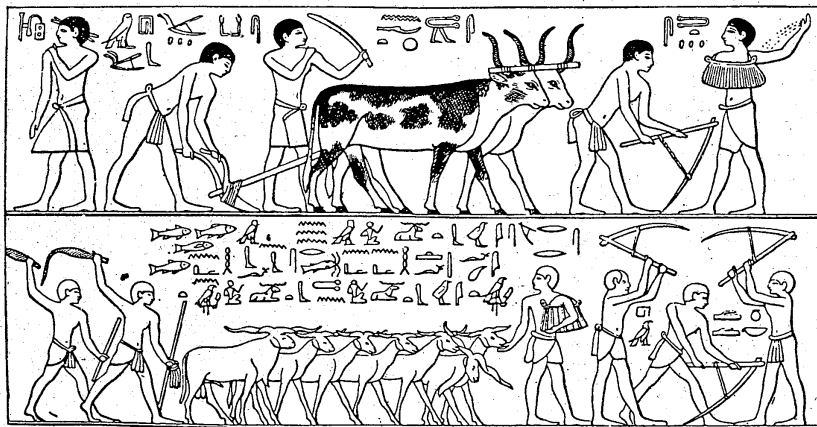

FIG. 48. GAMMALEGYPTISKT ÅKERBRUK MED PLOG OCH HACKA.

niker använder. Detta måste dock vara falskt. Forntidsmänniskans ande var annorlunda skapt. Hennes uppfinningar kommo fram på annat sätt.

Hon följde animistiska, religiösa tankelinjer, även då hon löste vardagslivets praktiska, rent mekaniska problem. Hennes verktyg och husdjur voro »heliga», utrustade med allehanda magiska »krafter». Att rista jordens sköte, att nedlägga livsfrön i jordens sköte, att döda den uppspirade och mognade säden genom att meja, torka och mala den, att förvandla mälden eller mjölet till gröt eller bröd genom kokning eller bakning — allt detta var icke några enkla »mekaniska» handgrepp av människan allena, utan en samverkan mellan människan och de »makter», som bo i de yttre ting, »levande» och »livlösa», såsom vi numera kalla dem.

Utan nödigt hänsynstagande till dessa »makter» kunde ingen uppfinning genomföras eller bli till nytta. Uppfinningen måste gestaltas — icke möjligast mekaniskt-riktigt, ty därom hade man ännu blott svaga föreställningar — utan möjligast i harmoni med »makternas» art och lynne. Heliga ting fingo ej förlora sin gamla, helgade form, därför att de kommo i ny användning. Denna nya användning måste omgivas med heliga ceremonier — eljes blev den overksam eller rent av fördärvbringande.

Grävkäppen och den ur denna utvecklade primitiva spaden voro, såväl som hackan, heliga, magiska ting av en särskild art. Här fanns anknytning till forntidsmänniskans religiösa

stämning gentemot allt, som har med de levande tingens fortplantning, fruktsamhet, förmerelse att göra. Grävkäpp och hacka gjorde marken fruktbar, stegrade dess fruktsamhet, befruktade den. De voro behäftade med fruktsamhetens magi. Det bodde fruktsamhetskraft i dem, liksom i de manliga djurens och i mannens könsorgan.

Denna föreställning blev nödvändigtvis överflyttad till plogen. I den bor en manlig befruktningskraft. Och i jorden, som ristas av plogen, bor den kvinnliga fruktsamhetskraften — den mottagande, skyddande, det unga livet närande kraften.

Jorden, som plöjes, är ett kvinnosköte, som öppnas och befruktas av ett manligt könsorgan. Plöjarens arbete på åkern är icke »mekaniskt», utan »vitalt», ett stycke fruktsamhetsmagi, ett slags bröllopsceremoni, varigenom plogens och jordens livs- alstrande krafter förmälas.

* * *

Hur stod det nu, i forntiden, till med boskapsdjuren? Gick forntidens »farmare» ut i skogen eller ut på stäppen och infångade dem för att sedan, då de vederbörligen tämjts, spänna dem för plogen, vilken han tröttnat på att draga själv? Så opoetiskt rationalistiskt och oreligiöst utilistiskt kan det visserligen gå till i nutidens *Wild West* — men i människosläktets ungdom var det annorlunda.

Boskapsdjuren måste ha varit tämjda, förvandlade till lydiga husdjur, långt innan frågan uppstod att lägga ok på dem för att tvinga dem att draga plogen. Vare sig denna härstammar från hackan eller grävkäppen eller har även annan härkomst, äro plogen och husdjuren båda »makt»-utrustade, heliga, och deras samverkan i jordbruket är, lika litet som detta självt i övrigt, icke någonting »profant», om över huvud någonting profant redan finnes, utan är en mystisk och helig kombination och handling.

Det kan då förefalla tämligen osannolikt, att tanken, att använda djur som dragare, dök upp först då det gällde att finna en lämpligare dragare av årdret än människan själv. Men vad skulle tjuren eller kon eller oxen ha dragit, innan fråga blev, att de skulle förstärka plogmannens kraft? Svaret kan icke väntas bli annat, än att uti de religiösa kulthandlingarna ingått

ceremonier med av tämjda kultdjur dragna fordon, kanske vagnar, innan körplagen, det av boskap dragna årdret, uppfanns.

Dessa äldsta kördon voro sannolikt heliga vagnar, kärror eller slädar, på vilka gudabilder forslades i de religiösa ceremonierna eller på vilka översteprästen eller konungen stod, då han körde med i en religiös procession.

I religionen och kulturen intogo de tämjda djuren, särskilt boskapsdjuren, såväl som djur över huvud, tidigt många av de förnämligaste platserna. Åt den »kraft» eller »makt» eller »gudomlighet», som »bodde» i ett visst djur, ägnades en kult, uti vilken just detta djur spelade en stor roll. Bland fruktsamhetens, livsförmerelsens, jordfruktbarhetens, jordbrukets gudamakter kunde således finnas sådana, som »bodde» i tjuren och i kon. Till jordbrukets kult hörde då heliga tjurar och heliga kor, som måhända fingo draga de kördon, på vilka vissa kultbilder, präster och konungar forslades vid högtidliga tillfällen.

Från ett sådant religiöst ceremoniel och en sådan idéförbindelse är steget kanske icke allt för långt till att spänna tjuren eller kon framför plogen — icke blott för vad vi skulle kalla »nyttans skull», utan främst därför, att tjuren, plogen, åkern från begynnelsen voro förenade uti en och samma religiösa idéförbindelse. Och på sådant sätt blir det begripligt, hur den av nötkreatur dragna plogen hos greker, etrusker och romare kunde ha en viktig rituell och ceremoniell användning — t. ex. vid grundandet av en ny stad eller tillintetgörandet av en gammal — en användning, som icke har något direkt med jordbruket att skaffa. Det lär till och med finnas trakter i Kina t. ex., där man i viss utsträckning plöjer med oxar, men vida mindre av materiellt behov eller för egentlig nyttas skull, utan huvudsakligen därför att den religiösa känslan och sedvänjan sedan årtusenden kräver det.

Icke dess mindre måste en vetenskaplig förklaring av den nu gjorda arten ju förefalla oss, modärna människor, fruktansvärt »långsökt» och »krystad». Den måste göra det, därför att den räknar med en psyke, som utan tvivel fungerade på ett helt annat sätt än vår. Just i denna förklaringens svårfattlighet för oss kan ligga ett kriterium på dess riktighet. Forntidsmänniskan tänkte i myter och handlade därefter, d. v. s. mytologiskt. Hon kunde göra praktiska uppfinningar och handla praktiskt; men hon gjorde detta under föreställningar och med ceremonier,

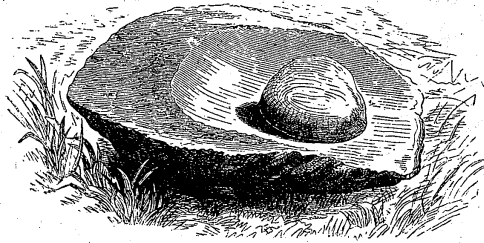

FIG. 49. MALSTENAR

hos ett afrikanskt negerfolk. Efter Ratzel, *Völkerkunde*, II.

som om det varit fråga om att operera, icke med »naturkrafter» utan med »krafter», »makter», »gudomligheter», vilka vi för vår del måste fränkänna en real existens.

* * *

Förtjänsten att ha betonat detta just i sam-

band med spørsmålet om plogbrukets uppkomst tillkommer i mycket hög grad den tyske etnologen Eduard Hahn — ehuru han kan åberopa stöd hos en lysande rad av föregångare och samtida på den kulturarkeologiska forskningens område. Bäst har Hahn framställt sina hithörande uppfattningar i det 1909 utgivna arbetet *Die Entstehung der Pflugkultur*.

Enligt Hahn böra trenne utvecklingshistoriska huvudformer av jordbruk urskiljas: hackbruket, som är allt jordbruks ursprungsform, samt de ur detta var för sig självständigt framprungna tvenne högre odlingsformerna: plogbruket och trädgårdsbruket.

Hackbruket och trädgårdsbruket ha åtskilligt gemensamt, ehuru de äro tvänne, varandra följande utvecklingsstadier. Inom båda spelar kvinnans arbetskraft en viktig roll; dock vida mer i hackbruket, som ursprungligen är kvinnans uppfinning och monopol. Det mänskliga handarbetet är huvudsaken eller ensamrådande. Odlingsenheterna äro små »trädgårdsland» (*gartenmässige Beete*). De samtidigt odlade växterna äro mycket talrika och olikartade: örter, buskar och träd jämsides. Våra nutida trädgårdars »grön saker», »kryddväxter», »bärbuskar», »fruktträd» och »prydnadsväxter» ha till stor del sitt ursprung, såsom odlade växter, uti det urgamla hackbruket, vilket ju för övrigt aldrig upphört att spela en stor roll inom hushållningen, då mänskligheten som ett helt tages i betraktande.

Avgörande olikheter mellan hackbruket och trädgårdsbruket äro å andra sidan det förras vida primitivare teknik och ringare intensitet samt den med bristen på gödsling sammanhängande seden att ofta flytta odlingen från ett jordstycke till ett annat, ännu obrukat eller sedan några år i träde liggande. Från plog-

bruket skiljer sig så väl trädgårdsbruket som hackbruket därigenom, att plogbruket ensamt uppvisar ett tekniskt och ekonomiskt betydelsefullt samarbete mellan boskapsskötsel och växtodling.

Under det att trädgårdsbruket i Europa bedrivs jämsides med plogbruket (eller åkerbruket), har i Kina, åtminstone Sydkina, och Japan trädgårdsbruket blivit den förhärskande odlingsformen. Det kinesiska plogbruket uppfattar Hahn såsom snarare rituellt än ekonomiskt och tekniskt motiverat. Egentligen är den halvtropiska eller tropiska trädgården, med sin ofantliga mängd av olikartade odlade växter, ett ideal av mänskligt jordbruk.

De äldsta sädesarterna, särskilt hirsen och kornet samt vete, råg, havre, majs, förekomma redan i hackbruket. I Kina var hirsen, jämte vëtet, riset, kornet och bönorna, en av de fem kulturväxter, som kejsaren varje år själv måste så under stora ceremonier — såsom minne av deras urtida helighet.

Hackbrukets utbredningsområde är ofantligt stort. Enligt Weule omfattar det i Afrika hela gebitet mellan den 18:de nordliga och 22:dra sydliga breddgraden samt hela Nord-, Central- och Sydamerika, utom trakterna norr om de kanadiska sjöarna och söder om Magellans sund — naturligtvis med hänsyn tagen blott till naturfolkens egna, av europeerna oberörda jordbruksförhållanden. Härtill kommer Oceansiens hela övärld, hela Bortre Indien och Indonesien. De huvudsakliga undantagen äro således Australien, vars urinvånare enligt Weule icke hunnit upp till det fullt typiska hackbruket, samt de ökenartade trakterna i Afrika och Asien och dessutom det arktiska Asien och Nordamerika — förutom de delar av Afrika, som uppvisa övervägande boskapsskötsel, samt de väldiga områden av Asien, där ett uråldrigt plogbruk och ett gammalt trädgårdsartat jordbruk äro rådande. Vad Europa beträffar, har ju där den självständiga utvecklingen för länge sedan låtit hackbruket helt undanträngas av plogbruket och trädgårdskultur, där icke högfjäll och arktiska förhållanden betinga boskapsskötsel eller herdenomadism.

* * *

Den fortskridande utvecklingen av sädesodlingen leder fram till plogbruket.

Odlingsenheten blir större — »å kern», »fältet», »tegen». Mannen övertar här jordbruksarbetet. Dels därför att detta nu blir mer extensivt och tungt. Dels och kanske huvudsakligen därför, att boska pen

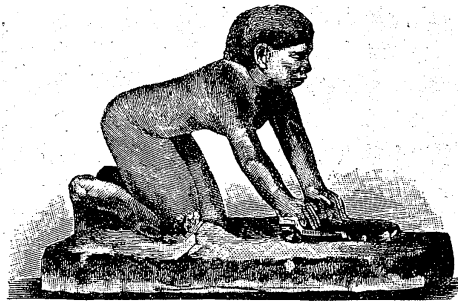

FIG. 50. EGYPTISK KALKSTENSSTATYETT från omkr. 2600 f. Kr., föreställande en flicka som mal mjöl. Efter Schurtz, *Urgeschichte der Kultur*.

fogas in i jordbruksarbetet — såsom dragare och sedan också för gödselns skull. Boskapens skötsel var nämligen från början, d. v. s. redan inom hackbruket, mannens specialitet. Oslitliga religiösa band knöto mannen och boskapsdjuren vid varandra. Att vårda och köra oxdjuren var ett slags »gudstjänst», förbehållen mannen. Åkerbruket blev således »manligt», dess-

utom »mekaniskt» genom drag- och körplogens användning samt ensidigt inriktat på odling av några få växtarter, huvudsakligen säd och baljväxter och härigenom också ganska extensivt. Åkerbruket krävde stor yta relativt till trädgårdslandet. Genom den av boskapsdjur dragna plogen uppstod den långa plogfåran och genom denna det långsträckta, ofta smala åkerfältet.

Utän tvivel har Hahn rätt uti, att övergången från hackbruket till plogbruket — ehuru icke innebärande hackbrukets fullständiga undanträngande, men snarare främjande dess vidare utveckling till trädgårdsbruk — är att betrakta såsom en av de största »revolutionerna» i de europeisk-nordafrikansk-sydvästasiatiska folkens historia. Ingalunda en blott teknisk och ekonomisk revolution, utan på samma gång en religiös och social revolution. Hackbrukets religion undanträngdes av plogbrukets. Kvinnans ställning i samhället blev en annan, en lägre, då hon upphörde att vara upprätthållerskan av jordbruket, och då mannen, som varit boskapens herre, nu också blev åkerns.

* * *

Förhåller sig, som sannolikt är, med jordbrukets uppkomst i huvudsak på det nu framställda sättet, är det näppeligen möjligt att undgå slutsatsen, att icke blott det högt utvecklade hackbruket, utan även plogbruket är äldre än såväl boskaps-skötsel som herdenomadism. Först i samband med plogbruket kunde det ekonomiska utnyttjandet av boskapsdjuren, särskilt deras mjölkgivningsförmåga, göra de stora framsteg, som äro betingelser

för att vi skola kunna tala om verklig boskapsskötsel, och för att ett nomadiserande herdelliv med relativt svagt stöd av jordbruk (växtodling) skall vara möjligt.

Herdenomadismen skulle således i stort sett vara en tillbakagång från ett högre ekonomiskt tillstånd — ett sådant med plogbruk och en mer bofast tillvaro.

Då det mellersta Asien sedan åtminstone ett par år-

tusenden är herdenomadismens klassiska land och dessutom länge gällt såsom utstrålningscentrum för såväl indoeuropeisk som östasiatisk kultur, var det naturligt, att man hittills i regel tänkte sig herdenomadismen såsom plogbrukets föregångare i utvecklingen. Skall denna teori nu övergivas för sin raka motsats, så kräves tydligen en särskild förklaring för herdenomadismens närvarande övervälde i det inre Asien. Denna förklaring är ju given genom dessa traktors vattenbrist. Då det av geologer och arkeologer påvisats, att ifrågavarande vattenbrist och frånvaro av bofast plogkultur icke äro det äldsta och ursprungliga tillståndet, kan gåtan i själva verket anses löst. Det innersta Asien var en gång ett välbevattnat, fruktbart land med plogbruk och en mycket hög bofast odling. Detta var för några tusen år sedan, då istidens klimatiska efterverkningar ännu icke alldeles upphört. Och då ägde inne i Asien en hög utveckling av boskapsskötselns konst rum. Denna tillgodogjordes senare i form av herdenomadism, då vattenbristen började göra åkerbruket omöjligt i sin forna utsträckning och intensitet. Den del av befolkningen, som ej utvandrade till de fortfarande fruktbara trakterna i väster, sydväst, söder eller öster, sjönk ned på eller räddade sig över till herdenomadismens stadium.

Utvecklingen har här gått från hackan till plogen och från plogen till herdestaven. Men denna senare svänges inne i Asien vanligen av en ryttare och krigare, som vid sina vandringar från betesmark till betesmark lastar tält och bohag, kvinnor och barn på sina trogna riddjurs starka ryggar.

FIG. 51. SÄDESMALNING I SYDAFRIKA.

Efter Ratzel.

DEN YNGRE FORNTIDENS FÖRBEREDELSE I SINEAR OCH EGYPTEN

PLOGSÄDESBRUKET ÄR URSPRUNGLIGEN HUVUDsakligen en europeisk-afrikansk-asiatisk företeelse, i vars utbredningsområde Nil- och Eufrat-dalarna ideellt — om också icke noggrant geografiskt — kunna gälla som centrum och med all sannolikhet också äro den stora uppfinningens hemländer. Här — i hela Europa samt i Nordafrika, Sydvästasien, Sydasien och de av trädgårdsbruk icke helt behärskade delarna av Östasien — är det mannen, som med plog och oxe arbetar på åkern och livnär sig och allt folket huvudsakligen genom sädesodling.

Mänsklighetshistoriskt, kulturhistoriskt uppenbarar sig här ett storslaget sammanhang, en väldig enhetsföreteelse. Tvenne geografiska huvudområden framträda. Dels ett centrum: kring nedre Nilen och nedre Eufrat. Dels västern: Europa, Nordafrika samt Mindre Asien och Syrien. Dels slutligen östern: Iran, Indien, Kina. Från detta sistnämnda land ha inflytelser utgått vidare åt öster, sydost och söder. Liksom från Europa en kolonisering av Nordasien, Nord- och Sydamerika, Sydafrika, Australien ägt rum. Men om dessa gårdagshändelser är i detta sammanhang icke fråga, Vi syssla ännu så länge med de historiskt primära, icke med de sekundära, utvecklingsföreteelserna inom mänskligheten.

Hur förhåller sig denna »väster» och denna »öster» till detta »centrum»?

Tydligt få vi fatt i orätt ända av härvan, om vi närma oss problemet såsom europeiska eller indoeuropeiska eller sinologiska specialforskare. Det går icke bra i ett fall som detta, att sträva från periferien in mot centrum, ty då gå vi i orätt riktning — uti tiden, vad det historiska utvecklingsförloppet angår. Den indoeuropeiska språkforskningen och europeiska arkeologien i all ära! Men icke såsom betingelse för en oförän-

derlig, »arisk» eller europeisk kulturhistorisk synvinkel. Denna bleve i detta fall icke vetenskapligt och andligt gynnsammare än en kinesisk dito.

* * *

Utgå vi däremot från vår arkeologiskt grundade teori om plogbrukets uppkomst i Egypten (eller även Sydbabylonien) samt dess spridning därifrån, vad Europa angår, i första hand till de västra och norra trakterna av vår världsdel, vinna vi en mängd synpunkter på vårt problem, vilka utan tvivel äro av största kulturhistoriska betydelse, men icke skulle framträda, om vi begränsade uppgiften till sysslandet med den indoeuropeiska folkstammen allena.

En sådan förminskning av synfältet bör ju över huvud icke ifrågakomma uti en undersökning, vars enda mål är utforskningen av mänsklighetsutvecklingens allmänna typdrag. För oss gäller det att möjligast litet hindras av de arkeologiska, språkvetenskapliga, kulturhistoriska, etnologiska, antropologiska specialisternas oundvikliga begränsning inom det egna fackets ramar och ofta något ensidiga frågeställningar och problembehandling.

Då forntidskulturens viktigaste typdrag utan tvivel uppstodo tidigare vid Nilen och Eufkrat än på det vidsträckta området mellan Rhen och Hindukusch, dit språkforskningen nu mera förlägger de urindoeuropeiska stammarna före den språkliga skilsmässan, blir även den speciella kunskapen om vår egen folkstams äldsta kulturhistoria utan tvivel ofta bäst tillgodosedd därigenom, att blicken riktas på de nämnda sydligare, dock icke avlägsna trakterna och deras dåtida invånare.

Dessa senare äro hamiter, semiter och sumerer. Språkligt äro de synbarligen ganska radikalt skilda från indoeuropeerna, men ingalunda kulturellt och sannolikt icke heller vad rasen beträffar. De elementer av afrikanskt-negeraktigt specialiserad mänsklighet, som måhända redan i urtiden inträngde uti det semitiska och hamitiska, det arabiska och nordafrikanska blodet, ha väl påtryckt de hithörande Medelhavsfolken en särprägel, men ha icke, vad den kroppsliga eller själsliga grundtypen beträffar, förmått rubba deras ursprungliga nära frändskap med indoeuropeerna eller göra dem väsentligt underlägsna dessa. Om

den andliga överlägsenheten i vår tid finnes på den europeiska sidan av Medelhavet, så är det icke mindre obestriddigt, att den för sex tusen år sedan i ännu mycket mer utpräglad grad var att konstatera i de nordöstafrikanska och sydvästasiatiska Medelhavsgebiterna.

Den europeiska och indoeuropeiska kulturens påverkan genom den vid Nilen och Eufkrat så väl mycket tidigt, i den yngre stenåldern, som alltfjämt senare under årtusenden, är ett obestriddigt och grundläggande faktum. I stort sett existerar det icke blott från och med neolitisk tid, utan även redan under paleolitisk, en påtaglig kulturgemenskap inom hela det europeisk-nordafrikansk-sydvästasiatiska området. Då bortsett från enklaver och inflytelser här och där av andra, från det inre Asien, det inre Afrika och, indirekt, möjligen även från Oceans nordvästra trakter härrörande kulturelementer.

Andligt bilda indoeuropeer, hamiter och semiter sedan urtiden ett väldigt, delvis och i djupaste grunden ganska enhetligt block inom mänskligheten. De mycket vittgående, men kanske slutligen icke oöverkomliga språkliga olikheterna mellan blockets nordliga och sydliga huvuddel få icke skymma blicken för detta mänsklighetshistoriskt avgörande, redan tidigare i detta verk av mig betonade faktum. Begreppet europeisk-nordafrikansk-sydvästasiatisk mänsklighet och kulturutveckling måste ur reala kulturhistoriska synpunkter upprätthållas och fördjupas såsom en nödvändig motvikt mot t. ex. språkvetenskapens nödtvungna stränga isärhållande av indoeuropeer och semiter (eller semiter-hamiter).

* * *

Liksom i Nordeuropa och i Europa över huvud iakttaga vi kring Nilen och Eufkrat samt i de mellanliggande trakterna, således även omkring Jordan och Döda havet, att den äldre stenålderns kulturskede slutar, då istidens huvudsakliga klimatiska verkningar upphöra i dessa trakter mellan 8,000 och 10,000 år före vår tidsräknings början. Istidens egentliga slut infaller ju först omkring 7,000 f. Kr., således några årtusen senare. Genom den klimatiska efteristidens början, vilken i varma länder inträffar två eller tre tusen år före istidens geologiska avslutning, förbättras människans fysiska existensvillkor, och åtminstone en människoras, den europeisk-nordafrikansk-sydvästasiatiska, är nu

mogen att börja sitt uppstigande från urtid till forntid; i första hand från äldre stenålder till yngre stenålder.

Detta första underbara kulturella uppåtstigande inom mänskligheten, sedan hon genom urtidens svåra utvecklingsarbete äntligen tillryggalagt den långa vägen från djur till människa, ägde, som vi sett, kanske allra tidigast rum inne i de östligaste trakter av Sydvästasien — öster om Kaspiska havet och söder om Aralsjön — där vi tro oss böra söka sumerernas urhem. På det västra Turkestan då välbevattnade och fruktbara slätter, gingo sumererna, enligt denna hypotes, ut ur sin urtid och äldre stenålder och in i sin äldre forntid och yngre stenålder. Här, strax norr om Hindukusch ha de måhända tämjt får och getter och oxdjuren, börjat utvecklingen av ett högre jordbruk, uppfunnit lergodstillverkningen och stenverktygens slipning samt höjt sin sociala organisation upp över hordens stadium till det mer komplicerade släktsamhällets.

Visst är i varje fall, att då vi anträffa sumererna nere i Tvåflodslandet, i det sydliga Sinear, ha de redan bakom sig alla dessa den äldre forntidens tidigare utvecklingsstadier. Om någon begynnelse av den för en yngre stenålder kännetecknande materiella odling, som jag nyss talat om, kan det ej vara fråga bland sumererna, sedan de kommit till Sinear.

Naturligtvis får teorien om sumerernas invandring till Sinear från Turkestan icke undanskymma möjligheten eller sannolikheten, att detta folk i så fall förefann äldre bebyggare av nedre Eufrats och nedre Tigris' stränder och kanske i sinom tid fysiskt sammansmälte med dessa, sedan desamma blivit socialt och kulturellt underkuvade eller absorberade. Att de hypotetiska urinvånarna, ehuru kanske icke så begåvade och långt hunna som sumererna, redan före dessas invandring, lagt grunden till Sinears blivande högre ekonomiska kultur, är icke osannolikt.

* * *

De äldsta hittills upptäckta kulturminnesmärkena i Sinear vittna om ett redan högt utvecklat jordbruk med plog och oxar och sädesodling. Med all sannolikhet hade man redan i det femte årtusendet före vår tidräkning hunnit ganska långt uti konsten att reglera och utnyttja Eufrats och Tigris' befruktande översvämningar genom byggandet av jordvallar till skydd för åk-

rarna och betesmarkerna och genom att konstruera vattenreservoarer och kanaler, ur vilka fälten kunde bevattnas under den torra årstiden. Visserligen intog boskapsskötseln ännu en hög rangställning, som den ärvt från de allra äldsta forntidsskedena. Våldiga hjordar av getter, får, nötkreatur och åsnor fördes på bete. Hästen var dock ännu okänd — här liksom i Egypten. Bland boskapen var kanske geten äldst. Härpå tyder dess flitiga användning såsom offerdjur i kulten. Även de plöjda fälten täckte stora ytor. Här, på åkrarna, odlades brödsäd och en oljeväxt (sesam). I trädgårdarna växte fikon, äpplen, bär. Daldelpalmen hade säkerligen utnyttjats sedan urtiden.

Korn och vete voro i Sinear liksom i Egypten bland de äldsta odlade sädessorterna; och man förstod att bereda icke blott mat (bröd eller gröt), utan även dryck av dem. Åtminstone är det visst, att det av kornmalt bryggda ölet har anor från det äldsta Sinear och det äldsta Egypten. Man synes ha bakat ett slags maltbröd av groende korn och låtit det sönderbrutna brödet jäsa i vatten. Brygdvätskan avhölldes eller dracks genom sugrör. Sannolikt är vinet yngre än ölet, ehuru även vinstocken förekom i sumerernas trädgårdar.

* * *

Något äldre forntidssamhälle kunna vi icke skymta i Sinear. »En organisation i blodsbandsgrupper, stammar och ätter», skriver Eduard Meyer, »är lika litet att upptäcka i Sinear som i Egypten. Detta samhällsskick hade försvunnit med bofastheten. Bosättningsområdena bildade icke en sluten enhet, utan sönderföll i talrika, ofta genom sumpmarker eller ökentrakter skilda distrikter, i vart och ett av vilka en stad med sin helgedom bildade medelpunkten.»

Dessa »distrikter» framträdde i det äldsta kända Sumer såsom politiskt självständiga, med varandra kämpande och tid efter annan varandra besegrande och behärskande stadsstater. Vi känna Lagasch, Umma, Uruk, Ur, Eridu, Kisurra, Schuruppak, Larsa, Adab, Nippur och andra i Sumer samt Akkad, Kisch, Opisch, Babylon m. fl. i det nordligare, semitiserade landet Akkad. Ursprungligen, före stadsstaternas tid, hade dessa områden tillhört skilda stammar och sålunda utgjort olika »folkländer». Urtidsstammarnas politiska och kulturella liv fortsatte i stadsstaterna, ehuru på en högre utvecklingsnivå.

* * *

Levnadssättet och kulturen i Sinear voro sålunda, så långt tillbaka vi kunna skönja, präglade av gammal bofasthet och intensiv lantushållning. På samma gång gör sig stadslivet redan starkt gällande — ehuru sannolikt icke ett stadsliv, som stod i någon stark ekonomisk eller social motsättning till bondens värv och levnadssätt. Vi måste snarare föreställa oss det fjärde eller femte årtusendets sumeriska städer såsom till stor del hemvist för bönder — liksom fallet ännu är med Syditaliens.

Ett annat mycket framträdande ekonomiskt drag hos det äldsta hittills kända Sinear är den relativt höga utvecklingen av handeln, vilken framför allt hade till uppgift att förskaffa befolkningen de råämnen — timmer, sten, metaller m. m. — som landet självt icke erbjöd. Då sumererna icke ensamt litade till sin överlägsenhet i krigets konst för att från bergsstammarna i öster eller ökenstammarna i väster vinna dylika nyttigheter, tillgodogjorde de sig sin skicklighet som hantverkare och jordbrukare och vunno genom byteshandel vad de önskade. Ansatser till penningväsen, delvis användande de ädla metallerna som värdemätare, framtråda redan i det äldsta kända Sinear — ehuru man icke hunnit längre än till kopparåldern och ännu i allt väsentligt bygger sin verktygs- och vapentechnik på sten och flinta.

Det tydligaste spåret av den försvunna äldre forntidens samhällsordning är det starkt religiösa draget i den sociala författningen. Den till stadsstat förvandlade stamstatens osynliga överhuvud är stammens egen gud. Hans ställföreträdare i den sociala och politiska maktutövningen är den översteprästlige stamkonungen, vårdaren av kulten i gudens stora tempel. Kring detta hade staden, folklandets centrum, uppvuxit.

En präst är sålunda ursprungligen samhällets högste funktionär, och ett tempel och en kult av en viss gudomlighet är det egentliga bindemedlet samhällsmedlemmarna emellan. Såsom det viktigaste socialt gemensamma för en stam, ett folk, förnimmes ännu den religiösa tron och kulten, icke hushållningen, trots dennas starka socialisering genom jordbrukets bevattningsteknik. Och varje folkland eller landskap har sin egen religion, sin egen kult, sitt eget huvudtempel.

De gudamakter, man främst dyrkar och söker skydd hos eller strävar att stämma till välvilja, äro sol och måne och stjärnorna, himlavalvet, luftrymden och vattnet. Men även i djur och växter bo allehanda goda och onda makter. För sumerernas religiösa

fantasi togo dessa gestalt av rena fabelväsen, vilka förenade t. ex. ormens, lejonets och örnens gestalter uti en draklik blandningsform.

* * *

Något, men icke mycket annorlunda än i Sinear ligga förhållandena uti alla dessa avseenden i Egypten. Även här markeras övergången från urtid till forntid genom kulturinflytelser, som medfördes av österifrån kommande invandrare, vilka sedan fysiskt och andligt sammansmälte med urinvånarna. I Egypten var det en tidig förening mellan afrikanska hamiter och asiatiska semiter, som skapade den nya kulturen. Möjligen voro dessa i tiden så avlägsna invandringar och kulturinflytelser till Nildalen från andra sidan Röda havet utsträckta över många århundraden. Säkert synes vara, att de fortforo ännu, sedan de invandrande semiterna kommit in uti sin kopparålder och uti sitt arabiska eller syriska hemland förvärvat åtskilliga drag av högre kultur — t. ex. begynnelsen av tidsräkning och skrift.

Spåren av äldre forntid äro i själva verket lika svåra att upptäcka i Egypten som i Sinear. Redan i de äldsta för forskningen tillgängliga tiderna, bortom det fjärde årtusendet före vår tidsräknings början, äro de former av samhällslivet, »vilka vi eljest alltid anträffa i ett folks begynnelse och som förekomma även hos de övriga hamitiska folken, redan spårlost försvunna», skriver Eduard Meyer. »Vi anträffa i Egypten inga stammar, icke ens ett enda stamnamn, ja, det egyptiska folket ägde aldrig ett gemensamt folknamn. Inga ätter och blodsbandsgrupper finnas. Ingen blodshämnd. Inga spår av kultföreningar byggda på blodsgemenskap. Av den gamla seden att räkna frändskap och arv på moderssidan finnas visserligen ännu spår kvar uti syskonäktenskapets vanliga förekomst samt uti sonens benämning efter moderns släkt och uti makans, 'hushärskarinnans' mycket självständiga, ekonomiskt med makens likaberättigade ställning, åtminstone inomhus. Men äktenskapet är, utom inom konungafamiljen, allt igenom monogamt; och åtminstone i historisk tid och inom stormansfamiljerna är det mannen som äger större delen av familjens förmögenhet och lämnar den i arv åt sina söner.

»Hur urgammal den egyptiska kulturen än är och hur primitiv den delvis än må förefalla oss, särskilt på det religiösa om-

rådet, så tillhör den dock i sin äldsta kända gestaltning (liksom den kinesiska och möjligen även den mexikanska) redan ett långt ut över de ursprungliga mänskliga samhällsformerna framskridet stadium. I det tidigaste kända Egypten iakttaga vi å ena sidan den fast fogade, religiöst grundade statsmakten, å den andra sidan icke blodsbandsgrupper eller sådana föreningar, som äro grundade på åldersklasser och kön, utan endast enskilda, vilka äro organiserade enligt yrken och ämbeten, icke enligt släkt och blodsband.

»Icke ens dessa yrkes- eller ståndsgupper utgöra självständiga korporationer med en egen rättsordning — lika litet som familjerna, ehuru de kunna ha fortlevat i rikedom och anseende genom århundraden. Familjenamn saknas fullständigt. Med undantag för de feodala ätterna från och med Gamla Rikets slut finner man aldrig förfäderna, ja, även fäderna blott sällan omtalade med sina namn uti inskrifterna.»

Under det att vi i det tidigast kända Sinear åtminstone anträffa en mängd självständiga folkländer, stadsstater eller småkonungariket, äro dessa i det äldsta Egypten redan omvandlade till förvaltningsgebitar inom en storstat. Att de dock haft en oavhängig existens, i Egypten liksom i Sinear, bevisas därigenom att dessa egyptiska förvaltningsdistrikter faktiskt, under landets hela långa historia, uppvisade skarpt utpräglade olikheter vad religion, seder och sociala traditioner beträffar. Så snart den centrala statsmakten i Egypten försvagas, återvinna de gamla folkländerna eller stamstaterna ett större mått av politisk betydelse eller självständighet och bevisa på detta sätt, att de utgöra rikets geografisk-politiska urbeståndsdelar, genom vilkas statliga sammanväxande storkonungadömet uppstått.

* * *

Bakom allt vi veta om egypter och sumerer döljer sig i ett hittills ogenomträngligt dunkel deras kulturs själva urhistoria.

Att avgöra, vilkendera av dessa tvenne största och betydelsefullaste kända forntidskulturer månne vara äldst, förmå vi icke ännu. Visserligen gå den absoluta kronologiens någorlunda säkert fastställbara data betydligt längre tillbaks i Egypten. Och i vissa konstnärliga och tekniska avseenden voro väl sumererna i det fjärde årtusendet f. Kr. ej så långt komna som egypterna.

Men å andra sidan står den andliga odlingen redan då märkvärdigt högt i Sumer. Skrivkonstens utomordentligt tidiga utveckling i detta land, särskilt den radikala övergången från realistisk bildskrift till konventionell teckenskrift redan långt borta i det fjärde förkristna årtusendet eller tidigare, måste beaktas i detta sammanhang.

I varje fall synas sumerisk och egyptisk kultur till ursprunget ha varit oavhängiga av varandra — om ock detta ännu icke kan gälla som fullt visst. Säkert är däremot, att det i fortsättningen, under två eller tre årtusen, nästan alldeles saknades beröring mellan dem. Båda utvecklade ostörda sina särarter av materiellt och andligt liv, uppnående högsta fullkomligheter inom de genom själsanlag, yttre betingelser och ett visst allmänmänskligt utvecklingsstadium uppdragna gränserna.

Mycket iögonfallande likheter mellan kulturutvecklingen i Egypten och i Sinear föreligga likväl. Dessa likheter bero dels därpå, att vid Nilen och Eufkrat nu — under de tre årtusendena mellan 4000 och 1000 f. Kr. — samma allmänna sociala och kulturella utvecklingsstadier genomlöpas; och dels därpå, att de båda ländernas naturförhållanden uppvisa mycket djupgående överensstämmelser.

De utomordentliga möjligheter till utvecklingen av ett tekniskt framåtskridande, rikligt givande jordbruk, som det ymniga flodslammet och de regelmässiga flodöversvämningarna erbjödo likmässigt i Egypten och Sinear, utnyttjades med lika mycken talang och energi på båda ställena. Plogbruket och den med konst reglerade bevattningen av åkrarna bli i båda länderna mycket tidigt folkhushållningens grundval. Detta helt säkert för första gången i mänsklighetens historia och kanske också, vad själva begynnelsen beträffar, ungefär samtidigt i de två länderna.

Vad de äldsta husdjurens och kulturväxternas arter beträffar, äro överensstämmelserna mellan Sinear och Egypten synnerligen talrika — som är att vänta, då så väl naturförhållandena som kulturstadierna i hög grad stämma överens. Dock får man det intrycket att gestaltningen av hushållningen, på såväl jordbrukets som andra områden, tidigt var mångsidigare i Egypten. Så t. ex. synes linodlingen vara äldre i Egypten, där denna kan påvisas redan omkring mitten av det fjärde årtusendet f. Kr. Ett minne från urtiden var den i Egypten tydligen mycket länge fortlevande passionen för jakt, fågelfångst och fiske.

* * *

Icke blott den ekonomiska tekniken — sådan den framträder uti plogsädesbruket och i de med dammar skyddade och genom kanaler bevattnade åkerfälten — är i huvudsak gemensam för Sinear och Egypten allt sedan forntidens början. Även samhällsskicket får en och samma huvudprägel — bestående i en strängt bindande organisering av alla medborgare — ytterst just uti den på ett sådant jordbruk grundade folkhushållningens tjänst. Egypter och sumerer komma i ett utomordentligt tidigt stadium av sin samhällsutveckling — d. v. s. redan vid själva övergången från urtid till forntid — in uti en stramt enhetlig, centralistisk samhällsförfattning, vilken lägger en ofantlig maktfullkomlighet uti händerna dels på statschefen och dels på dennes ämbetsmän.

På detta patriarkaliska och godsägaremässiga sätt förverkligades bäst den stränga ekonomiska samverkan mellan alla medborgare, vilken var oundgänglig, om en flodreglering och ett bevattningssystem skulle kunna genomföras på ett fullt effektivt sätt. Det var hushållningens anpassning i enlighet med Eufrats och Nilens periodiska fruktbarhetsflöden, som tvang in så väl Sumers som Egyptens folk uti en mycket tidig statssocialism — redan i den yngre stenåldern!

För ekonomisk individualism, för isolerade smärre bosättningar, odlingar eller gårdar funnos inga existensmöjligheter, då naturen själv obevekligt påbjöd organiserad samverkan i största möjliga omfattning och med den väldigaste ernåbara tekniska utrustningen.

Och det var en tryggad försörjning, ja, ett stort och befastat ekonomiskt välstånd, som på detta sätt kom inom nationens räckhåll. Vål kunde magra år omväxla med feta, såsom den bibliska sagan om Faraos dröm förtäljer; men möjligheten att genom sorgfällig organisation uppnå en utjämning av goda och dåliga tider fanns alltid — även därom vittnar ju den bibliska legenden.

Det är utan tvivel i detta yttre tvång eller, snarare, i denna yttre lockelse till en bråd och snabb ekonomisk utveckling i Sinear och Egypten, som vi ha att söka en av de yttersta grunderna till det ofantligt tidiga försvinnandet där av urtidens och den äldre forntidens samhällsformer. Men — om icke det rätta människoslaget kommit dit eller råkat att uppstå där, hade dock ingen sådan tidig stormlöpning mot kulturens höjder ägt rum i de platta, enformiga dalarna kring Nilen och Euftrat — lika litet där som senare vid Hoangho och Indus.

Det talas allt för mycket och allt för ytligt om »nöden» som människans tuktomästare till kroppslig och själslig energiskhet, ja som mänsklighetens »läromästare» i kulturens konststycken. För det första visar oss verkligheten i stort, att ur nio raser av tio, ur nittionio folk av hundra varken i godo eller ondo någon självständig, högre kulturutveckling kan uppstå. För det andra uppenbara de äldsta högkulturerna — vid Nilen, Euftrat, Hoangho och Indus — att de sällsynta, mycket goda anlagen, bäst väckas ur sin urtidsslumner genom en egendomlig foglighet och givmildhet hos naturomgivningen — en frodig fruktbarhet, som kräver en ordnad samverkan med människan för att i fullaste mått bli förverkligad. I istidens Sydfrankrike, på Kreta och omkring Egeiska havet mellan 2,500 och 1,500 f. Kr., i den helleniska världen ett årtusen senare var det icke annorlunda.

»I det inre av Afrika», säger Eduard Meyer, »hade ett historiskt liv mycket väl varit tänkbart. Men här ha negrerna visat sig oförmögna att utnyttja de av naturen erbjudna betingelserna. Även de moriska stammarna ha saknat förmågan att skapa en bofast kultur. Sålunda är det endast Nildalen, som Afrika har att tacka för sin självständiga roll i historien.»

* * *

Liksom i Sumer måste vi i Egypten vända våra blickar till det konservativaste av alla kulturområden, religionen, för att finna de tydligaste kvarlevande spåren av den äldre forntidens släktsamhälle.

Egypterna hade i sin yppiga, strängt konserverade djurkult behållit ännu påtagligare rester av en äldre forntids primitiva, med urtidens djurdyrkan sammanhängande sociala organisationsformer, än vad vi förmå upptäcka hos de äldsta sumererna. Denna långt in i de högsta kulturstadierna kvardröjande djurkult hade utan tvivel sin grund i Nildalens naturförhållanden under årtusendena omkring istidens avslutning. Då, i ett fuktigare men icke svalare tidevarv än vårt, voro de nuvarande ökenstrakterna kring Nilen täckta av präktiga urskogar. I dessa och i själva den yppiga dalgång, som Nilen nu plöjde upp i den mjuka berggrunden nedanför »första kataraktens» granitbarriär, vimlade det av vidunderliga djurgestalter — klumpiga flodhästar och elefanter, långhalsade giraffer, snabba antiloper,

rytande lejon, smidiga pantrar, lömska schakaler, hemska krokodiler, fruktansvärda ormar, ståtliga strutsar, andra fåglar av otaliga brokiga slag, en hel värld av kräldjur och insekter och i floden själv stora och små fiskar av många arter.

Den samlande, jagande och fiskande urtidsegyptern hade här många djur»kamrater» och många djur»makter» att foga in i sin animistiska världsbild. Uti denna stannade åtskilliga av dem under den följande samhällsutvecklingen. Varje hord och sedan varje klan, stam och folk utvalde sig särskilda beskyddare och vänner ur detta djurpanteon. Då den fasta bosättningen kom, blevo dessa djurmakter eller djurgudar skyddsgudomligheter för de olika stamdistrikterna eller folkländerna och dessas huvudstäder, där det främsta templet var helgat åt den lokala djurguden. I Abydos dyrkades en grodgudinna, i Hipponon en hägergud, i Tebe en gamgudinna och en flodhästgudinna, i en annan stad tillbad man en skorpiongudinna, en ormgudinna, en apgud, en falkgud o. s. v. Även, och icke minst, hedrades husdjuren med religiös kult och präktig tempeltjänst. I tjur och ko, bock och gumse bodde gudomliga makter av stor betydelse. De tvenne urgamla huvudstäderna Memfis och Tebe — Nordrikets och Sydrikets huvudstad — hade boskapsdjur till lokalgudar. I Memfis dyrkades tjurguden Pta, i Tebe vådurguden Ammon. Apis var namnet på den tjur, som i Memfis vårdades och tillbads såsom Ptas levande representant eller inkarnation.

En utforskning av det äldsta Egyptens uppdelning mellan folkstammar och i folkländer möjliggöres i själva verket främst genom studiet av de urgamla lokala djurkulterna (och delvis även växtkulterna). Dock förblev den egyptiska gudavärlden under tidernas lopp ingalunda begränsad till sådana blotta lokalgudar. Då, mot slutet av den äldre och i början av den yngre forntiden, de sociala sammanslutningarna växte i omfång, så att de omfattade stora delar av landet, behövde dessa större sociala och geografiska enheter sina egna, överordnade, mäktigare skyddsgudar. Till sådana utkorades i några fall huvudstädernas lokalgudar — således främst Pta och Ammon — men helst naturmakter av mera universell art — jordguden Geb, himmelsgudinnan Nut, växtlighetsguden och jordguden Osiris, himmelsgudinnan Isis, deras son, solguden Horus o. s. v. Om solguden Ra (eller Re), som sammansmälte med Ammon till Ammon-Ra,

berättar en myt, att han var son av himmels- och havsguden Nunu och att hans öga förvandlat sig till den mäktiga gudinnan Hator. Men med dessa högre grader och potentater inom den egyptiska gudavärlden ha vi redan lämnat den äldre forntidens kulturstadium och inträngt ett stycke i det nästa, den yngre forntidens, småkonungarnas och storkonungens skede.

PLOGENS OCH GRAVSTILARNAS VANDRING FRÅN NILEN TILL GÖTAÄLVEN

VORO SINEAR OCH EGYPTEN VERKLIGEN DEN västerländska kulturens föregångsländer i de femte och fjärde årtusendena f. Kr., eller ännu tidigare, synes en spridning till andra folk av de mest revolutionerande nyheterna, t. ex. plogbruket, vara att förvänta. I vår egen, nordiska, äldre forntid eller yngre stenålder föreligga också med stor sannolikhet kulturöverflyttningar av denna art.

Självklart är att desamma icke kunde utplåna, utan endast i någon mån minska skillnaden i kulturgrad mellan Norden och Orienten. Då de tekniska förbättringarna och nya religiösa och andra ideerna omplanterades från Söderns fruktbara till Nordens fysiskt och andligt kargare jordmån, ägde nödvändigtvis en del omvandlingar, delvis en förarmning och barbarisering rum. Minst gällde detta nog verktygs- och vapentechniken och liknande mekanisk-estetisk konstfärdighet. Men kultur och samhällsliv bestå av mer än så.

Dessutom förorsakas en mycket avsevärd kulturell omotsvärlighet, vid tiden för kulturöverflyttningen, mellan det givande och det mottagande landet, därigenom att det förra med full ursprunglighet i raskt tempo fortsatte den utveckling, som detta senare ännu knappt påbörjat, delvis som en osjälvständig efterhärmar. Då plogbruket och därmed sammanhängande nya religiösa sedvänjor genom en, kanske århundraden krävande spridning över vissa mellanliggande länder äntligen från Orienten hunno upp till den skandinaviska Norden, hade Egypten och Sinear icke blott mycket länge, väl ett årtusen eller mer, varit i besittning av ett framåtskridande jordbruk, utan hade också redan lämnat bakom sig själva det allmänna utvecklingsstadium, som blivit föremål för andra, lägre folks efterbildningar.

Även om handelsförbindelser mellan Nordeuropa och Orienten på mer eller mindre indirekta vägar kommo till stånd redan i

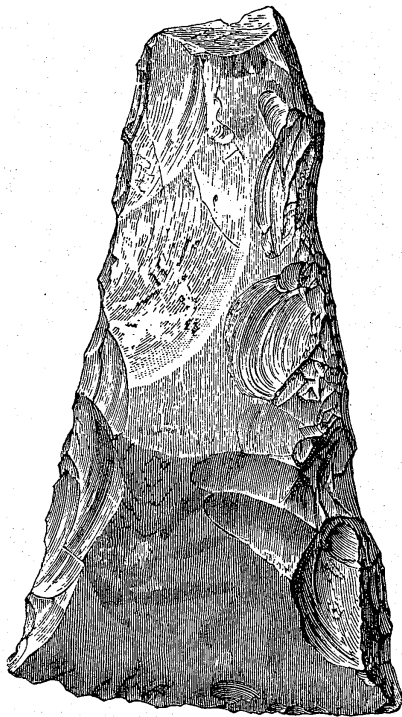

FIG. 52. SVENSK FLINTYXA

från tiden före 4,500 f. Kr. Efter Montelius.

det tredje årtusendet f. Kr., få vi icke föreställa oss detta tidiga utbyte såsom snabbfotat eller andligt djupgående. De stora, revolutionerande inflytelserna söderifrån utbreddes sig genom en mera direkt och varaktig kontakt från folk till folk, d. v. s. från granne till granne, och hade snarare karaktär av en, sannolikt långsam, kulturell anpassning än av en varutransport och en efterbildning av importerade föremål.

Religiösa ideer kunde över huvud i forntiden överföras blott därigenom, att de genomsyrade folk efter folk i en obruten geografisk kedja. Och det är icke sannolikt, att sällsamma främmande kultföremål — dit även gravbyggnader höra — kommo i bruk, utan att vara levandegjorda för mottagarna genom invandringen av nya religiösa uppfattningar av grundläggande art.

* * *

Inom den yngre stenåldern i Sverige urskiljer Montelius fyra underperioder: I, trindyxornas och jordgravarnas tid; II, de tunnackiga flintyxornas och stendösarnas tid; III, de tjockackiga flintyxornas samt dubbeleggade och båtformiga skaft-hålsyxornas och gånggrifternas tid; IV, de tjockackiga stenyxornas och hållkistornas tid.

Till Sveriges äldre stenålder räknar Montelius den med Danmarks maglemosiska och kjøkkenmöddingska kultur samtida svenska odlingen — således de utvecklingsskeden, som jag anser intaga en särskild plats såsom mesolitiska övergångsstadier mellan äldre och yngre stenålder i dessa ords universella betydelse. Montelius' begrepp »yngre stenålder» i Sverige sammanfaller således med mitt eget.

Den yngre stenålderns begynnelse i Sverige anser Montelius sannolikt falla uti det femte årtusendet före vår tidsräknings början, och han betonar alltid, att den första underperioden, trindyxornas och jordgravarnas, måste ha »varat mycket länge». »Döstitiden motsvarar större delen av det tredje årtusendets förra hälft, och gånggriftstiden århundradena omkring och efter samma årtusendes mitt. Hällkisttiden omfattar slutet av det tredje och början av det andra årtusendet.» Montelius' periodisering av den yngre stenåldern i Sverige uppvisar således följande ungefärliga tidsgränser.

Period I, jordgravar, 4500—3000 f. Kr. Period II, dösar, 3000—2600 f. Kr. Period III, gånggrifter, 2600—2200 f. Kr. Period IV, hällkistor, 2200—1800 f. Kr.

Den första perioden skulle alltså ha varat mer än ett årtusen, kanske omkring 1500 år; den andra, tredje och fjärde omkring eller något mindre än ett halvt årtusen, säg omkring 400 år, vardera. Jag har här följt Montelius' senaste formulering (av 1917), vilken något avviker från de tidigare (1903 och äldre).

Den första periodens jordgravar »likna de på våra kyrkogårdar vanliga». Liket nedlades således helt och obränt i en grävd grop i marken, vilken tilltäcktes med jord. Den dödes ställning var nu, liksom under de följande skedena, växlande; än utsträckt, än hopkrupen i sidläge, än hukad i sittställning.

»En stendös», skriver Montelius, »är en gravkammare, vilkens väggar bildas av stora, tjocka, på kant resta stenar, som räcka från golv till tak och som på insidan äro släta, men på utsidan vanligen ojämna. Golvet består av sand, småsten och dylikt. Taket bildas vanligen av ett, någon gång av flera mycket stora stenblock, vilka likaledes äro släta på den inåt kammaren vända sidan, men för övrigt oregelbundna. Kammarens form är ofta mångsidig, så att den förefaller nästan rund; stundom

FIG. 53. SVENSK TRINDYXA av flinta (den yngre stenålderns första skede, 4500—3000 f. Kr.) Efter Montelius.

är den fyrsidig. Dess längd brukar vara 1.50—2 m. och höjden sällan över 1.50 m. Vanligen hava dösarna på södra eller östra sidan av kammaren en större öppning, i vilken stundom en lägre sten ses.

»De flesta stendösar ligga i eller på en hög, som ursprungligen lämnat taket och i de flesta fall även väggstenarnas övre del obetäckt. Högen, som i Sverige vanligen är rund, någon gång avlång, omgives kring foten ofta av stenar, stundom ganska stora. — — — —

»En gånggrift består av en gravkammare och en till denna ledande, längre eller smalare gång; det hela omslutes av en hög, vars fot ofta är eller varit omgiven med en krets av kullerstenar. — — — — Kammaren i en gånggrift är antingen nästan rund, oval eller avlångt fyrsidig.» Konstruktionen liknar i övrigt dösens, utom det att den ofta är sorgfälligare och vittnar om en något mer utvecklad teknik. »På kammarens ena långvägg, vanligen den östra eller södra, eller på den ena gavelväggen finnes en större öppning, från vilken en gång leder, byggd på samma sätt som kammaren, men längre och smalare, — — — — Vid gångens inre mynning och vid den yttre ändan av dess betäckta del finnes ej sällan ett slags dörrinfattning, bestående av en tröskelsten och två smala, något inskjutande dörrposter.»

Gånggriftens kammare är vanligen blott 4—7 m. i längd och gången ungefär lika lång. Men gånggriftskammare på 10—12 m. och mer förekomma i Sverige. Det kan således vara fråga om i all sin primitivitet ganska väldiga byggnadsverk.

»Hällkistorna bildas av stora, på kant resta stenhällar; de äro städse fyrsidiga, ehuru långsidorna ej alltid äro fullkomligt parallela, varigenom kistan stundom blir smalare vid den ena ändan än vid den andra. De äro eller hava varit täckta med en eller flera stenhällar.» Även hällkistan omslutes av en jordhög, vilken dock, liksom fallet var med dösarna och gånggrifterna, ofta icke når upp över takhällarna, utan lämnar dessa, liksom vägghällarnas överkanter, fria. Tydligt har hällkistan uppkommit därigenom, att gånggriftens »gång» minskats eller nästan alldeles bortfallit, lämnande endast »kammaren» kvar. I viss mån således en återgång till dösen, men på ett högre, av gånggriftskulturen betingat tekniskt utvecklingsstadium.

* * *

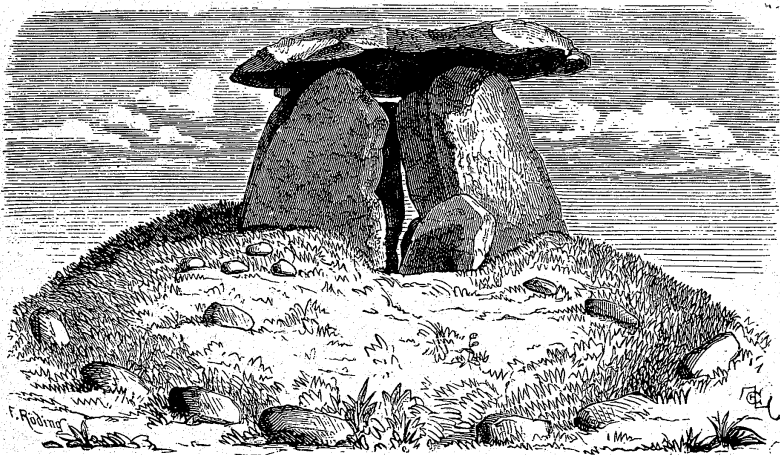

FIG. 54. SVENSK STENDÖS
från Orust.

En rad intressanta forskningsproblemer anknyta till dessa märkvärdiga utvecklingstyper inom den svenska neolitikens gravskick. Vilka voro i stort sett de kulturperioder, särskilt de olika religiösa föreställningar, som motsvara de fyra, varandra följande gravtyperna? Hur uppstodo dessa och hur kommo de till Sverige, om de ej äro ursprungliga hos oss? Vilken är dessa gravtypers utbredning i världen över huvud? Hur kan det i rent tekniskt avseende förklaras, att människorna, utan verktyg av metall och utan mer invecklade mekaniska hjälpmedel, förmådde forma och flytta så väldiga stenblock, ofta i icke ringa mängder samtidigt?

Vad först det tekniska spørsmålet beträffar, kan detsamma helt naturligt besvaras endast gissningsvis. Att de stora stenblocken ihopsläpats på rullande och längslagda stockar låter väl tänka sig — åtminstone då ej allt för långa avstånd eller terrängsvårigheter behöva förutsättas. Massor av flyttblock från istiden lågo ju omkring i de svenska stenåldersbygderna. Stenblockens uppresning på kant måste krävt en viss uppfinningsförmåga. De väldiga takhällarnas upplyftande och placering tillgick väl på det sättet, att en jordhög uppkastades omkring den i övrigt redan färdigbyggda gravkammaren, varefter hällarna släpades upp för den sålunda konstruerade backen.

Svårare förefaller problemet om stenblockens tillformande.

Utom i de mer primitiva dösaarna, som ofta bestå av föga annat än råa, kullriga flyttblock, föreligger nästan alltid åtminstone en med konst åstadkommen planyta på varje stenblock samt dessutom ofta ett uträtande av kanterna och även en tillformning av tillnärmelsevis rätvinkliga hörn. Då det gäller mjuka bergarter, t. ex. kalksten, förefaller det icke allt för underligt, att sådant kan uppnås med yxor av sten och flinta. Men Sveriges stenåldersgravar bestå till största delen av granit och liknande hårda bergarter.

Själva klyvningen av stenblocken, för att göra dem tunna och släta nog, har väl då, såsom Montelius säger, tillgått »på samma sätt, som ännu användes i vissa trakter av Norden för att klyva stora rullstensblock av granit. I den riktning, vari man antager, att stenen lättast klyver sig, hugger man nämligen en fåra, i vilken man håller vatten, som får stå en tid. Man omgiver sedan stenen med eld eller lägger eld under densamma, så att den upphetas. Sedan sättas små kilar i fåran, och med en klubba slår man på kilarna, till dess stenen delar sig i två stycken, vartdera med en flat sida. Man torde utan synnerlig svårighet kunna hugga fårorna med de verktyg, som stenålderns folk hade till sitt förfogande. I stället för värme kan även köld användas. Det till is frusna vattnet i fåran spränger då stenen. Det förra förfaringssättet begagna kassierna i Indiens högland, ett folk som ännu i dag bygger stendösa till gravar åt sina döda.»

Hur det nu än må förhålla sig med riktigheten av dessa och andra förmodanden angående de neolitiska stengravarnas tillkomstsätt, så är i varje fall otvivelaktigt, att vi stå inför de mest otvetydiga vittnesbörd om väldiga fysiska kraftprestationer och bakom dem starka, samlade sociala och andliga makter hos de gravbyggande folken.

Dessa ha tydligen varit något helt annat än horder av kringströvande samlare och primitiva jägare och fiskare. Bandet mellan samhället och boplatsen måste redan ha fast knutits. Något av den typiska forntidens djärva dådkraft, hjältekyne möter oss i dessa primitiva gravbyggnader. Deras väldiga stenblock ha förvisso formats, rests och staplats av människor med en stor syn på det sociala bandet mellan dem, som ännu leva ute i solens varma ljus, och de bortgångna, som fortsätta livet hinsides den mörka gravens stentröskel.

* * *

De megalitiska stenåldersgravtypernas geografiska utbredning är rätt noga studerad och ger åtskilliga märkliga uppslag beträffande kulturgemenskap och kulturvandring under den äldre forntiden.

Om dösarna säger Montelius, att »de finnas i södra delen av den Skandinaviska halvön, i Danmark, i nordligaste Tyskland, där de i öster ej gå längre än till Oders floddal, i Holland, Belgien, England, Skottland, Irland och på Kanalens öar, i Frankrike, Spanien och Portugal. Man har även funnit dem i Schweiz — där de dock äro mycket sällsynta — på Korsika, i Bulgarien och europeiska Turkiet samt på Krim och andra ställen å Svarta havets norra kust — — — I norra Afrika äro de talrika. Vidare finnas de i Sudan, Palestina och Kaukasusländerna samt i stor mängd i Indien.»

»Gånggrifterna», fortsätter Montelius, »förekomma» (utom i Sverige) »mycket talrikt i Danmark; dessutom har man också i Nordvästra Tyskland, Nederländerna, England, Skottland, på Irland och Kanalens öar och på Pyreneiska halvön funnit gravar, som mer eller mindre likna våra gånggrifter.

Hällkistor — — — äro även kända ifrån nordvästra Tyskland, Frankrike och England samt från Kaukasusländerna och Indien.»

Denna megalitgravarnas utbredning över trakter av Nord-europa, Västeuropa, Sydeuropa, Nordafrika, Sydvästasien och Indien häntyder på något kulturellt samband mellan dessa län-

FIG. 55. SVENSKA FLINTYXOR FRÅN DÖSTIDEN
(3000—2600 f. Kr.). Efter Montelius.

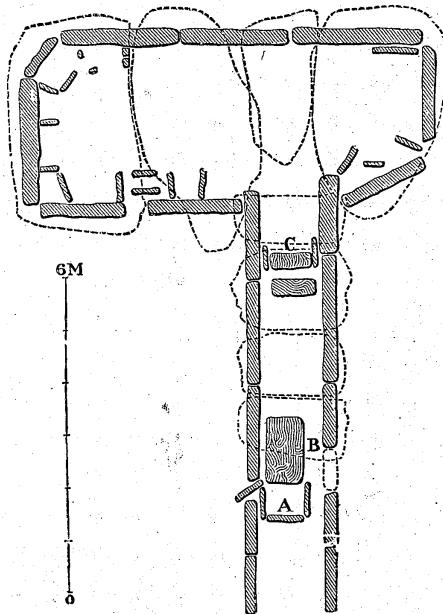

FIG. 56. PLAN AV EN GÅNGGRIFT
i Västergötland.

A den yttre tröskeln med dörrposter; B dörren;
C den inre tröskeln med dörrposter. Efter
Montelius, *Sveriges Historia*, I.

der under den tid, då Sverige hade sin yngre stenålder. En strömning av vissa kulturidéer måste ha ägt rum, mena flertalet arkeologer, i det de anse sig sakna stöd för antagandet om folkvandringar och ej heller kunna förutsätta sådana egendomliga gravformers fullt självständiga uppkomst i alla de nämnda geografiska områdena. Och denna idéströmning kan omöjligt ha rört sig från norr mot söder. Den måste ha haft sitt ursprung i Orienten och därifrån spritt sig utefter Medelhavets, Västeuropas, Sydsjaskandinaviens, Östersjöns kuster, samt här och där trängt in något i landet bakom dessa kuster. Med »Orienten» avses här tydligen i första hand Egypten samt dessutom möjligen mer sekundärt vissa kringliggande områden i Nordöstafrika och Sydvästasien.

* * *

En synnerligen belysande framställning av denna teori om de svenska och övriga nordiska och europeiska megalitgravarnas egyptiska ursprung finna vi i Knut Stjernas märkliga avhandling »Före hällkisttiden», nedskriven 1909. Den synes delvis vara byggd på Montelius' utomordentligt materialrika, men ur typologiska och kronologiska synpunkter på sina ställen något oklara avhandling »Orienten och Europa» (1905).

I denna skiljer Montelius uti första hand mellan gravar, »i vilka man kommer in uppifrån, ej från sidan», och »gravkammare, i vilka man kommer in genom en redan befintlig ingång från sidan». »Dessa grupper», fortsätter Montelius, »äro i de allra flesta fall så tydligt skilda från varandra, att någon tvekan

ej kan uppstå, huruvida en grav bör hänföras till den ena eller den andra. — — I båda dessa grupper kunna lämningarna av de döda antingen vara obrända eller brända. Ofta äro de nedlagda i en kista av sten eller trä, i en lerurna eller annat dylikt mindre förvaringsrum. Mången gång saknas varje sådant skydd, åtminstone numera; det kan dock, om det varit av trä, hava förstörts i tidens längd.

»De till den första gruppen» — gropgravarnas således — »hörande gravarna äro av två slag, i det de antingen ligga över eller under den ursprungliga jordytan. I det förra fallet äro vanligen lämningarna av den döde lagda på den ursprungliga jordytan och en större eller mindre hög av jord eller sten uppkastad däröver. Mången gång äro de dock lagda i en grav, som visserligen är nedgrävd i en redan befintlig gravhög, men som

dock ligger högre än den ursprungliga jordytan. I det senare fallet äro gravarna, ungefär på samma sätt som de i vårt land nu vanliga, fördjupade i marken, vare sig denna består av jord eller någon lös stenart. Många sådana gravar äro täckta av en större eller mindre hög av jord eller sten; över andra synes ingen sådan upphöjning. I intetdera fallet stå de till denna grupp hörande gravarna i förbindelse med den yttre världen; åtminstone kan man ej komma in i dem från sidan.»

De två stora huvudtyperna skulle således, enligt denna Montelius' utredning, vara gropgraven och kammargraven. Gropen är vertikalt utgrävd; kammaren är byggd eller horisontalt inbyggd i en bergvägg eller ingrävd i en jordvägg. Uteslutet är ju icke, att gropgraven gestaltats som ett vertikalt schakt med öppning och nedgång rakt över graven, som kan ha stenbeklädda eller murade väggar. Vi ha då att göra med en »schaktgrav», som typologiskt intar en mellanställning mellan Montelius' gropgrav och kammargrav.

Utän tvivel är gropgraven den primitivare och universellare typen, som existerar före, under och efter kammargravens

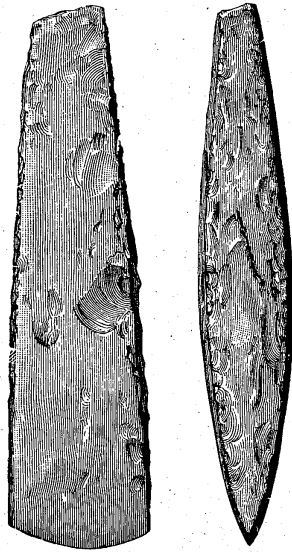

FIG. 57. SVENSK FLINTYXA
FRÅN GÅNGGRIFTSTIDEN
(2600—2200 f. Kr.). Efter
Montelius.

blomstringsperioder. Vad beträffar de av Montelius antydda stenrösen eller stora jordhögarna över gropgravarna, tillhöra de i Sverige skedet efter de megalitiska kammargravarna — således brons- och järnåldrarna, icke den yngre stenåldern.

* * *

Knut Stjerna börjar sin ovannämnda undersökning av de äldsta kända gravskickens utveckling med en hänvisning till de paleolitiska (istida) fynden i Europa och till vissa begravnings seder bland nutidens naturfolk. Utgångspunkten är således urtidens horder av samlare och primitiva jägare och fiskare eller vad Stjerna med ett mera facklärt än klarläggande uttryck kallar för »boplatscivilisationen». En »boplats» skulle sålunda enligt detta språkbruk vara en ort, där en urtida människohord bott och lämnat efter sig spåren av sin tillvaro. Vi skulle då, om vi häri följde Stjerna, ej få kalla de senare kulturskedenas — (den egentliga) neolitikens, bronsålderns, järnålderns — boplatser för »boplatser», utan nödgas taga vår tillflykt till någon annan, olämpligare benämning. För mig är det fråga om »boplatser» även i forntiden och sedan »verkliga hus börjat uppföras».

»För den primitiva tanken», säger Stjerna, »måste döden ha tätt sig som en sömn, vilken varade mycket länge. Man redde då åt den insomnade en bädd i flockens bostad och lät honom ligga kvar på det ställe, där han brukade ligga.» Seden att begrava den döde i marken i själva bostaden uppstår i urtiden, då bostaden är en grotta eller den blott ytterst primitivt »bebyggda» plats, där horden ofta har sin lägereld, sina måltider, sin nattvila, sitt samliv. Och seden fortfar, sedan varaktiga hus blivit den kännetecknande beståndsdelen i bostadsskicket. Den dödes kropp förvaras stundom i själva huset; stundom nedgräves den under golvet; stundom inrättas en liten gravkammare under golvet eller strax intill boningshuset. Tidigast lägges liket omedelbart och oskyddat i jorden. Senare skyddas det genom några omlagda stenar. Ännu längre fram inlägges liket i ett lerkärl eller liknande behållare, som nedsättes i ett litet schakt under bostaden.

I urtiden förvandlades sålunda de levandes bostad till de dödas grav, och de levande bodde kvar, i den gemensamma bostaden, upprätthållande ett slags samliv med sina döda. Med

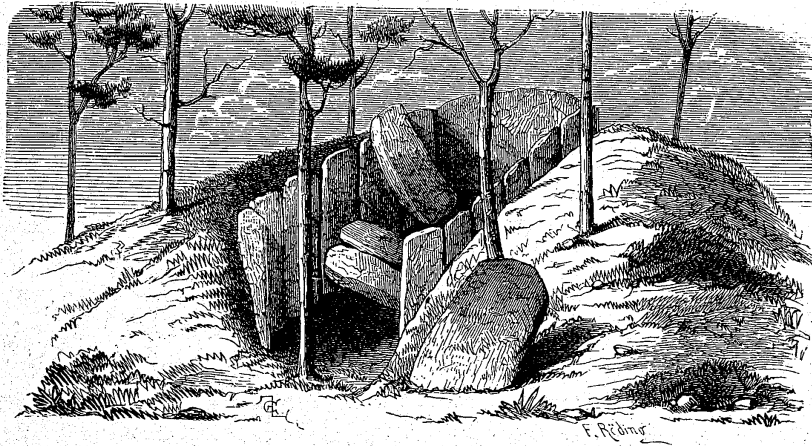

FIG. 58. HÄLLKISTA
Västergötland. 6,55 meter lång. Efter Montelius.

fortidens högre materiella och andliga odling följer den förändringen i gravskicket, att man bygger tvenne bostäder — en för de döda, förutom den som de levande bebo. Eftersom man sedan urminnes låtit de döda bo i de bostäder, som de innehade under livet, kan nu intet annat komma i fråga, än att de dödas separatbostäder konstrueras någorlunda i likhet med de levandes. Men med tiden skall dock en olikhet i byggnadsstil uppstå mellan bostäder och gravar, ty de förra förvandlas, såsom tjänande livet, under det att de senare bibehålla de urgamla former, vilka helgats av traditionen.

* * *

»Medan ännu», skriver Stjerna, »de små europeiska horderna såsom fiskare och jägare sökte sin tillfälliga föda i skogarna eller på de grunda vattnen och sin vila i boningar av så tarvlig beskaffenhet, att andra rester än härdarnas skörbrända stenar nu icke stå att upptäcka, hade de täta folkanhopningarna vid Tigris och Nilen redan nått en kulturgrad, som betecknas av åkerbruket, det stenbyggda huset, staten och kriget. Förhållandena kunna jämföras med i Amerika vid tiden för européernas uppträdande, då i vissa av naturen gynnade delar det fanns storstater med metallbruk, arméer och städer, på avstånd därför ett ytterligt extensivt åkerbruk och ännu längre bort stenbrukande jägare och fiskare på ungefär samma stadium, som våra europeiska stenåldersboplatser ge tillkänna.

»Den egyptiske åkerbrukaren var ej hänvisad till flyttningar, som hans äldsta förfäder och de europeiska jägarna. De tillfälliga skydd, som åstadkommits på de gemensamma boplatserna, fingo vika för den fastare av lera och ris eller grenar byggda kojor; den gamla boplatscivilisationen försvann.

»Därmed upphörde också det urgamla sättet att begrava de döda i boplatserna. Man begrov dem i stället i huset eller i nya, enkom till gravar byggda hus.

»Den hos bosittande folk allmänna seden att begrava fränderna i särskilda boningshus har ingenstädes tagit så storartade uttryck som i Egypten. Allt eftersom tron på ett liv efter detta tog koncisare former, växte även kraven på detta följande livs långvarighet. Huset för den döde byggdes, kan man säga, för evigheten. De levandes ursprungliga runda och ovala hus erhöll, i och med det att man började använda stora stenar till material, en rektangulär form, och denna rektangulära grundplan blev för gravbyggnaden den regulära.»

Forntidens rika och förnåma egypter uppförde åt sig stora bostadslika gravbyggnader — av arkeologerna kallade mastabor. De tidigaste egyptiska storkonungarnas dödshus äro väldiga mastabor, som ökas i omfång och höjd, tills de bilda en typ för sig själva, pyramidernas.

»Jämte dessa praktbyggnader — pyramider och mastabor — vilka endast förmöget folk kunde hålla sig med, funnos för de mindre förmögna tarvligare rektangulära kammare i tegel med sluttande tak, medan de fattiga begrovos utan kistor direkt i jorden.

»Vi föreställa oss nu», fortsätter Stjerna, »egypternas ociviliserade grannar, vilka från Nillandet hämtat sitt åkerbruk och sitt hantverk. Enskilda människor från Libyen, Palestina, Sudan besökte Egypten i allehanda ärenden, såsom fångar, slavar, soldater och väl även som försäljare av råmaterial och enkla specialartiklar. Främst av allt varnade de de väldiga gravbyggnaderna, somliga skyhöga, andra större än de levandes hus, belägna utefter stora gravgator, i vilka processioner drogo fram. De fingo se, huru den döde insattes i de fyrkantiga stenshusen, huru hans närmaste gävo honom offer och på annat sätt firade honom.»

* * *

Stjerna förmenar nu, att »barbarerna» blevo väldigt »impone-
rade» av dessa mäktiga egyptiska dödshus, och att de av ren »imitationslusta» och av blotta begäret att »göra som de rika och förnäma egypterna» »togo efter dessas skick att begrava». Här-
ningen nådde dock ej upp till pyramiderna och mastaborna, utan måste stanna vid de mindre för-
mögna egypternas små rektangulära dödshus av tegel, som tydligen, på veder-
börligt avstånd, voro imitationer av de förnämas mastabor. De små egyptiska
tegelgravarna efterbildades av »barbarerna» därigenom, att några stora stenblock

togos som de voro, fördes samman till en rektangel, täcktes med en annan sten, »och stendösen var färdig.»

Som bevis för denna imitationsteori anför Stjerna, att det

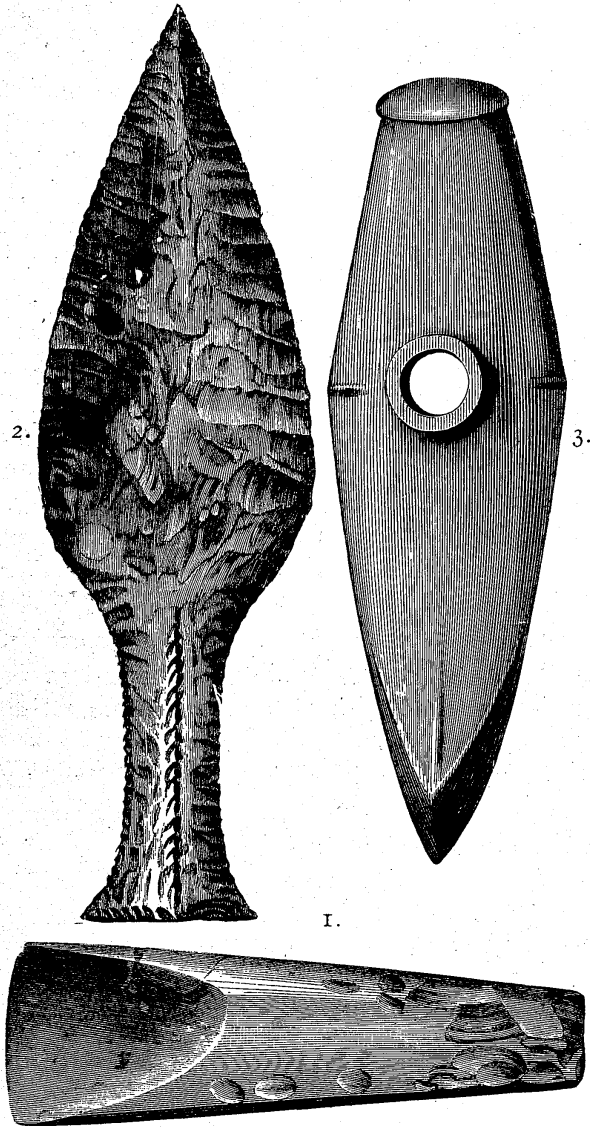

FIG. 59. FLINTYXA (1), FLINTDOLK (2) OCH GRÖNSTENSYXA (3) FRÅN SVERIGES HÄLLKISTETID (2200—1800 f. Kr.). Efter Montelius.

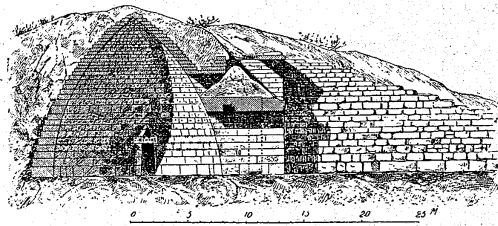

FIG. 60. DEN STÖRSTA OCH BÄST BIBEHÅLLNA
KUPOLGRAVEN I MYKENÄ.
Genomskärning.

kande barbarfolk, som icke bott i närheten av ett område med sådana rektangulära dödshus eller gravtempel, som Egyptens och Indiens och Kinas slätter uppvisa. I de dessa senare slättbygder omgivande bergstrakterna finnas nämligen, även där, fyrkantiga stendösar, »alldeles lika våra».

Resonemanget om »det äldsta» boningshusets runda eller ovala form och dösens »rektangulära» förefaller föga övertygande. Det är alls ej fråga om det verkligt äldsta boningshuset, utan snarare om en relativt sen utvecklingsform, som uti Egypten möjligen redan uppvisade rektangulära avarter. Att man med fyra grova stenblock ej kan få fram annat än en »rektangulär» dös är självklart.

Huvudfelet med teorien, sådan Stjerna utvecklar den, synes dock vara, att den allt för starkt isolerar gravskicket ur det allmänna kultursammanhanget. Vad som imiterades och vandrade längs Medelhavets sydkust och Europas västkust upp till Nordeuropa, då tiderna där mognat för övergången från urtidskultur till forntidskultur, det var tydligen ett helt stort komplex av ekonomiska, sociala och kulturella inrättningar — en hel civilisation, icke blott ett gravskick. Något så enkelt och ytligt som en blott yttre efterapning av ett »gentilt» sydländskt begravningssätt är det helt visst icke för den europeiska neolitikens del fråga om.

Stjerna framhåller själv, att »stendösen aldrig rests på någon stenåldersboplats av den gamla typen. Den följer jordbruket i spåren på dess väg från Nilen till Skandinavien och är monumentet för den orientaliska kulturens spridning. Stendösbyggarna äro alltid jordbrukare, och var stendösen visar sig, upphäves den gamla jägar- och fiskarcivilisationen.» (Understrykningen i detta citat har jag tillåtit mig.)

Men härmed är givet, att icke blott det »gamla», urtida hushållningssystemet, utan även den gamla religionen »upphäves». Åkerbrukarens religiösa föreställningar bli, som vi skola se, med nödvändighet andra, än samlarens och jägarens varit. Då dösarna invandra i Europa, är det en ny världsålder, som håller sitt intåg — en högre ekonomi, ett högre samhällsskick, en högre kultur med nya religiösa grundelementer.

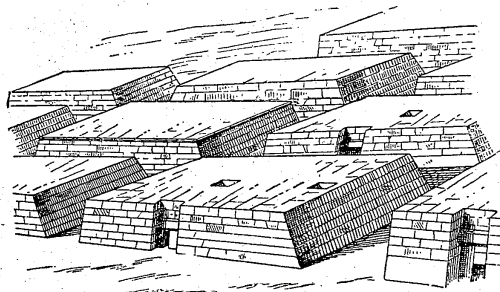

FIG. 6 I. EN GRUPP »MASTABOR» ELLER EGYPTISKA GRAVBVGGNADER från tiden 2900—2500 f. Kr. Efter Breasted, *Geschichte Ägyptens*.

En mäktig kulturvåg rör sig i det fjärde årtusendet före vår tidräkning från Egypti land mot väster och nordväst och når Sverige i början av det tredje årtusendet. Den yngre stenåldern var då redan länge rotfästad i vårt land; hade hunnit igenom sitt första långa skede, jordgravarnas och trindyxornas. Man hade i Väst- och Nordeuropa genom egen, självständig utveckling höjt sig tillräckligt över urtidens nivå för att kunna hastigt och grundligt upptaga de starka, mognare impulserna från föregångsländerna kring Nilen och Euftrat.

Det tredje årtusendet blev i Norden rikt på sådana inflytelser från den tidens största kulturcentrum nere i sydöst. Dösen är »monumentet», som ännu i nutiden erinrar om den första stora orientaliska kulturvågens ankomst till vårt land för fem tusen år sedan.

* * *

I yttre måtto är ju olikheten mellan en nordisk dös och en nordisk gånggrift icke större, än att den senare lätteligen kan tänkas ha uppkommit ur den förra — på ett i allo något högre kulturstadium nämligen. Gör dösen större och bättre konstruerad och lägg till den långa täckta gången med sina primitiva dörranordningar — och gånggriften är färdig.

En dylik slutsats bevisar dock, hur farligt det kan vara att resonera i enlighet med den rena logikens anvisningar i stället

för enligt den mer eller mindre ologiska erfarenhetens eller verklighetens. Vetenskapens domslut, i Stjernas formulering, är, att »dösens och gånggriftens prototyper intet ha med varandra att göra». Kanske »intet» är litet för mycket sagt — här som så ofta. Men säkerligen har gånggriftens form eller typ icke ursprungligen uppstått ur dösens, ehuru ej sällan i Norden iakttagas mellanformer, som antyda, att man här stundom steg för steg ändrat döstypen till gånggriftstyp. Den senare uppfanns ej hos oss, utan kom till oss söderifrån, ungefär på samma väg som tidigare dösen.

Den avgörande typolikheten mellan dös och gånggrift utgöres av den senares »gång». Är den en praktiskt meningslös utsmyckning på fri hand? Säkert ej. Den måste ha en djupare real grund, som ej alls står att upptäcka, så länge vi hålla oss blott till de nordiska efterbildningarna, men klart framträder, då den orientaliska urtypen uppsökes och granskas.

Stundom tolkas dösen som en efterbildning av en grotta eller en underjordisk boning. Detta är, som vi sett, säkerligen oriktigt. Med gånggriften förhåller det sig dock annorlunda. Den har en underjordisk eller grottlig urtyp. »Gångens» förklaring ligger helt enkelt uti den praktiska nödvändigheten att genom en ofta lång, låg och trång gång komma in i den grotta eller håla i berget, vilken tjänade till boning, ursprungligen för de levande, sedan enbart för de döda.

Då en sådan bonings- och grav-grotta med underjordisk gång framför grottkammaren efterbildades ovan jord genom en stenkonstruktion, blev det visserligen ur praktisk synpunkt alldeles meningslöst att efterbilda »gången» såväl som »kammaren». Men det praktiska var ju alls ej huvudsaken i ett fall som detta. Det är traditionen, stämningen, den genom religiösa idéassociationer helgade sedvänjan, som det kommer an på. Graven är ett kultföremål. Ett sådants form är självändamål.

Den nordiska gånggriftens närmaste orientaliska urtyp är emellertid sannolikt icke enbart grottboningen eller det underjordiska huset med gång. I en del östliga medelhavstrakter fanns i forntiden en gravtyp, känd under benämningen kupolgrav, vilken, som namnet anger, är en typologisk anslutning till runda bostäder med välvda tak — d. v. s. den äldsta »underjordiska» hustypen, liksom grottan är den äldsta »underjordiska».

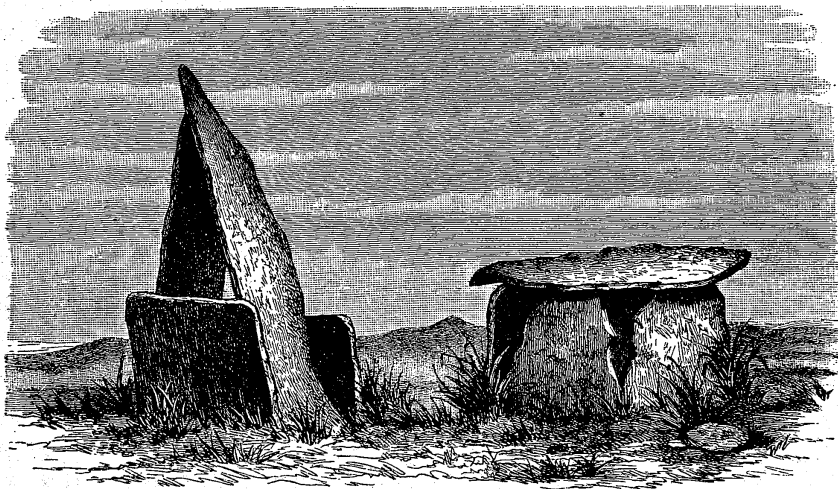

FIG. 62. DÖSLIKNANDE STENGRAVAR HOS AFRIKAS NEGRER (MADI-FOLKET).
Efter Ratzel, *Völkerkunde*, II.

Kupolgraven består av en eller två runda kamrar med välvda tak och en låg gång framför huvudkammarens dörr — det hela konstruerat av sten och överhöljt av eller inbyggt i en jordkulle. Den äldsta kända kupolgraven finnes på Kreta. Praktfullast äro de väldiga »mykeniska» kupolgravarna på det grekiska fastlandet — i Mykenä och annorstädes. Men dessa äro, väl att märka, omkring 1000 år yngre än våra svenska gånggrifter. Kupolgrav och gånggrift ha således ett gemensamt ursprung — sannolikt på Kreta och inom det fornkretiska sjöväldets område — och en delvis parallel, delvis divergerande utvecklingshistoria.

För Stjerna är gånggriften, sådan den utvecklas i Spanien, »en kompromiss» mellan dösen och kupolgraven. Då den sålunda utbildade gånggrifftypen vandrar vidare norrut och från England når Skandinavien, »inträffar här kontamination mellan dös och gånggrift». Blandformer uppstå vid sidan av renare typer. Den egendomliga megalitiska tekniken i Norden trycker i varje fall sin gemensamma särprägel på alla typerna av gravbyggnader här. Och om vi också alldeles icke kunna antaga, att, såsom Hörnes numera tror, de forntida skandinaviska stengravarna bilda en serie självständiga nordiska uppfinningar, parallella med de sydländska och delvis tidigare än dessa, så få dock icke heller de inhemska nordiska bidragen till formgivningen eller typutvecklingen underskattas eller helt uteglömmas.

Möjligen är dock den tredje och sista megalitiska gravtypen, den nordiska hällkistan icke helt eller delvis uppkommen genom idéimport, utan självständigt utvecklade hos oss — nämligen genom en förenkling av gånggriftens typ. Med hällkistan äro vi emellertid framme vid den nordiska neolitikens yttersta dagar, då kopparåldern övergår i bronsålder uti början av det andra årtusendet före vår tidräkning. Vi återkomma längre fram till gravskicket under bronsåldern och senare i Norden såväl som Södern.

* * *

Då vi gjort till vår egen Stjernas och andra arkeologers uppfattning, att stendösen »följer jordbruket i spåren på dess väg från Nilen till Skandinavien och är monumentet för den orientaliska kulturens spridning», återstår att spörja, vilken typ av »jordbruk» det är fråga om uppe i Norden på stengravarnas tid?

»Den äldsta megalitiska kulturen», skriver Stjerna, »har varit en extensiv åkerbrukskultur. Vilka husdjur som begagnats låter sig dock ännu knappast säga. Det är först med gånggriftstiden vi härför erhålla fastare hållpunkter.» Gånggriftstidens jordbruk i Sverige beskrives av Stjerna som »en åkerbrukskultur förenad med boskapsskötsel. Oxen, svinet, fåret förekomma och, som det synes, ej sällsynt samt troligen även hästen.»

Redan under århundradena omkring året 2500 f. Kr. existerade således i norra och västra Europa ett, visserligen utifrån hämtat, högre jordbruk, som förenade något slags åkerodling med skötseln av storboskap. Då den sydländska urbilden för detta jordbruk med all säkerhet var ett äkta plogbruk, är det sannolikt, att även efterbildningen tillhörde denna typ. Detta antagande motsäges icke därav, att vi först i bronsåldern få säkra direkta bevis — t. ex. genom hällristningarna — för plogens användning i Sverige. Då plogen blott var en »trästock», ett »krumträ», en »hake», är det ej märkvärdigt, att vi sakna lämningar av densamma från en tid, som ligger omkring 5000 år före vår egen.

Även Montelius intygar, att »åkerbrukets anor gå upp till stenåldern i Sverige. Märklige fynd hava nämligen visat», skriver han, »att hirs, korn och vete redan före slutet av denna period odlades här. I ytan av lerkärl, om vilkas inhemska ursprung intet tvivel är möjligt, har man nämligen iakttagit avtryck

av såväl sädeskorn som delar av axen hörande till dessa sädeslag. — — — Dessutom har en och annan handkvarn av äldsta slag anträffats under förhållanden, som göra det mycket sannolikt, att den förskriver sig från stenåldern.» Handkvarnen i fråga bestod av en flat, något urhålkad sten; och malningen försiggick på det sättet, att sädeskornen lades i urhålkningen och sönderrevos genom gnidning med en mindre, flat sten.

Linnet är en urgammal kulturväxt i Norden liksom i Orienten. Sannolikt höra även rovan och löken till de tidigaste, med plogen till oss invandrade kulturväxterna — om de ej äro ännu äldre och redan tillhöra hackbruket.

* * *

Vi bekräfta emellertid nu, i den svenska yngre stenåldern, en ur allmän kulturhistorisk synpunkt viktig och typologiskt betydelsefull grundsats — den nämligen, att ett lands kulturkarta blir brokig, så snart högre utvecklingsformer av hushållning, teknik, samhällsskick, religion hunnit framträda. Det är nämligen mycket ofta så, att de äldre, primitivare kulturformerna ingalunda försvinna ur landet, därför att framsteg och nymodigheter kommit.

I allmänhet ha vi att räkna med, att äldre kulturformer fortleva vid sidan av de yngre, så att mängden av samtidigt existerande kulturtyper, tillhörande olika skeden av nationens historiska utveckling, stadigt ökas, ju längre denna senare fortskrider. Detta är dock, naturligtvis, icke så att förstå, som om någon »jämlighet» skulle existera uti ett sådant, de olika kulturstadiernas samliv. Den yngsta och högsta kulturformen blir den dominerande, vilken trycker sin prägel på det hela och avgör, till vilken världsålder vi över huvud böra räkna landet och tiden i fråga. De äldre kulturtyperna spela vanligen en ganska underordnad roll såsom obygdernas eller de lägre befolkningsgruppernas särmärken. Ofta kan man tala om en sådan primitivare »randkultur» ute i de bergstrakter eller kuststräckor, som bilda landets utkanter eller gränser. Stundom tjäna urskogar, träskmarker eller ökenartade områden mitt inne i landet som asyler för kvarlevande, primitivare kultur.

Utan att några rasolikheter behöva existera inom befolkningen eller ens någon avsevärd invandring av främlingar, tillhörande

den av gammalt i landet boende rasen, ägt rum, delar sig sålunda befolkningen geografiskt och socialt uti ett kulturprimitivare och ett kulturmognare skikt. Det förra kvarstannar i, uppsöker frivilligt eller undantränges till sådana trakter av landet, som särskilt lämpa sig för det primitiva hushållnings- och levnads-sättet eller åtminstone icke särskilt locka det högre kulturstadiet representanter.

* * *

Knut Stjerna har gjort upp bifogade karta över de olika, samtidigt existerande civilisationerna i Norden under gånggriftstiden.

Med »boplats»civilisation menar Stjerna här kulturstadiet före döstiden, således ett utvecklingsstadium tillhörande dels den tidigaste nordiska yngre stenåldern, de neolitiska jordgravarnas och trindyornas tid, samt dels även äldre kulturformer, som bilda övergång mellan yngsta paleolitisk och äldsta neolitisk kultur och således böra tillräknas mesolitiken. Det är fråga om samlare, jägare och fiskare, möjligen även hackbrukare, vilkas hushållningsmetoder hänvisa dem till livet vid stränderna av havet, insjöarna, floderna eller, såsom »flottbyggare», på dessas eller träskens vatten. De ha i gånggriftstiden, således mitten av det tredje årtusendet f. Kr., blivit undanträngda från det sydliga och mellersta Sverige till kusterna och floddalarna norr om Västmanland och Uppland. Dessutom anträffa vi dessa, den tidens »primitiva» nordbor i Finland och Östersjöprovinserna samt i Norge norr om Bergen,

I Götaland och Svealand (utom Dalarne och kanske även Värmland) äro nu, under gånggriftstiden, stengravskulturen eller den megalitiska civilisationen och plogbruket i besittning av Skånes, Hallands, Bohuslans och Västergötlands bördiga slätter och dalar samt håller dessutom det nordliga Jylland, de danska öarna och en stor del av den tyska nordkusten besatta.

I det inre av Jylland samt rakt söder därom, i Schlesvig-Holstein och vid Elbe, är representerad en annan högre kultur, till härkomst och lynne helt olik stengravskulturen, men vad utvecklingsgraden beträffar tämligen jämnställd med denna. Den betecknas av Stjerna som den jylländska »ensamgrav»kulturen och anses av honom hava invandrat i Danmark från sitt huvudsäte inne i Centraleuropa mellan Rhen och Oder och mellan

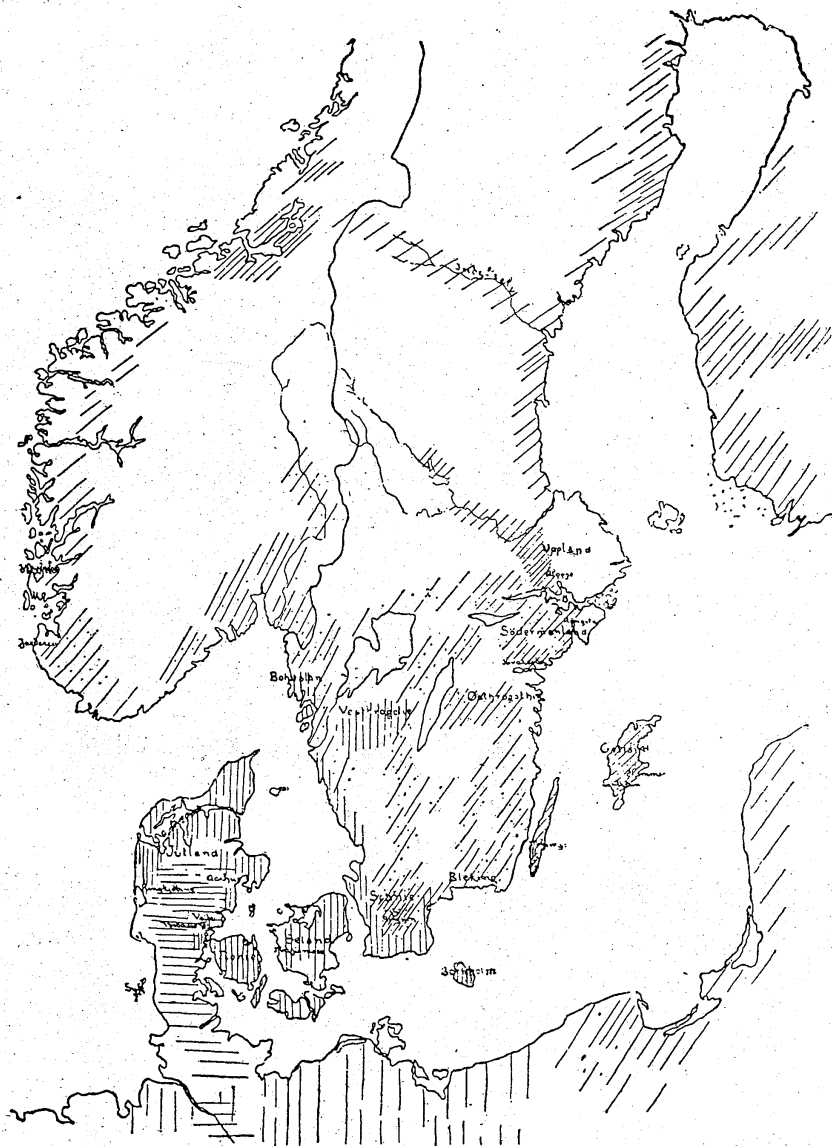

FIG. 63. KNUT STJERNAS KARTA ÖVER DE OLIKA, SAMTIDIGT EXISTERANDE CIVILISATIONERNA I NORDEN UNDER GÅNGGRIFTSTIDEN.

- ////// betecknar: »boplats»civilisation.
- ||||| » »megalitisk» civilisation.
- ..... » »submegalitisk» civilisation.
- ==== » den jylländska »ensamgrav»kulturen.

Oder och Dnjeper. Denna kultur kännetecknas särskilt genom den egendomliga snörlika ornamenteringen av lerkärlden («*Schnurkeramik*», enligt de tyska arkeologernas terminologi), men uppvisar ett gravskick, som icke har något med det megalitiska att skaffa.

Stjernas »submegalitiska civilisation», slutligen, vilken hade en stor utbredning i de inre och östliga delarna av Götaland med Öland och Gottland samt i södra Norge, är en under döstiden uppkommande föregångsform till den egentliga, gånggriftstiden kännetecknande, megalitiska högkulturen — således en av denna senare starkt påverkad och förvandlad »boplatscivilisation» och på samma gång ett slags förarmning eller barbarisering av den »rena» megalitiken. Det är dock ej nog härmed. Även mellanformer mellan oförändrad boplatscivilisation och sådan submegalitisk blandningscivilisation finnas — särskilt i Skåne.

* * *

»Under ingen förhistorisk period», säger Stjerna, »ha inträffat så genomgripande ändringar i människornas liv» (i Sverige) »som under döstiden. Intill denna tid hade de levat på platser, dit ett tillfälligt rikt fiske, ett gott vindskydd etc. lockat dem. De små flockarna ha haft samma obetydliga organisation som de jagande och fruktplockande stammarna för övrigt i nya och gamla världen. De redskap, med vilka man jagade, kunde i nödfall begagnas som kastvapen eller tillhyggen mot andra stammar. Nu framträder med de från Britannien inströmmande nyheterna — åkerbruket, boskapsskötseln — i motsats mot boplatsbebyggelsen särbebyggelsen och härmed en högre organisation. Människorna ha blivit ägare av husdjur, av jord, av hyddor. De tvingas sluta sig samman till försvar. Särskilda vapen uppstå och vapentekniken utvecklas. Vilken skillnad i effektivitet mellan den väldiga, finslipade dösyxan och Ertebölleboplatsernas små välhuggna eggredskap.»

Sannolikt framställer Stjerna här kulturen omedelbart före plogbruket såsom åtskilligt primitivare, än den verkligen var även i så »avlägsna» länder som de nordiska. Men hans intryck av plogbrukets revolutionerande verkningar är dock fullt riktigt. Och det är intet tvivel underkastat, att samhällsskick och andlig odling stodo ofantligt mycket lägre i Norden, då

man där utifrån mottog dösar, gånggrifter och plogbruket, än vad fallet var på den tiden eller redan många århundraden tidigare uti plogbrukets och stengravarnas orientaliska ursprungsländer. Den nordiska högneolitiken står socialt kvar uti sin äldre forntid under det att den orientaliska högneolitiken sammanfaller med det närmast högre socialkulturella utvecklingsstadiets, den yngre forntidens begynnelse och tidigare skede.

En relativ tillbakablivenhet och kulturavhängighet kännetecknar således Norden redan i dess avlägsnaste forntid. Härmed skall dock ingalunda vara sagt, att Europa och dess Nord helt sakna en självständig neolitisk utveckling. Motsatsen kan bevisas. Och då vi faktiskt förefinna neolitiken i de flesta världs-trakter, delvis levande ännu i dag, eller åtminstone intill helt nyligen, bland många naturfolk, kan det på forskningens närvarande ståndpunkt ej vara rimligt att antaga, att den neolitiska kulturen är ett framsteg, som gjorts blott en enda gång på blott ett enda ställe — eventuellt då i den främre Orienten eller det inre av Asien. Att skapa neolitisk kultur är ett universellt mänskligt, ehuru icke allestädes uppnått mänskligt utvecklingsdrag. Men den neolitiska kulturstilen börjar ej samtidigt hos alla folk, som uppfunnit den, och når ej heller genom en rent självständig utveckling hos dem alla fram till de högsta stadierna.

INDOEUROPEERNAS ÄLDSTA PATRIARKALISKA STORFAMILJ

» **N**ÅGRA SVENSKA GRAVAR FRÅN STENÅLDERN »
skriver Montelius, »innehålla endast lämningar av ett lik, vanligen finner man dock ben av flera skeletter i samma grav. I Västergötlands gånggrifter och hållkistor har man flera gånger påträffat ben av femtio till hundra lik i varje grav, någon gång ännu flera. I gånggrifterna träffas ej sällan skeletter eller spridda människoben även i gången. Både män, kvinnor och barn vila i dessa gravar, vilka troligen böra betraktas som ett slags familjegravar.»

Liknande iakttagelser synas vara allmänna överallt, där de egentliga megalitiska gravformerna förekomma. Den samtidiga »ensamgravkulturen» i Danmark och mellersta Europa samt anorstädes utgör uppenbarligen en särtyp, men även i detta fall är det icke alltid fråga om egentliga »ensamgravar» eller gravar för blott ett lik i varje, ty ofta finnas bevis för, att man ovanpå den ursprungliga graven anlagt »en ungefär liknande grav för sonen, brodern eller sonsonen», såsom Stjerna uttrycker det.

Möjligheten är således icke utesluten, att vi i dösa, gånggrifterna och hållkistorna samt deras motsvarigheter i olika världstrakter hava att göra med kanske icke »familjers», men väl ätters eller klaners gemensamma gravbyggnader — således ett minne från klansamhällets tillvaro bland ifrågavarande folk. Obermaier använder direkt uttrycket, att »de megalitiska familje- och klangravarna och slutna begravningsplatserna bestyrka», att man »om de europeiska neolitikernas sociala organisation med säkerhet kan utsäga åtminstone, att de voro bofasta och levde i trängre stam- och familjegrupper», vilket här väl skall betyda detsamma som ätter eller klaner.

I själva verket förmå de arkeologiska urkunderna av materiell art att giva oss endast mycket sparsamma och osäkra upplysningar om samhällsförhållandena i Europa under den yngre sten-

åldern. Förhållandena äro i dessa avseenden något bättre, vad Egypten och Sydvästasien beträffar. Där hade, som vi sett, i neolitisk tid jordbruket, bevattningssystemet och stadsbyggandet hunnit så långt, att vi av spåren efter hithörande anläggningar kunna draga vissa allmänna slutsatser beträffande samhällsskicket. Varförutom inskrifterna redan under kopparåldern, övergångstiden mellan yngre stenålder och bronsålder, börja ge fullt klart besked om en del viktiga drag av samhällsordningen i Sinear och Egypten. Men vad vi där på sådant sätt upptäcka är icke någon äldre forntid. Vi befinna oss redan försatta i den yngre forntiden, då »historiens» ridå på detta sätt går upp inför våra ögon i den nära Orienten.

Skall det gå oss bättre i Europa och i det indoeuropeiska Asien? Är det där totemistiska och exogama klansamhällen, som tidigast uppenbara sig för den historiskt eller snarare »förhistoriskt» forskande sociologen? Ingalunda.

Vad vi genom språkvetenskap och traditionsforskning få veta om indoeuropeerna går enligt Eduard Meyer tillbaka in i fjärde förkristna årtusendet, men visar oss knappast något fornåldrigare än ett i upplösning varande klansamhälle med faderslinje, klart utpräglat patriarkaliskt familjeliv och begynnelsen av en statsförfattning.

Om totemismen funnits, är den redan försvunnen och har lämnat blott otydliga eller osäkra spår efter sig i kultur, myter, sagor och sedvänjor, uti vilka djur och andra naturföremål spela en roll. Detsamma gäller exogamien och de med den närmast sammanhängande sociala anordningarna och bruken. »Intet semitiskt folk och intet annat indoeuropeiskt folk än hinduerna kan med säkerhet bevisas hava varit exogamt», skriver Frazer. De hithörande bruk, som enskilda indoeuropeiska eller semitiska folk kunnat låna från lägre, rasfrämmande grannar, få naturligtvis icke medräknas, då det gäller grundragen av indoeuropeernas eller semiternas självständiga samhällsutveckling. Den stora begåvning, som, möjligen i förening med särdeles gynnsamma naturomgivningar, betingat ett mycket tidigt uppstigande av indoeuropeer och semiter till relativt höga kulturnivåer, har för oss trängt undan deras primitivitet uti ett så avlägset historiskt fjärran, att forskningen ännu ej förmått framdraga mer än osäkra spår av densamma.

* * *

I språkforskarnas s. k. »indoeuropeiska urtid» eller rättare »gemensamhetstid», då det ännu ej uppstått olika språk och folk inom de människogrupper i Sydösteuropa, från vilka iraner, inder och armenier samt greker, italer, kelter, germaner, slaver senare utskilde sig, är den patriarkaliska enkelfamiljen eller storfamiljen redan en starkare social organisation än ätten. Inom det större blodsbandssamhället — ätten eller klanen — har det av husbonden regerade hushållet blivit »en stat i staten», som dragit åt sig mycket av den makt och myndighet, vilken tidigare tillhört den större gruppen, klanen, såsom sådan.

Av största vikt är att beakta, att vi här ej ha att göra med familjen, enkelfamiljen eller storfamiljen över huvud, utan endast med en viss utvecklingsform av densamma. De äldre arter av enkelfamilj eller storfamilj, vilka existerade inom urtidens större horder och den äldre forntidens tidigare klanväsen, är det icke längre fråga om. Den patriarkaliska familjeform, som vi nu skola studera, uppstod inom det yngre klanväsendet, genom ett sönderfallande av klanerna uti sociala och lokala enheter, hushåll, vilka av ekonomiska och politiska skäl vunno allt större självständighet.

Felaktigt har en äldre samhällsforskning föreställt sig saken omvänt. I Bibeln samt hos Homeros och Aristoteles och i andra antika källor, som man förr trodde leda tillbaka ända till människosamhällets begynnelse, framträder en säregen art av den patriarkaliska familjen, vilken uppfattades som ett slags primitivt ursamhälle, utur vilket, såsom Aristoteles säger, ätt, stam, och stat allt ifrån begynnelsen uppstått genom en naturlig tillväxt, bevisande att människan såsom sådan är ett »politiskt djur», ett »statsdjur».

Den företrädesvis på grekiska och romerska forskningar grundade »klassiska filologien» och »klassiska bildningen» ha intill närvarande stund segt fasthållit denna grundfalska uppfattning, att en relativt sent utvecklad, högt specialiserad särform av familjen eller hushållet skulle vara identisk med själva urformen av all mänsklig samlevnad, den äldsta gruppen av samlevande människor. Att Aristoteles kunde begå ett sådant misstag är allt utom överraskande eller märkvärdigt i anseende till det torftiga forskningsmaterial, som stod honom till buds. Säkert torde dock vara, att den store realisten och empirikern, om han for-

skat och skrivit i våra dagar, skulle uppfattat saken helt annorlunda än sina allt för auktoritetstroga modärna eftersägare. Han skulle nog icke, såsom t. ex. Wilamowitz-Möllendorff, nöjt sig med att konstatera den patriarkaliska familjens förekomst hos de gamla grekerna, under det han, såsom en löjlig »modesak», avvisade varje undersökning om de där bakom liggande, ännu äldre samhällsförhållandena hos grekerna eller deras förfäder.

* * *

Först fram mot den äldre forntidens slut — således ofantligt långt från det mänskliga samhällets begynnelse — blir det på en relativt högt utvecklad ekonomisk teknik grundade och av husfadern eller husherrn enväldigt styrda, vanligen av flera släktled samt slavar och tjänare bestående familjehushållet den elementära och fundamentala samt i alla avseenden klarast framträdande samhällsbildningen.

Familjefadern är husets, hushållets, familjens självhärskare med makt över de sinas liv och död. Mot romarnas *pater familias* svarar grekernas *despotes*. Detta senare ord anses sammansatt av *dem* och *potis*. *Dem* är *domos*, hus, familj. *Potis* (senare *potis*) tolkas såsom ursprungligen betydande helt enkelt »han själv». Således: redan nu heter det »*l'état, c'est moi*» — eller i fri översättning: »familjen, det är han själv». Husfadersmakten, romarnas *patria potestas*, var ett envælde, en absolut »konungamakt» inom sitt gebit, hushållet, ett »konungarike» i smått.

I regel är ju hushållet en lantgård med många byggnader, med åkrar, ängar och skog, med en mängd »folk» och ej sällan en myckenhet boskap. Stundom är den förnämligaste manbyggnaden, herrehuset där »patriarken» residerar, väl befästad, förvandlad till ett slags primitiv borg. I tidernas fullbordan — d. v. s. i den yngre forntiden eller ännu senare, i medeltiden — växer denna ut till en verklig borg, sådan som den vi känna i det äldre Troja, det äldre Tiryns eller Mykenä; men så långt ha vi ju här ännu icke hunnit.

Hos den utgående äldre forntidens absolute familjemonark, regerande över familjegården och dess fria och ofria invånare, föreligger sålunda ett maktförhållande av den mest utpräglade art. Han härskar med vidsträcktaste, ehuru icke i allt fullkomligt likartad, maktbefogenhet över hushållets, »familjens» samtliga medlemmar

— d. v. s. över den egentliga hustrun och över bihustruna, över sina och deras barn, över fria och halvfria tjänare och över slavar, över sina i hushållet levande stridskamrater samt över hemmavarande bröder och systrar och andra nära släktingar.

Egendomsrätten eller besittningsrätten för livstid över jorden och alla andra fastigheter samt boskapen och slaverna och familjeklenoderna vilar hos honom allena. Hans egendomsrätt är stark nog att följa honom över gravens stentröskel. Slavar måste dö och begravas med honom för att tjäna honom i skuggornas land. Med sina praktvapen och härligaste smycken iklädde han för den sista färden. Bland många folk och under långa tider var det änkans heligaste och ofrånkomligaste plikt att följa mannen in i dödsriket — såsom skuggan följer den levande, då han går ur den heta dagern in i det svala mörkret.

Betydelsefullt är, att den äldsta kända indoeuropeiska språk-skatten äger en beteckning för änkan, men icke för änklungen. Att vara änklung innebar för den forntida familjemonarken ingen väsentlig ändring av hans livsförhållanden. Att vara änka var däremot något alldeles särskilt — tragiskt nämligen. »Icke blott i det gamla Indien, utan även nästan i hela Europa, bland skyter, traker, slaver, en del germaner, enligt vissa antydningar även bland de äldsta grekerna, var det sed», skriver Schrader, »att hustrun eller en av hustrurna blev dödad på mannens bål eller vid hans grav, för att begravas med honom och i dödsriket göra honom samma tjänster som här i livet. Och där detta bruk icke härskade — — — var det förbjudet för änkan att gifta om sig.»

Den forntida familjemonarkens makt över de sina gällde tillstånd att leva, lika väl som den kunde taga form av befallning att dö. Förr än fadern upplyftat det framför hans fötter på marken nedlagda nyfödda barnet, hade detta icke erhållit rätten att leva. Underlät fadern upplyftandet eller knäsättningen, var barnet dömt att utsättas i vildmarken för att dö av köld och svält eller bli ett byte för rovdjuren. Med flickebarn, som i allmänhet ansågos vara mindre önskvärda, förfors ofta på detta sätt. Men de många sagorna om heroer, som strax efter födelsen blivit utsatta och sedan ammat av en varginna eller hind eller annat dylikt moderdjur samt slutligen adopterats av en herde eller jordbrukande fattigman, tyda på, att även gossemord på denna väg icke voro ovanliga.

Att ett barn var av »äkta» börd, var således icke nog för att giva det rätten att leva. Fadern måste uttryckligen tillkännage sin vilja att med den nyfödde öka sina levande äodelar. Och sedan levde sonen såväl som dottern i ett tillstånd av ofrihet och rättslöshet gentemot fadern. För sonen varade detta, om ett slags slaveri erinrande förmyndarskap, ända intill faderns död; för dottern, till dess hon, i regel utan att tillfrågas, blev bortgift och sålunda kom under en annan mans oinskränkta välde.

Familjefadern var framför allt hushållare, ordnare och ledare av familjens jordbruk och boskapsskötsel och övriga, ej särskilt husmodern påvilande ekonomiska verksamhet. Men han var vid behov även värnaren, krigaren, ledaren av sina män, då vapnens makt påfordrades. Och på honom vilade även det ansvarsfulla värvet att vårda kultförhållandet mellan familjen och de gudomliga makterna. Han vakade ock bland de sina över att seden efterlevdes. Han skipade rätt, dömde, agade och straffade. Att döda och utstöta ur familjegemenskapen var hans rätt.

I sitt förhållande till kvinnorna var den indoeuropeiske husfadern obunden. Han kunde ha en enda laglig hustru eller flera. Äldst, d. v. s. före splittringen i skilda folk, var polygynien utan tvivel allmän. Senare vann monogynien insteg hos en del hithörande folk, särskilt i Europa. Det är dock endast bland greker och romare, som något månggifte i äldsta tider icke kan påvisas. Bland västgermanerna hade polygamien blivit undantag för gemene man vid den sena tidpunkt, århundradena före vår tidräknings början, då vi först erfara något om dem. Men bland nordgermanerna var månggiftet då ännu regel. Som vanligt dröjer den urgamla seden längst hos de förnåma och furstarna.

Så länge det ej fanns representanter för underkuvade folk, slavar och tjänare av främmande blod, och så länge den ekonomiska och sociala klass-skillnaden ej hunnit bli starkare utpräglad inom herde- och bondefolken, synes husfadern ha nöjt sig med att, efter råd och lägenhet, hålla sig med flera legitima hustrur, bland vilka dock en alltid var den förnämligaste och hushållets egentliga kvinnliga överhuvud. Men då huset befolkades även av en mängd ofria och halvfria tjänare och tjänarinnor, blevo dessa senare husfaderns »frillor», »sängkamrater» i den utsträckning han behagade. Någon enligt den tidens åskådningar »otillbörlig frihet» tog han sig icke härigenom. Det tyska ordet *Kebse*, betecknande en slavinna eller tjänarinna, som på samma

gång kan vara husbondens älskarinna, är urgermanskt, således också det sociala förhållande som det betecknar. Men ordets moraliska betoning har ändrat sig under tidernas lopp.

En rangskillnad mellan de barn, som husfadern hade med sina legitima hustrur — överhustrun och bihustrurna — synes icke ha existerat. Däremot torde begreppen »äkta» och »oäkta» barn ha börjat utveckla sig, då skillnaden mellan hustru och frilla uppstår. Likväl fanns här stort utrymme för husfaderns godtycke. Han kunde upphöja och förnedra bland sina undersåtar, icke minst bland dem av dessa, som han visste vara sina egna barn.

* * *

Självklart är, att husmoderns ställning blivit bättre och otveddigare, då hon, såsom bland de gamla grekerna och romarna, var enda legitima hustrun och hade blott mannens ofria eller halvfria frillor vid sin sida inom hushållet. Hon var då den enda kvinnan i huset, som födde fria, arvsberättigade söner åt husfadern — åtminstone såtillvida som han ej godtyckligt ingrep mot en sådan ordning. Annorlunda ställde sig naturligtvis saken, då flera legitima hustrur funnos. Att gälla som den främsta bland dessa var en osäkrare ställning — både såsom moder och såsom hushållets föreståndarinna.

Vilja vi bilda oss en föreställning om de äldsta och efter folk-splittringen ännu länge i Europa och Asien allmänna indoeuropeiska familjeförhållandena, få vi sålunda — det må ännu en gång betonas — icke låta oss allt för starkt påverkas av vår kännedom om de äldsta grekiska och romerska sederna. Dessa representera ett relativt tidigt uppnått högre utvecklingsstadium — karaktäristiskt för de tvenne då rikast begåvade av alla indoeuropeiska stammar.

I den enda eller främsta legitima hustruns kommandomyndighet över vissa av hushållets ekonomiska förhållanden, framför allt den dagliga konsumtionen, men även vissa delar av tillverkningsarbetet, äro husmodersvärdigheten och makten över husfolket förankrade.

Eljes är även den legitima hustrun starkt beroende av mannens godtycke, vilket sedvänjan blott svagt reglerar till hennes förmån, men däremot i vissa fall tillåter och bjuder att taga form av den brutalaste tänkbara offentliga misshandling och skändning — nämligen då hon, makan, begått äktenskapsbrott.

Straffet för äktenskapsbrott, säger Tacitus i sin omkring år 100 e. Kr. skrivna bok om germanerna, »följer omedelbart och är överlämnat åt mannen. Med avskuret hår och i blotta underklädningen jagas äktenskapsbryterskan i släktingars närvaro ut ur huset av mannen, som sedan med piskslag driver henne genom hela byn». Hos moderna skildrare av de sydryska böndernas seder och bruk, t. ex. i skrifter av Maxim Gorki, finna vi beskrivningar, som ord för ord motsvara den gamle romarens, men dessutom ofta uppvisa detaljer av ursinnig brutalitet, vilka i liknande situationer återfinnas hos en del nutida naturfolk. Den nakna »synderskan» jagas och sargas som ett vilt djur av en skara tjutande män, kvinnor och barn, tills hon äntligen faller orörlig till marken ute i skogen. Då är »rättvisan» skipad — och ett folknöje har haft sitt normala förlopp.

Icke dess mindre är denna bestraffning av en särskild typ av äktenskapsbrott inom den despotiskt styrda patriarkaliska familjen utan tvivel att betrakta som en mildring av ännu äldre tiders hårdare rätt och rättskipning. I Catos mun lägges följande skildring av gammalromerska förhållanden. »Om du ertappar din hustru med äktenskapsbrott, kan du utan dom döda henne; då däremot hon icke skulle ha rätt att ens peka på dig med fingret; i fall du beginge äktenskapsbrott eller bleve förelidd till ett sådant.»

Här är det ännu icke fråga blott om olika moral för män och kvinnor. Det moralbud, som så ofta mannen det fordrar eller behagar, är absolut bindande för hustrun, saknar varje motsvarighet för mannens egen räkning. Snarare föreligger en ensidig lydnessplikt eller egendomsrätt, än någon egentlig moralföreställning. Mannen är ägare av hustruns könssegenskaper. Hennes otrohet är stöld av hans egendom.

* * *

Riktigheten av denna egendomsrättsliga uppfattning av det forntida patriarkaliska äktenskapsbandets innebörd skall närmare framgå av det följande. Här må blott ett par bland många hörande drag framhållas.

En beteckning för »äktenskap» och »makar» saknas i de äldsta indoeuropeiska språken. Mannens och kvinnans ställning i äktenskapet voro så grundolika, att frågan om en gemensam

beteckning ej kunde uppstå. Maken var husets härskare. Makan var en kvinna, som följde, lydde honom, födde honom barn och förestod hans hus och var hans egendom, utan att vara hans slav i ordets dåtida rättsliga mening.

Ett mycket sent minne härom återfinna vi, såsom Montelius påpekar, »uti den svenska landslagen, således i den lag, som gällde på landsbygden i Sverige ända till år 1734! Där iakttaga vi, att 'Tjuvabalken' börjar med följande stadgande. 'Bästa ting, som bonde i bo sitt haver, det är laggifta hustru hans. Vilken henne från bonden stjäl, han är värste och störste tjuv. Och därför envar, som bondens hustru lockar från honom och löper med henne bort; varder han därvid fången på färsk gärning, då skall han till tings föras och dömas och upphängas över andra tjuvar. Vill ej bonden hustru sin liv unna, då föres ock hon till tings och dömes kvick i jord'. Hon skulle således, om ej mannen skänkte henne livet, dömas att levandę begravas!» — tillfogar Montelius.

Hustrun förlorade genom äktenskapet sin samhörighet med föräldrahemmet, föräldrahushållet, och erhöll i utbyte en befälsställning under mannen inom dennes hushåll — nämligen då hon gifte sig med en man, som redan inträtt i sin värdighet som hushållets monark. Levde han, såsom väl ofta var fallet, ännu i sin faders hushåll, hade denne och svärmodern i främsta rummet kommandot över den unga sonhustrun. Och de underlät icke att på sina olika sätt utnyttja makten. Forntidens svärmoderstyranni har lämnat djupa spår i tradition och folkmedvetande. »Även den ännu på den ryska landsbygden så ofta förekommande, *snochacestvo* kallade oseden, bestående däri, att svärfadern i smyg eller öppet gör sin i huset boende svärdotter (*snocha*) till sin älskarinna, får helt visst betraktas som ett även för forntiden utmärkande drag», skriver Schrader, i det han framhåller, att mycket av det indoeuropeiska forntidsbarbariet bibehållit sig ojämförligt bättre bland Central- och Sydrysslands bönder än inom någon annan av rasens förgreningar.

Genom giftermålet övergick hustrun från föräldrahushållet till mannens hushåll, men icke från sin egen till mannens ätt. Inom denna vann hon aldrig burskap eller rättsställning. Dock lossades banden med den egna ätten, och den gifta kvinnan blev sålunda i viss mån »ättelös». Ett rättsskydd från den egna ättens sida kunde väl ifrågakomma, men egentligen endast, då

kvinnans behandling inom makens ätt innehar en rubbning av det genom giftermålet upprättade ekonomiska avtalet eller jämviktsförhållandet mellan de båda ätterna.

* * *

Över huvud tala starka skäl för uppfattningen, att icke erotisk-moraliska, utan ekonomiska känslor och åskådningssätt voro avgörande för de sexuella sedvänjorna inom den äldre forntidens patriarkaliska familjeliv. Något värderande ur rent sedliga synpunkter av den ogifta eller gifta kvinnans kyskhet är det i regeln tydligen icke fråga om.

Hos mannen har utvecklats en viss åstundan att veta sig vara far till sin hustrus barn. Han värderar så tillvida brudens jungfrudom och hustruns trohet. Men forntidspatriarken är, då det ur ekonomiska eller andra synpunkter så passar honom, beredd att för kortare eller längre tid låna ut sin dotter eller hustru åt en fruktad storman eller åt en värderad gäst eller vän. Någon konstant brännande svartsjuka eller fin känsla för kvinnovärdets beroende på kyskhet och trohet är det absolut ej tal om. Hela förhållandet mellan man och kvinna, särskilt i sexuellt avseende, är ännu grovhugget, rått, ekonomiskt-materialistiskt.

Äkta forntidsprägel i detta avseende har berättelsen i första Mosebokens tolfte kapitel om hur patriarken Abram med snöd beräkning och dessutom på ett bedrägligt sätt lånar ut sin då unga och sköna hustru, Sarai, åt Egyptens konung. Ehuru icke en indoeuropeisk utan en semitisk forntidshistoria, kan den ur typologiska synpunkter förtjäna att här anföras.

»Men hungersnöd uppstod i landet, och Abram drog ned till Egypten för att bo där någon tid, eftersom hungersnöden var så svår i landet. Men när han nalkades Egypten, sade han till sin hustru Sarai: 'Jag vet, att du är en skön kvinna. Om nu egypterna tänka, när de få se dig: 'hon är hans hustru', så skola de dräpa mig, under det att de låta dig leva. Säg därför, att du är min syster, så att det går mig väl för din skull, och så att jag för din skull får leva'. Då nu Abram kom till Egypten, sågo egypterna, att hon var en mycket skön kvinna. Och när Faraos hövdingar fingo se henne, prisade de henne för Faraos; och så blev kvinnan tagen in i Faraos hus. Och Abram blev av honom väl behandlad för hennes skull, så att han fick får, fåkreatur och åsnor, tjänare och tjänarinnor, åsninnor och kameler.»

Slutet på historien blev ju, att den hebreiske patriarken fick tillbaks sin hustru och en utvisningsorder därjämte, emedan Faraos köttsliga beröring med en annan mans hustru uppkallat skadliga »makter» mot Faraos. »Men Herren hemsökte Faraos och hans hus med stora plågor för Sarais, Abrams hustrus skull.»

Att Sarai var Abrams halvsystem, så väl som hans hustru, förbättrar icke affären, vad patriarkens ärlighet beträffar, ty vad som avsågs och uppnåddes var ju att för Faraos dölja det här avgörande faktum: äktenskapet mellan Sarai och Abram.

* * *

Tydligast framträda de ekonomiska förhållandenas och motivenas underbart starka inverkan på gestaltningen av det äldre forntida indoeuropeiska äktenskapet och familjelivet, då vi iakttaga, hur det enligt sedvänjan gick till, när ett äktenskap kom till stånd.

Den äldsta kända, fullt allmängiltiga formen för ingående av äktenskap bland indoeuropeerna är det rena försäljnings- och köp-avtalet. Bruden såldes av sin fader och köptes av sin blivande man eller, för dennes räkning, av hans fader. Vad det kom an på för flickans fader, var sakförhållandet att han i flickan ägde en arbetskraft och över huvud taget en begärlig vara, som hade sitt givna pris i marknaden, äktenskapsmarknaden — här i bokstavlig bemärkelse. För brudgummen eller hans fader stod icke mindre klart, att den blivande hustrun (eller sonhustrun) var en ekonomisk nyttighet, som var värd ett visst pris i oxar, får, hudar, metall eller andra brukliga bytesvaror. Med andra ord: flickans fader sålde och flickans friare (eller hans målsman) köpte en mänsklig arbetskraft med särskild uppgift — nämligen den att föda barn, producera nya arbetare, så väl som att själv arbeta i hushållet.

Att ynglingen hemsöktes av kärlekskänslor och på den grunden önskade en maka var visserligen ett fundamentalt urfaktum, som icke kunde förbises, och utan vilket hela inrättningen aldrig kommit till stånd. Men då den saken nu en gång var given, fanns intet hinder för att låta de ekonomiska intressena och synpunkterna överskygga det hela. Sålunda fästes av brudgummens fader intet avseende vid den lilla detaljen, att ynglingen kanske föredrog en viss flicka framför en annan. Och om brud-

gummen skötte saken själv, tog han nog ofta icke heller hänsyn till sådan sentimentalitet — om ekonomiska och sociala intressen bjödo annorlunda. Dock må ju erkännas, att den äldre seden att betala för bruden måste varit bättre förenlig med ett urval enligt erotiska grunder än det yngre, nu gängse bruket, att bruden ingenting kostar, men väl kan medföra en »hemgift».

Kvinnan har i äktenskapet tre uppgifter: att vara älskarinna, mor och arbeterska. Av dessa voro i forntiden — och även före och efter forntiden — de två senare värven, barnaföderskans och hushållsarbeterskans, ojämförligt viktigast. Erotiken kunde skötas och sköttes, som vi sett t. o. m. inom hemmen, även på annat sätt än genom äktenskap eller legitimt samliv. Vad som icke kunde undvaras var en mor för de barn, som mannen med tillförsikt skulle erkänna som sina egna, samt en förarbeterska och ledarinna inom hushållet, så bunden vid detta att dess intressen blevo hennes egna. Här, icke i erotiken och sympatien, ligger det forntida och över huvud det äldre mänskliga äktenskapets allvar, sådant detta förstods och tillämpades och — inom de vida kretsar av mänskligheten, där det ännu existerar — fortfarande förstås och tillämpas.

* * *

Att köpaktenskapet är ett allmänt stadium i det mänskliga äktenskapets utvecklingshistoria, kunna vi med stor sannolikhet sluta av forskningar bland alla jordens folk och i alla, för undersökningar av detta slag tillgängliga, tider. Det är tydligen denna form av äktenskapets ingående, vilken når sin mest typiska utveckling i forntiden — sedan den förberetts i urtiden — samt omvandlas under de följande kulturskedena. Då köpaktenskapet blomstrar, finna vi vid sidan av detsamma lämningar av ännu äldre typer.

Hit räknar jag främst vissa spår av ett fritt avtal mellan kontrahenterna själva, ofta innebärande ett omedelbart börjande — på »prov» eller på allvar — av könsumgänget dem emellan. Här, i denna ungdomens självrådighet vad könsumgänge och äktenskap beträffar, ser jag rester av urtidens, delvis föga bundna och stabila och särskilt inom ungdomen starkt promiskuösa köns-
livsförhållanden. De bland vissa europeiska, särskilt german-
ska länders bönder förekommande, i urgammal sed grundade

»provsnätterna» och den vid vissa folkfester för ungdomen ännu halvt tillåtna sexuella friheten må särskilt beaktas i detta sammanhang,

Roväktenskapet står tydligen den urtida sexuella och äktenskapliga friheten nära — så till vida som denna ej var kring-skuren genom exogami eller liknande inrättningar. Seden att på fulla allvaret röva bruden från hennes föräldrar eller familj är ganska allmän vid sidan av köpäktenskapet och harmonierar rätt väl både med detta och de ungas självrådiga äktenskaps-avtal. Röveri och handel ha aldrig stått i något djupt motsatsförhållande — allra minst i äldre och äldsta tider. Varför skulle man betala eller arbeta för flickan, då man med lika god verkan kunde röva henne?

Och icke behövde flickan själv nödvändigtvis vara ovillig att låta sig rövas. Tvångsarbeterska var hon ju i lika grad som dotter i sin egen och som hustru i sin mans familj. Att bli gift var dock i och för sig en fördel. Röveriet gällde snarare flickans fader, som utan ersättning gick förlustig en arbetskraft. Så till vida hade roväktenskapet den sociala olägenheten, att det ofta förorsakade fejder mellan familjerna eller samhällena — då dessa icke redan förut stodo i krigsförhållande till varandra.

Naturligtvis skall icke förnekas, att kvinnorovet hos lågt stående folk bevisligen ofta innebär en rent av livsfarlig brutalitet mot kvinnan och så till vida näppeligen kan vara särdeles i hennes smak. Men å andra sidan är ju utan allt tvivel kvinnans, särskilt den primitiva kvinnans, förmåga att vörda och älska eller fördraga den som pryglar henne, hart när obegränsad. Man läser i den etnologiska litteraturen så ofta om de gifta kvinnornas traditionella uppfattning av misshandel såsom kärleksbevis, att det blir omöjligt att ej tro på saken.

Ett annat spørsmål är det, huruvida roväktenskapet får betraktas såsom en typ, vilken allmänt föregått köpäktenskapet och slutligen lett fram till detta senare. Frågan kan bejakas, men endast med det förbehållet, att roväktenskapet sannolikt aldrig varit en så exklusiv form för äktenskapets ingående, som köpäktenskapet var, särskilt i den äldre forntiden. Att röva hustrur kan under vissa skeden ha varit vanligt, men näppeligen någonsin det enda sättet. Handeln är sannolikt föga yngre än kriget. Vi veta ju, att den primitivaste handeln är en stum byteshandel mellan fientliga, ofta konstant krigförande grann-

horder eller grannstammar. Att endels röva och endels köpa fruar samt att dessutom skaffa sig sådana genom fria, direkta och intima förbindelser med det täcka könet inom eller utom det egna samhället — det är allt metoder, som, enligt vad vi veta om naturmänniskan, förträffligt harmoniera.

Den moraliska gudsnådlighet, vilken det är Edvard Westermarcks specialitet att ha interpreterat in i den primitiva mänsklighetens könsförhållanden, har ingen motsvarighet i verkligheten — icke ens då det gäller vissa former av promiskuitet eller en del arter av »*the horror of incest*» eller äktenskap mellan ungdomar, som vuxit upp tillsammans.

* * *

Köpäktenskapet avlöses i utvecklingen av gåvoäktenskapet, vilket i huvudsak hör den yngre forntiden och senare skeden till. Flickan är fortfarande faderns »egendom», vilken av honom, vanligen utan hennes hörande, överlåtes åt friaren att vara dennes »egendom». Men köpet har nu blivit beslöjat, därigenom att fadern anses giva bort (eller på gammal svenska »gifta» bort) sin dotter, under det brudgummen var förpliktad till en gengåva, utan vilken giftermålet saknade rättskraft. På ett ännu senare utvecklingsstadium upphör denna »gengåva», betalningen för flickan, att tillfalla hennes fader och tillkommer i stället henne själv — under namn av »morgongåva», eller en skänk morgonen efter brudnatten.

Att förhållandet slutligen omvandlas ända därhän, att friaren icke blott slipper att betala, utan själv får betalt, då han tar flickan — i det denna av sin fader eller familj förses med en »hemgift», en gåva ur hennes gamla hem för hennes nya hem, eller vid medellöshet, allra minst med en »utstyrsel» — det beror på senare tiders ändrade förmögenhetsrättsliga, särskilt arvsrättsliga förhållanden. Då dottern började betraktas såsom berättigad till någon del av fädernehusets ägodelar, blev konsekvensen, att hon fick taga med sig sin andel, eller en del av denna, då hon vid sitt giftermål flyttade ut ur föräldrahemmet.

* * *

De uti de äldre indoeuropeiska folkens giftermålsseder existerande kvarlevorna av ett köpäktenskap äro mycket talrika och ofta fullt otvetydiga.

Den grekiske geografen Strabon berättar omkring början av vår tidräkning om inderna, att dessa köpte sina hustrur av deras föräldrar och betalade med oxar. De indiska vedadikterna bekräfta detta för en tid, som ligger ytterligare 1000 till 1500 år tillbaka i tiden. Homeros, som berättar, att Ekeles, »väldige sonen av Aktor», hemförde Polymele, sedan han för henne givit »otaliga skänker», har för vana att beteckna den unga, giftasvuxna flickan såsom den, vilken inbringar sin fader boskap, »boskapsinbringerska», vilket alltså hänсыftar på gammalgrekiska seder före 800 f. Kr. Även Aristoteles, i den senare hälften av det fjärde århundradet f. Kr., antyder ett sådant bruk i det gamla Grekland, där »man bar vapen och köpte sig hustru».

Romarna lära vi känna först på ett så sent stadium av deras sociala utveckling, att endast ett bleknat minne av brudköpet ännu fanns kvar, men detta minne är dock fullt tydligt. »En av de hos dem lagliga formerna för äktenskaps ingående var *coemptio*, där själva namnet visar, att det är, eller åtminstone varit, fråga om ett köp», skriver Montelius. »Denna ceremoni ägde rum i närvaro av fem vittnen, och en person höll en våg. Den blivande äkta mannen, vilken uppträdde som köpare, vidrörde vågen med ett litet kopparstycke, som han sedan lämnade åt säljaren, den blivande hustruns fader eller förmyndare.»

Från slavernas och germanernas äldsta kända förhållanden finnas talrika bevis för dels det ännu existerande och dels det uti en »gåva» förvandlade brudpriset. Priset blir slutligen även här, liksom i Rom, en blott symbolisk betalning eller, då det håller sig mera substansiellt, förvandlas det till en gåva åt bruden själv.

Om germanernas giftermål skriver Tacitus följande. »Hemgift bringas icke av hustrun åt mannen, utan åt hustrun av mannen. Föräldrar och släktingar äro närvarande och pröva gåvorna, som ej äro valda efter veklig kvinnosmak eller för att pryda bruden med, men utgöras av kreatur och en häst i full mundering och en sköld tillika med *framea* och svärd. Mot dessa skänker erhålles hustrun, och hon själv å sin sida ger ock mannen något till hans vapenrustning hörande. Detta anse de såsom det fastaste band, såsom en hemlighetsfull invigning, ja, såsom äktenskapets gudomliga bekräftelse.»

Västgoterna betalade bruden med trälar och hästar, frankerna och allemannerna med hästar och oxar. Bland nordborna har

brudköpet lämnat spår efter sig i Eddan och i de gamla lagarna. Den äldre Västgötalagen, som gällde ännu på 1200-talet, talar om »laga vängåva» vid äktenskaps ingående.

Slutligen bör i detta sammanhang icke förbigås den form av brudköp, som kan ha bestått däri, att friaren, då han av medellöshet var förhindrad att erlægga köpeskillingen »kontant», i stället arbetade en viss tid åt brudens fader i dennes familj. Ett den äldre forntiden, ehuru icke indoeuropeerna tillhörande exempel på denna metod för brudköp ha vi ju i första Moseboken, där det beskrives, hur Jakob hos sin morbror Laban tjänar för sina tvenne fruar Lea och Rakel — i sju år för vardera. En antydan från Nordens äldre forntid om brudköp genom arbete anför Montelius. »I Eyrbyggja saga», skriver han, »säger Vigstyr till en bärsärk, som friar till hans dotter Åsdis: 'då du är en fattig man, skall jag på förfädrens vis låta dig förtjäna din hustru genom hårt arbete'.»

Dock föreligger ofta möjligheten, att denna, sannolikt föga allmänna avart av brudköp förväxlas med en, från forntidens patriarkaliska familjeliv grundskiljaktig äktenskapsform. Jag åsyftar naturligtvis systemet att kvarhålla den gifta kvinnan och hennes barn hos hennes egen klan, där hon står under sina bröders och andra manliga anförvantes förmyndareskap. Makens besök och arbete hos kvinnan kunna under dessa förhållanden icke friköpa henne från hennes klan, som vill behålla henne just därför, att hon är ekonomiskt värdefull och därför att »valuta» ej finns.

En övergång till brudköp är ju tänkbar — nämligen därigenom att friarens eller den äkta mannens arbete, under viss tid, får gälla som den »valuta», mot vilken klanen helt avstår kvinnan åt honom.

* * *

Vid sidan av bevisen för tillvaron av ett verkligt eller till symbol vordet köpaktenskap bland forntidens indogermaner förekomma talrika och icke mindre tydliga spår av ett roväktenskap, vilket då stundom synes ha varit en ännu äldre giftermålsform än köpet, stundom förefaller som ett bruk under särskilda omständigheter eller för särskilda samhällsklasser.

Den i de första århundradena e. Kr. kompulerade, under benämningen Manu's lagbok kända samlingen av fornindiska sed-

vänjor och föreskrifter talar i sitt tredje kapitel (paragraferna 20—35) om åtta olika sätt att gifta bort eller »giva bort» kvinnorna inom de fyra kasterna. Arscha-ritualen består däri, att »ett eller två nötkreatur enligt lag utbetalas av brudgummen». Asura-ritualen kräver, att »friaren skall åt flickans släktingar och henne själv giva så mycket gods, som han har råd till». »Raksasa-ritualen består däri, att jungfrun, klagande och gråtande, bortföres med våld från sitt hem, sedan hennes släktingar blivit slagna och sårade och dörrarna till deras hus uppbrutna.» Denna mycket märkvärdiga bröllopsritual var förbehållen ksatrija-kasten, d. v. s. det ärftliga krigareståndet.

Hos grekernas och romarnas gamla författare och i en del av dessa folks äldsta sedvänjor finnas ävenledes antydningar om brudrovet — isolerat eller i förening med brudköpet. Hos spartaner och romare hade bröllopsceremonierna delvis till uppgift att symbolisera den skrämda, hos de sina skyddssökande brudens bortförande med våld av brudgummen. Bland inder, germaner och slaver, såväl som bland greker och romare, förekommo sådana bruk, som att bruden måste av brudgummen hämtas med stort manligt, ofta beväpnat följe samt höljas med ett dok (brudslöjan) och bäras över tröskeln till sitt nya hem samt där ned-sättas på golvet. I vårt svenska ord bröllop — brudlopp, brudlöpning — vill Montelius se ett nordiskt minne av den hastiga ritt, under vilken den rövade bruden fordom bortfördes, och vilken brudritt sedan länge såsom ceremoni bibehölls.

* * *

Männens välde över kvinnor och barn är äldre än den patriarkaliska familjen. Denna är blott den stramare, på privategendom grundade, »monarkiska» formen för en makt, som inom urtidens horder utövades av männen var för sig och av männens föreningar gemensamt samt inom »matriarkatet» (klan-systemet med moderslinje) närmast sköttes av varje kvinnas morbröder, bröder och andra manliga anförvanter på moderssidan.

Vad som är nytt för den patriarkaliska familjen är snarast den ekonomiskt grundade, relativa självständighet och slutenhet, varuti familjen framlever sitt liv och varigenom familjefaderns makt blir så mycket kännbarare för de övriga familje-

medlemmarna. Då storfamiljen blir en varaktigt och fullständigt självförsörjande ekonomisk enhet — som på sin höjd har en del arbets- och egendomsgemenskap med andra, nära besläktade storfamiljer inom samma bysamhälle — uppträder inom densamma och för första gången i vårt släktes utveckling det ärftliga enväldet, såsom ett verktyg för upprätthållandet av sedlig och religiös ordning, ekonomisk samverkan och krigisk självbevarelsekraft inom en grupp av människor. Organisationens centrum är den självständige, självsäkre mannen med sin egendom och sin hushållning. Kring honom gruppera sig hans hustru, hans barn och barnbarn, hans slavar och tjänare och stundom även några fria, jämbördiga fränder och stridskamrater. Likheten med en monarkisk stat — visserligen av minsta tänkbara omfång — är slående, såtillvida åtminstone.

Men någon egentlig stat eller ens föregångare till staten är den äldre forntidens storfamilj på sitt arvegods dock icke, ty såsom blodsbandsgrupp och såsom fortplantningsgrupp är den osjälvständig, utgör blott en del av ett större helt. Dötrarna måste givas bort åt främmande män och försvinna därmed ur familjegemenskapen, som främst är en äktenskapsgemenskap, en hus- och härdgemenskap, en arbets- och egendomsgemenskap. Sönerna måste utifrån hämta hustrur — främmande kvinnor, som tagas in i hushållet, för att genom sina barn fortsätta familjens liv och genom sitt arbete främja familjens västånd.

Men dessutom är storfamiljen medveten om, att hon själv tillhör en större syskonkrets — en ätt, en klan. Det flyter samma blod inom alla familjer, som tillhöra samma ätt. Och ätterna äro genom blodsband förenade i stammar och stammarna i folk.

Trots sin mycket imponerande ekonomiska och politiska självständighet, var den forntida storfamiljen redan från begynnelsen blott »cellen» i den verkliga samhällskroppen. Och under den fortsatta utvecklingen, då ätter och stammar blevo organer inom folkstater, framträdde än tydligare storfamiljens sociala och kulturella osjälvständighet.

* * *

Under det att storfamiljen regeras absolutistiskt som en ärftlig monarki, äro ätten, stammen och folket i den äldre forntiden

typiska demokratier. D. v. s. att i de för ätten gemensamma angelägenheterna hade ursprungligen alla familjer lika röst, och i, de för stammen gemensamma frågorna alla ätter lika inflytande. Även stammarna, då de samverkade som ett enigt, organiserat folk, voro tydligen i äldsta tider likaberättigade.

Den äldre forntidens, genom den patriarkaliska storfamiljen kännetecknade samhällsordning är således på en gång högst aristokratisk och högst demokratisk. Demokratismen är närmast en gruppdemokratism, icke egentligen en personlighetsdemokratism. Likställda voro de sociala grupperna såsom sådana, såtillvida som de voro av samma art, ordning eller grad — d. v. s. alla familjer inom samma ätt, alla ätter inom samma stam, alla stammar inom samma folk. Men ingenstädes framträder en likställighet av individerna — annorledes än som representanter för sina sociala grupper. Endast familjefäderna, storfamiljernas huvudmän och regenter, besitta fullständig medborgarrätt och åtnjuta full personlig frihet och inbördes likställighet. De sammanträda vid den samlade ättens rådslag. De samlas eller sända representanter till stammens stora möten eller gemensamma aktioner. Dessa familjemonarker äro folkets fria, myndiga män. Alla andra »fria» folkmedlemmar — män och kvinnor — stå bundna under deras makt och myndighet; »fria» i motsättning till slavarnas sociala tillstånd, men omyndiga genom den över dem vilande hufvadersmakten.

Dessa många, »husfolket» inom alla storfamiljerna, äro idel undersåtar — splittrade inom sina skilda »småriken», storfamiljerna. Som en samfäld menighet betraktad ha de över sig en aristokrati, hufväderna. Sonen kan efterträda fadern som husets herre. Men flertalet förblir i avhängighet.

Detta beroende flertal är dock långt ifrån socialt enhetligt. Omyndigheten är en annan för män och kvinnor, för fria och slavar, för arvsberättigade och icke arvsberättigade, för besittande och icke besittande, för högättade och lågättade, för infödda och främlingar. Familjemonarken härskar över ett visserligen litet samhälle, men över ett sådant med mycken social olikställighet.

Hans närmaste — de legitima hustrurna och deras barn samt de syskon eller fränder han kunde ha i huset — tillhörde samma aristokrati som han själv. De voro av ädelt blod. En av sönarna skulle ärva familjegodset och familjemakten; de andra fingo »söka lycka» i krig eller som nybyggare. Döttrarna skulle giftas bort för att bli familjemödrar hos jämlikar.

Men det övriga husfolket var »lägre», bestod av slavar samt mer eller mindre av »plebejer», icke fullt jämbördiga. Egen- dom och släktanseende började tidigt dela den fria befolkningen i högre och lägre, styrande och styrda, befallande och tjänande lager, ehuru dessa under den äldre forntiden och storfamiljens glansperiod ännu sammanhållas uti de olika, inom sig i viss mån slutna hushållen.

Någon isolerad aristokrati, omgiven av en flytande massa av plebejer, är det ännu icke fråga om. Livsgemenskapen mellan aristokrater och plebejer, liksom mellan fria och slavar, herrar och tjänare över huvud, är alltså den intimaste tänkbara — inom det i regel mycket trånga, forntida hemmets låga, röksvärtade väggar. Men förutsättningarna för kommande tiders klassolikställighet och klasskamp äro redan givna — liksom också förutsättningarna för den nu kommande monarkiska statsbildningen, vilkens första framträdande innebär den yngre forntidens, nya världsåldrars begynnelse.

PRIVATEGENDOMENS BEGYNNELSE

EGENDOM ÄR MAKT. D. V. S. SAMHÄLLENS, GRUPPERS, familjers eller enskildas makt att utesluta andra från förfogandet över ting (eller personer).

Äldst var gruppen eller samhället ende maktinnehavaren.

Detta gäller åtminstone för det fall, som jag anser vara det enda sannolika och av etnologi och arkeologi bestyrkta, nämligen att de primitivaste människorna levde i horder, icke i socialt från varandra isolerade enkelfamiljer. Inom horden finnas ett flertal mogna män, förutom kvinnor och barn, ungdomar och åldringar. Maktinnehavare voro männen, alla tillsammans, icke var och en för sig. Den enskilde mannen inom horden hade i varje fall blott tillfälliga och begränsade möjligheter att göra sitt rent individuella maktbegär gällande.

Föremål för männens inom horden samfälliga maktutövning voro hordens kvinnor och barn samt naturomgivningen och främmande människor (andra horder eller deras enstaka medlemmar). I stället för att säga, att samhällsegendomen är den äldsta egendomsformen, är det därför kanske riktigare att beteckna den tidigaste egendomen som gemensamhetsegendom. Horden är ägare, men det är nog endast männen inom horden, som utöva hordens egendomsakt. Och de utöva den såväl inom horden som utåt, mot främmande horder och individer. Vilket är av vikt att beakta med hänsyn till den senare utvecklingen av egendomsförhållandena.

Vi ha således redan i den primitiva människohorden att göra med tvenne former av egendom. Båda äro gemensamhetsegendom, och i båda fallen äro blott männen de egentliga ägarna — helt enkelt därför att de, icke kvinnorna och barnen, besitta makten. Ena gången gäller det männens ömsesidigt erkända gemensamma egendomsrätt till hordens kvinnor och barn och jaktmark, fiskevatten, verktyg, vapen, bostäder, eventuella förråder av födoämnen och andra nyttigheter. Andra gången är

det fråga om männens gemensamma försvar av denna egendom gentemot andra horder och deras enskilda medlemmar.

Här finnes från begynnelsen ett frö till två skilda utvecklings-tendenser, ledande fram till en blandning av privategendom och gemensamhetsegendom. Vissa egendomsföremål — t. ex. verktyg, vapen, bostäder, kvinnor och barn — ägna sig relativt tidigt såsom enskilda mäns privategendom. Andra — såsom jaktmarker, fiskevatten och gemensamt röjda och odlade marker eller gemensamt uppförda boningar — däremot icke. De förbli samhällsegendom, därför att de med gemensam makt måste skyddas mot främlingar eller endast gemensamt kunna utnyttjas.

* * *

Sannolikt äro, såsom här betonats, männen inom horden de egentliga grundarna av såväl social som privat egendom. Därmed skall dock icke det faktum undanskymmas, att även kvinnorna äro utgångspunkt för en egendomsutveckling i den bemärkelsen, att de tidigt bli icke blott föremål för männens egendomsrättigheter, utan även själva skapa vissa former av egendom, inom vilka de uppträda såsom ägare. Kvinnans tvång i det primitivaste samhället att försörja sig själv och de rent kvinnliga uppfinningarna inom försörjningskonsten voro härvid avgörande. Då kvinna och man i det primitiva samhället hushålla — d. v. s. anskaffa och förtära födan — på olika sätt och i huvudsak skilda åt, förvärvar kvinnan egendom av särskilt slag liksom mannen. Hon går ut på strövtåg med sitt barn på ryggen och sin grävkäpp i handen för att samla vegetabiliska födoämnen och annat ätbart, som låter sig ihopplockas utan jägarekonster. Slutligen lär hon sig att odla växter med ätbara delar och blir hackbrukets uppfinnerska. Såsom sådan blir hon ägarinna av redskap och jordbruksprodukter.

* * *

Egendomen uppstår sålunda och bibehåller sig, vad vissa föremål beträffar, länge såsom ett intersocialt maktförhållande — d. v. s. en på det exklusiva förfogandet över vissa ting och personer riktad maktkamp mellan samhällena. Denna intersociala egendom är, såsom sådan, gemensamhetsegendom, sam-

hällsegendom. Det primitiva samhället skyddar blott, vad det självt som ett helt äger. Först senare framträder den intrasociala egendomen, privategendomen, den ur en maktkamp och arbetsdelning inom samhällena uppkomna egendomsform, vilken åt vissa enskilda män lämnar exklusiv förfoganderätt över vissa kvinnor och barn och vissa materiella nyttigheter.

Då privategendomen är den enskildes socialt erkända rätt att exklusivt och oinskränkt förfoga över en person eller nyttighet, kan den icke ha uppstått, förr än åtminstone vissa enskilda personer eller grupper av sådana blivit mäktiga nog, fruktade nog inom samhället, att för egen del kunna tilltvinga sig sådan rätt gentemot övriga samhällsmedlemmar.

Inom urtidssamhället gäller icke növärdigtvis vad den enskilde själv med sitt arbete producerat eller vad han tillägnat sig eller ockuperat ute i naturen såsom hans »rättmätiga egendom». Det är icke någon given sak, att övriga samhällsmedlemmar ha en medfödd eller invand respekt ens för den genom arbete förvärvade privategendomen. De anse det ingalunda vara rätt och billigt, att arbetaren eller innehavaren skall få helt och hållet behålla, vad han producerat eller tillägnat sig. En sådan uppfattning kommer till stånd först efter en lång och delvis sannolikt rätt stormig social utveckling inom de primitiva samhällena.

Av etnologerna erfar vi, att urtidens och den äldre forntidens människor på sin höjd äro benägna, att låta den lycklige jägaren skära ut och behålla en av de bästa bitarna av det villebråd han nedlagt. Resten anses tillhöra »det allmänna». Att få behålla vapen och verktyg är lika vanskligt — då man ej själv har dem i omedelbar användning. De lånas gärna, med eller utan ägarens vetskap. Att få tillbaka det lånade är ägarens besvär.

»Brott mot äganderätten», skriver H. Schurtz, »äro i blott ringa utsträckning möjliga bland de primitiva, ty de beaktas knappt av samhället. Den enskilde får själv se till bäst han gitter, hur han kan återfå, vad han anser som sin egendom.» Tjuven skryter öppet med sin skicklighet och slughet, och den bestulne har, såsom i vissa delar av Melanesien, ej bättre utväg än att med pengar (musslor) återköpa sin fränstulna egendom. Det blir i regel billigare än att söka återtaga den med våld. »Stjal en hövding, låter man saken helt falla, för att inte reta honom till fiendskap». »Att stjäla från de på fältet växande

skördarna har över huvud» (i vissa delar av Nya Guinea) »inga andra följer, än att den bestulne grälar och hotar en stund».

Saken är mycket enkel. Samhället är i begynnelsen en alltför löslig inrättning att kunna genomföra privategendomens effektiva skydd. Och intresset för saken är ej stort, då det snarast är samhällsegendomen, som uppfattas såsom viktig. Den enskilde är ännu ej betydelsefull och stark nog för att av det allmänna eller genom egen kraft bli skyddad i sin besittning av yttre föremål.

Innan samhället som sådant på allvar tar sig an privategendomens skydd, måste den enskilde själv göra det. Och i detta vanskliga företag får han en utomordentligt betydelsefull hjälp uti tabuet. Han bevarar åt sig sin egendom långt effektivare genom att ställa den under »makternas» skydd, än genom att med handkraft försvara den själv. Vad respekten för ägarens verkliga makt icke uträttar, det förmår fruktan för hans inbillade makt.

Att männen utnyttja sin större kroppsstyrka för att avtvinga kvinnorna en del av den föda, som dessa samlat, är en i urtidssamhället icke sällsynt företeelse. Stävjad blev denna, för utveckling av kvinnans äganderätt skadliga våldspraktik nog främst genom männens fördom mot »kvinnomat» såsom varande under deras värdighet eller menlig för deras manliga styrka. Men då jaktlyckan svek dem och hungern plågade, fingo även sådana nobla hänsyn skjutas åt sidan, och mannen bevisade då även i detta fall, att makten skapar rätten och att privategendomen är alls intet, där ej tillräcklig makt, enskild eller samhällelig, står bakom.

Blott ett är visst — utom det att den fysiska makten varit med för att skapa egendomen. Och detta är, som nyss antytts, att övertro, vidskepelse, magi, religion, tabu fundamentalt medverkat vid privategendomens uppkomst. Det vill säga, att de personer, som först tilltvungo och tillvunno sig nödig respekt för sin privategendom, ofta förmådde göra detta åtminstone delvis därigenom, att de ingåvo tron, att de besutto en långt större makt än de verkligen ägde, att »straffa tjuvar och rövare» eller, rättare, att hämnas på dem, som kränkte deras självtagna eller genom arbete förvärvade egendomsanspråk. Ingen förståelse för privategendomens äldsta motiver och tidigaste historia utan ett ingående studium av tabuets olika former — således icke egendomstabuet ensamt.

Privategendomen är ett specialfall inom en större grupp av sociala företeelser. Detta därför att all äganderätt ursprungligen är en maktfråga, och därför att privategendomen från begynnelsen verkligen varit, vad den i senare tider utgavs för av sina mer eller mindre filosofiska försvarare — nämligen helig. Varvid detta ord dock icke får fattas i nyare teologisk bemärkelse, utan närmast såsom innebärande skräck för »makter».

* * *

Privategendomens föregångare voro den blotta besittningen och nyttjanderätten.

Med besittning menar jag här, att den enskilde förfogar över ett föremål, utan att i detta sitt förehavande vara av samhället (eller andra enskilda) vare sig störd eller erkänd och försvarad. Någon »rätt» finns icke, därför att samhället icke tagit befattning med saken, eller därför att samhället icke existerar uti ifrågavarande fall. Om en vilde ensam nedlägger och förtär ett villebråd ute i urskogen, kan stundom hela företeelsen anses falla utanför det socialas område. Voro kamrater inom synhåll, kan det dock hända, att dessa, ehuru de ej på minsta sätt deltagit i jakten, hava en rätt att deltaga i måltiden. Det visar sig då, att det nedlagda villebrådet ingalunda var jägarens privategendom, ehuru han i ett visst fall råkade få ostörd besitta det.

Blir en viss art av besittning vanemässig, får den lätt sedens helgd och övergår då ofta i privategendom. Vad som förelegat är i så fall vanligen, att samhället icke ansett sig ha haft intresse eller makt nog att störa besittningen och slutligen finner det lämpligast att hallstämpla den som skyddsberättigad egendom. Naturligtvis kan också en maktkamp mellan samhället och den (eller de) enskilda ha förekommit och slutat med samhällets nederlag, så att ett stycke tillämnad eller verklig samhällsegendom måst eftergivnas för att erkännas såsom privategendom.

På liknande sätt förhåller det sig med nyttjanderätten. Dock med den skillnaden, att här från början föreligger ett socialt förhållande, ett erkännande från samhällets sida; nämligen ett erkännande av rätten att använda vissa föremål på visst sätt, eventuellt under bestämd tid eller givna förhållanden. Olikheten med privategendomen är ju tydlig och likaså den näraliggande möjligheten av en övergång till privategendom.

* * *

Det betydelsefulla spörsmålet, vilka föremål privategendomen tidigast omfattade, bör utan tvivel söka besvaras under hänsynstagande till de äldsta besittnings- och nyttjanderättsförhållandena. Vi skola då bakom dessa upptäcka vad som torde vara den ursprungligaste faktorn i privategendomens uppkomsthistoria — nämligen den enskildes förhållande till sin egen kropp och dess funktioner.

De äldsta föremålen för samhällelig såväl som privat egenomsrätt voro kroppsligt livsnödvändiga eller såsom sådana ansedda ting.

En hord kunde ej livnära sig utan att äga jord, d. v. s. förfoga över ett område för att samla eller jaga och fiska på. Då vilden går avsidet eller vänder sig bort från kamraterna för att äta, har grunden väl ursprungligen icke varit fruktan för »det onda ögat» eller annat magiskt sattyg, utan helt enkelt den mycket naturliga önskan att under måltiden verkligen få vara privatägare av den födoämnesmängd, som är ämnad att inmundigas. Efter nedsväljandet är privategendomen i fråga fysiskt tämligen tryggad. Det dåliga humör, som regelmässigt affischeras av en eljes beskedlig hund, då han käkar sönder ett mer eller mindre rättfånget köttben, är tydligen icke heller annat än en ur djurriket medförd metod att markera privategendomsanspråk, just då de anses särskilt trängande.

Näst födan för stunden är sannolikt den påmålade eller påhängda prydnaden äldsta privategendom. När vilden är mätt, vill han också vara vacker, d. v. s. försköna sin kropp genom tillägg, utöver vad naturen behagat bestå. Dessa yttre tillägg uppfattas såsom viktiga beståndsdelar av den egna personligheten. Det egna jaget kompletteras genom dem. De äro privategendom i ordets djupaste möjliga betydelse eller i samma bemärkelse som en människas kroppsliga och själsliga egendomar äro hennes egentligaste privategendom. Härutinnan ändras intet genom det förhållandet, att en del av tatueringarna, sminkningarna och de påhängda prydnaderna och tecknen äro gemensamma för ett flertal individer, tillhörande samma förening, hord, klan eller stam. Dessa gruppbeteckningar uppfattas även de såsom oskiljaktiga från individens personliga väsen, ty om detta har man ännu inga individualistiska, utan endast starkt socialt färgade föreställningar. Den enskilde existerar blott som representant för sin sociala grupp. Denna är det primära.

I vissa fall är således det tidigaste egendomsbegreppet, även då detta avser rent personliga egendomligheter av medfödd eller artificiell art och därför förefaller oss som obestridligt tillhörande privategendomens kategori, dock snarast kommunistiskt — helt enkelt emedan individen uppfattar sig själv kommunistiskt, utgående från att kommunen (horden o. s. v.) är det egentligt existerande och den enskilde blott en »manifestation» av densamma.

De socialfilosofer, som förklarat privategendomen vara en ofrånkomlig konsekvens av och komplettering till människans personlighet, ha otvivelaktigt haft rätt vad begynnelsen angår, men lika otvivelaktigt orätt, då de — vilket för dem visserligen städse varit det ojämförligt viktigaste — utsträckt denna teori till att omfatta samtliga de uti ett mycket högt utvecklat samhällsliv (t. ex. 1800-talets västeuropeiska) bestående formerna av privategendom i jord och kapital lika väl som i personliga konsumtionsartiklar. Bristen på historiskt sinne och evolutionistisk forskningsmetod har länge hindrat en tillräcklig anslutning mellan egendomsteorien och verkligheten.

* * *

Vore vi etnologiskt och arkeologiskt i stånd att skriva privategendomens tidigaste historia, skulle utan tvivel det främsta draget bli evolutionen av en allt starkare personlighetsvilja hos en del enskilda samt en kamp mellan samhällets gamla egendomsrätt över dessa och deras nya anspråk på att äga sig själva och mer till. Denna maktkamp utspelades icke blott i den yttre världen, utan också i den inre, i de enskildas egna medvetanden, där samhället ursprungligen betydde oändligt mycket mer än det egna jaget. Men kampen leder steg för steg till ett nederlag för urprincipen om samhällets äganderätt över alla sina medlemmar och slutar redan i forntiden med, att en del av dessa svinga sig upp till ägare av de övriga. Sin yttersta konsekvens kan denna makt- och egendomsutveckling synas nå redan i den yngre forntiden, då storkonungen blir den ende, som besitter verklig frihet och egendom, under det att alla andra ligga i stoftet för hans fötter och allt landet, med vad däri finnes, är såsom hans privatdomän. Men ett sådant politiskt envælde och skenbart egendomsmonopol är, även i formen av orientalisk

despotism, egentligen ett stycke statssocialism. I dennas begrepp ingår ju icke nödvändigtvis, att den skall vara demokratisk.

Privategendomen, såsom utslag av en individualiseringstendens och maktsträvan hos de enskilde — eller rättare hos de starkaste bland dessa — är i själva verket ursprungligen, och sedan delvis allttjämt, en klart antidemokratisk företeelse — både såsom mål och såsom medel betraktad.

Egendomstabuet är så verksamt i privategendomens utveckling, därför att olika samhällsmedlemmar redan oavhängigt av tabuet göra sig gällande med olika makt såsom personligheter. Tabuet innebär en vidskeplig överskattning av denna personliga kraftolikhet och en tro på dess magiska utgreningar och stegrar därigenom i hög grad den sociala och ekonomiska olikställigheten utöver det mått, som betingas av de verkliga skiljaktigheterna i personlig kraft och ekonomisk aggressivitet.

Allra tydligast framträda privategendomens odemokratiska tendenser, då densamma inriktas på medmänniskor såsom egendomsobjekter. Här är den det mest direkt verkande medlet att skapa den största möjliga sociala olikställigheten — kulminerande uti den mellan slavägaren och slaven. Nu har den ena människan helt förlorat sin privategendom uti sin egen person och därigenom blivit en sak att såsom privategendom behandlas hur som helst av en annan människa, med mer eller mindre fullständigt uteslutande av så väl samhällets som tredje enskild persons rätt till ingripande uti detta säregna privategendomsförhållande.

Det må icke i detta sammanhang invändas, att slaveriet, ehuru en absolut universell social utvecklingsföreteelse, dock principiellt är en abnormitet eller åtminstone ett helt egendomligt specialfall inom egendomens begrepp och historia. Så är icke händelsen. Slaveriet är intet annat än det mest följdriktiga förverkligandet av egendomens och särskilt privategendomens mest centrala rent ekonomiska uppgift. Och det är just på det ekonomiska området, som privategendomen utövat sina mäktigaste samhällsgestaltande verkningar.

* * *

En privategendom, som fysiskt och andligt kompletterar hennes personlighet, kräver människan på ekonomiska, estetiska,

sexuella och allmänna sociala grunder. Vi vilja i trygghet besitta de föremål, som äro av nöden för att mätta, smycka och socialt utmärka oss, och i könsdriften ligger ett på det motsatta könet riktat, flyktigt eller varaktigt egendomsbegär.

Synnerligen betydelsefull och väl värd att studera är den intima samverkan, som i forntiden uppstår mellan det ekonomiska och det sexuella egendomsbegäret hos mannen. Kvinnan blir för mannen ett allt betydelsefullare egendomsobjekt, i den mån han utvecklar sig till en mer och mer självmedveten personlighet med maktkrav och privategendomsbegär. Kvinnan är nämligen, i mötsättning till ett smycke, vapen eller verktyg eller djur, en »nyttighet» i dubbel bemärkelse: sexuellt och ekonomiskt på en gång. Hon är både älskarinna och arbetskraft. Hon skänker könsnjutning och sparar obehagligt ekonomiskt arbete. Såsom privategendomsföremål lämpar hon sig därför särdeles — ur mannens synpunkter. Och i äktenskapets utveckling fram till den forntida patriarkaliska familjen förverkligas kvinnans förvandling till mannens privategendom såsom könsvarelse och arbeterska. Att mannen genom övergången från matriarkatet till patriarkatet blir ägare till sina egna barn, och sina kvinnors barn även då dessa senare icke råka vara hans egna, är betydelsefullt att observera i detta sammanhang. Intet är nämligen klarare och obestridigare, än att det ekonomiska motivet, främst begäret att äga och utnyttja andra människors arbetskraft, spelat huvudrollen inom den forntida patriarkaliska familjen. Denna är begriplig blott såsom en för mannens behov anpassad egendoms- och maktinstitution — eventuellt med plogbruket som teknisk bakgrund.

I varje fall förstå vi icke egendomens, särskilt icke privategendomens, ekonomiska väsen och betydelse, förr än vi lärt oss betrakta densamma såsom en social institution, vilken direkt eller indirekt åsyftar att åt ägaren trygga herraväldet över andra människors arbetskraft. Slavägaren äger medmänskan direkt såsom »arbetsdjur». Jordägaren och kapitalägaren äger de materiella ting, som medmänniskor behöva för att kunna arbeta och livnära sig, och blir därför, eventuellt genom fritt avtal, herre över deras arbetskraft. Odemokratiskt, socialt olikställighetsfrämjande, verkar privategendomen i båda fallen. Och då privategendomen ej är ursprunglig, kan intet vara sannolikare, än att en primitiv social olikställighet förefinnes såsom

utgångspunkt redan vid privategendomens begynnelse på det ekonomiska gebitet.

* * *

Icke all slags privat- eller samhällsegendom är historiskt lika viktig. Äganderätten till boskap och jord spelar i äldre tider den ojämförligt främsta rollen. Då utvecklingsstadiet ännu är för lågt att låta boskaps- och jordbesittning betyda något avsevärt i hushållningen, har egendomen ej heller mycket att betyda i samhällslivet. Till »boskap» bör i detta sammanhang visserligen också räknas infångade främlingar eller slavar. Dessas ursprungliga användning såsom mer eller mindre helig och speciellt hjärtstärkande mat kompletterades så småningom genom deras användning som arbetsdjur. Och då blev likheten med boskapen rätt stor — tills kannibalismen upphörde och det egentliga slaveriet ensamt blev kvar. Dock finns det ju folk, som icke alls eller blott delvis använda sin boskap som mat.

Viktigast blir slutligen, på de högre sociala utvecklingsstadierna, jordegendomen. Detta förhållande är så obestridligt, att i teoretiska och historiska undersökningar om egendomens natur regelmässigt talas om jordegendomen som egendomen över huvud — liksom det aldrig kunde bli fråga om någon annan art av egendom.

Den dunklaste punkten i egendomens historia är uppkomsten av privategendom i boskap. Var boskapen ursprungligen hordens, klanens eller stammens gemensamhetsegendom, blir frågan den, när denna förvandlades till privategendom. Det vanliga svaret är, att detta skedde, då den patriarkaliska storfamiljen uppkom och gjorde sig mer och mer självständig inom klanen samt började upplösa och tillbakatränga denna. Klanernas boskapshjordar blevo då fördelade på de olika storfamiljerna såsom dessas privategendom — allt under det att betesmarker och åkerjord förblevo klanegendom.

Hur denna utskiftning av boskapen ägde rum, veta vi icke — lika litet som vi veta, hur det gick till vid den patriarkaliska familjens emancipation inom klanväsendet. Att hänvisa till denna senare händelse för att förklara den förra, är att ersätta en obekant med en annan. Det enda vi på forskningens närvarande ståndpunkt kunna säga, är att den patriarkaliska storfamiljens

uppkomsthistoria sannolikt har tvenne stadier: ett tidigare, då boskapen blev privategendom, och ett senare, då plogbruket blev hushållningens grundval. Detta senare utvecklingssteg var dock det mer avgörande, därför att kvinnan, jordbrukets ditillsvarande målsman, nu, genom plogbruket, fick en sämre samhällsställning, och samtidigt såväl familjens organisation som egenomsrätten omändrades uti en för mannens och familjefaderns makt ensidigt gynnsam riktning.

Med rätta säger Morgan om den äldre forntidens senare skede (i huvudsak motsvarande hans *middle status of barbarism*), att vi veta mindre om detsamma än om någon annan av mänsklighetens stora utvecklingsperioder — icke därför att det är absolut eller relativt avlägsnare än alla andra, utan därför att de naturfolk, som, i likhet med en del indianer, vid europeernas ankomst stodo på detta stadium, blivit utrotade eller socialt omvandlade, innan de hunnit vetenskapligt studeras. »Allt, som nu återstår, är spridda brottstycken av sanningen, begravna i missuppfattningar och romantiska sagor.»

* * *

Ojämförligt bättre ställda, än då det gäller uppkomsten av privategendomen i boskap, äro vi beträffande utvecklingen av den enskilda jordegendomen. Alla spår — etnologiska, arkeologiska, historiska — visa här tillbaks på tidigare allmänmänskliga utvecklingsstadier med gemensamhetsegendom och en övergång, efter åtskilliga mellanstadier, till patriarkalisk familjeegendom — så till vida som hos ett givet folk dessa högsta utvecklingsstadier över huvud ännu uppnåtts.

»Äganderätten till jorden», säger Karl von Amira i sin bok om den urgermanska rättsordningen, »var i begynnelsen kollektiv. Egendomen i jorden tillkom i äldsta tid ätterna eller var gemensam för medlemmarna av en större grupp (ett byalag eller ett större område). Blott med alla medlemmars samtycke kunde förfogas över jorden.»

Utvecklingen från gemensam till privat jordegendom har sannolikt försiggått på olika sätt i olika världstrakter, beroende främst på avvikelser i naturförhållandena och i boskapsskötselns roll. Vi få således icke tänka oss jordegendomens utveckling i Egypten, Sinear, det ariska Indien, Kina, Europa såsom i alla

enskildheter likformig. Särskilt veta vi, att boskapsskötseln spelade en viktigare roll i Europa än i Östasien vid sidan av det äldsta plogbruket. Detta förhållande hade till följd, att den av ett samhälle ockuperade jorden blev mer systematiskt uppdelad uti betesmark och åkerland i Europa än i Östasien. Varav åter var följden, att en viss form av gemensam jordegendom, den som omfattar skogar och betesmarker nämligen, haft vida större betydelse och livskraft i Europa än i Östasien. Hos åtskilliga europeiska folk, t. ex. germanerna, ha de av plogen oberörda områdena, såsom »allmänningar», delvis förblivit samhällsegendom ända till våra dagar och äro det fortfarande, under det att tomter, åkrar och ängar blivit privategendom — delvis med den temporära nyttjanderätten såsom övergångsform mellan samhälls- och privategdomen.

Trots stora klimatiska olikheter, som öva inflytande på jordbrukets skötsel, finnas betydelsefulla överensstämmelser mellan jordegendomens äldre gestaltning inom bykommunerna i det ariska Indien och bland Europas gamla germaner. Sir Henry Maine var en av de första, som genom grundliga jämförelser avslöjade detta, sociologiskt så betydelsefulla faktum. Frågan om privategdomens fortsatta utveckling och former hör dock till ett annat, senare sammanhang.

ANVÄND LITTERATUR

KAP. 1 och 2. *Hugo Obermaier*, Der Mensch der Vorzeit; Berlin 1912. — *Georg F. L. Sarauw*, Vorkommen, Untersuchung und Gliederung des Frühneolithikums (Palä-ethnologische Konferenz in Tübingen 1911). — *Oscar Montelius*, Minnen från vår forntid; Stockholm 1917. — *Oscar Montelius*, Sveriges historia, I, Forntiden; Stockholm 1903. — *Knut Stjerna*, Före Hällkisttiden, Antikvarisk Tidskrift, 1911. — *G. Backman*, Människans förhistoria, I, Stockholm 1911. — *Moritz Hörnes*, Natur- und Urgeschichte des Menschen, I och II; Wien 1909. — *Oscar Montelius*, Statens Historiska Museum. Kort beskrivning till vägledning för de besökande; Stockholm 1912. — *Sophus Müller*, Nationalmuseet, Den danske samling, Oldtiden; Veiledning for besøgende; Köpenhamn 1916. — *Sophus Müller*, Urgeschichte Europas; Strassburg 1905. — *C. Schuchhardt*, Führer durch die vorgeschichtliche Abteilung der königl. Museen zu Berlin; Berlin 1913. — *Högbom*, *Sernander*, *Almgren*, *Wide*, *Montelius*, Kronologiska översikter till Europas förhistoria; Upsala 1916. — *Eduard Meyer*, Geschichte des Altertums, Bd I, 1 och 2; uppl. 3; Berlin 1910 och 1913. — *O. Hauser*, Der Mensch vor 100,000 Jahren; Leipzig 1917. — *Hans Hildebrand* och *J. von Pflugk-Harttung*, Världshistoria; Forntiden; Stockholm 1912. — *R. R. Schmidt*, Die diluviale Vorzeit Deutschlands; Stuttgart 1912. — *R. Dussaud*, Les civilisations préhelléniques dans le bassin de la mer égée; Paris 1914. — *J. Déchelette*, Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine, I; Paris 1908. — *G. De Geer*, Geochronologie der letzten 12,000 Jahre; Leipzig 1912. — *G. De Geer*, Om den senkvartära tidens indelning; Stockholm 1911. — *G. De Geer*, Om naturhistoriska kartor över den baltiska dalen; Stockholm 1914. — *G. Steinmann*, Die Eiszeit und der vorgeschichtliche Mensch; uppl. 2; Berlin 1917.

KAP. 3—5. *H. Obermaier*, op. cit. — *K. Stjerna*, op. cit. — *O. Montelius*, Sveriges historia, I. — *G. Backman*, op. cit. — *M. Hörnes*, op. cit. — *M. Hörnes*, Kultur der Urzeit; Berlin 1916 och 1917. — *Eduard Meyer*, op. cit. — *Hildebrand* och *Pflugk-Harttung*, op. cit. — *R. R. Schmidt*, op. cit. — *J. Déchelette*, op. cit. — *Alwin Oppel*, Allgemeine Wirtschaftskunde; I; Leipzig 1915. — *M. Moszkowski*, Vom Wirtschaftsleben der primitiven Völker; Jena 1911. — *G. Buschan*, Illustrierte Völkerkunde; Stuttgart 1910. — *Ed. Hahn*, Die Entstehung der Pflugkultur; Heidelberg 1909. — *Ed. Hahn*, Von der Hacke zum Pflug; Leipzig 1914. — *Erland Nordenskjöld*, De sydamerikanska indianernas kulturhistoria; Stockholm 1912. — *Ragnar Numelin*, Orsakerna

till folkvandringar på lägre kulturstadier; Helsingfors 1918. — *Paul Ehrenreich*, Über die Botocudos der brasilianischen Provinzen Espiritu Santo und Minas Geraes; Zeitschr. f. Ethnologie; Berlin 1887. — *Heinrich Schurtz*, Urgeschichte der Kultur; Leipzig 1900. — *Karl von den Steinen*, Unter den Naturvölkern Zentral-Brasiliens; Berlin 1894; sid. 63, 67, 68, 201, 205, 208, 209, 214, 215, 218, 219. — *Karl Bücher*, Die Entstehung der Volkswirtschaft; Tübingen 1898. — *Karl Bücher*, Die Wirtschaft der Naturvölker; Dresden 1898. — *Karl Bücher*, Arbeit und Rhythmus; Leipzig 1902. — *Baldwin Spencer* och *F. J. Gillen*, The native tribes of Central Australia, London 1899. — *Ernst Grosse*, Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft; Freiburg 1896. — *Paul Ehrenreich*, Über die Botocudos, Zeitschr. f. Ethnologie, Bd. XIX (1887). — *Paul Sarasin* och *Fritz Sarasin*, Ergebnisse naturwissenschaftlicher Forschungen auf Ceylon in den Jahren 1884—1886. Dritter Band. Die Weddas von Ceylon und die sie umgebenden Völkerschaften. Wiesbaden 1892. — *C. H. Stratz*, Naturgeschichte des Menschen, Stuttgart 1904.

KAP. 6—11. *O. Hauser*, op cit., s. 84, 85. — *Sir Arthur Evans*, år 1916. — *G. Buschan*, Illustrierte Völkerkunde, s. 140, 165, 170, 180, 195, 228, 245, 248, 278, 366, 374, 420. — *E. Nordenskjöld*, De sydamerikanska indianernas kulturhistoria, s. 178—181. — *P. och F. Sarasin*, Forschungen auf Ceylon, s. 475—478. — *Paul Ehrenreich*, Über die Botocudos, Zeitschr. f. Ethnologie. Bd. XIX (1887). — *E. Westermarck*, The Origin and Development of the Moral Ideas, London 1906 och 1908, vol. I; s. 113, 359—361. — *J. G. Frazer*, The Golden Bough, a Study in Magic and Religion; The Magic Art and the Evolution of Kings, Vol I; s. 180—182. — *E. Westermarck*, The history of Human Marriage, London 1891; s. 42—50, 548, 549; svenska uppl., Helsingfors 1893; s. 615, 603—606. — *J. J. Bachofen*, Das Mutterrecht, Stuttgart 1861; s. V, IX, XV, XVIII, XIX. — *J. F. Mc' Lennan*, Primitive Marriage, Edinburgh 1865; s. 160, 169, 173. — *L. H. Morgan*, Ancient Society, Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization, New York 1877; ny uppl. 1907; s. 383, 384. — *Heinrich Schurtz*, Altersklassen und Männerbünde, eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft, Berlin 1902; s. 186, 176, 178. — *Baldwin Spencer* och *F. J. Gillen*, The Native Tribes of Central Australia, London 1899; s. 100—111. — *Vilh. Grönbeck*, Primitiv religion, Stockholm 1915; s. 2, 3. — *G. Buschan*, Illustrierte Völkerkunde, s. 248, 249, 178, 142, 195, 196. — *P. och F. Sarasin*, Ceylon, Bd. III, s. 497—512. — *G. Buschan*, Die Sitten der Völker, Bd. I, s. 147; Bd. II, s. 334, 335. — *Alfred Jeremias*, Allgemeine Religionsgeschichte, München 1918, s. 5. — *Salomon Reinach*, Orfevs, allmän religionshistoria, del I, Stockholm 1914; s. 2—4. — *P. D. Chantepie de la Saussaye*, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Bd. I, Freiburg in B. 1887, s. 1—35. — *Martin P'n Nilsson*, Primitiv religion, Stockholm 1911; s. 4, 7—35. — *Edward Clodd*, Animism, the seed of religion, London 1905; s. 24—50. — *A. C.*

Haddon, Magic and fetishism, London 1906. — *Erland Nordenskjöld*, op. cit., s. 201—210. — *Tito Vignoli*, Myth and Science, London 1898; s. 1—4, 50, 66, 153, 158, 194. — *J. Déchelette*, op. cit., I, s. 300—301.

KAP. 12—15. *Aischylos*, Agamemnon, rad 1.433; Gravoffret, rad 927. — *L. H. Morgan*, Ancient Society, s. 63—66. — *J. G. Frazer*, Totemism and Exogamy, vol. IV, London 1910, s. 3—169. — *J. M. Baldwin*, Dictionary of Philosophy, New York 1902, artiklarna »Clan» och »Totem». — *J. G. Frazer*, Balder the Beautiful, vol. II, London, 1913, s. 218—225. — *J. F. Mc Lennan*, Primitive Marriage, Edinburgh 1865, s. 136—150. — *Heinrich Schurtz*, Völkerkunde, Leipzig 1903; s. 48—52. — *H. Schurtz*, Urgeschichte der Kultur, Leipzig 1900; s. 94—134. — *H. Schurtz*, Altersklassen und Männerbünde, Berlin 1902; s. 1—82, 83—125, 318—334. — *J. G. Frazer*, Totemism and Exogamy, vol. I, London 1910; s. 56—87.

KAP. 16—19. *L. H. Morgan*, Ancient Society, New York, 1907 (ny uppl.); s. 62—150. — *Theodor Mommsen*, Römische Geschichte, Bd. I, uppl. 6, Berlin 1874, s. 81, 147, 156. — *Fustel de Coulanges*, La cité antique, 7:de uppl., Paris 1898, s. 110—135. — *Maxime Kovalevsky*, Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété, Stockholm 1890; s. 29—38. — *Joseph Kohler*, Zur Urgeschichte der Ehe, Zeitschr. f. vergleichende Rechtswissenschaft, Stuttgart 1897; s. 187—353. — *Tacitus*, Germania, kap. 2 och 7. — *O. Schrader*, Die Indogermanen, Leipzig 1911, s. 115—118. — *O. Schrader*, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, Strassburg 1901; Sippe. — *P. W. Joyce*, A Social History of Ancient Ireland, London 1903; s. 29, 39, 166, 167. — *The Everyman Encyclopædia*, artiklarna *Clan* och *Scotland*. — *W. Robertson Smith*, Kinship and Marriage in Early Arabia, London 1907 (ny uppl.), s. 1—3, 24, 25, 42, 46, 68, 70. — *A. Conrady*, (i Ullsteins Weltgeschichte), China, s. 483—494, 521—525, 533. — *O. Nachod* (i Ullsteins Weltgeschichte), Japan, s. 576—590. — *Neil Gordon Munro*, Prehistoric Japan, Yokohama 1911; s. 584—600. — *H. Byhan*, Die Polarvölker, Leipzig 1909; s. 96—102. — *Kurt Breysig*, Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte, Berlin 1905; s. 21—24. — *G. Buschan*, Illustrierte Völkerkunde, Stuttgart 1910; s. 251—267, 383—411. — *Friedrich Ratzel*, Völkerkunde, Bd. II, Leipzig 1895; s. 502, 516—518.

KAP. 20—22. *Ernst Grosse*, Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft, Freiburg 1896; s. 23—24, 82—88, 126—132, 182—189. — *Sven Lönborg*, Den primitiva familjen, Stockholm 1916; s. 24—34. — *A. Oppel*, Allgemeine Wirtschaftskunde, Leipzig, 1915, Del I, s. 236—256. — *Maxime Kovalevsky*, Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété, Stockholm 1890, s. 48—59. — *L. H. Morgan*, Ancient Society, s. 525—532. — *J. M. Baldwin*, Dictionary of Philosophy, New York 1902; artikeln *Taboo*. — *J. G. Frazer*, *Psyche's Task*, London 1909. — *G. F. Steffen*, *Sociologi*, Del

II, Stockholm 1910. — *J. G. Frazer*, The Golden Bough; Taboo and the Perils of the Soul; London 1911. — *J. G. Frazer*, The Golden Bough, Spirits of the Corn and of the Wild, vol. II, London 1912; s. 35—37. — *Salomon Reinach*, Orfevs, allmän religionshistoria, övers. av T. J. Arne, Del I, Stockholm 1914; s. 2—6. — *Första Moseboken*, kap. 2, v. 16; kap. 3, v. 22—24. — *Andra Samuelsboken*, kap. 6, v. 4, 6 och 7. — *Första Moseboken*, kap. 20. — *E. Westermarck*, Moral Ideas, vol. I, s. 586, 589—590. — *Herman Usener*, Götternamen, Bonn 1896; s. 247—349. — *Henrik Schück*, Nordisk folktro, Stockholm 1911. — *H. Schurtz*, Urgeschichte der Kultur, s. 381—411. — *K. Th. Preuss*, Die geistige Kultur der Naturvölker, Leipzig 1914, s. 78—112. — *M. Höernes*, Natur- und Urgeschichte des Menschen, II, s. 307—332. — *O. Schrader*, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (1901), Kleidung. — *O. Montelius*, Sveriges Historia, I, Forntiden (1903), s. 81—86.

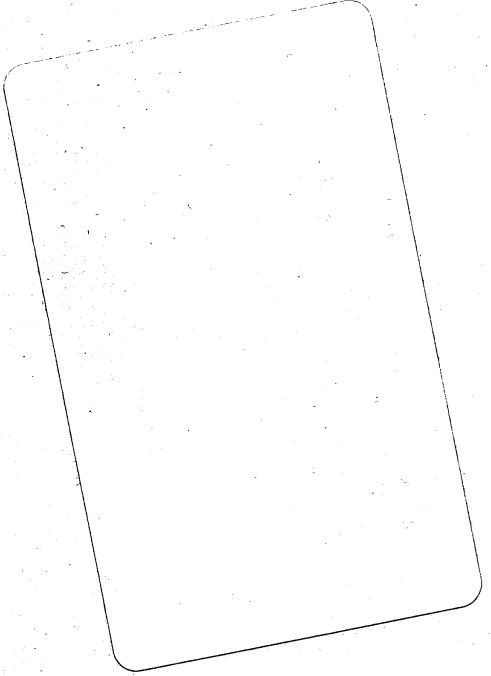
KAP. 23—25. *M. Höernes*, Natur- und Urgeschichte des Menschen, II, s. 422—458. — *O. Schrader*, Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde, 2:dra uppl., 1917; Ackerbau, Brot. — *O. Schrader*, Die Indogermanen, Leipzig 1911, Kap. III och XII. — *J. Hoops*, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Strassburg 1911—13; Ackerbau, Brot. — *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, 3:dje uppl.; Ackerbau, Ackerbausysteme, Agrargeschichte. — *E. Hahn*, Von der Hacke zum Pflug, Leipzig 1914; s. 25—33, 57—71. — *E. Hahn*, Die Entstehung der Pflugkultur, Heidelberg 1909. — *Karl Weule*, Die Urgesellschaft und ihre Lebensfürsorge, Stuttgart 1912, kap VII. — *J. H. Breasted*, Geschichte Egyptens, Berlin 1911. — *L. W. King*, A History of Sumer and Akkad, London 1916. — *R. Meringer*, Pflegen, Pflicht, Pflug; i Indogermanische Forschungen, Bd. XVII (1904—1905), s. 100—132. — *Ed. Meyer*, Geschichte des Altertums, Bd. I, 2 (3:dje uppl.), s. 444—448, 453—467, 71—101, 57. — *O. Montelius*, Sveriges historia, I, Forntiden, s. 9—10. — *O. Montelius*, Orienten och Europa; Antikvarisk Tidskrift, XIII (1905), s. 1—252. — *O. Montelius*, Minnen från vår forntid, I, 1917, s. 7, 8. — *O. Montelius*, Sveriges historia, Forntiden (1903), s. 37—49. — *Knut Stjerna*, Före hållkisttiden; Antikvarisk Tidskr., XIX (1911), s. 125—143, 147, 69, 99. — *H. Obermaier*, Der Mensch der Vorzeit, s. 512.

KAP. 26—27. *Ed. Meyer*, Geschichte des Altertums, 3:dje uppl., I, 2, s. 857. — *J. G. Frazer*, Totemism and Exogamy, IV, s. 12—14. — *O. Schrader*, Die Indogermanen, Leipzig 1911; s. 74—122. — *O. Schrader*, Reallexikon der Indogermanischen Altertumskunde, Strassburg 1901; Familie, Ehe, Heirat, Erbschaft, Mutterrecht, Schwieger, Sippé. — *J. Hoops*, Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Strassburg 1911—1916; Ehe, Eltern, Familie. — *Karl von Amira*, Grundriss des germanischen Rechts, Strassburg 1913; s. 168—191. — *U. von Wilamowitz-Möllendorff*, Staat und Gesellschaft der Griechen, Berlin 1910; s. 33. — *Tacitus*, Boken om germanernas ursprung och seder, kap. 19 (Sedligheten). — *O. Montelius*, Hur länge har kvinnan

betraktats som mannens egendom?; Nordisk Tidskrift 1898. — *Ed. Westermarck*, *The History of Human Marriage*, London 1891; s. 383—402, särskilt s. 389. — *The Ordinances of Manu*, utg. av Burnell och Hopkins, London 1891; s. 12, 48, 49. — *H. Schurtz*, *Urgeschichte der Kultur*, s. 624. — *L. H. Morgan*, *Ancient Society*, s. 532, 533. — *K. von Amira*, *Grundriss des germanischen Rechts*; s. 193. — *Sir Henry Maine*, *Village Communities in the East and West*, London 1890; kap. III och IV.

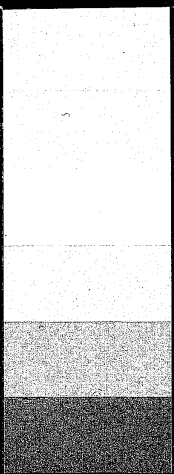

Grauskala #13

M

B.I.G.

Farbkarte #13

B.I.G.

